

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БІЛАК НАТАЛІЯ ІГОРІВНА

УДК 342.951 (477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ РОЗВИТКУ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Юридичні науки

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора юридичних наук.**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Н.І. Білак**

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Білак Н.І. Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України: доктринальні підходи розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2025.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню доктринальних підходів розвитку адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України.

У дисертації розглянуто стан та методологію дослідження кримінально-виконавчої системи України.

Визначено, що методологія дослідження кримінально-виконавчої системи України є квінтесенцією досліджень, спрямованих на доктринальне опрацювання її наукових підходів, нормативних засад, адміністративно-правового забезпечення та факторів, що детермінують функціонування кримінально-виконавчої системи України в доктрині конституційного, адміністративного, кримінально-виконавчого, пенітенціарного, міжнародного, трудового та інших галузей права.

Представлено історіографію дослідження діяльності кримінально-виконавчої системи України у вигляді чотирьох етапної періодизації підпорядкування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів: перший період (1991–1998 рр.) – підпорядкування Міністерству внутрішніх справ України; другий період (1998–2010 рр.) – Державному департаменту України з питань виконання покарань; третій період (2010–2016 рр.) –

Державній пенітенціарній службі України; четвертий період (з 2016 року – дотепер) – Міністерству юстиції України.

Обґрунтовано, що специфіка кримінально-виконавчої системи України, як об'єкта державно-управлінського та адміністративно-правового регулювання, полягає у подвійному акценті на реалізації державної каральної політики та забезпеченні прав людини, що вимагає постійного балансування між примусом і гуманізацією, а її діяльність, як окрема сфера суспільних відносин, потребує нормативно визначеного впливу уповноважених суб'єктів із залученням інститутів громадянського суспільства для забезпечення належної моделі відбування покарань, виправлення засуджених та їх ресоціалізації.

Розкрито понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання. Звернено увагу на те, що уніфікація термінології є ключовим інструментом забезпечення ефективності, прозорості та справедливості функціонування кримінально-виконавчої системи України, оскільки вона гарантує чітке розуміння правових норм, запобігає порушенням прав, сприяє розробці єдиних стандартів та ефективному міжнародному співробітництву. Проаналізовано наукові та нормативні підходи до визначення правової категорії «кримінально-виконавча система України», розкрито її сутнісно-змістові ознаки, функції, структурні елементи, а також проаналізовано співвідношення з концепцією пенітенціарної системи. Розглянуто кримінально-виконавчу систему України як об'єкт публічного управління та як об'єкт адміністративно-правового регулювання, закладаючи концептуальну основу для дисертаційного дослідження загалом.

Констатовано, що механізм адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України відображатиме взаємопов'язані напрями цілеспрямованого впливу уповноважених суб'єктів на суспільні

відносини, що складаються в межах кримінально-виконавчої системи України шляхом застосування нормативно можливих способів та засобів адміністративного характеру, які створюють засади належного стану функціонування цієї системи. Визначено механізм адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України як складну структуровану систему, що характеризується єдністю взаємозалежних елементів, які визначають сутність об'єкта як ціле і відносно незалежне зовні явище.

Охарактеризовано фактори, що впливають на специфіку механізму адміністративно-правового регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи України, серед яких виокремлено: 1) обраний об'єкт адміністративно-правового впливу – відповідного різновиду суспільних відносин; 2) мету адміністративно-правового впливу на обрані суспільні відносини; 3) наявний стан правового регулювання; 4) обрані заходи, що застосовуються при адміністративно-правовому впливі на суспільні відносини; 5) суб'єкти, що задіяні у діяльності, пов'язаній з впорядкуванням відповідних суспільних відносин.

Структуровано механізм адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України шляхом виділення ключових елементів, серед яких: 1) нормативна складова; 2) інституційна складова; 3) ціннісно-орієнтована складова; 4) процедурна складова.

Запропоновано нормативну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України розглядати як сукупність правових норм, що визначають засади її функціонування, взаємодії з іншими суб'єктами та забезпечення прав ув'язнених на національному й міжнародному рівнях.

Визначено інституційну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України у широкому та вузькому розуміннях. Обґрунтовано, що ціннісна

орієнтованість наділяє адміністративно-правове регулювання кримінально-виконавчої системи України особливим сенсом та спрямованістю, даючи відповідь на питання, які цінності держава прагне захистити та реалізувати через адміністративно-правове регулювання. Розкрито процедурну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України. Виокремлено серед типових процедур в механізмі адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України такі процедури, як: 1) прийняття управлінських рішень (порядок видачі наказів, розпоряджень, прийняття рішень адміністрацією установ); 2) застосування примусових заходів (порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зброї, накладення дисциплінарних стягнень); 3) реалізація прав засуджених (порядок надання побачень, отримання посилок/передач, користування телефоном, медичне забезпечення, подання скарг, участь у освітніх/виховних заходах); 4) взаємодія (порядок взаємодії органів ДКВС України з іншими державними органами (наприклад, передача інформації правоохоронним органам, взаємодія з судами), органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями; 5) контроль та нагляд (порядок здійснення відомчого, прокурорського та громадського контролю).

Здійснено видову характеристику та порівняльний аналіз персоналу кримінально-виконавчої системи України. Виокремлено специфіку проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України. Проаналізовано відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України. Зазначено, що відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі є вертикальними (вони виникають між субпідрядними у правовому розумінні сторонами і виражають юридичну залежність однієї сторони від іншої). При цьому, їм можуть бути притаманні субординаційні зв'язки, що впливають з

характеру загального юридичного становища суб'єктів (тобто правосуб'єктності, правового статусу) – внаслідок чого формується визначене становище суб'єктів у стані влади і підпорядкування, окреслення взаємозв'язків між суб'єктами права. Зазначено, що для відносин влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України притаманним є імперативний метод впливу.

Виокремлено проблемні аспекти організації та розвитку кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи. Зазначено, що робота із засудженими є специфічною, що проявляється через: небезпеку з фізичної точки зору, оскільки персонал працює з особами, які вчинили кримінальні правопорушення (переважно тяжкого характеру); наявністю щоденних ризиків зараження важкими захворюваннями; емоційну та психологічну виснажливість, оскільки працівники установ виконання покарань фактично добровільно обмежують свою свободу на певний час. Теоретично обґрунтовано, що престиж ДКВС України перебуває наразі на критично низькому рівні.

Охарактеризовано актуальні питання забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту в діяльності кримінально-виконавчої системи України. Запропоновано критерії класифікації прав засуджених та осіб, взятих під варту.

Проаналізовано особливості взаємодії органів та установ виконання покарань з інститутом громадського суспільства. Запропоновано на законодавчому рівні передбачити можливість формування громадських рад на регіональному рівні, що дозволить здійснювати громадський контроль локально. Відзначено проблематику інституту спеціально уповноваженого представника, що полягає у формальному характері функціонування.

Розкрито особливості діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану. Проаналізовано динамічність законодавства та його адаптацію до воєнних реалій, що вимагає постійного

перегляду та розробки нових нормативно-правових актів для регулювання діяльності, зокрема щодо утримання полонених та облаштування бомбосховищ для забезпечення безпеки засуджених і співробітників.

Обґрунтовано, що в Україні пенітенціарна система де факто уже давно сформована та перебуває на етапі свого розвитку та активної трансформації, що підтверджується змістом Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, де термін «пенітенціарна система» офіційно визнаний та використовується на стратегічному та державному рівні в Україні.

Визначено, що пенітенціарна система є окремою, специфічною сферою суспільних відносин, яка перебуває у стані становлення та є комплексом взаємопов'язаних органів, установ і суб'єктів, відповідальних за виконання кримінальних покарань та здійснення заходів впливу на засуджених та осіб, узятих під варту, що потребує застосування нормативно визначеного впорядковуючого впливу, який здійснюватиметься уповноваженими суб'єктами владних повноважень з обов'язковим залученням інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій шляхом застосування широкого спектра визначених інструментів для забезпечення функціонування в Україні належної, гуманістично орієнтованої моделі відбування покарань, із наступним виправленням, соціальною адаптацією (ресоціалізацією) засуджених та відновленням справедливості в суспільстві.

Розкрито основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель. Проаналізовано можливість та обґрунтовано необхідність створення окремого профільного центрального відомства (міністерства), яке, будучи самостійним у прийнятті управлінських рішень та відповідальним за реалізацію державної політики у кримінально-виконавчій сфері, зможе ефективніше реагувати на виклики, забезпечувати гуманізацію та прозорість системи, а також

прискорити її трансформацію відповідно до європейських стандартів; із інтегруванням для забезпечення її цілісності та синергії до структури: Державну установу «Центр пробації», Державну установу «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України», освітні установи та державні підприємства при установах виконання покарань.

Охарактеризовано міжнародні стандарти поводження із засудженими та їх роль у розвитку національної пенітенціарної системи. З'ясовано роль Європейського Суду з прав людини у забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту. Зазначено, що недоліками механізму прав засуджених та осіб, узятих під варту в ЄСПЛ є довготривалий розгляд справ. Водночас, із позитивного вказано на можливість присудження за результатами розгляду справ, які стосуються порушень умов утримання, жорстокого поводження, незаконного утримання значних компенсаційних виплат у якості моральної шкоди. Встановлено наявність конфлікту інтересів у Міністерства юстиції України при представництві інтересів держави в ЄСПЛ та одночасному статусі головного розпорядника бюджетних коштів, відповідальним за належні умови утримання в установах виконання покарань. Вказано на відсутність систематичного обліку справ ЄСПЛ з боку Міністерства юстиції України.

Набули подальшого розвитку положення щодо обґрунтування необхідності виділення державою коштів на покращення умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту як альтернативи сплати матеріальних компенсацій за результатами винесених ЄСПЛ рішень, що спрямовано на забезпечення належних стандартів утримання та мінімізацію фінансових витрат держави. Запропоновано внести зміни до низки актів законодавства у кримінально-виконавчій сфері.

Ключові слова: адміністративно-правові засади; кримінально-виконавча система України; пенітенціарна система; повноваження; функції; механізм; центральний орган виконавчої влади; взаємодія; суб'єкт

публічної адміністрації; воєнний стан; засуджений; особа, узята під варту; громадськість; митні органи; Державна кримінально-виконавча служба України.

SUMMARY

Bilak N.I. Administrative and legal principles of the criminal-executive system of Ukraine: doctrinal approaches to development. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

The thesis is for doctoral degree of law in the field 12.00.07 – 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Odessa State University of Internal Affairs, Odesa, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of doctrinal approaches to the development of administrative and legal principles of the criminal-executive system of Ukraine.

The dissertation examines the state and methodology of research on the criminal-executive system of Ukraine.

It is determined that the methodology for studying the penal system of Ukraine is the quintessence of research aimed at the doctrinal elaboration of its scientific approaches, regulatory principles, administrative and legal support and factors that determine the functioning of the penal system of Ukraine in the doctrine of constitutional, administrative, penal, penitentiary, international, labor and other branches of law.

The historiography of the study of the activities of the penal system of Ukraine is presented in the form of a four-stage periodization of the subordination of penal institutions and pre-trial detention centers: the first period (1991–1998) - subordination to the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; the second period (1998–2010) - to the State Department of Ukraine for the Execution of Sentences;

the third period (2010–2016) - to the State Penitentiary Service of Ukraine; the fourth period (from 2016 to the present) - the Ministry of Justice of Ukraine.

It is substantiated that the specificity of the penal system of Ukraine, as an object of state administrative and administrative-legal regulation, consists in a double emphasis on the implementation of state punitive policy and ensuring human rights, which requires a constant balancing between coercion and humanization, and its activities, as a separate sphere of social relations, require a normatively defined influence of authorized entities with the involvement of civil society institutions to ensure an appropriate model of serving sentences, correction of convicts and their resocialization.

The conceptual and categorical apparatus of the penal system of Ukraine in the context of public and administrative-legal regulation is revealed. Attention is drawn to the fact that the unification of terminology is a key tool for ensuring the efficiency, transparency and fairness of the functioning of the penal system of Ukraine, since it guarantees a clear understanding of legal norms, prevents violations of rights, contributes to the development of uniform standards and effective international cooperation. The article analyzes scientific and regulatory approaches to the definition of the legal category "penalty system of Ukraine", reveals its essential and substantive features, functions, structural elements, and also analyzes the relationship with the concept of the penitentiary system. The penal system of Ukraine is considered as an object of public administration and as an object of administrative and legal regulation, laying the conceptual basis for the dissertation research in general.

It is stated that the mechanism of administrative and legal regulation of the penal system of Ukraine will reflect the interconnected directions of the purposeful influence of authorized entities on public relations that develop within the criminal-executive system of Ukraine by applying normatively possible methods and means of an administrative nature that create the foundations of the proper functioning of this system. The mechanism of administrative-legal

regulation of the criminal-executive system of Ukraine is defined as a complex structured system characterized by the unity of interdependent elements that determine the essence of the object as a whole and relatively independent external phenomenon.

The factors that influence the specifics of the mechanism of administrative-legal regulation of the activities of the criminal-executive system of Ukraine are characterized, among which the following are distinguished: 1) the selected object of administrative-legal influence - the corresponding type of social relations; 2) the purpose of administrative-legal influence on the selected social relations; 3) the current state of legal regulation; 4) the selected measures used in administrative-legal influence on social relations; 5) the subjects involved in activities related to the regulation of the relevant social relations.

The mechanism of administrative and legal regulation of the penal system of Ukraine is structured by highlighting key elements, including: 1) normative component; 2) institutional component; 3) value-oriented component; 4) procedural component.

It is proposed to consider the normative component of the mechanism of administrative and legal regulation of the penal system of Ukraine as a set of legal norms that determine the principles of its functioning, interaction with other entities and ensuring the rights of prisoners at the national and international levels.

The institutional component of the mechanism of administrative and legal regulation of the penal system of Ukraine in a broad and narrow sense is determined. It is substantiated that value orientation gives the administrative and legal regulation of the penal system of Ukraine a special meaning and direction, answering the question of what values the state seeks to protect and implement through administrative and legal regulation. The procedural component of the mechanism of administrative and legal regulation of the penal system of Ukraine is revealed. Among the typical procedures in the mechanism of administrative

and legal regulation of the penal system of Ukraine, the following procedures are distinguished: 1) making administrative decisions (the procedure for issuing orders, instructions, making decisions by the administration of institutions); 2) applying coercive measures (the procedure for using physical force, special means, weapons, imposing disciplinary sanctions); 3) exercising the rights of convicts (the procedure for granting visits, receiving parcels/transmissions, using the telephone, medical care, filing complaints, participating in educational/educational events); 4) interaction (procedure for interaction of the State Committee for Internal Affairs of Ukraine with other state bodies (for example, transfer of information to law enforcement agencies, interaction with courts), local government bodies, public organizations; 5) control and supervision (procedure for implementation of departmental, prosecutorial and public control).

The relations of power-subordination in the penal system of Ukraine have been analyzed. It has been noted that the relations of power-subordination in the penal system are vertical (they arise between subcontractors in the legal sense and express the legal dependence of one party on the other). At the same time, they may be characterized by subordination relations arising from the nature of the general legal position of subjects (i.e. legal personality, legal status) - as a result of which a certain position of subjects in a state of power and subordination is formed, the delineation of relationships between subjects of law. It is noted that the relations of power-subordination in the penal system of Ukraine are characterized by an imperative method of influence.

Problematic aspects of the organization and development of the personnel potential of the penal system are highlighted. It is noted that work with convicts is specific, which is manifested through: danger from a physical point of view, since the staff works with persons who have committed criminal offenses (mostly of a serious nature); the presence of daily risks of infection with serious diseases; emotional and psychological exhaustion, since employees of penal institutions

actually voluntarily limit their freedom for a certain time. It is theoretically substantiated that the prestige of the State Committee for the Execution of Penalties of Ukraine is currently at a critically low level.

The article describes the current issues of ensuring the observance of the rights of convicts and persons taken into custody in the activities of the penal system of Ukraine. The criteria for classifying the rights of convicts and persons taken into custody are proposed.

The peculiarities of the interaction of bodies and institutions of execution of sentences with the institution of civil society are analyzed. It is proposed at the legislative level to provide for the possibility of forming public councils at the regional level, which will allow for public control locally. The problems of the institution of a specially authorized representative, which consists in the formal nature of its functioning, are noted. The peculiarities of the activities of the penal system of Ukraine under martial law are revealed.

The dynamics of legislation and its adaptation to military realities are analyzed, which requires constant revision and development of new regulatory legal acts to regulate activities, in particular regarding the detention of prisoners and the arrangement of bomb shelters to ensure the safety of convicts and employees. It is substantiated that in Ukraine the penitentiary system has been de facto formed for a long time and is at the stage of its development and active transformation, which is confirmed by the content of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026, where the term "penitentiary system" is officially recognized and used at the strategic and state level in Ukraine.

It is determined that the penitentiary system is a separate, specific sphere of social relations, which is in a state of formation and is a complex of interconnected bodies, institutions and subjects responsible for the execution of criminal sentences and the implementation of measures of influence on convicts and persons taken into custody, which requires the application of a normatively defined regulatory influence, which will be carried out by authorized subjects of

power with the mandatory involvement of civil society institutions and international organizations through the use of a wide range of specified tools to ensure the functioning of an appropriate, humanistically oriented model of serving sentences in Ukraine, with subsequent correction, social adaptation (resocialization) of convicts and the restoration of justice in society.

The main directions of the transformation of the penal system of Ukraine into an updated penitentiary model are revealed. The possibility and necessity of creating a separate specialized central agency (ministry) was analyzed and substantiated, which, being independent in making management decisions and responsible for implementing state policy in the criminal and executive sphere, will be able to respond more effectively to challenges, ensure the humanization and transparency of the system, and to accelerate its transformation in accordance with European standards; with integration to ensure its integrity and synergy into the structure: the State Institution "Probation Center", the State Institution "Health Care Center of the State Penitentiary Service of Ukraine", educational institutions and state enterprises at the institutions of execution of sentences.

The international standards of treatment of convicts and their role in the development of the national penitentiary system are characterized. The role of the European Court of Human Rights in ensuring compliance with the rights of convicts and persons taken into custody is clarified. It is noted that the shortcomings of the mechanism of the rights of convicts and persons taken into custody in the ECHR are the long-term consideration of cases. At the same time, the possibility of awarding significant compensation payments as moral damage based on the results of consideration of cases related to violations of conditions of detention, cruel treatment, and illegal detention is indicated as a positive. The Ministry of Justice of Ukraine has been found to have a conflict of interest in representing the interests of the state in the ECHR and simultaneously holding the status of the main administrator of budget funds responsible for proper

conditions of detention in penal institutions. The lack of systematic accounting of ECHR cases by the Ministry of Justice of Ukraine has been indicated.

The provisions on substantiating the need for the state to allocate funds to improve the conditions of detention of convicts and persons taken into custody as an alternative to paying material compensation based on the results of ECHR decisions have been further developed, which is aimed at ensuring proper standards of detention and minimizing the financial costs of the state. It is proposed to make amendments to a number of legislative acts in the criminal-executive sphere.

Key words: administrative-legal principles; criminal-executive system of Ukraine; penitentiary system; powers; functions; mechanism; central executive body; interaction; subject of public administration; martial law; convict; person taken into custody; public; customs authorities; State Penitentiary Service of Ukraine.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:

Монографія

1. Правове регулювання процедури безоплатної передачі установам виконання покарань та слідчим ізоляторам майна, яким митні органи набули права розпорядження : монографія / Н. І. Білак. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 108 с.

Публікації у виданнях, які включено до наукометричних баз Scopus i Web of Science

1. Slavytska A., Maslova Y., Bilak N. Administration of Electronic Registers by Central Executive Authorities: Praxeological Aspect. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8, is. 2. P. 137-145. DOI <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-137-145>

2. Slavytska A., Bilak N., Kozii I. Civil society institutions: differentiation of profile characteristics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8/3. P. 197-204. DOI <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-197-204>

3. Slavytska A., Bilak N., Mekh Y., Maslova Y., Georgiievskyi I. Features of the Segmental Formation of Ukrainian Politics Under Martial Law. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21, is. 1. P. 286–294.

4. Anton Borysenko, Halyna Tatarenko, Oksana Brusakova, Alla Pyshna, Nataliia Bilak. Prevention of Corruption in Local Self-Government Bodies: Legal Regulation And Foreign Experience. *Jurnal IUS Kajian Hukum Dan Keadilan*. 2023.11(1). 213–225. DOI <https://doi.org/10.29303/ius.v11i1.1079>

Публікації у фахових періодичних виданнях України (категорія «Б»)

1. Білак Н.І. Статусна характеристика територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 69-72.

2. Білак Н.І. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань: нормативна конфліктологія. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 118-123.

3. Білак Н.І. Теоретико-правові засади формування національної моделі пенітенціарної служби. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 605-609. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.91>

4. Білак Н.І. Примусове годування в установах виконання покарань: міжнародні та національні стандарти. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 1 (79). С. 386-390. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.1.64>

5. Білак Н.І. Особливості правового статусу службовця пенітенціарної установи. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 202–205. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.40>

6. Білак Н.І. Суб'єкти забезпечення функціонування пенітенціарної служби в Україні: компетенційний підхід. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т.2. С. 499-503. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.75>

7. Білак Н.І. Міжнародні стандарти функціонування пенітенціарних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 547-550. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/138>

8. Білак Н.І. Гарантії як елемент правового статусу службовця пенітенціарної установи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 805-808. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/196>

9. Білак Н.І. Відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі України. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 625-629. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.93>

10. Білак Н.І. Досвід держав-членів ЄС щодо організації діяльності пенітенціарних органів. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 4 (82). С. 464-469. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.7414>

11. Білак Н.І. Особливості проходження служби в органах Державної кримінально-виконавчої служби України. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 164-167. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.33>

12. Білак Н.І. Місце та роль Міністерства юстиції в системі органів ДКВС України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 1. С. 224-229. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.36>

13. Білак Н.І. Роль громадських рад в діяльності пенітенціарних органів на сучасному етап. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 626-628. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.10>

14. Білак Н.І. Нормативно-правове регулювання діяльності ДКВС України: стан та перспективи удосконалення. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 371-377. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.54>

15. Білак Н.І. Щодо організаційно-правових питань проведення реорганізації в органах ДКВС України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 3 (85). С. 282-289. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.44>

16. Білак Н.І. Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України». *Правові новели*. 2024. № 23. С. 489-496. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.65>

17. Білак Н.І. Роль профспілкових органів в діяльності пенітенціарних органів на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 622-624. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/14721>

18. Білак Н.І. Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 502-509. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.68>

19. Білак Н.І. Пенітенціарна система в Україні: інституційна складова. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 709-714. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.100>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Білак Н.І. Державна політика забезпечення прав осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі. *Правові засади діяльності правоохоронних органів*: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 грудня 2022 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Частина 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 42. Редкол.: А.П.Гетьман, В.М.Гаращук, В.Я.Настюк, Р.В.Шаповал, Ю.В.Мех та ін. Харків: Друкарня Мадрид, 2022. С.17-22.

2. Білак Н.І. Вплив інститутів громадянського суспільства на пенітенціарну систему. *Актуальні проблеми національного законодавства*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 17 листопада 2022 року. Частина 1. Кропивницький, 2022. С.61-64.

3. Білак Н.І. Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 27 жовтня 2022 р.) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С.14-17.

4. Білак Н.І. Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики*: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2023 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Частина 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 43. Харків: Друкарня Мадрид, 2023. С.12-18.

5. Білак Н.І. Щодо питання взаємодії спостережних комісій з органами ДКВС України. *Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system: International scientific conference proceedings* (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 324-328. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-409-2-78>

6. Білак Н.І. Проведення службових розслідувань в системі органів ДКВС України. *The latest law developments : Conference Proceedings* (April 3–4, 2024. Wloclawek, Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 334-338. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-79>

7. Білак Н.І. Щодо питань примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту: національне та міжнародне врегулювання. *Anthology of Abstracts for the International Scientific Student Conference at the Ukrainian Free University (April 04-05, 2024, Munich)*. Р.114-119.

8. Білак Н.І. Правове забезпечення трансформації діяльності державної кримінально-виконавчої служби для відновлення України. *Правове забезпечення трансформації діяльності органів публічної влади для відновлення України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 28-ої річниці прийняття Конституції України (м. Київ, 25 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика». 2024. С. 17-22.

9. Білак Н.І. Характеристика організаційно-штатної структури пенітенціарної служби України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 503-505. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-137>

10. Bilak N. Observance of guarantees of practice of law during visits to detention centres in Ukraine. *International Scientific Conference Science in the Modern World: Prospects and Directions of Development* : Conference Proceedings, May 17-18, 2024. Riga, Latvia : Baltija Publishing. P.62-67.

**Інші наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів
дисертації:**

1. Білак Н.І. Щодо питань забезпечення безпечних умов особам, які утримуються під вартою, в умовах дії воєнного стану. *Вісник Одеської адвокатури*. № 4, 2021, № 1-4, 2022, № 1, 2023. С. 54-57.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	24
ВСТУП.....	26
РОЗДІЛ 1. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	42
1.1. Методологія та стан дослідження кримінально-виконавчої системи України.....	42
1.2. Історіографія дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України.....	70
1.3. Понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання.....	100
Висновки до розділу 1.....	122
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	124
2.1. Нормативна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України.....	127
2.2. Інституційна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України.....	151
2.3. Ціннісно-орієнтована складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України.....	179
2.4. Процедурна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України.....	208
Висновки до розділу 2.....	222
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	225
3.1. Персонал кримінально-виконавчої системи України: поняття, видова характеристика та порівняльний аналіз.....	225
3.2. Специфіка проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України.....	245

3.3. Відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України.....	261
Висновки до розділу 3.....	275
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМАТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	277
4.1. Проблемні аспекти організації та розвитку кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи.....	277
4.2. Актуальні питання забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту в діяльності кримінально-виконавчої системи України..	298
4.3. Взаємодія органів та установ виконання покарань з інститутом громадянського суспільства.....	329
4.4. Особливості діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану.....	357
Висновки до розділу 4.....	378
РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	380
5.1. Основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель.....	380
5.2. Міжнародні стандарти поводження із засудженими та їх роль у розвитку національної пенітенціарної системи.....	404
5.3. Роль Європейського Суду з прав людини в забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту.....	417
Висновки до розділу 5.....	439
ВИСНОВКИ.....	440
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	451
ДОДАТКИ.....	512

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРМА – Агентство з розшуку та менеджменту активів України

БЕБ України– Бюро економічної безпеки України

ВІЛ – Вірус імунодефіциту людини

ВТУ – Виховна трудова установа

ГУ ВП МВС – Головне управління виконання покарань України

ДБР України – Державне бюро розслідувань України

ДДУПВП – Державний департамент України з питань виконання покарань

ДКВС України– Державна кримінально-виконавча служба України

ДПтС України – Державна пенітенціарна служба України

ДСНС України– Державна служба України з надзвичайних ситуацій

ЄКПТ – Європейський комітет з питань запобігання катуванням

ЄС –Європейський суд з прав людини

ЗМІ – Засоби масової інформації

КВК України – Кримінально-виконавчий кодекс України

КВС України – кримінально-виконавча система України

КЗпП України – Кодекс законів про працю України

КК України – Кримінальний кодекс України

МВС України– Міністерство внутрішніх справ України

МККК – Міжнародний комітет Червоного Хреста

МЮ України, Мін'юст - Міністерство юстиції України -

КМУ – Кабінет Міністрів України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПАРЄ – Парламентська асамблея Ради Європи

РФ – Російська Федерація

СБУ – Служба безпеки України

СІЗО – слідчий ізолятор

COVID-19 – коронавірусна хвороба 2019/ всесвітня пандемія/пандемія

COVID-19

DIGNITY – Danish Institute Against Torture (Данія)

HUDOC – база даних ЄСПЛ (Human Rights Documentation)

UNODC – Управління ООН з наркотиків і злочинності

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Кримінально-виконавча система України, як особливий правовий інститут, трансформувалася від першочергового застосування покарання до пріоритету ресоціалізації та захисту прав засуджених й осіб, узятих під варту. І хоча останніми роками відбулося багато позитивних змін, разом з тим продовжують з'являтися нові виклики, зокрема: впровадження воєнного стану, руйнування інфраструктури, тимчасова окупація територій, де є установи виконання покарань, необхідність консервації окремих будівель, поява таборів для полонених, постійні реорганізаційні зміни, зростання кількості звернень до Європейського суду з прав людини, погіршення медичної статистики серед ув'язнених, а також відсутність належного фінансування та уваги до персоналу. У сукупності зазначені обставини призводять до неефективності та неспроможності кримінально-виконавчої системи України забезпечити в повному обсязі виконання покладених на неї державою функцій та завдань, а також до неузгодженості законодавства, оскільки де-факто система вже давно наділена усіма ознаками пенітенціарної, тоді як де-юре законодавство ще не адаптоване, що породжує юридичну невизначеність та відсутність чіткого правового статусу як щодо органу, так і його персоналу.

У цьому контексті особливого значення набуває необхідність фрагментарного дослідження адміністративно-правових засад, що слугують підґрунтям для функціонування кримінально-виконавчої системи та є ключовим інструментом у подоланні виявлених проблем, забезпечуючи послідовність реформ, уніфікацію законодавства, підвищення ефективності управління в кримінально-виконавчій сфері, а також баланс між необхідністю виконання покарань та дотриманням прав та свобод засуджених та осіб, узятих під варту.

Водночас невід'ємною складовою цього процесу є пошук науково обґрунтованих концепцій та теорій, здатних запропонувати оптимальні шляхи трансформації кримінально-виконавчої системи України у сучасну модель європейського зразка, допомагаючи формувати чітке бачення її майбутнього, розробляти інноваційні рішення та адаптувати найкращі міжнародні практики до українських реалій, включаючи реформування законодавства, вдосконалення управлінських процесів, підвищення професійного рівня персоналу та активне залучення громадськості до контролю за діяльністю органів і установ виконання покарань.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять праці науковців у галузях філософії, теорії держави і права, адміністративного та митного права, кримінально-виконавчого права, інших галузевих правових наук, зокрема таких як: А.М. Бабенко, А.І. Берлач, В.М. Бесчастний, І.Г. Богатирьов, А.І. Богатирьов, І.О. Богатирьова, Є.М. Бодюл, М.Ю. Віхляєв, І.О. Воронов, С.К. Гречанюк, А.В. Денисова, Є.В. Додін, Д.В. Журавльов, С.В. Зливко, Д.П. Калаянов, А.Л. Колодчина, К.О. Колб, В.Я. Конопельський, О.В. Ковальова, М.В. Корнієнко, О.Є. Користін, В.В. Крикун, С.С. Кудінов, В.О. Меркулова, В.В. Прокопенко, Д.В. Приймаченко, В.Ф. Пузирний, М.С. Пузирьов, О.О. Пунда, М.О. Семенишин, О.В. Сокальська, А.Х. Степанюк, В.Є. Тарасенко, Г.К. Тетерятник, О.П. Федотов, В.О. Човган, А.В. Шевчишен, О.О. Шкута, М.М. Яцишин, І.С. Яковець, Х.П. Ярмачі та ін.

Попри значний науковий інтерес до функціонування кримінально-виконавчої системи України, а також досліджень, присвячених міжнародним стандартам дотримання прав засуджених і осіб, узятих під варту, комплексний аналіз адміністративно-правового регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи України з точки зору її концептуальних засад розвитку, до цього часу не проводився. З огляду на вищезазначене, обрана тема наукового дослідження є актуальною та

зобов'язує до її глибшого аналізу та визначення специфіки адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України на рівні доктринальних підходів до її розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана у межах п. 16 Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), напряму 2 Національної економічної стратегії на період до 2030 року (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179), а також відповідно до тем наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ: загальноуніверситетської: «Пріоритетні напрями розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (реєстраційний номер 0123U103538); факультетів: підготовки фахівців для органів досудового розслідування «Забезпечення прав і свобод особи в умовах транзитивного суспільства: сучасний вимір» (реєстраційний номер 0123U103760); підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності «Забезпечення прав, свобод і інтересів людини в сучасних умовах адміністративно-правовими засобами» (реєстраційний номер 0123U103596), «Євроінтеграційні тенденції захисту приватних інтересів у правоохоронній діяльності» (реєстраційний номер 0123U103596).

Мета та завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі доктринального підходу дослідити адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України та виробити на їх основі нові підходи до її функціонування. Для досягнення поставленої мети основну увагу було зосереджено на вирішенні таких завдань:

– розглянути методологію та стан дослідження кримінально-виконавчої системи України;

- проаналізувати історіографію дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України;
- розкрити понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання;
- охарактеризувати нормативну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України;
- визначити інституційну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України;
- проаналізувати ціннісно-орієнтовану складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України;
- охарактеризувати процедурну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України;
- розкрити поняття, видову характеристику та зробити порівняльний аналіз персоналу кримінально-виконавчої системи України;
- виокремити специфіку проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України;
- проаналізувати відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України;
- виокремити проблемні аспекти організації та розвитку кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи України;
- охарактеризувати актуальні питання забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту в діяльності кримінально-виконавчої системи України;
- висвітлити взаємодію органів та установ виконання покарань з інститутом громадського суспільства;
- розкрити особливості діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану;

- визначити основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель;
- охарактеризувати міжнародні стандарти поведінки із засудженими та їх роль у розвитку національної пенітенціарної системи;
- з'ясувати роль Європейського суду з прав людини у забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у процесі адміністративно-правового забезпечення діяльності кримінально-виконавчої системи України.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України: доктринальні підходи розвитку.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціально-правових методів, за допомогою яких вдалось досягнути поставлених мети й задач, а також забезпечити достовірність одержаних результатів. Зокрема, діалектичний метод дозволив оцінити стан дослідження кримінально-виконавчої системи України, узагальнивши теоретичні підходи до досліджуваної проблеми (підрозділ 1.1.). Історико-правовий метод використовувався для дослідження історіографії адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України (підрозділ 1.2.), що дозволив простежити еволюцію кримінально-виконавчої системи України та виявити історичні передумови її сучасного стану. За допомогою порівняльно-правового методу здійснено видову характеристику персоналу кримінально-виконавчої системи України, а також порівняльний аналіз національного та міжнародного законодавства (підрозділи 2.1., 3.1., 5.2.). Системно-структурний метод дозволив виявити та охарактеризувати елементи механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України (Розділ 2). Формально-логічний метод використовувався для аналізу діяльності суб'єктів діяльності кримінально-

виконавчої системи України та дозволив виявити їх повноваження, функції та взаємозв'язки (підрозділ 2.2.). Статистичний метод застосовувався для аналізу емпіричних даних та у процесі опрацювання результатів опитування та обґрунтування загальних висновків до підрозділів дисертації (підрозділи 3.1., 4.2.). Соціологічні методи дослідження використовувалися для аналізу влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України (підрозділ 3.3.) та дозволили виявити прогалини у взаємодії керівництва на різних рівнях відомчого управління. Метод прогнозування використовувався для дослідження проблемних аспектів організації та розвитку кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи України (підрозділ 4.1.). Метод наукової абстракції дозволив визначити основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель (підрозділ 5.1.). Методи аналогії та аналізу документів використовувались для вивчення зарубіжного досвіду кримінально-виконавчої системи України, а також з'ясування ролі Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту (підрозділ 5.2.).

Нормативну основу дисертаційного дослідження складають: Конституція України, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ, а також міжнародні стандарти у сфері захисту прав засуджених та осіб, узятих під варту.

Емпіричну базу дослідження становлять: офіційні статистичні та аналітичні дані Міністерства юстиції України, міжрегіональних територіальних управлінь, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, звіти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, міжнародних та національних громадських організацій щодо стану дотримання прав ув'язнених; результати соціологічних опитувань

(результати опитування, проведеного Міністерством юстиції України у квітні 2023 року серед ув'язнених щодо їх готовності до укладання контракту на військову службу, в якому прийняли участь 4 500 осіб, а також офіційні дані Міністерства юстиції України щодо потенційної кількості засуджених (близько 20 000 осіб), які можуть скористатися правом умовно-дострокового звільнення для проходження військової служби; результати опитування посадових осіб установ виконання покарань і слідчих ізоляторів та представників громадськості південного регіону щодо стану дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, в якому прийняли участь 120 осіб; узагальнення правозастосовної практики органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), включаючи матеріали перевірок, внутрішніх розслідувань, службових документів; рішення ЄСПЛ у справах проти України та інших держав, що стосуються забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту; рішення національних судів щодо кадрових та реорганізаційних питань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській адміністративно-правовій науці комплексним дослідженням цілісного комплексу адміністративно-правових засад кримінально-виконавчої системи України та її доктринальних підходів розвитку. У результаті дослідження системно сформульовано низку нових наукових положень, теоретико-прикладних рекомендацій і висновків, які обґрунтовують шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності цієї системи, а також можуть слугувати основою для подальших наукових розробок у даній сфері, зокрема:

уперше:

– визначено, що методологія дослідження кримінально-виконавчої системи України є квінтесенцією досліджень, спрямованих на

доктринальне опрацювання її наукових підходів, нормативних засад, адміністративно-правового забезпечення та факторів, що детермінують функціонування кримінально-виконавчої системи України в доктрині конституційного, адміністративного, кримінально-виконавчого, міжнародного, трудового та інших галузей права;

– структуризовано механізм адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України шляхом виділення ключових елементів, серед яких: 1) нормативна складова; 2) інституційна складова; 3) ціннісно-орієнтована складова; 4) процедурна складова;

– окреслено процедурну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України як сукупність нормативно встановлених, послідовних та обов'язкових дій, операцій і стадій, що забезпечують практичну реалізацію адміністративно-правових норм у сфері виконання кримінальних покарань, визначають порядок взаємодії між суб'єктами кримінально-виконавчих відносин, гарантують законність управлінських рішень та ефективність функціонування кримінально-виконавчої системи України;

– обґрунтовано невідповідність між положеннями Законів України «Про державну кримінально-виконавчу службу України» та «Про центральні органи виконавчої влади» у частині щодо: а) порядку утворення реорганізації та ліквідації центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері виконання кримінальних покарань та пробації не Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України, а Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України; б) призначення та звільнення з посад керівника центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, та його заступників за поданням Прем'єр-міністра України не Президентом України, а

Кабінетом Міністрів України; в) статусу Міністерства юстиції України як центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері виконання кримінальних покарань та пробації відповідно до положень «Про Міністерство юстиції України»;

– запропоновано скасувати обмеження щодо формування громадських рад у період воєнного стану та прямо передбачити можливість їх створення на місцевому (регіональному) рівнях шляхом внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»;

– обґрунтовано, що пенітенціарна система є окремою, специфічною сферою суспільних відносин, яка перебуває у стані становлення та є комплексом взаємопов'язаних органів, установ і суб'єктів, відповідальних за виконання кримінальних покарань та здійснення заходів впливу на засуджених та осіб, узятих під варту, що потребує застосування нормативно визначеного впорядковуючого впливу, який здійснюватиметься уповноваженими суб'єктами владних повноважень з обов'язковим залученням інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій шляхом застосування широкого спектра визначених інструментів для забезпечення функціонування в Україні належної, гуманістично орієнтованої моделі відбування покарань із подальшим виправленням, соціальною адаптацією (ресоціалізацією) засуджених та відновленням справедливості в суспільстві;

– аргументовано необхідність створення окремого профільного центрального відомства (міністерства), яке, будучи самостійним у прийнятті управлінських рішень та відповідальним за реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, зможе ефективніше реагувати на виклики, забезпечувати гуманізацію та прозорість системи, а також прискорити її трансформацію відповідно до

європейських стандартів; із інтегруванням для забезпечення її цілісності та синергії до структури: Державну установу «Центр пробації», Державну установу «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України», освітні установи та державні підприємства при установах виконання покарань;

удосконалено:

– понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання шляхом формулювання таких дефініцій як: «методологія дослідження кримінально-виконавчої системи України», «кримінально-виконавча система України», «система органів і установ виконання покарань», «система кримінальної юстиції», «адміністрація органів і установ виконання покарань», «вищестоящі органи адміністрації органів і установ виконання покарань», «пенітенціарна система», «ув'язнений», «пенітенціарна реформа», «пенітенціарні установи», «пенітенціарні органи», «політика в пенітенціарній сфері», «механізм адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України», «ціннісно-орієнтована складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України», «принципи кримінально-виконавчої системи України» та ін.;

– підхід до визначення інституційної складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України: 1) у широкому розумінні, що охоплює: а) державні інституції та органи, що забезпечують виконання кримінальних покарань, виправлення засуджених та їх подальшу соціальну адаптацію; б) суб'єктів, наділених компетенцією впорядковувати відносини у кримінально-виконавчій сфері; в) інститут громадянського суспільства (у тому числі громадські організації, спостережні комісії тощо); г) міжнародні організації та їх органи (зокрема, ЄКПТ), ООН); 2) у вузькому розумінні, що включає:

а) органи та установи, що безпосередньо здійснюють виконання кримінальних покарань; б) інші спеціалізовані органи, якими забезпечується виконання покарання та ізоляція засуджених і осіб, взятих під варту; в) допоміжні суб'єкти, які у визначених законом випадках залучаються до процесу виконання кримінальних покарань;

– обґрунтування положення, що проходження державної служби в ДКВС України характеризується специфікою об'єктно-процедурного аспекту державної служби (прийняття на державну службу, просування по службі, вирішення інших питань, пов'язаних із службою) внаслідок притаманної інституційної специфікації органів та установ;

набули подальшого розвитку:

– підходи до тлумачення правової категорії «адміністративно-правове регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи України» крізь призму сучасних доктринальних вимог: а) як системи встановлених державою юридичних норм, принципів та правил поведінки (визначених законами, підзаконними актами, міжнародними договорами та іншими джерелами права), які комплексно визначають порядок створення, організацію, завдання, функції, права та обов'язки, повноваження, роль і місце кримінально-виконавчої системи України в державному механізмі; б) що регламентує відносини, які виникають у процесі її діяльності, включаючи безпосереднє виконання кримінальних покарань, забезпечення прав та законних інтересів засуджених та осіб, узятих під варту, персоналу ДКВС України та інших суб'єктів; в) що встановлює порядок взаємодії кримінально-виконавчої системи України з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадянами та інститутом громадянського суспільства, а також визначає стандарти поведінки із засудженими та особами, узятими під варту;

– положення про те, що міждисциплінарний характер дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої

системи України полягає в обґрунтуванні інтеграції знань не лише адміністративного та кримінально-виконавчого права, а й інших галузей (зокрема, трудового, освітнього, медичного, соціального права) як необхідного для глибшого розуміння комплексного процесу трансформації кримінально-виконавчої системи України в сучасну пенітенціарну модель, яка включає забезпечення засудженим прав на працю, освіту, психологічну та медичну допомогу, що є ключовим для їх виправлення та ресоціалізації;

- визначення відносин підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України як виду державно-службових відносин у сфері публічного управління, учасники яких взаємодіють через субординацію та виконання владних приписів;

- пропозиції щодо встановлення на рівні спеціального закону розміру окладів у розрізі посад, у співвідношенні до прожиткового мінімуму, визначеного для працездатних осіб на 1 січня календарного року, що дозволить вирішити кадровий голод в ДКВС України, залучити висококваліфікованих працівників, зменшити корупційні ризики, забезпечення стабільності проходження служби, підвищити конкурентоспроможність та привабливість служби, а також рівень довіри населення;

- науковий підхід щодо створення в штаті міжрегіональних управлінь структурного підрозділу – Управління захисту прав засуджених та осіб, узятих під варту із обов’язковим упровадженням посади «психолога»;

- теоретичні положення щодо обґрунтування необхідності виділення державою коштів на покращення умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту як альтернативи сплати матеріальних компенсацій за результатами винесених ЄСПЛ рішень, що спрямовано на забезпечення належних стандартів утримання та мінімізацію фінансових витрат держави;

- пропозиції щодо внесення змін до чинних законодавчих та нормативно-правових актів, положеннями яких врегульовано

адміністративно-правову діяльність кримінально-виконавчої системи України та прийняття нових, що проявилось у формуванні конкретних законодавчих пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового забезпечення функціонування цієї сфери.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані у дисертації висновки, узагальнення та пропозиції становлять науково-теоретичний і практичний інтерес та можуть бути використані у:

- *правотворчій діяльності* – для підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства, яким урегульовано питання адміністративно-правової діяльності кримінально-виконавчої системи України, взаємодії з іншими державними органами та установами, органами місцевого самоврядування, громадськістю (акт про впровадження Громадської організації «Молодіжний центр розвитку» № 1509/24 від 15.09.2024 р.);

- *науково-дослідній сфері* – як основа для подальших наукових досліджень проблемних питань щодо адміністративно-правової діяльності кримінально-виконавчої системи України (акт про впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 20.03.2025 р.);

- *правозастосовній діяльності* – для підготовки пропозицій щодо вдосконалення діяльності органів та установ ДКВС України, правоохоронних органів, суду, Державної міграційної служби України, митних та інших державних органів та органів місцевого самоврядування у процесі взаємодії; підвищення інституційної спроможності інституту громадськості та інших консультативно-дорадчих органів (акт про впровадження Профспілки працівників територіальних органів Міністерства юстиції України від 27.07.2024 р.);

- *навчальному процесі* – під час викладання студентам закладів вищої освіти дисциплін «Адміністративне право», «Кримінально-

виконавче право», «Митне право», «Публічне право», «Судові та правоохоронні органи», «Трудове право»; при підготовці підрозділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, статей та наукових повідомлень (акт про впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 20.03.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, що відображає результати проведеного дослідження. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції були одержані дисертанткою у результаті набутого практичного досвіду, аналізу й безпосереднього використання в роботі науково-інформаційних, нормативно-правових джерел і матеріалів судової практики.

Також у дисертації використовуються положення та ідеї, що відображені у наукових публікаціях авторки, підготовлених у співавторстві, у виданнях категорії «А» (Scopus та Web of Science) та є результатом її особистих досліджень. Так, у науковій статті «Administration of electronic registries by central executive authorities: praxeological aspect» авторці належать положення, які в подальшому використано для формулювання висновків щодо специфіки адміністрування електронних реєстрів, що ведуться Міністерством юстиції України. У науковій статті «Civil society institutions: differentiation of profile characteristics» авторка сформулювала положення, що визначають форми участі громадськості та громадського впливу як одного із засобів виправлення та ресоціалізації ув'язнених. У науковій статті «Features of the segmental formation of Ukrainian politics under martial law» авторкою проаналізовано інституційний механізм та правову основу евакуації осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі. У науковій статті «Prevention of corruption in local self-government bodies: legal regulation and foreign experience» авторкою обґрунтовано посилення відповідальності за корупцію в умовах воєнного стану в Україні. Наукові

результати, отримані в кандидатській дисертації, повторно на захист докторської дисертації не виносяться.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки й рекомендації оприлюднені на десяти науково-практичних конференціях, зокрема: «Державна політика забезпечення прав осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі» (Харків, 2022), «Вплив інститутів громадянського суспільства на пенітенціарну систему» (Кропивницький, 2022), «Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України» (Львів, 2022), «Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань» (Харків, 2023), «Щодо питання взаємодії спостережних комісій з органами ДКВС України» (Riga, 2024), «Проведення службових розслідувань в системі органів ДКВС України» (Riga, 2024), «Щодо питань примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту: національне та міжнародне врегулювання» (Мюнхен, 2023), «Правове забезпечення трансформації діяльності Державної кримінально-виконавчої служби для відновлення України» (Київ, 2024), «Характеристика організаційно-штатної структури пенітенціарної служби України» (Львів, 2024), «Observance of guarantees of practice of law during visits to detention centres in Ukraine» (Riga, 2024).

Публікації. Основні наукові положення роботи, висновки та результати знайшли відображення у 35 наукових працях, а саме: 1 монографії, 4 статтях у виданнях, що індексуються в наукометричних базах Scopus і Web of Science, 19 статтях, опублікованих у фахових наукових українських виданнях категорії «Б», 11 наукових працях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації, серед яких тези 10 доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що містять сімнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 574 сторінки, у тому числі основного тексту – 411 сторінок. Список використаних джерел налічує 509 найменувань.

РОЗДІЛ 1

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1. Методологія та стан дослідження кримінально-виконавчої системи України

Методологія пізнання певного явища в праві має на меті об'єднати, інтегрувати, побудувати певну структуру і схему відповідного дослідження, одночасно визначаючи інструменти дослідження. Відповідно до Тлумачного словника української мови, значення слова «метод» розкривається у декількох аспектах: 1) спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; 2) прийом або система прийомів, що застосовується в будь-якій сфері діяльності [459; 458].

З цього приводу, М. Вебер уточнює, що під «методом» слід розуміти не просто техніку дослідження, а систематизований спосіб мислення, що спрямований на адекватне розуміння та пояснення певної сфери дійсності [71].

Своєю чергою, методом науки є визначений шлях дослідження, форма теоретичного освоєння дійсності [439]. Методологія як правове явище спрямована на визначення функціонального призначення наукових досліджень. Її можна вважати концептуальною основою, що визначає мету, зміст і методи дослідження. Її правильний вибір дозволяє отримати об'єктивну та систематизовану інформацію про процеси і явища. Саме методологія дає змогу вивчити особливості досліджуваного явища, його місце в системі суспільних відносин, розкрити сутність понять та правової діяльності, а також визначити необхідність застосування конкретних явищ [181].

Так, у даному контексті основою методології слугуватиме визначення: мети, яка полягає у проведенні на підставі доктринального підходу дослідження адміністративно-правових засад діяльності КВС України та виробленні на їх основі нової сучасної моделі пенітенціарної системи; змісту як сукупності конкретних кроків, методів і принципів, які дозволять досягти поставленої мети; методів дослідження, що дозволить отримати об'єктивну та систематизовану інформацію про поточний стан і потреби КВС України.

Водночас серед основних елементів змісту методології виокремимо:

1) у частині доктринального підходу (зокрема, проведення аналізу наукових теорій, концепцій і правових доктрин, що стосуються адміністративно-правових засад діяльності КВС України);

2) у частині дослідження адміністративно-правових засад (зокрема, вивчення та систематизація нормативно-правових актів (в тому числі, міжнародних стандартів, законів, підзаконних актів, відомчих інструкцій), що регулюють діяльність КВС України);

3) у частині аналізу поточної моделі КВС України (зокрема, виявлення її сильних і слабких сторін, ефективності та відповідності сучасним міжнародним стандартам);

4) у частині розробки нової сучасної моделі (зокрема, створення на основі проведеного аналізу та з урахуванням міжнародного досвіду, концепції оновленої пенітенціарної системи із формулюванням конкретних пропозицій щодо зміни структури, відомчого підпорядкування, функцій, процедур, впровадження новітніх технологій та удосконалення адміністративно-правового регулювання).

Об'єкт наукового пізнання можна охарактеризувати як складну систему, що має множину взаємопов'язаних елементів і підсистем, визначені цілі та функції; його загальні детермінанти включають цілісність, структурність, функціональність, ієрархічність, цілеспрямованість,

самоорганізацію та взаємозв'язок із зовнішнім середовищем. Кожен елемент у цій системі виконує специфічні функції, які в сукупності реалізують загальні завдання. При цьому структура описує статичний стан системи, а функції — її динаміку.

Структуризація об'єкта є обов'язковою умовою для його глибокого вивчення, оскільки дає змогу виділити та описати його суттєві складові, їх властивості, зв'язки та функції. Загалом опис структури можна розглядати як поділ об'єкта на частини і встановлення характеру їх взаємодії. Для цього використовується метод класифікації, який допомагає систематизувати знання про будову системи та її зв'язки.

Своєю чергою, структуризація служить методом для визначення складності будь-якого об'єкта чи процесу на всіх рівнях, що дозволяє вивчати структуру системи. У сучасній науці популярним є системно-діяльнісний підхід, який розглядає об'єкт дослідження через призму компонентів людської діяльності [239].

У контексті наведеного потрібно зазначити, що структуризація об'єкта дослідження — суспільних відносин, що складаються у процесі адміністративно-правового забезпечення діяльності КВС України — вимагає поділу на складові елементи та аналізу їх взаємозв'язків, серед яких визначимо: 1) суб'єктів відносин (наприклад: органи та установи; персонал); громадські організації, спостережні комісії, представники громадськості; засуджені та їхні законні представники); 2) зміст відносин (процедури адміністративного управління (ухвалення рішень, контроль, звітність); права та обов'язки суб'єктів (право засудженого на належне забезпечення, обов'язок персоналу його надати); взаємодія між суб'єктами (інформаційний обмін, надання послуг, розгляд скарг); 3) правові норми (регулятивна складова) (нормативно-правові акти, що регулюють адміністративно-правові засади діяльності КВС України; міжнародні стандарти та рекомендації).

Аналіз структури КВС України передбачає її вивчення у двох аспектах: статичному та динамічному. У статистиці, або структурі, описується ієрархія органів ДКВС України, їх підпорядкування та розподіл функцій (наприклад, як Міністерство юстиції України взаємодіє з міжрегіональними управліннями та окремими установами). У динаміці, або функціях, досліджується, як кожен елемент виконує свої завдання (наприклад, які процедури забезпечують право засудженого на харчування та хто несе за це відповідальність). Для систематизації цих елементів застосовується метод класифікації, що дозволяє поділити суспільні відносини, наприклад, на зовнішні (із громадськістю) та внутрішні (між персоналом і засудженими), або на публічно-правові (між державними органами) та приватно-правові (між індивідами та державою).

Загалом потрібно зазначити, що комплексний та всебічний аналіз адміністративно-правового регулювання КВС України вимагає застосування багатовекторної методології. В цьому контексті цілком слушною є позиція З.А. Добош про те, що, формуючи методологію дослідження, потрібно визнати неможливість зведення способу дослідження до якогось одного вкрай актуального методу, оскільки це призводить до обмеженості сприйняття дійсності [110, с.39].

Оскільки КВС України є комплексною системою з множиною взаємопов'язаних елементів (зокрема, органи, установи, підприємства, персонал, засуджені, особи, узяті під варту, громадськість), застосування системного підходу у дослідженні набуває домінуючого значення. Інтегрування інших вищезазначених підходів, наприклад, системно-діяльнісного є можливим для вивчення діяльності КВС України як сукупності управлінських дій та взаємовідносин з іншими суб'єктами.

Фундаментом даного дослідження є використання діалектичного методу, що дозволить розглядати еволюцію КВС України в динаміці, виявляючи суперечності та шляхи її розвитку. Окрім того, можливим є

застосування історичного методу для вивчення досвіду становлення та трансформації КВС України, а порівняльно-правовий метод дає можливість оцінити національні практики у контексті європейських та міжнародних стандартів. Дослідження також спирається на системно-структурний аналіз, що дозволяє розглядати КВС України як цілісний організм із взаємопов'язаними елементами, а формально-юридичний метод необхідний для тлумачення адміністративно-правових норм.

Окрім цього, можна констатувати, що методологія дослідження кримінально-виконавчої системи України є квінтесенцією досліджень, спрямованих на доктринальне опрацювання її наукових підходів, нормативних засад, адміністративно-правового забезпечення та факторів, що детермінують функціонування КВС України в доктрині конституційного, адміністративного, кримінально-виконавчого, міжнародного, трудового та інших галузей права.

Щодо формування методологічних засад дослідження, вони охоплюватимуть сукупність загальнонаукових та спеціальних методів, наукових підходів, прийомів і процедур, у результаті чого буде можливо отримати достовірні та науково обґрунтовані результати, висновки і пропозиції щодо адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему європейського зразка.

На основі означеної методології видається можливим перехід до аналізу поточного стану наукової розробки проблематики, що є важливим для виявлення юридичних прогалин та визначення пріоритетних напрямів подальших досліджень. Ретельне вивчення існуючих наукових напрацювань є необхідним для уникнення дублювання, обґрунтування актуальності обраної теми та формування авторських позицій. Аналіз стану дослідження дозволяє сформулювати цілісне розуміння, виділивши ключові тематичні напрями.

Цікавою є думка авторів підручника «Кримінально-виконавче право України» А.А. Музики, В.Я. Конопельського, Є.О. Письменського та ін. за заг. ред. Є. Ю. Бараша, які ще у 2018 році на підставі проведеного аналізу наукової думки вказували, що кримінально-виконавча наука «поки що не є остаточно завершеною і цілком оформленою». Водночас окремі науковці вважають, що після здобуття Україною незалежності «досить інтенсивно розпочалась підготовка кандидатських та докторських дисертацій із проблем кримінально-виконавчого права», тоді як інші спеціалісти не поділяють такого оптимізму й роблять висновок, що «наука кримінально-виконавчого права зайшла в глухий кут». Також відзначається, що криза сфери виконання кримінальних покарань в Україні «зумовлена й певним призупиненням розвитку науки кримінально-виконавчого права [13, с. 34].

Для зручності та кращого аналізу відповідні наукові праці систематизуємо за тематичними напрямками, використовуючи при цьому метод систематичного огляду літератури як інструмент, що дозволить провести всебічний, об'єктивний та структурований аналіз наявних наукових джерел. Метою проведення такої систематизації є: визначення того, які аспекти проблематики недостатньо досліджені або зовсім не висвітлені в науковій літературі; запобігання повторному дослідженню вже вивчених питань, що дозволяє зосередити зусилля на нових або маловивчених аспектах; підтвердження значущості обраної теми шляхом доведеності її недостатньої розробленості або наявності суперечливих даних; визначення власного внеску в наукову дискусію на основі критичного аналізу існуючих підходів; створення чіткої та логічної структури для розуміння обсягу та характеру наукових напрацювань у певній галузі. Загалом аналіз еволюції наукової думки з будь-якого предмету дозволяє виявити проблемні питання, що виникали на різних історичних етапах суспільних відносин, а також оцінити способи їх вирішення та поточний стан [432]. Обраний підхід покликаний забезпечити

надійну основу для подальшого наукового пошуку та розробки ефективних рішень у кримінально-виконавчій сфері.

Так, перший напрям наукових досліджень, спрямований на функціонування органів ДКВС України, принципи їх роботи та повноваження, охоплює наукові праці, зосереджені на теоретико-правових основах, організаційно-управлінських аспектах та ключових функціях КВС України. Як приклад наведемо дисертаційне дослідження А.О. Галай на тему «Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарання» (2003) [83], яке є значним внеском у розуміння адміністративно-правових аспектів управління КВС України. Автор обґрунтував особливе місце персоналу установ виконання покарань у структурі державних службовців. Такий висновок базується на ретельному аналізі історичного розвитку та сучасного стану вітчизняного й зарубіжного законодавства, а також практики його застосування. Галай А.О. продемонстрував, що специфіка цілей, завдань, функцій та правового статусу працівників пенітенціарної системи суттєво відрізняє їх від інших державних службовців, що вимагає унікальних підходів до їхнього регулювання та управління [83, с.8]. Здобутки автора є важливою теоретичною базою для практичного вдосконалення системи управління персоналом ДКВС України, що сприятиме підвищенню її ефективності та відповідності міжнародним стандартам.

Значну увагу привертає й дисертаційне дослідження Є. Ю. Бараш, присвячене темі «Адміністративно-правові засади управління Державною кримінально-виконавчою службою України» (2012 р.) [12], а також монографічне на тему «Управління Державною кримінально-виконавчою службою України» (2012) [15]. У даному контексті більш детально зупинимось на аналізі вище названої дисертації як фундаментального дослідження, що системно аналізує та пропонує шляхи вдосконалення управлінських процесів у сфері виконання кримінальних покарань.

Бараш Є. Ю. здійснив комплексний адміністративно-правовий аналіз управління КВС України, розглянувши його як складне ієрархічне та функціональне явище. Він виявив прогалини у законодавчому регулюванні та практиці, що дозволило обґрунтувати необхідність системних змін у адміністративно-правових засадах діяльності служби. Серед ключових здобутків науковця необхідно звернути увагу на: розробку цілісної концепції управління КВС України в умовах трансформаційних процесів; виокремлення сукупності принципів адміністративного управління КВС України; класифікацію функцій управління КВС України, що дозволило систематизувати управлінську діяльність та виокремити пріоритетні напрями для оптимізації; вдосконалення адміністративно-правового статусу суб'єктів управління КВС України (зокрема, повноважень Міністерства юстиції України, центрального органу виконавчої влади, його територіальних органів та безпосередньо керівників пенітенціарних установ); обґрунтування необхідності виокремлення шляхів розмежування повноважень між різними рівнями управління для підвищення їхньої ефективності та уникнення дублювання функцій. Практичним надбанням, важливим для забезпечення прозорості, контролю та сприяння ресоціалізації засуджених, стали пропозиції щодо впровадження моделі взаємодії КВС України з іншими державними органами, громадськими організаціями та міжнародними інституціями.

Науковцем цілком обґрунтовано акцентовано увагу на те, що внесені за роки незалежності правові, організаційні та штатні зміни, пов'язані з реформуванням КВС України не характеризувались системним і комплексним характером, а тому виникає необхідність докорінного реформування функціонально-організаційної структури, управлінської та кадрової політики КВС України у напрямі їх оптимізації [12]. Примітно, що такі висновки, зроблені автором більше десяти років тому, не втрачають актуальності сьогодні. В подальшому Є.Ю Бараш продовжив дослідження

у цьому напрямі. Зокрема у науковій статті «Концептуальні засади реформування ДКВС України та пробації» (2019 р.) автор зазначав, що трансформація вектору мети покарання в бік корекції поведінки та ресоціалізації засуджених вимагає докорінних змін КВС України та вдосконалення і розвитку системи пробації загалом, а особливо пенітенціарної. Подолати багато недоліків у сфері виконання покарань та пробації можливо лише шляхом здійснення реформи системи, додаток якої поетапно створює на наукових засадах, на основі концептуальних актів ефективну систему управління пенітенціарною сферою, яка має бути достатньо прозорою для громадськості та максимально забезпечити дотримання прав людини та громадянина.

Автор підкреслює, що пошук нових шляхів для формування вітчизняних кримінально-виконавчих та посткримінальних моделей (пробація, корекція, адаптація) має відбуватися з урахуванням міжнародних стандартів та закордонної практики. Він наголошує на необхідності завершити впровадження такого механізму виконання покарань, який, з одного боку, дозволив би досягти мети покарання, а з іншого — забезпечив би заходи ресоціалізації та реінтеграції засудженого в суспільство як його повноцінного члена. Хоча реформування КВС України та пробації має постійний характер, автор зазначає, що воно, на жаль, ще не завершилося успішно. Тому він вважає за доцільне зосередитися на таких ключових аспектах: удосконалення законодавства, розвиток психокорекційної роботи та соціальної реабілітації, покращення умов утримання та перехід від статичної до динамічної безпеки. Важливо також звернути увагу на розвиток кадрової політики, соціального захисту персоналу та медичного забезпечення.

Крім того, автор наголошує на необхідності впровадження нових, ефективніших методів виконання покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, акцентуючи увагу на зміні підходів до створення та розвитку

виробництва, що дозволить розвивати професійні навички у засуджених, а також на запровадженні повноцінної системи загальноосвітнього та професійно-технічного навчання. Також важливим є розвиток взаємодії з державними, міжнародними, неурядовими, релігійними організаціями та ЗМІ [11].

Також варто вказати на наукові дослідження В. Ф. Пузирного, а саме монографію на тему «Адміністративна діяльність установ та органів виконання покарань» (2015) [393], а також дисертацію, присвячену темі «Концептуальні засади адміністративної діяльності органів та установ ДПтС України» (2015) [395], та ін. Так, монографія «Адміністративна діяльність установ та органів виконання покарань» є науковим дослідженням, присвяченим комплексному аналізу адміністративної діяльності установ та органів виконання покарань в Україні. У ній системно висвітлюються: теоретико-правові основи (зокрема, сутність, принципи, функції та особливості адміністративної діяльності пенітенціарних органів як складової державного управління) та організаційно-правові форми (зокрема, структура, компетенція та взаємодія органів і установ виконання покарань різного рівня); зміст адміністративної діяльності (зокрема, напрями діяльності, такі, як забезпечення режиму, охорони, нагляду [296], медичного обслуговування, освіти, професійної підготовки, соціально-виховної роботи, праці ув'язнених, а також їхньої ресоціалізації та взаємодії з громадськістю); проблематика та перспективи розвитку установ та органів виконання покарань [393].

Також цінними з практичної та теоретичної точки зору для подальшого розвитку діяльності КВС України є монографія С.В. Зливко на тему «Адміністративна діяльність керівника у пенітенціарній сфері: концептуальні засади, питання теорії та правового регулювання» (2018 р.) [137], а також дисертаційне дослідження, присвячене темі «Адміністративно-правове забезпечення діяльності

керівників органів і установ виконання покарань в Україні» (2019 р.) [135], у якому автором проведено всебічний аналіз адміністративно-правового забезпечення діяльності керівника відповідної установи та органу виконання покарань в розумінні ширшої концепції адміністративно-правового забезпечення та адміністративної діяльності КВС України. Особлива увага приділяється системі формування та якісної організаційної підтримки функціонування керівного складу служби, що підкреслює важливість професійного та ефективного управління для всієї пенітенціарної системи [135, с. 13].

У свою чергу, С.І. Спільник в контексті визначення місця органів ДКВС України в системі публічної влади та державної політики досліджено кримінологічну діяльність КВС України як напрям державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. Автором визначено державну політику як діяльність держав щодо врегулювання суспільних правовідносин. Цей вид політики, своєю чергою, необхідно відмежовувати від публічної, яка на думку автора, бере свій початок із сучасної науки державного управління та є значно ширшим поняттям, ніж державна політика, охоплюючи державні та позадержавні інституції. Водночас, кримінологічну діяльність КВС України визначено ключовим напрямом політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, що підтверджено процесом законодавчого удосконалення (реформування) діяльності КВС України, а також збільшенням кількості дисертаційних робіт, присвячених означеним питанням) [441]. Своєю чергою, В.В. Кондратишина присвятила свою дисертаційну роботу темі «Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація» (2009 р.) [165].

Щодо основних засад діяльності КВС України, то С. Гречанюк та В. Пузирний у монографічному дослідженні «Принципи відкритості в діяльності ДКВС України» проаналізували принципи відкритості. Розкриваючи зміст обраної теми наукового дослідження, автори

зазначають, що основними способами забезпечення принципу відкритості в діяльності КВС України є: надання доступу до інформації, що має статус публічної про діяльність КВС України через офіційний веб-сайт; налагодження взаємодії з іншими органами влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю в інформаційній сфері; здійснення парламентського та громадського контролю [91].

Дослідження К. Денисенко та І. Борко присвячено формуванню відкритості та прозорості діяльності КВС України, де зазначається, що КВС України на сьогодні перебуває на стадії реформування, а тому особливо потребує впровадження засад електронного урядування у свою діяльність. Автори звертають увагу, що упродовж довгого часу закритість КВС України створювало сприятливі умови для корупції, зловживань та жорстокого поводження з ув'язненими, що призводило до порушення їхніх прав. Окрім цього, ізольована та сувора політика в сфері виконання покарань сприяла появі численних стереотипів про співробітників КВС України. Автори визначають, що одним із проблемних питань, що може виникнути в цьому контексті, є відсутність навичок адміністрування сайтів персоналом та адміністрацією установ виконання покарань/слідчих ізоляторів. Для його вирішення пропонуємо створити курси щодо адміністрування сайтів для персоналу та адміністрації установ виконання покарань Міністерством юстиції України в співпраці з Міністерством цифрової трансформації України [96].

Питання діяльності слідчих ізоляторів та їх функцій були предметом наукових досліджень багатьох науковців різних галузей права. Як приклад наведемо дисертаційне дослідження, проведене В.А. Кирилюк на тему «Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення та кримінального покарання у виді позбавлення волі» (2011 р.), за результатами котрого зроблено обґрунтовані висновки щодо юридичного змісту правовідносин у сфері виконання попереднього ув'язнення як форми

реалізації одного з етапів кримінально-правової відповідальності у виді кримінально-процесуальної санкції, виконання якої покладено на слідчі ізолятори як спеціальну установу закритого типу. Крім цього, автором визначено поняття правовідносин, пов'язаних із виконанням запобіжного примусу у виді попереднього ув'язнення, як особливого різновиду суспільних відносин, що являють собою взаємопов'язаний комплекс державно-владних сосунків суб'єктів судової та правоохоронної діяльності в межах встановленої законом компетенції, юридичних прав та обов'язків щодо вирішення від імені держави кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих ситуацій та окремих справ відносно осіб, узятих під варту [151].

Заслужують на увагу висновки, зроблені І.Г. Богатирьовим та С.Р. Тагієвим щодо особливостей виконання слідчими ізоляторами запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідно до нового КПК України [55].

Вагомою є наукова праця О.Г. Колб та О.В. Охман, в якій досліджено суб'єктів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, учинених в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах України. Відповідно, проаналізовано зміст протидії розслідуванню злочинів, що мають місце в системі ДКВС України, визначено суб'єктів її вчинення, а також запропоновано науково обґрунтовані шляхи щодо нейтралізації, блокування та подолання зазначеного суспільно небезпечного явища [161].

Крім того, І.Г. Богатирьовим досліджено: соціальну роль; завдання; видову градацію; правовий статус та компетенцію КВС України та її окремих суб'єктів [59; 61; 62].

Другий напрям сформуємо з досліджень, що стосуються взаємодії органів ДКВС України з іншими суб'єктами. Ця категорія включає наукові праці, що вивчають механізми та правові аспекти співпраці КВС з різними державними та неурядовими структурами (в тому числі, процедурного

аспекту взаємодії), розкриваючи ключові статусні ознаки як КВС України, так і тих органів, з якими відбувається взаємодія. Як приклад наведемо взаємодію КВС України з митними органами в контексті безоплатної передачі майна, яким митниці набули права розпорядження. Зазначений процес, окрім статусних ознак, охоплює й багато інших питань, в тому числі, процедурних. У цьому контексті на увагу заслуговують праці: Д.В. Приймаченка щодо адміністративної діяльності митних органів у сфері реалізації митної політики держави [259]; А.Б. Калюти щодо адміністративно-юрисдикційної діяльності митних органів України [145]; Ю.В. Любивої щодо місця та ролі фіскальної функції серед інших функцій митних органів [204]; Л.Р. Прус та Ю.О. Коновалова щодо проведення товарознавчої експертизи із визначенням вартості товарів [391]; Є.П. Бабалика щодо ролі та значення інформації в роботі митних органів на сучасному етапі розвитку [8]; Л.В. Бабенко та А.П. Крилової щодо теоретико-методичних особливостей обліку та контролю вилученого митницею майна у разі порушення митних правил [10]; Л.Р. Прус, С.А. Попеля щодо публічного управління та адміністрування операцій з товарами, що переходять у власність держави за порушення митного законодавства [392]. Окремі аспекти щодо розпорядження майном, яке перейшло у власність держави, відображено в Митній енциклопедії, підготовленій колективом авторів за загальним керівництвом І.Г. Бережнюка під егідою Державного науково-дослідного інституту митної справи [215].

Щодо процедурного аспекту взаємодії КВС України з іншими інституціями важливо зазначити, що ефективність правових норм залежатиме від упорядкованості відносин між суб'єктами публічної адміністрації та приватними особами. Кваліфікації адміністративних процедур здійснено В.П. Тимощуком [3], О.С. Лагодою [188], А.Ю. Осадчим, І.О. Картузовою [147], А.М. Школиком [480] та ін.

Своєю чергою, С.К. Гречанюк у дисертації дослідив тему «Теорія та практика взаємодії органів та установ ДПтС України з державними та неурядовими інституціями» (2011) екстраполює підходи щодо сутності та закономірностей взаємодії у роботі правоохоронного органу на функціонування ДПтС України, внаслідок чого сформульовано визначення правової категорії «взаємодія» із розкриттям притаманних ознак, специфіки, засад, стадійної, видової та рівневої градацій. Зазначене надало змогу створити надійну теоретичну базу для побудови ефективних партнерських відносин між КВС України та широким колом суб'єктів.

Автором сформульовано рішення, спрямовані на вдосконалення низки практичних аспектів, в тому числі тих, що стосуються процесу організації управлінської діяльності під час виконання покарання. Важливим здобутком є удосконалення правового забезпечення взаємодії ДПтС України з внутрішніми підрозділами МВС України, кримінально-виконавчими інспекціями та судами, зокрема, у справах про ухилення від покарання. Запропонований автором комплекс правових та організаційних заходів, включно з розробкою проекту нормативного акту про взаємодію правоохоронних органів та міжвідомчої інструкції, є вагомим внеском у підвищення ефективності спільної діяльності та координації у сфері забезпечення законності та правопорядку [90, с. 15].

Вагомими є висновки, зроблені в наукових працях, присвячених питанням пробації та функціонування системи відомчої освіти в органах ДКВС України. У цьому напрямі досить ґрунтовним видається дисертаційне дослідження О. Дука на тему «Розвиток професійної компетентності органу пробації у відомчих навчальних закладах державної кримінально-виконавчої служби України» (2019 р.), у якому на основі системного та комплексного підходів, визначено сутність і структуру професійної компетентності персоналу пробації (зокрема, мотиваційно-ціннісні, когнітивно-змістові, когнітивно-діяльнісні і рефлексивні

компоненти з відповідними показниками та критеріями оцінювання). Окрім цього, розроблено та обґрунтовано модель навчання у відомчих закладах, яка враховує андрагогічний, акмеологічний, компетентнісний, контекстний, суб'єктно-діяльнісний і системний підходи. У процесі навчання виокремлено три блоки, серед яких: методологічно-цільовий, процесуально-змістовий та діагностувально-результативний, що охоплюють зміст, форми та методи пізнавальної діяльності [120].

Щодо напряму наукових досліджень, присвячених ролі профспілкових органів, спостережних комісій, громадськості у формуванні політики в сфері КВС України, то необхідно враховувати висновки, зроблені: О. І. Шапоренко у науковій роботі «Роль профспілок у регулюванні соціально трудових відносин на підприємстві» [477]; О. І. Богатирьовою у дослідженні «Участь громадськості у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених, підоблікових кримінально-виконавчій інспекції» [60]; О. О. Шкутом у напрацюванні «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі» [482], В.М. Пальченковою в науковій праці «Підвищення ефективності участі громадськості в умовно-достроковому звільненні: історичний досвід і сьогодення» [240] та ін.

Третій напрям наукових досліджень включатиме вивчення прав та обов'язків засуджених та осіб, узятих під варту, процес їх ресоціалізації. Як приклад наведемо наукову працю О. Северина, в якій автор дослідив працю засуджених як право та обов'язок, що покликаний допомогти виправленню та ресоціалізації засуджених. Автор стверджує, що говорячи про працю засуджених, необхідно не забувати, що праця – це не тільки основний засіб виправлення і ресоціалізації, а ще й можливість напрацювати стаж, який надаватиме право засудженим при досягненні ними пенсійного віку отримувати пенсію, що також сприятиме виправленню, ресоціалізації та адаптації осіб після відбування покарання. У свою чергу, науковець

відмічає, що намагання законодавця удосконалити нормативну базу та привести у відповідність до європейських норм, поки що є досить суперечливими, а зміни, що були внесені до КВК України, вбачаються дещо передчасними та такими, що потребують доопрацювання [425].

Варто звертатись і до наукових напрацювань О.О. Пунди. Зокрема, його монографії на тему «Поняття та проблеми здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини» [396], що слугуватиме підґрунтям для подальших доктринальних досліджень.

Також вагомого значення в контексті дослідження діяльності КВС України набуває дисертація О.С. Почанської на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» (2020) [256], де авторкою визначено місце адміністративно-правового регулювання серед інших правових засад, а також ключові складові нормативної бази, що регулює та захищає права засуджених. Дослідження ретельно аналізує зміст та значення нормативної бази, що є фундаментальним для розуміння правового поля, в якому функціонує система виконання покарань.

Важливим аспектом дисертаційної роботи є системне дослідження суб'єктів забезпечення прав засуджених. Автор визначає, що систему суб'єктів забезпечення прав засуджених складають органи державної влади, місцевого самоврядування, громадські об'єднання та організації, а також окремі посадові особи з відповідними завданнями, функціями та адміністративними повноваженнями. Здійснено аналіз структури та особливостей адміністративно-правового статусу суб'єктів, що забезпечують права засуджених. Систематизовано основні завдання, функції та компетенції суб'єктів, що забезпечують права засуджених, що є ключовим елементом їхнього адміністративно-правового статусу і окреслює законодавчо визначене коло наданих повноважень, спрямованих на реалізацію, охорону та захист прав засуджених [256].

Караман О. виявлено особливості ресоціалізації неповнолітніх, відмітивши, що цей процес є безперервним та складається з низки послідовних етапів (допенітенціарного, пенітенціарного та післяпенітенціарного) та різних психологічних, соціально-педагогічних та інших механізмів на кожному етапі [146].

У цьому контексті також потрібно вказати на наукові дослідження, присвячені матеріально-побутовому та медичному забезпеченню засуджених та осіб, узятих під варту, що, з однієї сторони, включено до прав та гарантій таких осіб, а з іншої, – є обов'язками відповідного органу чи установи ДКВС України. Як приклад наведемо наукову працю В.Ф. Пузирного, О.В. Єрмакова, присвячену темі «Контроль за станом матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні» [394]. Подібну тему – «Елементи матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні» - дослідив І.М. Брошко, зазначивши, що загалом поняття «матеріально-побутове забезпечення засуджених» має два основні тлумачення: вузьке (нормативно-правове, що зафіксоване у статті 115 КВК України та охоплює вичерпний перелік елементів, серед яких місце відбування покарання, харчування, індивідуальне спальне місце та постільні речі, одяг, білизна та взуття, предмети першої необхідності [66]) і широке (враховує матеріальні та побутові потреби засуджених під час ув'язнення, включаючи, крім перерахованого вище, можливість придбання продуктів харчування та предметів першої необхідності (ст. 108 КВК [180]), отримання посилок та бандеролей (ст. 112 КВК [180]), отримання та відправлення грошових переказів (ст. 114 КВК [180])). Автори підкреслюють, що надання інформації про всі ці елементи засудженим та іншим учасникам правовідносин є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє реалізувати право засуджених на належне матеріально-побутове забезпечення, забезпечити поінформованість засуджених про їхній

правовий статус, надає можливість національним та міжнародним правозахисним інституціям контролювати дотримання прав людини [66, с. 336].

Четвертий напрям складають наукові розвідки міжнародного досвіду та передових практик функціонування установ виконання покарань. Наприклад, С. Денисов та Д. Заїка дослідили міжнародні стандарти виправлення та ресоціалізації засуджених. Автори зазначають, що міжнародні нормативно-правові акти, а саме положення, що стосуються виправлення та ресоціалізації засуджених, хаотичні і розпорошені серед значної кількості документів, прийнятих у різний час. Для їх виокремленого дослідження вказані стандарти, мають бути належним способом визначені та структуровані. Запропоновано градацію спеціальних міжнародних стандартів, шляхом виокремлення: 1) групи неповнолітніх; 2) групи жінок; 3) групи персоналу установ виконання покарань; 4) групи засуджених до альтернативних видів покарання [98]. Своєю чергою, Д. Тищенко досліджено імплементацію міжнародних стандартів дотримання прав людини в установах ДКВС України, в результаті чого встановлено, що виправні заходи для засуджених розроблені міжнародним співтовариством. Зазначених правил дотримуються і застосовують усі кримінально-виконавчі системи, незалежно від соціально-політичного, економічного, правового та іншого рівня життя, що дозволяє стимулювати розвиток прогресивного гуманізму [454].

Окрім цього, О.І. Іваньков присвятив дисертаційне дослідження такій важливій темі, як «Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту засуджених до позбавлення волі» (2016 р.) [138]. Одним із таких прав є можливість ресоціалізації. З цього приводу О. Малишевою зазначено, що процес ресоціалізації є складним і тривалим, що залежить від бажання засудженого інтегруватися в суспільство. Недоліки у виховному процесі, труднощі з працевлаштуванням та облаштуванням побуту після

звільнення сприяють зростанню рецидивної злочинності. Для вдосконалення цього процесу необхідні законодавчі зміни, які забезпечать його рівномірність та ефективність. [208].

П'ятий напрям охоплює наукові праці щодо впливу на функціонування КВС України пандемії COVID 19, цифровізації, впровадження воєнного стану та змін до законодавства. Такі наукові дослідження відзначаються особливою актуальністю, покликані надати відповідні роз'яснення щодо порядку дій, висвітлити основні аспекти, які є важливими для широкого кола осіб у відповідний період часу.

Прикладом може слугувати наукова праця М.В. Романова, присвячена темі «Забезпечення прав і безпеки засуджених під час пандемії COVID 19», в якій розглянуто питання про забезпечення прав і безпеки засуджених під час пандемії COVID 19. Автором досліджені проблеми діяльності кримінально-виконавчих установ, пов'язані з забезпеченням санітарно-епідеміологічного благополуччя засуджених, створення належних гігієнічних умов тримання в установах виконання покарань. Наведено окремі результати проведеного анонімного опитування засуджених, які дають змогу дійти висновку, що КВС України не здатна впровадити необхідні карантинні заходи, а також не здатна забезпечити належне медичне обслуговування засуджених і забезпечення безпеки їх тримання в умовах фізичної ізоляції під час поширення хвороби COVID 19.

За результатами аналізу світових практик та рекомендацій щодо впровадження карантинних заходів у місцях позбавлення волі було встановлено, що в Україні відповідні нормативні акти та плани дій були ухвалені, однак їх реалізація виявилася неефективною. Основні причини такої ситуації, на думку автора, полягають у значному недофінансуванні КВС та неякісній реалізації запланованих заходів. З огляду на це, зроблено висновки, що практика виконання кримінальних покарань в Україні

потребує серйозних реформ, особливо у сфері медичного обслуговування засуджених, а також належного державного фінансування [420].

У дослідженні О.В. Гальцової «Безпека засуджених та персоналу установ виконання покарань під час пандемії» вивчаються проблеми, що виникли в Україні у зв'язку з дотриманням безпеки ув'язнених та персоналу. Авторка пропонує розглядати безпеку як комплекс державних заходів, спрямованих на максимальне збереження життя та здоров'я засуджених і співробітників від будь-яких загроз. Таке визначення ґрунтується на тому, що життя та здоров'я людини є найвищою цінністю для держави та суспільства [85, с. 373]. Теми щодо впливу пандемії COVID-19 на права, свободи і безпеку людини в інформаційній сфері були предметом обговорень на конференціях, де висвітлювалась, крім іншого, й проблематика забезпечення прав в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Наприклад, Науково-практична студентська конференція, що відбулась 12.05.2020 р. [79].

У даному контексті важливо також вказати, що Данським інститутом проти катувань DIGNITY було систематизовано загальні настанови щодо запобігання та контролю над поширенням COVID-19 у в'язницях з метою впорядкування значного обсягу інформації, щоб допомогти зрозуміти ситуацію та вжити невідкладних заходів для запобігання та контролю над поширенням COVID-19 у тюрмах та своїх громадах. Комплекс цих рекомендацій базується на даних різних міжнародних організацій щодо контролю над поширенням COVID-19 у тюрмах [487].

Своєю чергою, К. Денисенко, Н. Шамрук та І. Борко досліджували роль Міністерства цифрової трансформації України у процесі цифровізації КВС України. Їх висновок полягає в тому, що, попри лідерство Міністерства цифрової трансформації України в цифровій трансформації країни, його вплив на КВС України є непрямим. Зазначена взаємодія обмежується лише модернізацією Єдиного реєстру засуджених, яка

відбувається за ініціативою державного підприємства «Національні системи України». Зазначено, що КВС України, навіть перебуваючи в процесі реформування, все ще стикається зі стереотипами щодо своєї жорстокості та браку людиноцентризму. Тому КВС України гостро потребує впровадження принципів електронного урядування для підвищення відкритості та прозорості. Автори пропонують у рамках Концепції електронного урядування створити єдину систему «Е-в'язниця» і налагодити тісну співпрацю між Міністерством юстиції України та Міністерством цифрової трансформації для її розробки [97].

Значна частина наукових робіт стосується впливу воєнного стану на КВС України. Проаналізуємо окремі із них. Так, С.В. Романцова відмічає, про виконання органами ДКВС України функцій, як головним координуючим органом у сфері виконання кримінальних покарань та про наділеність компетенцією застосовувати силові заходи задля запобігання вчинення правопорушень у місцях несвободи. Окрім цього, із запровадженням воєнного стану в Україні ДКВС України ще й здійснюють охорону військовополонених [269]. Крім цього, вказується на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування установ виконання покарань та установ попереднього ув'язнення в період воєнного стану», в якому до органів виконання покарань віднесено: Міністерство юстиції України; його територіальні органи; уповноважені органи з питань пробації [271].

Окрім іншого, С.В. Романцова доходить висновку, що захист прав, свобод і законних інтересів громадян в установах позбавлення волі як складова частина діяльності КВС України набуває свого сенсу у сфері кримінально-виконавчих відносин лише за наявності відповідного механізму впровадження цієї діяльності, у якому особливий статус має не тільки процес виконання покарання, але й ті ланки державного апарату, які наділені правом щодо її здійснення [421, с. 535; 538].

Актуальною та своєчасною для вирішення сучасних проблем є монографія М.В. Корнієнко на тему «Забезпечення прав людини органами правопорядку в екстраординарних умовах: доктринальний аспект», яка присвячена висвітленню проблематики діяльності органів правопорядку, зокрема поліції, щодо забезпечення прав людини та основоположних свобод в умовах надзвичайного та воєнного стану. У роботі здійснено аналіз національного законодавства, що регулює суспільні відносини щодо введення надзвичайного та воєнного стану, а також обмеження прав людини та основоположних свобод, що встановлюються в цих екстраординарних умовах. Автором висвітлюються не тільки спеціальні аспекти діяльності органів правопорядку, але робиться акцент і на загально-правових положеннях щодо дії права за умов надзвичайного та воєнного стану, що надає роботі методологічного призначення [171].

Дослідження Н.А. Гавриленко висвітлює проблеми забезпечення безпечного середовища в установах виконання покарань України в умовах війни. Авторка аналізує ці проблеми, диференціюючи їх залежно від того, чи знаходяться установи в тилу, на окупованих територіях чи в зоні бойових дій. Гавриленко Н.А. зазначає, що за рік повномасштабної війни ситуація з безпекою в установах виконання покарань значно погіршилася, і наводить приклади гучних порушень прав засуджених та персоналу. Дискусія про безпечне середовище в науці кримінально-виконавчого права, на її думку, є актуальною, оскільки національне законодавство має відповідати міжнародним стандартам. Науковиця визначила основні загрози для фізичної, процедурної та динамічної безпеки в умовах війни, запропонувавши шляхи їх подолання, що включають: реконструкцію будівель, облаштування сховищ та укриттів; безперебійне енергозабезпечення для електронних систем; розробку планів повоєнної відбудови з урахуванням вимог безпеки; регламентацію процедури евакуації засуджених; організацію роботи з повернення засуджених та

персоналу на підконтрольну Україні територію; підтримання здорової атмосфери та патріотичних настроїв серед засуджених для мінімізації ризиків втечі чи співпраці з ворогом [82].

Про розвиток та становлення пенітенціарної системи, доктрини, права та науки, свідчать наукові розвідки вчених, кількість яких в останні десять, а то й більше років зростає. Як приклад, можна привести монографічні дослідження, темами яких є: «Доктрина пенітенціарного права України» (автори І.Г. Богатирьов І.Г, М.С Пузирьов, О.О Шкута) [56], «Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його застосування» (автори К.А. Автухов, О.В. Гальцова, М.Ю. Кутєпов та ін.) [451] та ін.

Як висновок потрібно зазначити, що існує велика кількість й інших наукових досліджень, які прямо або опосередковано стосуються обраної теми дисертаційного дослідження. При цьому, комплексного дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності КВС України та її адміністративно-правових засад до цього часу проведено не було, що, своєю чергою, актуалізує його необхідність.

Щодо стану дослідження КВС України, то слід зауважити, що наукові розвідки з проблематики КВС України представлені широким спектром досліджень, які охоплюють кримінологічні, кримінально-правові, адміністративно-правові, психологічні та соціально-педагогічні аспекти. Зазначене, в свою чергу, дає обґрунтовані підстави стверджувати, що це дослідження має міждисциплінарний характер, основою якого слугує адміністративно-правова доктрина.

З огляду на обрані тематичні напрями наукових досліджень діяльності КВС України, структурно методологія відображатиме питання, пов'язані з:

1) функціонуванням органів ДКВС України, принципами їх роботи та повноваженнями (охоплюватиме наукові праці, що зосереджені на:

теоретико-правових основах; організаційно-управлінських аспектах; ключових функціях КВС України; концептуальних засадах формування та функціонування персоналу ДКВС України; адміністративній діяльності установ та органів виконання покарань; принципах відкритості та прозорості в діяльності КВС України; соціальному призначенню та завданнях; видовій структурній характеристиці органів і установ виконання покарань тощо);

2) взаємодією з іншими суб'єктами (охоплюватиме наукові праці, що вивчають механізми та правові аспекти співпраці КВС України з різними державними та неурядовими структурами (в тому числі, процедурного аспекту взаємодії), розкриваючи ключові статусні ознаки як КВС України, так і тих органів, з якими відбувається взаємодія);

3) захистом прав та обов'язків засуджених та осіб, узятих під варту, та їх ресоціалізації (охоплюватиме наукові праці щодо прав та обов'язків засуджених, адміністративно-правового механізму забезпечення гарантій засуджених, процесу ресоціалізації (в тому числі, щодо неповнолітніх));

4) міжнародним досвідом та передовими практиками функціонування установ виконання покарань (охоплюватиме наукові праці щодо впровадження міжнародних стандартів в КВС України);

5) факторами впливу на КВС України зовнішніх обставин (охоплюватиме наукові праці щодо впливу всесвітньої пандемії, воєнного стану, цифровізації та внесення змін до законодавства).

Окреме значення на сучасному етапі матимуть наукові напрацювання, що стосуються й інших факторів впливу на діяльність КВС України, серед яких можна виділити наступні: 1) необхідність трансформації КВС України в пенітенціарну систему, яка має ґрунтуватись на сучасних наукових розробках та враховувати кращий світовий досвід; 2) обрання Україною євроінтеграційного курсу, що передбачає, серед іншого, імплементацію європейських стандартів у сфері виконання

покарань; 3) необхідність в гуманізації виконання покарань, що підтверджується спрямуванням сучасних тенденцій розвитку адміністративної та кримінально-виконавчої науки на забезпечення прав засуджених та осіб, узятих під варту, створення умов для успішної ресоціалізації, розробки ефективних програм, спрямованих на зменшення рівня рецидиву та забезпечення повернення засуджених до повноцінного життя у суспільстві; 4) розвиток технологій, що покликаний створити потенціал для покращення функціонування КВС України, в тому числі – для забезпечення електронного моніторингу засуджених, дистанційного навчання, покращення безпеки персоналу та ув'язнених тощо; 5) потреба у підвищенні ефективності роботи персоналу ДКВС України. Зазначені фактори в сукупності свідчать про те, що дослідження стану та напрямів розвитку наукової думки щодо діяльності КВС України на сучасному етапі є не тільки актуальним, але й необхідним для успішного реформування в нову пенітенціарну модель, її адаптації до європейських стандартів та забезпечення ефективного виконання покарань.

Проведений аналіз стану наукової думки діяльності КВС України дає підстави зробити висновок, що переважна більшість проблем залишається актуальною і не вирішена до кінця. Науковці неодноразово підкреслюють, що реформи мають несистемний характер, а їх результати ще не досягли успіху. Зокрема, попри наявність ґрунтовних досліджень, Є. Ю. Бараш ще у 2012 році [12; 15] вказував на необхідність докорінного реформування функціонально-організаційної структури, управлінської та кадрової політики. Втім, означена потреба не втратила актуальності й досі.

Окрім цього, залишається досі складним і тривалим процес ресоціалізації засуджених, який, переважно, зводиться до виконання формальних вимог. З огляду на це, питання удосконалення організації виховного процесу, надання можливості для працевлаштування засуджених

після звільнення та «необхідність докорінних змін» у цьому процесі не втрачає своєї актуальності.

Аналогічна ситуація залишається із: матеріально-побутовим та медичним забезпеченням засуджених та осіб, узятих під варту; вирішенням безпекових питань, що виникли у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ (включаючи захист прав та безпеки ув'язнених і персоналу, а також функції з охорони військовополонених); недофінансуванням запланованих заходів; «закритістю» КВС України, що продовжує створювати умови для зловживань. Окрім цього, незважаючи на впровадження окремих елементів електронного урядування, проаналізовані наукові праці підкреслюють потребу в повноцінній системі "Е-в'язниця" та тісній співпраці між Міністерством юстиції України та Міністерством цифрової трансформації України. Зазначені питання залишаються актуальними та своєчасними для їх вирішення.

Окрім цього, аналіз динаміки наукових досліджень засвідчує, що на початку 2000 - х років науковцями акцент робився на фундаментальних організаційно-правових аспектах (наприклад, дисертація А.О. Галай [83]). Дослідники здебільшого зосереджувалися на створенні теоретичної бази та визначенні правового статусу КВС України. У 2010-х роках наукова думка поглибилася, переходячи до управлінських та політологічних аспектів (йдеться, зокрема, про наукові праці Є.Ю. Бараша [12; 14; 15]) та В.В. Кондратишиної 2012–2015 років [165]). Зазначене свідчить про зміну парадигми: від простого опису системи до пошуку шляхів її вдосконалення, аналізу ефективності управління та взаємодії з іншими інституціями (зокрема, дослідження С.К. Гречанюка [90]). Також з'являються роботи, що вивчають окремі інститути КВС України, як-от слідчі ізолятори (В.А. Кирилюк [151]).

З кінця 2010-х років і донині дослідження стають більш сфокусованими на конкретних проблемах та зовнішніх факторах впливу.

Значна кількість праць присвячена питанням, що виникли внаслідок глобальних викликів, таких як пандемія COVID-19 (М.В. Романов [420], О.В. Гальцова [85]), цифровізація (К. Денисенко [96])), а також воєнний стан (М.В. Корнієнко [171]). Н.А. Гавриленко [82]). Така динаміка демонструє, як науковці реагують на актуальні суспільні зміни, що безпосередньо впливають на функціонування ДКВС.

Таким чином, у наукових дослідженнях прослідковується перехід від теоретичного обґрунтування та системного аналізу до практично орієнтованого вивчення та реагування на поточні виклики. Зазначена еволюція відображає зростання потреби у конкретних рішеннях для проблем, що виникають в умовах постійних трансформацій та екстраординарних обставин, а також підтверджує тезу про постійний характер реформування системи.

Окремо варто вказати на змінність національного законодавства протягом останніх років, що додатково зумовлює потребу теоретичного осмислення новел адміністративного та кримінально-виконавчого права та необхідності їх слідування змінам у законодавстві.

У підсумку відмітимо, що міждисциплінарний характер дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України полягає в обґрунтуванні інтеграції знань не лише адміністративного та кримінально-виконавчого права, а й інших галузей (зокрема, трудового, освітнього, медичного, соціального права) як необхідного для глибшого розуміння комплексного процесу трансформації кримінально-виконавчої системи України в сучасну пенітенціарну модель, яка включає забезпечення засудженим прав на працю, освіту, психологічну та медичну допомогу, що є ключовим для їх виправлення та ресоціалізації.

В цій частині дисертації досліджено методологію та стан дослідження КВС України.

1.2. Історіографія дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України

Дослідження діяльності КВС України через призму історіографії дає змогу розглянути її історичну спадковість у різні часові періоди. Окрім цього, врахування у сукупності історичного контексту та еволюції законодавства є важливим задля більш глибокого розуміння процесу становлення та розвитку КВС України.

Актуальність дослідження історіографії трансформації КВС України проявляється через необхідність приділяти адміністративно-правовою наукою більше уваги публічному управлінню в цій сфері шляхом багатовекторного вирішення питань, серед яких: 1) можливість порівняти минулі етапи розвитку системи із сучасністю; 2) запобігання (попередження) прийняття неефективних управлінських рішень; 3) оптимізація використання ресурсів та досягнення кращих результатів; 4) ідентифікація причин існуючих проблем, які могли виникати на тому чи іншому етапі функціонування КВС України; 5) оцінка ефективності проведених реформ, що допомагає визначити, які із проведених заходів були успішними, а які – ні; 6) ефективність різних моделей управління та підпорядкування; 6) прогнозування можливих напрямів розвитку системи в майбутньому; 7) забезпечення прав засуджених та осіб, узятих під варту; 8) підвищення іміджу служби та суспільної довіри до органів КВС України; 9) розробка ефективніших стратегій реформування; 10) виокремлення найоптимальнішої моделі кримінально-виконавчої системи України для держави на сучасному етапі.

Першочергово звернемось до наявних доктринальних досліджень, присвячених історії виникнення КВС України та її періодизації. Зокрема, Р.А. Казак, Ю.В. Рідкобород, А.С. Мелаш генезу розвитку пенітенціарної системи в Україні пропонують поділяти на такі етапи:

1) допенітенціарний; 2) філантропічний; 3) політичний. Кожний із виокремлених періодів наділений характерними ознаками, персоналіями та нормативною базою [142, с. 31].

Перший період можна охарактеризувати як допенітенціарний або каральний, що, на думку М.М. Яцишина, є найтривалішим, оскільки охоплює час від закріплення функції виконання покарань у нормативних джерелах та пам'ятках звичаєвого права до кінця XVIII століття. Головною особливістю даного етапу є надзвичайна жорстокість застосовуваних покарань. Законодавче закріплення покарань відбулося вже в X столітті, про що свідчать перші договори між Руссю та греками 911 та 945 років, укладені, коли князями ще були Олег та Ігорь. У зазначених документах говорилося про «страту» та «помсту», замість сучасного терміну «покарання» [490, с. 52].

Відповідно до «Руська правда», система покарань була різноманітною та складною, включаючи: штрафи, кровну помсту, смертну кару, вигнання, заслання, ув'язнення, ампутацію кінцівок та інші тілесні покарання. За часів Київської Русі існувало кілька видів ув'язнення: «в погріб» — земляна тюрма, «в залізо» — використання кайданів, «в дибу» — позначало застосування колодки, часто використовуваної для катувань.

Смертна кара також застосовувалася, хоча в «Руській правді» про неї не йдеться. При князюванні Володимирі впроваджена смертна кара за вчинення розбою, грабежу та інших тяжких кримінальних правопорушень. Страту в цей час здійснювали за допомогою повішання, утоплення, колесування та садіння на палю.

Значну роль у становленні КВС України та формування законодавства відіграв Литовський статут (в редакціях 1529, 1566, 1588 років) і судова система на Запорізькій Січі, зокрема, «Права, за якими судиться малоросійський народ». У період дії Литовських статутів основною метою покарань була публічна помста та залякування, а

застосовуваними мірами – тілесні покарання; позбавлення прав, статусу або волі; конфіскація майна; смертна кара. За періоду Речі Посполитої, таке покарання як позбавлення волі, стало широко застосовуватися із прийняттям III Литовського статуту 1588 року, коли вже було сформовано досить розвинену систему місць ув'язнення [95, с. 284].

Покарання на Запорізькій Січі мали свою специфіку, зокрема, вони часто носили залякуваний характер. Козацька система покарань, здебільшого, застосовувала смертну кару, яка мала два види: просту та кваліфіковану. Найпоширенішим методом страти було повішання. У випадку простого покарання порушника саджали на коня, підводили до шибениці, накидали на шию петлю та били коня, щоб він поніс засудженого. Кваліфікований метод включав повішання за ребро на гак. Важливим було те, що ніхто не мав права знімати повішеного, і за таку дію також передбачалася смертна кара.

Існували й інші види покарань, зокрема, втоплення. Наприкінці XVI століття козаки застосовували цей метод до посланця від короля, а на початку XVII століття — до київського вйта Хведора Ходики, який зневажав Військо Запорізьке. Звичними також були кваліфіковані покарання, такі як садіння на палю, колесування, закопування живцем та спалення [54, с. 358].

Особливістю смертних вироків на Запорізькій Січі, на відміну від Литовської держави, було те, що їх не виконували професійні кати, яких не було в козачому війську. Замість цього, смертну кару виконували інші правопорушники, оскільки страта вважалася кримінальним правопорушенням. Якщо ж порушника не було знайдено, роль ката могли виконувати полонені іншої релігії.

У своїх дослідженнях Д.І. Яворницький зазначав, що тілесні покарання на Запорізькій Січі мали характерну однорідність, але їх застосування було досить поширеним. Однак, поступово останнім популярним видом покарання стало позбавлення волі. Для цього

використовували яму як місце утримання, де порушників тримали в кайданах або колодках. Через надзвичайно важкі умови утримання багато ув'язнених гинули від голоду або холоду. Оскільки на Січі не існувало справжніх в'язниць — вони суперечили військовому устрою козаків — використовувалися інші способи позбавлення волі, зокрема, прикуття до стовпа чи гармати [485].

Загалом, можна зробити висновок, що акти законодавства, які діяли в XV–XVII століттях на теренах України, були порівняно гуманнішими, ніж у багатьох розвинутих європейських країнах того часу, де застосовувались жорстокіші тілесні покарання.

Другий період розвитку кримінально-виконавчої системи України отримав назву серед дослідників філантропічного, оскільки в цей час почали покращуватися умови утримання ув'язнених. Одним із важливих документів того часу є «Інструкція київського магістрату магістратському городничому» (1757 р.), яка є українським джерелом і відображає стан КВС України. Зазначений документ складається з 23 розділів, в яких описано різні функції поліції, причому кримінально-виконавчі норми згадуються лише в двох з них. Аналізуючи даний документ, можна зробити висновок, що в'язничною системою керував магістрат, і жодне засудження чи звільнення не могло відбуватися без його відома [214].

На вище зазначеному етапі відбувся певний перехід, коли основна увага почала зосереджуватися не лише на покараннях, а й на поліпшенні умов утримання ув'язнених та загальному стані в'язничної системи. Також можна відзначити тенденцію до створення більш структурованої та організованої пенітенціарної системи.

Останній етап розвитку КВС України отримав назву політичного. Важливим кроком стало рішення реформувати центральну систему управління в'язницями, що включало скасування кріпосного права,

тілесних покарань та інших застарілих практик. У результаті цього, у березні 1879 року набув чинності Закон про Головне тюремне управління.

Перший Виправно-трудоий кодекс УРСР, ухвалений 27.10.1925 р., визначав такі види місць позбавлення волі, як: будинки ув'язнення, виправно-трудоі будинки, трудові колонії, ізолятори спеціального призначення та перехідні виправно-трудоі установи. Зазначений кодекс також започаткував нову структуру виконання покарань у вигляді створення Головного управління виправно-трудоих таборів, керівники яких отримали право самостійно видавати нормативні акти.

У виправно-трудоих закладах умови були нестерпними: арештовані часто помирали від голоду та холоду. Харчування та медичне забезпечення в таборах були на низькому рівні, а численні вбивства засуджених без пояснень стали звичайним явищем. Також засуджених використовували як рабську працю для будівництва мостів, доріг, каналів та видобутку сировини для виробництва. Окрім відправлення до таборів, масово проводились розстріли. Статистичні дані свідчать, що в період з 1937 по 1939 роки було страчено близько півмільйона осіб, а понад 12 мільйонів було заслано до таборів. Протягом періоду з 1918 по 1956 роки у виправно-трудоих таборах, трудових поселеннях та місцях ув'язнення загинули від 1,2 до 1,7 мільйона осіб [153], а кількість жертв репресій з кожним роком невпинно зростала.

Згодом було затверджено загальносоюзне Положення про виправно-трудоі колонії та тюрми, відповідно до якого, основним видом виправно-трудоих установ для дорослих засуджених стали виправно-трудоі колонії, поділені на три види режиму: загальний, посилений та суворий. Своєю чергою, було ліквідовано або реорганізовано виправно-трудоі табори (в колонії). У тюрмах також встановлювали два режими: загальний і суворий. Крім того, прийнято рішення щодо не направлення засуджених за межі республік, на території яких вони вчинювали кримінальне

правопорушення або мешкали до ув'язнення. Такі норми відобразились у новоприйнятому Кримінальному кодексі УРСР 1961 року та в Основах виправно-трудового законодавства СРСР і союзних республік 1968 р. [300].

Законом СРСР від 11.07.1969 р. було затверджено Основи виправно-трудового законодавства Ради РСР і союзних республік, який визначав нову градацію засуджених, зокрема:

- 1) засуджені, які вперше відбувають покарання у вигляді позбавлення волі; особи, що раніше відбували покарання за той же злочин;
- 2) засуджені, чиї смертні вироки були замінені позбавленням волі в порядку помилування або амністії;
- 3) засуджені за особливо небезпечні державні кримінальні правопорушення, а також іноземці та особи без громадянства;
- 4) жінки, засуджені до позбавлення волі;
- 5) засуджені, потребуючі спеціального лікування;
- 6) неповнолітні [300].

Згодом, у червні 1971 р., набрав чинності Виправно-трудовий кодекс, закріпивши принципи окремого утримання чоловіків і жінок, дорослих і неповнолітніх, а також іноземців, осіб без громадянства і громадян України [72]. Важливо відмітити, що Виправно-трудовий кодекс був чинним аж до 2004 року та втратив чинність 01.01.2004 р. з прийняттям КВК України [180]. Звернення до цього історичного етапу становлення КВС України є необхідним та дозволяє простежити процес трансформації в пенітенціарну систему, що триває досі. У 1989 р. Головне управління ВТУ було реорганізовано в ГУ ВП МВС України [140].

Отримання Україною незалежності стало беззаперечним каталізатором для реформування виправно-трудової системи. У рамках процесу трансформації правової системи, який супроводжував становлення незалежної України, Президія ВРУ ухвалила Указ «Про внесення деяких змін у Виправно-трудовий кодекс України» [268]. Впроваджені зміни

відображали прагнення адаптувати українську виправно-трудову систему до сучасних стандартів, що відповідають міжнародним вимогам прав людини. Зокрема, в установах виконання кримінальних покарань було збільшено кількість побачень для засуджених, скасовані обмеження щодо листування, визначено максимальні норми ваги посилок, що надходять до ув'язнених, а також підвищено грошові суми, які засуджені можуть витратити на придбання продуктів харчування та предметів першої необхідності. Зазначені кроки стали частиною загальної стратегії покращення умов ув'язнених і забезпечення більш гуманного ставлення до них.

Практично через десятиліття, у 2000-х роках, у Виправно-трудовий кодекс України були внесені нові зміни, які мали на меті подальше удосконалення виправно-трудової системи України. Такі зміни передбачали введення обов'язкової середньої освіти для засуджених, а також гарантували право звернення до Уповноваженого з прав людини без необхідності попереднього перегляду листів, заяв і скарг адміністрацією установи. Крім того, дані зміни сприяли покращенню умов утримання ув'язнених, що стало ще одним кроком до інтеграції України в європейську правову спільноту.

У контексті дисертаційного дослідження є необхідність дослідити й інший підхід, який викладено в навчальному курсі «Історія пенітенціарної системи» для підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні за напрямом підготовки 6.030402 «Правоохоронна діяльність», що передбачає етапність становлення та розвитку КВС України та законодавства, яким врегульовано її діяльність.

Перший етап, названий каральним, охоплює період від закріплення функцій виконання кримінальних покарань у законодавстві і пам'ятках звичаєвого права до кінця XVIII століття. У цей період КВС була досить жорстокою, однак під впливом прогресивних теорій почала поступово

зазнавати змін. За оцінками багатьох науковців у галузі кримінального права та пенітенціарії (у XIX столітті — тюремознавства), серед яких [184] В.В. Кузнецов, О.М. Шармар, М.О. Акімов та інші, цей період відзначався абсолютною байдужістю державних і суспільних інститутів до долі засуджених, а також крайньою жорстокістю застосовуваних карних заходів. Як справедливо зазначав О.Ф. Кістяківський [154], «держава, як спадкоємиця елементів кримінального права приватної помсти, не тільки приймає на себе дані елементи, але й реалізує їх без будь-яких змін у своєму підході до засуджених».

Другий період (відомий як філантропічний) характеризується зусиллями окремих осіб та громадських організацій, спрямованими на поліпшення умов утримання ув'язнених та на привернення уваги широких верств населення до неналежного стану установ виконання покарань. В Україні даний період практично збігається з першими пенітенціарними реформами у країнах Західної Європи, ініційованими працями Ч. Беккарія, Д. Говарда [87], І. Бентама [492], філантропічна діяльність яких мала істотний вплив на розвиток КВС України.

Третій етап розвитку КВС України, як і у першій видовій класифікації, наведеній вище, отримав назву «політичний». Зазначений період відзначався перенесенням питань виконання покарань на політичну площину. У межах цього етапу можна умовно виділити три підетапи:

1) «пенітенціарний» — коли органи та установи виконання покарань перебували під впливом державного регулювання радянської доби";

2) «виправно-трудова» — за якого принципи регулювання системи покарань зазнали трьох значних переглядів, на що вплинула виправно-трудова політика;

3) «кримінально-виконавчий» — після здобуття незалежності, Україна почала формувати власну політику в кримінально-виконавчій сфері і розбудовувати відповідну нормативно-правову базу.

Третій етап розвитку КВС України характеризують як «олюднення». Зокрема, до 2003 року до Виправно-трудоного кодексу України [72] були внесені більше сотні правок. Україна відмовилася від низки жорстоких покарань, таких як смертна кара, заслання та вислання, що не відповідають стандартам цивілізованих країн. Було введено відстрочення виконання вироків для вагітних жінок і матерів неповнолітніх дітей. Також збільшено кількість побачень, знято обмеження на кореспонденцію ув'язнених, скасовано заборону на телефонні дзвінки до родичів, підвищено суму грошей, яку засуджені могли витратити на продукти харчування та предмети першої необхідності, а також знято обмеження на перелік дозволених до придбання продуктів. Збільшено кількість і вагу посилок та передач від родичів. Всі ці зміни свідчать про початок формування нового законодавства, яке відображає прагнення України стати частиною цивілізованого європейського співтовариства, де права і гідність кожної людини охороняються законом [139, с. 6].

До 1991 року виправно-трудова система України була частиною загальносоюзної системи і підпорядковувалася МВС СРСР. З 1991 року КВС зазнала значних трансформацій як щодо назви, так і щодо підпорядкування. Відповідно до Постанови Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» від 24.08.1991 р., проголошено незалежність України та створення самостійної української держави – України [368]. Зміни, які відбулись в КВС після здобуття Україною незалежності, пов'язують з переходом до нових політичних, економічних та соціальних умов.

Щодо періоду незалежної України, то у цьому разі слід вказати на підхід, запропонований Д.В. Ягуновим, який розглядає історичний розвиток в'язничної системи через призму виокремлення наступних модулів, серед яких: васально-бюрократична (1991 – 1998); перехідна традиційно-бюрократична (1998 – 1999); автономна традиційно-

бюрократична (1999 – 2015); централізована театральна (2015 – 2017); децентралізована псевдоменеджеріалістська (2017 – 2020); змішана псевдоменеджеріалістська (з 2000) [486].

Згідно з Тлумачним словником української мови, «модуляція» означає перехід з однієї тональності в іншу; зміна ладу [459]. Водночас у контексті назв етапів трансформації КВС України слово «модуляція» слугує для внесення змін, часткового перетворення, пристосування або коригування чинної системи чи моделі. «Модуляція» вказує на спроби внесення певних змін в існуючу традиційну бюрократичну структуру.

Тобто, вживання цього слова у назві історичних етапів трансформації виправно-трудової системи у КВС України надає розуміння, що протягом певних періодів відбувалися не кардинальні та системні реформи, а скоріше поступові зміни, налаштування або адаптація вже чинної традиційно-бюрократичної структури. У цьому разі це не була повна перебудова, а, скоріше, видозмінення, часткове оновлення або пристосування окремих елементів в'язничної системи до сфери публічного управління. Іншими словами, «модуляція» підкреслює, що зміни відбувалися не революційним шляхом, а еволюційним, шляхом внесення певних модифікацій в усталену бюрократичну модель в'язничної системи.

Потрібно підкреслити, що в цій класифікації модуляцій термін «бюрократична» не має будь-якої негативної конотації. У період з 1991 по 2015 роки КВС України розвивалася в межах звичного політичного та економічного контексту, поступово змінюючись під впливом Ради Європи, її структур та, особливо, рішень ЄСПЛ, які підвищували стандарти прав людини в КВС України [486].

Беручи загалом за основу запропонований Д.В. Ягуновим модуляційний підхід, вважаємо за можливе трансформацію виправно-трудової системи України з років незалежності України охарактеризувати через виокремлення п'яти основних етапів, серед яких: 1) васально-

бюрократичний етап; 2) етап перехідної традиційно-бюрократичної модуляції; 3) етап автономної традиційно-бюрократичної модуляції; 4) етап централізованої театральної модуляції; 5) сучасний етап. Охарактеризуємо детальніше кожен із наведених етапів.

Васально-бюрократичний етап (тривав з 1991 по 1998 рік) фактично був початковим етапом, що характеризувався значною залежністю від старої радянської системи та бюрократичних підходів, що успадкувалися після проголошення незалежності України. Виправно-трудова система в цей час перебувала у стадії формування, відбувалися активні реформи та перебудови, однак вони були в певній мірі обмеженими та несистемними. Окрім цього, зберігалася ієрархічна структура управління, подібна до феодално-васальної залежності, де окремі елементи системи були підпорядковані центру, але зі значною автономією на місцях у старих бюрократичних рамках, що й обумовило обрання назви для визначення цього періоду ретроспективи становлення пенітенціарної системи.

Цей період характеризувався підпорядкуванням виправно-трудової системи МВС України, де вона займала маргінальне становище, будучи політичним та економічним додатком. Загалом, потрібно зазначити, що розпад СРСР призвів до руйнування економічної основи системи, залишивши її без фінансування та промислового виробництва на тлі зростання злочинності та посилення каральної складової [486].

Щодо нормативного забезпечення, то варто вказати, що Постановою КМУ «Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» від 11.07.1991 р. № 88 [359] було започатковано низку реформ, положення яких стосувались гуманізації відбування покарань, імплементації міжнародних норм і стандартів. У цьому документі зазначалося, що КВС створена та діяла в умовах централізму, адміністративно-командного механізму управління. Також наголошувалося, що ця система перебуває у критичному стані, що

зумовлює необхідність у проведенні радикальних змін правового та організаційного характеру. Пріоритетним напрямом реформування визначена соціальна переорієнтація виконання покарань з урахуванням міжнародних стандартів у галузі прав людини. Окрему увагу приділено таким принципам, як законність, гуманізм, демократизм, справедливість, диференціація й індивідуалізація виховного впливу на засуджених [359].

Основою реформи слугували: а) Декларація про державний суверенітет України [93]; б) Мінімальні стандартні правила поводження з засудженими, прийняті ООН 30.08.1955 року [225]. Йшлося про створення у МВС УРСР Головного управління по виконанню покарань (ГУВП), в Управліннях внутрішніх справ областей – відповідних управлінь, відділів по виконанню покарань (УВП-ВВП). Водночас передбачалось покладення на Головне управління по виконанню покарань функцій щодо: організації виконання покарань; узагальнення практики, розробки і координації виконання програм, спрямованих на удосконалення забезпечення кримінально-виконавчої системи (зокерма йдеться про матеріальне, кадрове, фінансове, організаційне, наукове); комерційне посередництво у виробничо-господарській діяльності; здійснення керівництва установами через обласні органи управління; підбір і навчання кадрів; медичне та торговельне обслуговування засуджених та осіб, узятих під варту. Окрім цього, в той час робився акцент на перспективі виділення КВС у самостійне республіканське відомство з метою підвищення ефективності діяльності органів, що виконують кримінальне покарання, а також з урахуванням специфіки виконуваної ними роботи [359].

З метою подальшої гуманізації умов відбuvання покарання відповідно до Основних напрямів реформи КВС України, 22.02.1992 р. прийнято Постанову КМУ № 78 «Про зміни порядку відрахувань із заробітної плати засуджених, що утримуються в установах ДПтС України» [342], яка була чинною до 14.02.2017 р.

30.06.1993 р. прийнято Закон України «Про попереднє ув'язнення», який визначає порядок та умови тримання під вартою осіб, взятих під варту [364].

04.06.1994 р. КМУ прийнято Постанову № 352 «Про особливості застосування Закону України «Про підприємства в Україні» до підприємств установ виконання покарань і лікувально-трудових профілакторіїв Державного департаменту з питань виконання покарань» [360].

Втім, оскільки КВС України успадкувала ознаки радянської моделі (зокрема, жорстку дисципліну, пріоритет покарання над виправленням, відсутність прозорості та громадського контролю), інертність змін, система виконання кримінальних покарань продовжувала функціонувати за старими принципами, незважаючи на зміну політичного устрою. Спроби реформування носили точковий характер і не змінювали ситуації в цілому. Серед основних проблем цього етапу були:

- низький рівень матеріально-технічного забезпечення;
- недостатня кваліфікація персоналу;
- поширення туберкульозу та інших захворювань серед ув'язнених;
- неналежність забезпечення виконання покладених на систему виконання кримінальних покарань завдань;

- відсутність ефективності від заходів, здійснюваних в останні роки в частині зміни функціонування системи виправно-трудових установ;

- рекордно високий рівень злочинності (зокрема, з 1989-1990 рр. в установах виконання покарань зафіксовано найвищий за останнє десятиліття показник злочинності);

- поширеність випадків впливу на керівництво установ, протидії законним вимогам адміністрації, відмов від роботи масового характеру, тощо;

- неефективність традиційних заходів виховного впливу, що пов'язували із концентрацією у ВТУ осіб, які повторно відбувають

покарання (близько 60 %), осіб з психічними розладами (30 %), алко - та наркозалежних (22%);

високим рівнем рецидиву (кожний четвертий засуджений вчиняє нове кримінальне правопорушення);

відсутність необхідних сил і засобів для підтримання правопорядку в місцях позбавлення волі;

невідповідність умов утримання засуджених і взятих під варту міжнародним стандартам;

відсутність мотивації засуджених працювати через стягнення 50% їх заробітку в бюджет держави, що зумовлює необхідність застосування примусу засуджених до праці, знецінюючи їх виховне значення та дестабілізуючи економіку ВТУ;

низький рівень доходів від працевикористання засуджених, який не здатний покрити державні витрати на утримання установ виконання покарань;

відрахування до Державного бюджету до 67 % доходів, отриманих від примусової діяльності підприємств ВТУ, внаслідок чого не залишається та не вистачає засобів для соціального розвитку виправно-трудових установ, зміцнення їх матеріально-технічної бази;

неналагодженість механізму надання соціальної допомоги особам, звільненим із місць позбавлення волі;

дефіцит у кваліфікованих кадрах, що є наслідком того, що така робота є небезпечною, неprestижною, пов'язаною з психологічним перевантаженням і професійною деформацією, не забезпечена належним правовим захистом, дієвими стимулами;

недостатність приділення уваги КВС зі сторони державних та громадських інститутів, відсутність прогнозування, наукового обґрунтування процесів, що відбуваються у місцях позбавлення волі, незважаючи на складність і багатопрофільність вирішуваних завдань [359].

Отже, згідно з проведеним дослідженням, васально-бюрократичний етап пов'язується зі збереженням радянської моделі управління КВС України, тісно інтегрованою в структуру МВС України, відсутністю чіткої концепції реформування, збереженням карального характеру покарання, низьким рівнем гуманізації умов утримання засуджених.

Другий етап так званої «перехідної традиційно-бюрократичної модуляції» тривав з 1998 по 1999 рік. Фактично, це був короткий перехідний період, протягом якого відбувалися спроби часткової зміни та адаптації традиційної бюрократичної моделі в'язничної системи. З'являлися перші ознаки усвідомлення необхідності реформ, але вони ще не мали системного характеру та суттєво не змінювали усталені бюрократичні процеси.

Також цей період пов'язують із початком процесу децентралізації управління КВС України та створенням з метою виконання зобов'язань, які Україна взяла при вступі до Ради Європи [140] на базі ГУ ВП МВС України утворено Державний департамент України з питань виконання покарань (далі – ДДУПВП).

Зазначений державний орган утворено на підставі Указу Президента України «Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань» від 22.04.1998 р. № 344/98 задля вдосконалення управління КВС Укархні, створення передумов для її реформування та наступного виведення зі складу МВС України [384].

З огляду на створення Державного департаменту з питань виконання покарань, Кабінетом Міністрів України 27.10.1999 р. прийнято Постанову № 1988 «Про внесення змін до деяких постанов» [272]. Діяльність ДДУПВП регламентувалась Положенням про Державний департамент України з питань виконання покарань [286]. Державний департамент України з питань виконання покарань було утворено як центральний орган виконавчої влади. Передбачалось, що його буде спрямовуватись та

координуватись Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції України. Створення цього відомства в такій організаційно-правовій формі мало на меті забезпечити ефективніше управління КВС України, її відокремлення від МВС України та надання автономності.

У цей час було розроблено нові нормативно-правові акти, спрямовані на гуманізацію умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту, розширення їхніх прав. Призначення керівників територіальних органів управління ДДУПВП на посаду та їх звільнення здійснювалось за погодженням із головами місцевих держадміністрацій.

Крім того, особливістю цього періоду було те, що на нормативному рівні передбачалося утворення колегії, у склад якої, серед інших, входив і представник Міністерства юстиції України. Метою функціонування колегії була необхідність у виробленні рекомендацій з питань формування та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що належать до компетенції ДДУПВП, обговорення ключових напрямів його функціонування та проектів нормативно-правових актів, розгляду інших питань у ДДУПВП [286].

Загалом, періоду «перехідної традиційно-бюрократичної модуляції» були характерні: адаптація до надмірного навантаження через недостатнє фінансування, зниження економічного потенціалу установ виконання покарань, зростання кількості ув'язнених на тлі високої злочинності, що відображалось у збільшенні рівня смертності ув'язнених. Зокрема, в установах виконання покарань України, відповідно до доповіді Держдепартаменту США в 1998 р., зафіксовано 1901 смерть [115]. В той же час українськими правозахисниками вказано дещо інші дані: 1998 р. – 2108 смертей (10 смертей на тисячу ув'язнених), 1999 рік – 3015 (3,5 смертей на тисячу ув'язнених) [486].

Серед проблем, притаманних КВС України цього періоду можна виокремити: повільність упровадження реформ, відсутність політичної волі

у керівництва ДДУПВП, низький рівень соціального, правового та матеріального забезпечення працівників ДДУПВП, відсутність спеціального законодавства щодо проходження служби та урегульованість цих питань законодавством, дія якого в основному поширювалась на працівників органів МВС України.

Характеризуючи третій період трансформації КВС України, який отримав назву «автономної традиційно-бюрократичної модуляції», потрібно зазначити, що він тривав з 1999 до 2016 року. У порівнянні із попереднім, цей період був тривалішим, протягом нього відбувалися активніші спроби реформування КВС України, але вони все ще помітно обмежувалися традиційними бюрократичними підходами. Використання в назві періоду словосполучення «автономна модуляція» підкреслювало надання більшої самостійності окремим елементам системи у впровадженні змін, проте, ці зміни не завжди були узгодженими та системними на загальнодержавному рівні, а часто відбувалися в межах чинної бюрократичної парадигми.

Також цей період пов'язують із поступовою подальшою автономізацією КВС України, реорганізацією ДДУПВП в Державну пенітенціарну службу України (далі – ДПтС України) (посиленням автономії) та виключенням ДДУПВП [286] із-під підпорядкування МВС України, що сприяло розробці та реалізації власної політики у сфері виконання кримінальних покарань; розширенню співпраці з міжнародними організаціями щодо реформування пенітенціарної системи (зокрема, Радою Європи). Водночас у цей період спостерігалось збереження багатьох проблем радянської спадщини, серед яких недостатність фінансування, корупція.

У 2000 році кількість ув'язнених в Україні сягнула майже 220 тисяч, що становило 443 особи на 100 тисяч населення. Згодом спостерігалось поступове зменшення абсолютних і відносних показників кількості

ув'язнених. Проте, Україна залишалася серед лідерів за кількістю ув'язнених на 100 тисяч населення. Згідно з п'ятим виданням «World Prison Population List» (станом на 2002-2003 роки), до переліку топ 10 країн з найвищим рівнем ув'язнення перше місце посіли США (701), а останнє – Україна (415) [509, 115].

Також варто наголосити, що в цей період багато уваги приділялось правовому регулюванню та прийняттю нових нормативно-правових актів. Так, до прикладу в 2001 р. прийнято новий КК України [177]. 01.01.2004 р. втратив чинність Виправно-трудоий кодекс України від 23.12.1970 р. № 3325-VII [72]. Підставою стало набуття чинності з 01.01.2004 р. КВК України від 11.07.2003 р. № 1129-IV [199]. 23.06.2005 р. прийнято Закон України «Про ДКВС України» 2713-IV, що визначає правові основи організації та діяльності цього органу, його завдання та повноваження [284].

08.04.2008 р. Указом Президента введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» та затверджено Концепцію реформування кримінальної юстиції України [374], згідно з яким проведено аналіз прогресу та виявлення проблемних аспектів реформування, встановлено ключові напрями подальшого реформування, розроблено та затверджено конкретні заходи для підвищення ефективності системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів, визначено органи, відповідальні за реалізацію реформ, та механізмів їх взаємодії. Водночас, ще тоді вказувалось, що органи кримінальної юстиції наділені недосконалою функціональною спроможністю, що в свою чергу не дозволяє забезпечити в повній мірі дотримання принципу верховенства права в їх роботі [374].

13.04.2012 р. прийнято КПК України [197], а 08.04.2014 р. – Закон України «Про внесення змін до КВК України щодо адаптації правового

статусу засудженого до європейських стандартів», відповідно до якого відбулися революційні зміни щодо отримання ув'язненими доступу до мобільного зв'язку та Інтернету. Також документ гарантував ув'язненим допуск до лікаря, заборону розміщення засуджених, які вперше потрапили до установ виконання покарань, разом з тими, хто має дві чи більше судимостей. Окрім того, було заборонено перебування хворих на туберкульоз з іншими особами [273] та ін.

Щодо четвертого періоду трансформації КВС України в пенітенціарну, який отримав назву «період централізованої театральної модуляції», значимо, що він триває з 2016 р. по теперішній час. У цей період реформаційні процеси стали більш централізованими та координованими з боку державного управління. З'явилося прагнення до системних змін, але вони все ще відбуваються в контексті традиційної бюрократичної моделі, хоча і під більшим контролем центрального рівня. Посилення централізації управління КВС України в цей період пов'язане з політичними процесами в країні, прагненням до більшого контролю над КВС України, ліквідацією ДПтС України [103] та передачею її функцій Міністерству юстиції України.

Відповідно до Постанови КМУ від 18.05.2016 р. № 343 «Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції» було ліквідовано ДПтС України з одночасним покладенням на Міністерство юстиції України завдань і функцій з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Як мету вказано оптимізацію діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції, раціональне використання бюджетних коштів [103]. Варто відзначити, що в той час законодавець фактично ототожнював такі різні категорії, як «ліквідація» та «реорганізація». Вказавши на ліквідацію ДПтС України, в іншому пункті постанови законодавець визначив Міністерство юстиції України правонаступником ДПтС України, що

ліквідується, в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації [103].

Цього ж дня КМУ прийнято ще одну постанову «Про ліквідацію територіальних органів управління ДПтС України та утворення територіальних органів Міністерства юстиції» № 348 [346], відповідно до якої були ліквідовані 25 територіальних органів управління ДПтС України як юридичні особи публічного права із одночасним створенням 6 міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації з аналогічним правовим статусом.

Передбачалось суттєве скорочення управлінського апарату та оновлення персоналу через відкриті конкурси. Серед основних проблем можна виділити: посилення бюрократизму, відсутність чіткої стратегії реформ. Впровадження пенітенціарної реформи 2016 року в Україні значною мірою зумовлювалось прагненням адаптувати КВС України до європейських стандартів. Одним із важливих аспектів цієї реформи стало впровадження практики, що є характерною для багатьох європейських країн, де в'язнична служба функціонує як частина системи юстиції [508].

Також, досліджувана реформа відповідала вимозі, що викладена у пункті 11.7 Висновку № 190 (1995) ПАРЄ щодо вступу України, де зазначалося, що до кінця 1998 р. відповідальність за управління в'язницями та виконання судових рішень має бути передана Міністерству юстиції України. Ще більш вагомим є те, що в пункті 13.7 Резолюції № 1466 (2005) ПАРЄ підкреслюється: «(Щодо поваги до верховенства права та захисту прав людини, Асамблея закликає українську владу) ... завершити передавання функцій Державного департаменту з питань виконання покарань Міністерству юстиції України» [500].

Окрім необхідності виконання рекомендацій ПАРЄ, яка закликала Україну передати функції управління в'язницями та виконання судових рішень Міністерству юстиції України з огляду на інтеграцію в

європейський правовий простір та дотримання європейських стандартів у сфері виконання кримінальних покарань, рішення про передачу ДПтС України під відання Міністерства юстиції України було також обумовлено в той час і такими факторами як:

1) синергія функцій, адже Міністерство юстиції України відповідальне за правову систему країни, тому логічним вбачалось те, що саме воно має контролювати виконання судових рішень та умови утримання засуджених. Очікувалось, що така інтеграція сприятиме більш ефективній координації зусиль різних органів державної влади;

2) оптимізація державного управління, що повинно було проявлятися в об'єднанні функцій у межах одного міністерства, знизивши витрати на утримання державного апарату, а також уникнути дублювання функцій та підвищити ефективність управління.

Однак, на жаль, відсутність соціологічного, кримінологічного дослідження, чіткого стратегічного документу, що визначає напрями реформування, Плану пріоритетних дій Уряду 2016 року [302] (в частині реформи КВС України), неврахування конфлікту інтересів, відсутність підготовленого до управління та кваліфікованого КВС України персоналу, недостатня економічно-фінансова обґрунтованість реформи КВС України в сукупності суттєво знизили ефективність необхідних зусиль щодо реформування КВС України. Зазначене ставило під сумнів досягнення реальних результатів, навіть у разі наявності ініціатив, які були спрямовані на вирішення нагальних проблем.

Відтак, зазначений процес реформування через відсутність чітких критеріїв та показників оцінки більш суттєво реформував організаційну структуру, а не сприяв досягненню соціально значущих результатів, що мав би безпосередній вплив на реальну ситуацію в КВС України.

Оцінка ефективності прийняття рішення про передачу ДПтС України під відання Міністерства юстиції України видається неоднозначною. З

однієї сторони, очікувалось, що передача повноважень Міністерству юстиції України сприятиме підвищенню прозорості діяльності КВС України, покращенню умов утримання засуджених, посиленню рівня відповідальності, що стимулює його до впровадження реформ. З іншої сторони, в результаті реформи отримано такі негативні наслідки, як:

1) довготривала адаптація (перехід до нової системи управління вимагав часу і ресурсів, що негативно вплинуло на ефективність роботи пенітенціарної системи у цей період);

2) суттєве недофінансування КВС України (у деяких випадках відзначалася недостатність фінансування для забезпечення належних умов утримання засуджених та реалізації реформ, матеріального забезпечення персоналу);

3) кадрові проблеми (перехід до нової системи вимагав перепідготовки кадрів (особливо в управлінні КВС України на центральному рівні) або залучення тих, що мають необхідний практичний досвід у сфері виконання кримінальних покарань, достатнього та належного правового, матеріального, соціального та іншого забезпечення персоналу ДКВС України);

4) зосередження в управлінні одного відомства (Міністерства юстиції України) значного кола багатoproфільних та різносторонніх завдань, повноважень, компетенцій та сфер, де КВС України посідає чи не останнє та завжди «менш важливе» місце в порівнянні з іншими;

5) недосконалість законодавства, яким врегульовано діяльність КВС України та ін.

Загалом, передача КВС України під відання Міністерства юстиції України була логічним кроком з точки зору розвитку правової системи України та її інтеграції в європейський простір. Однак, для повної оцінки ефективності цього рішення необхідно було попередньо провести

детальний аналітичний аналіз, який враховував би конкретні показники діяльності КВС України після реформи.

У підкріплення позиції щодо неефективності та практичної складності ефективного управління КВС України безпосередньо Міністерством юстиції України, слід додатково вказати на широкий спектр функцій міністерства, в той час, як управління міжрегіональними територіальними управліннями, установами виконання покарань та слідчими ізоляторами є специфічною та об'ємною сферою, яка вимагає значних ресурсів, індивідуального підходу та уваги. Так, окрім сфер виконання кримінальних покарань та пробації, утримання військовополонених, до управління Міністерства юстиції України віднесено реалізацію державної політики у значній кількості важливих питань, серед яких: 1) сфера формування та реалізації державної правової політики; 2) сфера банкрутства та запобігання неплатоспроможності боржників; 3) сфера регулювання діяльності у сфері нотаріату; 4) сфера організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); 5) сфера державної реєстрації (зокрема, актів цивільного стану, речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, обтяжень рухомого майна, юридичних осіб, громадських формувань, фізичних осіб-підприємців та відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб); 6) сфера правової освіти - в частині забезпечення державної політики; 7) сфера архівної справи та діловодства (в тому числі, створення і функціонування державної системи страхового фонду документації); 8) сфера стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції [306]. Зазначені напрями прямо визначені нормативно, однак не є вичерпними. До прикладу, Міністерство юстиції України може також виступати суб'єктом державного фінансового моніторингу [131, с. 20], здійснює представництво України в ЄСПЛ,

приймає участь у розробці політики щодо стягнення збитків з країни-агресора тощо.

Кожна із цих сфер потребує відповідних ресурсів. З огляду на це, поєднання КВС України в управлінні з іншими сферами, що входять до відання Міністерства юстиції України, не дозволяє зосередитись у повній та необхідній мірі на КВС України, пріоритетності напрямів її розвитку, вирішенні нагальних питань, що накопичились за роки діяльності.

На наше переконання, ефективне управління КВС України вимагає глибокого розуміння внутрішніх процесів, оперативної обстановки, психології ув'язнених та персоналу, що не завжди є компетенцією цивільних службовців Міністерства юстиції України. Окрім цього, значна частина персоналу КВС України є атестованими особами зі спеціальними званнями, що, за своєю природою, передбачає специфічну систему управління, дисципліни та підготовки, яка значно відрізняється від цивільної державної служби.

З огляду на це, а також враховуючи, що міжнародне право та практика допускають гнучкість у виконанні зобов'язань за умови, що кінцева мета впровадження змін спрямована на забезпечення прав людини, законності та ефективності функціонування КВС України, що може бути досягнуто іншими, більш доцільними способами, вважаємо, що у цьому контексті необхідно переглянути чинний управлінський підхід у вказаній сфері.

Отже, хоча формальна вимога залишається чинною, Україна може та повинна шукати найбільш ефективні шляхи управління КВС України, враховуючи її специфіку та національні інтереси; не обов'язково беззаперечно дотримуватись рекомендацій, якщо це призводить до погіршення функціонування КВС України або не дає очікуваних результатів. Адже, як вже вище було сказано, пріоритетним є досягнення мети – забезпечення законності, дотримання прав людини та ефективності виконання покарань.

Цей етап також характеризується продовженням реформування КВС України та її трансформації в пенітенціарну систему з акцентом на гуманізацію умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту, їхню ресоціалізацію, розробкою та реалізацією нових програм і проектів, спрямованих на покращення умов утримання засуджених (в тому числі, впровадження платних камер в СІЗО), медичного обслуговування засуджених, їхню освіту та професійну підготовку, прагненням відійти від бюрократичної моделі до орієнтованої на права людини та ефективну ресоціалізацію засуджених. У цей час активізується співпраця з громадськими організаціями. Втім, взаємодія з ними здебільшого зводиться до реалізації грантових проектів в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Загалом, КВС України залишається ще досить закритою для громадськості.

Також сучасний період ознаменовується відокремленням медичної служби та пробаційного напрямку з КВС України. Так, Розпорядження КМУ «Про утворення державної установи «Центр охорони здоров'я ДКВС України» від 13.09.2017 р. № 684-р. з 01.11.2017 р. створено державну установу «Центр охорони здоров'я ДКВС України» [385].

Державна установа «Центр охорони здоров'я ДКВС України» має досить розгалужену організаційну структуру, в яку входять: адміністрація, обласні філії, багатопрофільні лікарні, спеціалізовані туберкульозні лікарні, спеціалізовані психіатричні лікарні, міські медичні частини, медичні частини, фельдшерський пункт [447]. Водночас Міністерству юстиції України доручено забезпечити утримання зазначеної державної установи в межах наявної чисельності органів і установ та видатків, що передбачені на їх утримання у Державному бюджеті України на відповідний рік [385; 367].

Окрім цього, 13.09.2017 р. Розпорядженням КМУ № 655-р утворено Державну установу «Центр пробації» [367], яку як і ДУ «ЦОЗ ДКВС України» (що має у структурі філії [470], передано в пряме підпорядкування

Міністерства юстиції України. Щодо Державної установи «Центр пробації», то вона розпочала свою роботу з 01.01.2018 р., тоді як Закон України «Про пробацію» було прийнято ще в 2015 році. Важливо зазначити, що положеннями Закону України «Про пробацію» визначено мету, завдання, підстави, види пробації, правовий статус персоналу органу пробації та суб'єктів пробації. Орган пробації є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері пробації. Натомість термін «пробація» можна охарактеризувати через такі детермінанти: включає систему заходів наглядового та соціально-виховного характеру; застосовування таких заходів здійснюється за рішенням суду в порядку встановленому законом до засуджених; включає виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; передбачає забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. До персоналу органу пробації належать працівники, які відповідно до повноважень, виконують завдання пробації [367]. Результати діяльності уповноважених органів з питань пробації постійно аналізуються та висвітлюються в публічній площині на сайті Державної установи «Центр пробації» [389] у розділах «Основні результати діяльності Центру пробації за 2024 рік», «ДУ «Центр пробації»/Пробація в цифрах».

Державна установа «Центр пробації» має у своїй структурі обласні управління. Кількість працівників в уповноважених органах з питань пробації в 2021 році становила 3262 особи (за штатом) і 2993 осіб (по факту), що складало 92 %; в 2022 році – 3262 особи (за штатом) і 2607 осіб (по факту), що складало 80%; в 2023 році – 3230 особи (за штатом) і 2561 осіб (по факту), що складало 79% [190]. Штатний розпис апарату ДУ «Центр пробації» складає 140 посад.

Проведений аналіз зазначених даних свідчить, що протягом 2021-2023 рр. спостерігається тенденція до зниження фактичної кількості

працівників ДУ «Центр пробації» порівняно зі штатною чисельністю. Найбільше зниження укомплектованості відбулося у 2022 та 2023 роках, що першочергово було пов'язано із впровадженням в Україні воєнного стану [263]. Як наслідок, збільшилось навантаження на працівників, що вплинуло на якість надання послуг, зростання ризику професійного вигорання, ускладнення виконання покладених завдань.

Ефективність роботи уповноваженого органу з питань пробації визначається виконанням завдань, які покладені на пробацію Законом України «Про пробацію» [367] та іншими нормативно-правовими актами.

З метою вирішення проблемних питань у діяльності уповноважених органів з питань пробації Розпорядженням КМУ від 16.12.2022 р. № 1153-р було схвалено Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року і детальний план заходів до неї. Згідно зі стратегією, ключові цілі реформування пенітенціарної системи включають: покращення умов утримання засуджених; запобігання жорстокому поводженню; забезпечення доступу до медичних послуг; розширення застосування покарань без ізоляції та розвиток пробації. Крім того, стратегія передбачає вдосконалення методів ресоціалізації, підвищення рівня безпеки в установах та формування ефективної моделі підготовки персоналу. Усі ці аспекти доповнюються діджиталізацією [382], яка є частиною загальних процесів глобалізації та інформатизації суспільства. Оскільки інформація стає ключовим ресурсом, роль інформаційних технологій у державному управлінні значно зростає, що вимагає відповідного правового регулювання.

В даному контексті потрібно вказати, що формування інформаційного суспільства, в якому знання та інформація є ключовими ресурсами державного та суспільного розвитку, є одним із наслідків впливу на сучасний світ процесів глобалізації та інформатизації, розвитку інформаційних і комунікаційних технологій. Процеси і зміни, пов'язані з

формуванням інформаційного суспільства, безумовно кардинально підвищують суспільне значення і роль інформаційних відносин та інформаційної діяльності, що, своєю чергою, зумовлює істотне збільшення обсягів правового регулювання в цій сфері [170, с. 4].

Звичайно, проведений аналіз дав можливість встановити, що більшість проблем, які існували у КВС України з часу здобуття незалежності, не були вирішеними при зміні відомчого підпорядкування та відокремлення в окремі юридичні особи органів пробації та медицини. Ключовими викликами сучасності як в діяльності КВС України, так і уповноважених органів з питань пробації залишаються питання корупції, недостатність фінансування, переповненість слідчих ізоляторів, кадрові проблеми, відсутність мотивації, низький рівень заробітної плати працівників органів КВС України (що є найнижчою в системі кримінальної юстиції), нестача кваліфікованих кадрів. Зокрема, в сфері пробації у 2024 році забезпечення становило 787 млн. грн. або 53% від потреби [190].

У сукупності зазначені проблеми перешкоджають впровадженню ефективних послідовних реформ, програм та покращення умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту. Втім, незважаючи на ці складнощі, варто відзначити поступовий відхід від вітчизняних стандартів, які були основою функціонування КВС України до 1991 року, і орієнтацію на європейські стандарти реформування у цій сфері.

Окрім цього, з урахуванням того, що в різні періоди діяльність органів КВС України скеровувалась різними відомствами, можна запропонувати чотириступеневу періодизацію підпорядкування. Так, щодо першого періоду, яких охоплює 1991-1998 роки, установи виконання покарань та слідчі ізолятори були у підпорядкуванні МВС України. Другий період, тривалістю з 1998 року по 2010 рік ознаменувався передачею підпорядкування цих установ до Державного департаменту України з питань виконання покарань. Третій період можливо охарактеризувати, як

такий що охоплює 2010-2016 роки, коли підпорядкування установ виконання покарань та слідчі ізоляторів було за Державною пенітенціарною службою України. Відповідно четвертий період (з 2016 – дотепер) передбачає підпорядкування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Міністерству юстиції України [47, с.283].

При цьому, серед основних загальних тенденцій трансформації КВС України з часів здобуття незалежності можна виокремити такі: 1) децентралізацію та централізацію (протягом різних періодів спостерігалися процеси як децентралізації, так і централізації управління державною КВС); 2) гуманізацію (збільшення уваги до гуманізації умов утримання засуджених, їхніх прав та свобод); 3) ресоціалізацію (акцентування уваги впровадженні програм, спрямованих на підготовку засуджених до життя на свободі); 4) професіоналізацію (підвищення професійного рівня персоналу пенітенціарних установ); 5) наближення до міжнародних стандартів та вектор на євроінтеграцію.

Водночас варто вказати, що європейський вектор розвитку КВС України передбачає подальше впровадження стандартів, які сприяють дотриманню прав людини, покращенню умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту, реформуванню методів ресоціалізації ув'язнених. Однак, наразі цей процес не отримав повної фактичної реалізації через низку економічних і політичних труднощів. Втім, існує нормативне підґрунтя для розвитку, яке закладається в новітніх законодавчих ініціативах та стратегіях, спрямованих на удосконалення пенітенціарної системи. Таким чином, хоча європейські стандарти в сфері виконання кримінальних покарань та пробації ще не реалізовані в повному обсязі, вже існують основи для їх поступового впровадження, що дає підстави вести мову про ефективний розвиток цієї галузі в Україні.

Таким чином, історіографію дослідження адміністративно-правових засад діяльності КВС України можна охарактеризувати як системний аналіз

та оцінку сукупності наукових праць (монографій, дисертацій, статей, посібників тощо), присвячених проблемам становлення, розвитку та функціонування адміністративно-правових засад кримінально-виконавчої системи України, що передбачає виявлення ключових концепцій та доктринальних підходів, які формувалися в юридичній науці щодо визначеної проблематики, а також ідентифікацію невирішених питань та перспективних напрямів подальших досліджень.

У цій частині дисертації охарактеризовано історіографію дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України.

1.3. Понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання

Використання єдиної термінології забезпечує чітке та однозначне розуміння правових норм, що регулюють діяльність КВС України. Уніфікація термінології є ключовим інструментом забезпечення ефективності, прозорості та справедливості функціонування КВС України, оскільки вона гарантує чітке розуміння правових норм, запобігає порушенням прав, сприяє розробці єдиних стандартів та ефективному міжнародному співробітництву.

Окрім цього, єдина термінологія є основою для розробки єдиних стандартів та уніфікованих процедур у КВС України, що має на меті сприяння підвищенню якості виконання покарань, забезпечення прав та свобод засуджених, а також створення рівних умов для ув'язнених. Також уніфікація термінології є необхідною умовою для ефективного міжнародного співробітництва у сфері виконання покарань та дозволяє обмінюватися досвідом, переймати кращі практики та забезпечувати виконання міжнародних стандартів.

З огляду на незакінчений процес трансформації КВС України, наразі не має єдиного термінологічного підходу до визначення назви служби та системи. Зокрема є частим використанням таких термінів як «ДКВС України», «кримінально-виконавча система України», «в'язнична система», «тюремна адміністрація», «система органів і установ виконання покарань», «система кримінальної юстиції», «адміністрація органів і установ виконання покарань», «вищестоящі органи адміністрації органів і установ виконання покарань», «слідчі ізолятори», «в'язниця», «місця несвободи», «місця позбавлення волі», «засуджені», «ув'язнений», «в'язні», «особи, взяті під варту», «пенітенціарна система», «пенітенціарна

реформа», «пенітенціарні установи», «пенітенціарні органи», «політика в пенітенціарній сфері» та ін.

З огляду на потребу у вироблені оновленої пенітенціарної моделі, виникає необхідність у детальному аналізі існуючого понятійно-категоріального апарату та вибору найприйнятнішого із них або пропонування нового з урахуванням усіх існуючих чинників. З цією метою проаналізуємо закріплення основних термінів у національному та міжнародному законодавстві в сфері виконання кримінальних покарань, а також з'ясуємо науково-теоретичні підходи щодо визначення основних дефініцій науковцями.

Щодо нормативного закріплення понятійно-категоріального апарату, то першочергово дослідимо значення терміну «ДКВС України» та «КВС України» та похідних від них.

Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» оперує такими категоріями, як «Державна кримінально-виконавча служба України», «персонал Державної кримінально-виконавчої служби України» та містить окремий Розділ II, присвячений загальній структурі, чисельності та організації діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України.

Структура ДКВС України включає: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань; його територіальні органи; кримінально-виконавчі інспекції; установи виконання покарань; слідчі ізолятори; воєнізовані формування; навчальні заклади; заклади охорони здоров'я; підприємства установ виконання покарань; інші підприємства; установи і організації, створені для забезпечення виконання завдань ДКВС України. Однак, Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [284] незважаючи на свою назву не розкриває змісту правових категорій, ані «ДКВС України», ані «КВС України».

Водночас, аналіз положень Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [284] дає підстави говорити, що під ДКВС України розуміють окрему спеціалізовану службу. Така концепція подібна до правового статусу таких відомств, як НАБУ, БЕБ України чи ДБР України, де назва закону співпадає з офіційною назвою органу, підкреслюючи його унікальність та автономію.

Однак, після зміни підпорядкування ДКВС України Міністерству юстиції України, виникла правова колізія. Спеціалізований закон залишився незмінним, а його норми були лише «підтягнуті» до нової форми підпорядкування. Як наслідок, наразі більшість положень закону не відповідають фактичному стану справ. Зокрема, сьогодні існують окремі міжрегіональні територіальні управління та установи виконання покарань, підпорядковані Міністерству юстиції. У такій структурі назва «ДКВС України» стає некоректною, оскільки вона не відображає ні де-юре, ні де-факто існуючої вертикалі управління. Також відкритим залишається питання, чи може система, яка охоплює на центральному рівні міністерство, регіональному – міжрегіональні територіальні управління, на локальному – установи виконання покарань вважатись «службою» за організаційно-правовою формою.

Зазначене створює юридичні та організаційні проблеми, які перешкоджають ефективній діяльності КВС України. Наразі навіть функціонує окремий офіційний веб-сайт під назвою «ДКВС України», де, наприклад, у вкладці «Регіональні підрозділи» вказано Західне міжрегіональне Управління та Південно-Східне міжрегіональне Управління. В розділі «Керівництво» вказано дані про заступника Міністра юстиції України, начальника Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, начальника ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України», директора ДУ «ЦОЗ ДКВС України», директора ДУ «Центр пробації», а в розділі «Структура» – Департамент з питань виконання

кримінальних покарань, ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України», ДУ «ЦОЗ ДКВС України», ДУ «Центр пробації», Пенітенціарна академія України [105]. Існування офіційного веб-сайту з назвою «ДКВС України» та його внутрішньою структурою, яка не відповідає Закону України «Про ДКВС України» [284], з одного боку, вводить в оману, а з іншої може свідчити про нерозуміння Міністерством юстиції України структури підпорядкованих йому органів у системі КВС України. Така організаційна розбіжність створює серйозні юридичні та організаційні проблеми та ускладнює ефективне управління, призводить до неоднозначності в правовому регулюванні та підриває принцип автономії, який мав бути закладений у самій концепції ДКВС України. Зазначена ключова проблема, яка потребує системного вирішення на законодавчому рівні. Окрім цього, на офіційних сторінках в соціальних мережах використовується термінологія «ДКВС України» в розумінні окремої служби.

Загалом ДКВС України в розумінні Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» можна охарактеризувати через наступні детермінанти:

а) функціональне призначення, що проявляється у здійсненні правозастосовних та правоохоронних функцій, покладених на ДКВС України відповідно до закону;

б) структурне наповнення, що включення: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань; його територіальні органи управління; кримінально-виконавчі інспекції; установи виконання покарань; слідчі ізолятори; воєнізовані формування; навчальні заклади; заклади охорони здоров'я; підприємства установ виконання покарань; інші підприємства, установи і організації, створені для забезпечення виконання завдань ДКВС України [284].

Зливко С.В. визначає ДКВС України як складову системи правоохоронних органів, оскільки її діяльність має всі характерні ознаки: специфічні завдання для забезпечення громадського порядку, можливість застосування примусу та суворе дотримання законодавства. Він також робить висновок, що правозастосувальна функція служби виявляється у формуванні нормативно-правового поля для виконання покарань, яке визначає порядок застосування конкретних юридичних норм. Автор характеризує ДКВС як класичну управлінську систему, що поєднує централізацію з децентралізацією, і виконує як правозастосувальні, так і правоохоронні функції [136].

Також доцільно зазначити, що в підзаконних нормативно-правових актах використовують ще й такі терміни, як «система кримінальної юстиції» та «органи і установи ДКВС України».

Так, відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції України, що затверджена Указом Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008 системою кримінальної юстиції є «кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство, а також органи та установи кримінальної юстиції, які розглядають кримінальні справи, інститут державних обвинувачів (прокуратура), органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, органи та установи виконання кримінальних покарань, адвокатура» [387]. Примітно, що запропоноване визначення не є цілісним поняттям, а охоплює здебільшого перелік компонентів. З огляду на це, удосконалення терміну «система кримінальної юстиції» може бути досягнуто шляхом його переосмислення та структурування для підвищення точності. Замість переліку органів та законодавства, можна визначити систему як сукупність законодавчих, організаційних та процедурних механізмів. Окрім цього, вважаємо, що деякі компоненти, такі як «адвокатура» віднесено помилково, оскільки адвокати, виконуючи захисну роль, а не публічного управління, в більшій

мірі є учасниками, ніж частиною державної системи кримінальної юстиції. Водночас, дане визначення терміну «система кримінальної юстиції» не охоплює пробацію, медіацію та відновне правосуддя. З урахуванням зазначеного, пропонуємо під терміном «система кримінальної юстиції» розуміти сукупність правових норм, органів та процедур, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, включаючи досудове розслідування, судовий розгляд та виконання кримінальних покарань, а також заходи пробації, спрямовані на ресоціалізацію правопорушників. Таке визначення більш точно відображає цілісний державний механізм і відповідає сучасним тенденціям реформування.

Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 26.12.2018 № 4091/5, використовує термін «органи і установи ДКВС» як установи виконання покарань, слідчі ізолятори, воєнізовані формування, підприємства установ виконання покарань, інші підприємства, установи і організації, створені для забезпечення виконання завдань ДКВС [311].

Дещо інше визначення терміну «органи і установи ДКВС України» наведено в Положенні про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 17.03.2023 № 1000/5, де його потрібно розуміти як установи виконання покарань, слідчі ізолятори, територіальні (міжрегіональні) воєнізовані формування, підприємства установ виконання покарань, табори для тримання військовополонених, заклади освіти, інші підприємства, установи і організації, створені для забезпечення виконання завдань ДКВС України [251].

При цьому, вищенаведені визначення терміну «органи і установи ДКВС України» не включають категорії «органи виконання покарань», до яких в розумінні КВК України [180] віднесено: 1) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; 2) територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; 3) уповноважені органи з питань пробації.

Таким чином, склалась ситуація, за якої в двох нормативно-правових актах прийнятих профільним відомством одні й ті ж терміни тлумачаться по-різному, без урахування положень кодифікованого акту, що породжує юридичну невизначеність та колізії. Та фактично наведені визначення не розкривають значення терміну, а тільки перелічують суб'єктів, які створені для забезпечення виконання завдань ДКВС.

Примітно також, що КВК України [180] до органів виконання покарань відносить також уповноважені органи з питань пробації, які фактично виокремлені із структури ДКВС України. Тобто, в такому розумінні діяльність уповноважених органів з питань пробації є невід'ємною частиною процесу виконання кримінальних покарань, хоча й без ізоляції від суспільства.

Загалом, використання терміну «органи і установи ДКВС України» в нормативних актах вважаємо не зовсім коректним у подальшому, що додатково обґрунтовується використанням у терміні аббревіатури назви відомства – «ДКВС України», оскільки відомства з такою назвою ніколи не існувало, а сама аббревіатура застаріла. Також, потрібно звернути увагу на те, що, крім органів і установ, до категорії «органи і установи ДКВС України» входять суб'єкти, які за організаційно-паровою формою є ізоляторами, формуваннями, підприємствами установ, таборами, закладами освіти тощо.

З огляду на це, наразі пропонується уніфікувати використання терміну «органи і установи ДКВС України» в актах законодавства, які є чинними, закріпивши визначення наступного змісту:

«органи і установи ДКВС України – це органи та установи, які створені для забезпечення виконання завдань ДКВС України.

До органів і установ ДКВС України відносяться: органи виконання покарань (центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; уповноважені органи з питань пробації), установи виконання покарань, слідчі ізолятори, територіальні (міжрегіональні) воєнізовані формування, підприємства установ виконання покарань, табори для тримання військовополонених, заклади освіти, інші підприємства, установи і організації, створені для забезпечення виконання завдань ДКВС України».

Необхідно внести зміни до КВК України [180], Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 26.12.2018 р. № 4091/5 [311], Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 17.03.2023 р. № 1000/5 [309], закріпивши в них визначення терміну та переліку «органи і установи ДКВС України» у запропонованій вище редакції.

Також варто зазначити, що такі терміни, як «місця несвободи» та «місця позбавлення волі», які доволі часто використовуються в сфері виконання кримінальних покарань, є ширшими поняттями, ніж конкретні установи виконання покарань, такі як виправні колонії чи СІЗО. Вони

позначають будь-які державні місця, де людина утримується проти своєї волі. Категорія «місця несвободи» охоплюють не лише установи, що входять до кримінально-виконавчої системи (наприклад, колонії, виправні центри), але й інші заклади, як-от психіатричні лікарні закритого типу, пункти тимчасового тримання міліції, військові гауптвахти тощо. Таким чином, кримінально-виконавча система є частиною загальної системи місць несвободи, але не вичерпує її повністю.

Також потрібно наголосити, що в міжнародних стандартах, незважаючи на гуманізацію підходів в сфері виконання кримінальних покарань, як правило, використовуються такі терміни, як «тюремні адміністрації» [136], «в'язнична система». Так, зокрема, на міжнародному рівні термін «тюремна адміністрація» зустрічається в документах, що стосуються організації пенітенціарних систем, наприклад, в Європейських пенітенціарних правилах [126], Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи щодо тюремних правил тощо.

Щодо національного рівня, то термін «тюремна адміністрація» використовується, як правило, на теоретичному рівні для позначення органів, які безпосередньо керують місцями позбавлення волі, такими як в'язниці, колонії, слідчі ізолятори тощо. У національному законодавстві категорія «тюремна адміністрація» як окремий, юридично закріплений термін, не використовується. Натомість, вживається поняття «адміністрація установи чи органу, який виконує покарання», «адміністрація установи чи органу, який виконує покарання», «адміністрація установи виконання покарань», «адміністрація закладу охорони здоров'я, в якому на лікуванні перебуває засуджений» [180], «адміністрація місць попереднього ув'язнення» [364], «адміністрація слідчого ізолятора» [364] та ін. Зокрема, у Правилах внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженого Наказом Мініюсту від 14.06.2019 р. № 1769/5, термін «адміністрація СІЗО» тлумачиться як

начальник СІЗО, його заступники або особи, які виконують їх обов'язки [331].

Водночас, КВК України оперує таким поняттями як: «система органів і установ виконання покарань», «органи і установи виконання покарань», «органи виконання покарань», «установи виконання покарань», «адміністрація установ чи органу, який виконує покарання», «адміністрація органів і установ виконання покарань», «адміністрація установи виконання покарань», «вищестоящі органи адміністрації органів і установ виконання покарань», при цьому не розкриваючи їх сутності.

Глава 3 КВК України має назву «Органи і установи виконання покарань» та складається із таких статей: ст. 11 «Види органів і установ виконання покарань», ст. 12 «Органи державної виконавчої служби», ст. 13 «Повноваження уповноваженого органу з питань пробації», ст. 14 «Військові частини, гауптвахти», ст. 16 «Виправні центри», ст. 17 «Дисциплінарний батальйон», ст. 18 «Виправні колонії», ст. 19 «Виховні колонії», ст. 20 «Повідомлення про місце відбування покарання», ст. 20⁻¹ «Повідомлення осіб, які надають правову допомогу», ст. 21 «Застосування до засуджених заходів медичного характеру». Водночас, аналіз змісту та назв статей Глави 3 КВК України засвідчує про віднесення до її переліку, серед іншого, й тих статей, які за своєю суттю повинні бути включеними в інші глави цього кодексу. Зокрема, йдеться про ст. 20 «Повідомлення про місце відбування покарання», ст. 20⁻¹ «Повідомлення осіб, які надають правову допомогу», ст. 21 «Застосування до засуджених заходів медичного характеру» [180]. З огляду на це, необхідно чітко структурувати статті глав КВК України відносно їх тематичного змісту, що, своєю чергою, сприятиме швидшому пошуку необхідної інформації та її сприйняттю серед осіб, яким вона може бути цікава. Особливо це актуально з огляду на те, що до категорії зацікавлених

осіб першочергово відносяться засуджені та особи, узяті під варту, більшість із яких не мають юридичної освіти.

У ст. 11 КВК України наведено видову градацію органів і установ виконання покарань, яка дає попереднє уявлення про їх розгалуженість, не розкриваючи змісту. Так, «органи виконання покарань» характеризуються через суб'єктну тріаду, серед якої: 1) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; 2) територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; 3) уповноважені органи з питань пробації [180].

На відміну від органів виконання покарань, категорія «установи виконання покарань» охоплює:

І) кримінально-виконавчі установи, які, своєю чергою, поділяються на:

1.1. кримінально-виконавчі установи відкритого типу (далі – виправні центри);

1.2. кримінально-виконавчі установи закритого типу (далі – виправні колонії), які можуть бути:

- за рівнем безпеки:

а) колоніями мінімального рівня безпеки, які поділяються на два підвиди:

- ті, що передбачають полегшені умови тримання;

- ті, що передбачають загальні умови тримання;

б) колоніями середнього рівня безпеки;

в) колоніями максимального рівня безпеки;

г) змішаного режиму;

- можуть створювати:

а) сектори:

- де утримуються особи, узяті під варту (у встановлених кодексом випадках);

- призначені для відбuvання покарань неповнолітніми (йдеться про виправні колонії мінімального та середнього рівнів безпеки);

- б) дільниці, призначені для тримання осіб, що мають статус військовополонених (йдеться про виправні колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки);

II) спеціальні виховні установи (далі – виховні колонії);

III) слідчі ізолятори (у випадках встановлених КВК України) [180].

Виправним центром є кримінально-виконавча установа відкритого типу, до компетенції якої віднесено виконання покарання у виді обмеження волі щодо засуджених за кримінальні проступки та нетяжкі кримінальні правопорушення, а також осіб, яким даний вид покарання призначений згідно до статей 82, 389 Кримінального кодексу України [180].

Виправною колонією є кримінально-виконавча установа закритого типу, до компетенції якої віднесено виконання покарання, що передбачає позбавлення волі на визначений строк, а також довічне позбавлення волі. Правову категорію «виправна колонія» не слід плутати із «виховною колонією», яка має статус спеціальної виховної установи, до компетенції якої віднесено виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк щодо засуджених неповнолітніх [180].

З урахування вищезазначеного, термін «адміністрація органів і установ виконання покарань» можна розглядати як керівництво та персонал усіх рівнів, які безпосередньо здійснюють управління та нагляд у конкретній установі виконання покарань, наприклад, у виправній колонії або слідчому ізоляторі. Натомість вищестоящими органами адміністрації органів і установ виконання покарань будуть вищі за рівнем управління структури, що здійснюють контроль та координацію діяльності

підпорядкованих їм установ. До них належатиме Міністерство юстиції України та його територіальні органи.

З огляду на це, систему органів і установ виконання покарань можна розглядати як сукупність державних органів і установ, діяльність яких спрямована на виконання кримінальних покарань, визначених судовим вироком, та виправлення засуджених, яка включає органи (зокрема, Міністерство юстиції України, міжрегіональні територіальні управління) та установи (зокрема, слідчі ізолятори, виправні та виховні колонії, арештні доми).

Щодо вищестоящих органів адміністрації органів і установ виконання покарань то ними будуть органи державного управління, які здійснюють контроль та керівництво над установами виконання покарань на центральному або регіональному (міжрегіональному) рівні. В Україні таким органом є Міністерство юстиції України, а також його територіальні міжрегіональні управління.

Отже, система виконання покарань в Україні розмежована на органи, що здійснюють управління та нагляд та установи, де безпосередньо відбувають покарання, які, своєю чергою, поділяються на кримінально-виконавчі установи (виправні центри та колонії різного рівня безпеки), виховні колонії для неповнолітніх та слідчі ізолятори.

Щодо розкриття значення КВС України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання, то потрібно зазначити, що воно є важливим, оскільки ця система є інструментом реалізації державної політики у сфері виконання покарань, захисту суспільства та ресоціалізації засуджених.

З погляду публічного права, КВС України виступає як механізм державного примусу, що забезпечує виконання судових рішень і підтримання правопорядку. Її діяльність має публічний характер,

спрямований на захист суспільства від злочинності. Основними публічними цілями КВС України в цьому разі є:

забезпечення безпеки суспільства шляхом ізоляції осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, запобігання їхній подальшій протиправній діяльності;

реалізація державної політики в сфері виконання кримінальних покарань через виконання волі держави, закладеної в КВК України [180] та інших законах, що регулюють процес відбування покарання;

відновлення соціальної справедливості, порушених прав та інтересів потерпілих і суспільства через примусове виконання покарань.

В адміністративно-правовому контексті КВС України є суб'єктом державного управління, діяльність якого регулюється нормами адміністративного права, які визначають: структуру та ієрархію, взаємозв'язки з іншими державними органами, компетенцію; процедури управління, за якими здійснюється управління системою, наприклад, порядок застосування заходів заохочення та стягнення, надання медичних послуг, організація праці та навчання засуджених; забезпечення законності, що дозволяє захистити права засуджених, запобігти зловживанням і корупції, а також забезпечити дотримання прав людини в умовах ув'язнення.

Отже, КВС України є ширшим поняттям, аніж ДКВС України, яке включає органи і установи, та увесь комплекс нормативно-правових актів, науково-теоретичних засад, методичних розробок та кадрового забезпечення. Його можна вважати цілісним соціальним інститутом, що забезпечує виконання покарань і ресоціалізацію. У цьому разі служба є організаційною структурою (суб'єктами), а система — усією сукупністю взаємопов'язаних елементів, що діють для досягнення єдиної мети.

Специфіка КВС України як об'єкта державно-управлінського та адміністративно-правового регулювання полягатиме в подвійному акценті

на реалізації державної каральної політики та забезпеченні прав людини, що вимагає постійного балансування між примусом і гуманізацією, а її діяльність, як окрема сфера суспільних відносин, потребує нормативно визначеного впливу уповноважених суб'єктів із залученням інститутів громадянського суспільства для забезпечення належної моделі відбування покарань, виправлення засуджених та їх ресоціалізації.

Також у даному контексті важливо з'ясувати значення таких термінів, як «ув'язнений», «в'язень» та «засуджений», «особа, узята під варту», порівнявши їх зміст. Першочергово зазначимо, що на нормативному рівні законодавець (зокрема, в Правилах внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби, затверджених Наказом Міністерства юстиції України 14.06.2019 р. № 1769/5 [331]), залежно від контексту, вживає юридичні конструкції: «ув'язнений чи засуджений», «ув'язнений або засуджений», «засуджений до обмеження волі», «ув'язнений і засуджений». При цьому їх зміст не розкривається.

Водночас, Довідник безбар'єрності вказує на правильність використання таких термінів: «ув'язнений / в'язень», «людина, яка відбула покарання», «людина, яка перебуває в місцях позбавлення волі», «людина, яка отримала вирок без позбавлення волі», «людина, яка повернулася з місць позбавлення волі», «людина, яка перебуває під слідством (з позбавленням волі чи без, але якій не висунуто вирок)» [112].

У розумінні Словника української мови «в'язнем» є той, хто перебуває в ув'язненні, під вартою [436]. Значення терміну «засуджений» можна сформулювати, виходячи із положень КК України. Засудженого розуміють як особу, до якої за вироком суду застосовано покарання, що полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод, та яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення [177].

Визначення моменту набуття статусу засудженого досі є предметом дискусій, оскільки з цього моменту відбувається, з одного боку, обмеження

обсягу прав, а з іншого – набуття процесуальних прав, спрямованих на забезпечення і захист інтересів особи, до якої від імені держави за вироком суду застосовано покарання, та яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення. Стрельбіцька Л.Я. зазначає, що законодавцем чітко не визначено момент набуття статусу засудженого (зокрема, з моменту ухвалення обвинувального вироку чи його підписання, з часу його проголошення чи вручення копії, чи з моменту набрання ним законної сили). З цього приводу на доктринальному рівні склалось дві протилежні позиції: 1) особа набуває статусу засудженого (виправданого) до набрання вироком законної сили; 2) статус набувається лише після набрання вироком законної сили [446, с.170].

Порівнюючи терміни «ув'язнений», «в'язень», «засуджений», «особа, узята під варту», варто зауважити, що, хоча вони й часто вживаються як синоніми, однак, мають різне юридичне значення та позначають осіб на різних етапах кримінального процесу та статусів в кримінально-виконавчій сфері. Зокрема:

«засуджений» є особою, щодо якої винесено обвинувальний вирок суду, що набрав законної сили; така особа може відбувати покарання у виді позбавлення чи обмеження волі, або ж покарання, не пов'язане з ізоляцією;

«особа, узята під варту» є особою, яка утримується під вартою в слідчому ізоляторі під час досудового розслідування або судового розгляду до винесення вироку суду, щоб запобігти втечі чи впливу на свідків;

- «ув'язнений» - це ширше узагальнене поняття, яке використовується для позначення будь-якої особи, що перебуває під арештом чи відбуває покарання в установі, тобто, може стосуватися як осіб, узятих під варту, так і засуджених;

- «в'язень» — це загальний, переважно розмовний термін, що, здебільшого, не має точного юридичного визначення в українському законодавстві. Його часто використовують як синонім до «ув'язненого» або

«засудженого». У міжнародному праві він може мати ширше значення, включаючи військовополонених або політичних в'язнів [176].

Наведемо узагальнені положення щодо розуміння вище зазначених понять у порівняльній таблиці (табл. 3.1)

Таблиця 3.1 – Порівняльна таблиця окремих термінів, що застосовуються у сфері КВС України*

Термін	Юридичний статус	Місце перебування	Ключова відмінність
Засуджений	Вина доведена судом	Колонія, виправний центр, в деяких випадках- слідчий ізолятор	Покарання призначено
Особа, узята під варту	Вина не доведена (презумпція невинуватості)	Слідчий ізолятор	Очікує вироку
Ув'язнений	Загальне поняття	Будь-яка установа позбавлення волі	Охоплює і засуджених, і осіб під вартою
В'язень	Розмовний термін	Будь-яка установа позбавлення волі	Не має чіткого правового статусу

*Примітка: розроблено автором

Таким чином, визначення основних термінів у КВС України потребує належного наукового осмислення з метою подальшої трансформації в оновлену пенітенціарну модель.

Водночас, не зважаючи на поширене використання конструкції «трансформація КВС України в оновлену пенітенціарну модель», поняття «пенітенціарна система», «пенітенціарна служба», «пенітенціарні органи»

не закріплено на нормативному рівні. У теорії права вказані терміни, як правило, використовуються в якості синонімічних до таких понять, як «кримінально-виконавча система», «виправна система», «в'язнична система», «органи і установи ДКВС» та ін.

Оскільки фактично нормативне визначення таких правових категорій як «пенітенціарна система», «пенітенціарні органи», «пенітенціарні установи» перебувають ще на етапі становлення, але в доктрині адміністративного і кримінально-виконавчого права вже багато років широко використовуються, то в цьому дослідженні будемо їх розглядати в контексті діяльності оновленої пенітенціарної моделі, а також при вивченні міжнародних стандартів та досвіду, виокремленні пріоритетних напрямів розвитку КВС України. У такому разі потрібно говорити не тільки про становлення пенітенціарної системи, служби, політики, а й пенітенціарного права.

Передумовами цього є безліч чинників, які уже давно мають місце, серед яких:

- фактичний перехід від каральної моделі до виправлення та ресоціалізації;
- визначання та ратифікація міжнародних стандартів, які використовують пенітенціарні засади;
- утворення та діяльність відомства, яке містило назву «пенітенціарна» (Державна пенітенціарна служба України створена ще в 2010 році [356]), та його фактичного перетворення (реорганізації) в інше зі збереженням більшості функцій та повноважень, яке мало пенітенціарне;
- функціонування відомчого навчального закладу у вигляді Пенітенціарної академії України [241];
- широке використання термінології на доктринальному та практичному рівнях, в тому числі, офіційних публікаціях Мін'юсту, міжрегіональних територіальних управлінь та установ, а також

використання розділів на веб-сайті ДКВС України у вигляді «Пенітенціарна реформа»;

- активна законопроектна робота [343];

- використання термінології в нормативно-правових актах (зокрема, в Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках, затверджених Розпорядженням КМУ від 16.12.2022 р. №1153-р.) [382].

Втім, що стосується визначень «пенітенціарна система», «пенітенціарні органи», «пенітенціарна служба», то, не зважаючи на те, що ці слова містились раніше у назві центрального органу у цій сфері, на нормативному рівні їх визначення відсутнє. Наразі тільки Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 р. № 160-VIII розкриває зміст категорії «пенітенціарна пробація», під якою розуміється «підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання».

Щодо доктринального рівня, то, до прикладу, Г.О. Радовий, взявши за основу суб'єктний підхід, пропонує пенітенціарну систему розглядати з позиції цілісного, функціонально-інтегрального утворення повноважних суб'єктів державного управління, місцевого самоврядування, інституту громадянського суспільства та їх узгоджених дій в напрямку забезпечення ресоціалізації засуджених [400, с. 11].

Згідно з висновками Є. М. Бодюла, поняття «пенітенціарна система» може тлумачитися у широкому та вузькому розумінні, охоплюючи всю сукупність суб'єктів, інститутів і механізмів, задіяних у процесах виправлення та ресоціалізації засуджених [65, с.35]. Так, у вузькому розумінні пенітенціарна система є сукупністю установ та органів, на які покладено виконання кримінальних покарань, пов'язаних із позбавленням волі, а у широкому – системою засобів, методів, принципів і гарантій, дія

яких спрямована на досягнення мети покарання у вигляді позбавлення волі, ресоціалізації, подальшої інтеграції засудженого у соціум, та які наділені державно-правовим характером. Отже, вузьке розуміння пенітенціарної системи базується на суб'єктному підході, тоді як широке розуміння — на праксеологічному, що дозволяє повніше розкрити її якісні характеристики.

Досліджуючи семантику походження категорії «пенітенціарний», О.О. Шкута зазначає про її латинське походження, що означає в перекладі «покаяння», «каяття». Зазначене свідчить про особистісно-орієнтований підхід до впливу на засудженого. З цього випливає, що «пенітенціарна система» якісно відрізняється від «кримінально-виконавчої системи», оскільки сучасна практика показує, що кримінально-виконавча система поступово трансформується саме в пенітенціарну [481, с. 82] шляхом забезпечення: а) відбування покарання; б) виправлення після відбування покарання засудженим.

Відповідно, коли мова йде про КВС України, якісно враховується аспект забезпечення відбування покарання, а коли про пенітенціарну систему — додатково виокремлюється така якісна складова як забезпечення виправлення засудженого після відбування покарання та його ресоціалізація.

Трактування поняття пенітенціарної системи залежатиме від мети дослідження та сфери наукового пізнання. Для цілей цього дослідження, пенітенціарну систему [31, с. 711] пропонуємо розуміти як окрему, специфічну сферу суспільних відносин, яка перебуває у стані становлення та є комплексом взаємопов'язаних органів, установ і суб'єктів, відповідальних за виконання кримінальних покарань та здійснення заходів впливу на засуджених та осіб, узятих під варту, що потребує застосування нормативно визначеного впорядкувального впливу, який здійснюватиметься уповноваженими суб'єктами владних повноважень з обов'язковим залученням інститутів громадянського

суспільства та міжнародних організацій шляхом застосування широкого спектра визначених інструментів для забезпечення функціонування в Україні належної, гуманістично орієнтованої моделі відбування покарань із подальшим виправленням, соціальною адаптацією (ресоціалізацією) засуджених та відновленням справедливості у суспільстві.

Як зазначає О.М. Могильний здійснення впорядковуючого впливу є регулюванням, що походить від латинського слова «regulare» і означає підпорядкування певному порядку [230, с. 23]. Змістовно такий вплив має прояв у комплексі правових, фінансових, організаційних, інформаційних і соціальних заходів держави, які спрямовано на скерування поведінки суб'єктів (фізичних та юридичних осіб) в напрямі, необхідному для досягнення поставлених цілей [31, с. 711].

Відповідно пенітенціарними установами будуть слугувати заклади, де утримуються особи, узяті під варту, виконуються покарання, пов'язані з позбавленням волі та здійснюється ресоціалізація та виправлення засуджених. Натомість термін «пенітенціарні органи» розглядатиметься як органи державної влади, що відповідають за формування та реалізацію політики в пенітенціарній сфері. Водночас політика в пенітенціарній сфері є системою цілей, принципів, напрямів і заходів, які визначає держава для організації та функціонування системи виконання покарань, що включає законодавче регулювання, фінансування, управління установами, програми виправлення, ресоціалізації, реінтеграції у суспільство та взаємодію з громадськістю.

Гречанюк С. К. на основі глибокого порівняльного аналізу предмету адміністративного та кримінально-виконавчого права України пропонує розмежовувати пенітенціарну та управлінську складову діяльності установ та органів виконання покарань, що дозволяє покращити розуміння правової природи функціонування ДКВС України [90, с. 15].

Водночас, серед інших науковців висувається пропозиція сфокусувати діяльність керівників служби виконання покарань на широкому застосуванні положень пенітенціарного управління. Із обґрунтуванням основних суб'єктивних та об'єктивних причин вкрай слабкого використання ідей пенітенціарної діяльності та управління в нинішній системі юстиції, вказується, що саме пенітенціарне управління має стати основою якісного адміністрування в сфері виконання кримінальних покарань. Зазначене є підґрунтям для розробки концептуальних засад для подальших реформ [135, с. 13].

Також дедалі частіше використовується й термін «пенітенціарна реформа». У цьому контексті варто звернутись до Урядового порталу як Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади, що містить окремий розділ «Реформування пенітенціарної системи України» [414]. Водночас, на офіційному веб-сайті ДКВС України сформовано окремий інформаційний блок під назвою «Пенітенціарна реформа ДКВС» [242].

Пенітенціарну реформу пропонуємо розглядати як комплекс заходів, спрямованих на докорінне перетворення системи виконання кримінальних покарань, що передбачає зміну структури та управління, гуманізацію умов тримання, впровадження ефективних програм ресоціалізації засуджених, а також приведення пенітенціарної системи у відповідність до міжнародних та європейських стандартів.

У підсумку слід відмітити, що пенітенціарна система в Україні де-факто давно сформована та перебуває на етапі свого розвитку і активної трансформації, що підтверджується змістом Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, де термін «пенітенціарна система» офіційно визнаний та використовується на державному рівні.

У цій частині дисертації досліджено понятійно-категоріальний апарат КВС України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання.

Висновки до Розділу 1

1. Обґрунтовано, що науковий пошук адміністративно-правових засад діяльності КВС України на сучасному етапі зумовлений низкою факторів, серед яких: 1) необхідність трансформації кримінально-виконавчої системи України у пенітенціарну систему, яка б ґрунтувалася на сучасних наукових розробках та враховувала кращий світовий досвід; 2) обрання Україною євроінтеграційного курсу України, що передбачає, серед іншого, імплементацію європейських стандартів у сфері виконання покарань; 3) необхідність в гуманізації виконання покарань, що підтверджується спрямуванням сучасних тенденцій розвитку пенітенціарної науки на забезпечення прав людини у місцях позбавлення волі та створення умов для успішної ресоціалізації засуджених, розробки ефективних програм, спрямованих на зменшення рівня рецидиву та забезпечення повернення засуджених до повноцінного життя у суспільстві; 5) розвиток технологій, що покликаний створити потенціал для покращення функціонування пенітенціарної служби, в тому числі, для забезпечення електронного моніторингу засуджених, дистанційного навчання, покращення безпеки персоналу та ув'язнених тощо; 6) потреба у підвищенні ефективності роботи персоналу.

2. Охарактеризовано історіографію дослідження адміністративно-правових засад діяльності КВС України як системний аналіз та оцінку сукупності наукових праць (монографій, дисертацій, статей, посібників тощо), присвячених проблемам становлення, розвитку та функціонування адміністративно-правових засад КВС України, що передбачає виявлення ключових концепцій та доктринальних підходів, які формувалися в юридичній науці щодо визначеної проблематики, а також ідентифікацію невирішених питань та перспективних напрямів подальших досліджень.

3. Зазначено, що уніфікація термінології є ключовим інструментом забезпечення ефективності, прозорості та справедливості функціонування КВС України, оскільки вона гарантує чітке розуміння правових норм, запобігає порушенням прав, сприяє розробці єдиних стандартів та ефективному міжнародному співробітництву. Сформовано та систематизовано ключові поняття і категорії, що визначають сутність та функціонування КВС України в широкому контексті публічного управління та детальному розрізі адміністративно-правового регулювання, з метою створення єдиної термінологічної бази для подальшого дослідження. Проаналізовано наукові та нормативні підходи до визначення правової категорії «кримінально-виконавча система України», розкрито її сутнісно-змістові ознаки, функції, структурні елементи, а також проаналізовано співвідношення з концепцією пенітенціарної системи.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Адміністративно-правове регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи України» крізь призму сучасних доктринальних вимог: а) як системи встановлених державою юридичних норм, принципів та правил поведінки (визначених законами, підзаконними актами, міжнародними договорами та іншими джерелами права), які комплексно визначають порядок створення, організацію, завдання, функції, права та обов'язки, повноваження, роль і місце кримінально-виконавчої системи України в державному механізмі; б) що регламентує відносини, які виникають у процесі її діяльності, включаючи безпосереднє виконання кримінальних покарань, забезпечення прав та законних інтересів засуджених та осіб, узятих під варту, персоналу ДКВС України та інших суб'єктів; в) що встановлює порядок взаємодії кримінально-виконавчої системи України з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадянами та інститутом громадянського суспільства, а також визначає стандарти поводження із засудженими та особами, узятими під варту.

Сутність поняття «механізм» у праві полягає у виявленні сукупності можливих засобів цілеспрямованого юридичного впливу, що застосовується визначеними суб'єктами для впорядкування суспільних відносин [216, с. 16]. В іншому значення «механізм» є сукупністю заходів, спрямованих на активізацію підпорядкованого суб'єкта [419, с. 28].

Складна внутрішня структура будь-якого правового механізму наділяє його такими характеристиками, як: системність, узгодженість елементів, здатність до динамічного функціонування та схильність до

самоорганізації чи зовнішнього управління [174, с. 18]. Формування адміністративно-правового механізму обумовлено наявністю відповідних способів впливу на суспільні відносини, із застосуванням адміністративно-правових методів, форм та інструментів [169, с. 260]. Загальноприйнятим є тлумачення адміністративно-правового механізму як сукупності способів цілеспрямованого впливу уповноважених суб'єктів на визначену діяльність, що забезпечує узгодження публічних та приватних інтересів учасників суспільних відносин [88, с. 16].

Специфіка механізму адміністративно-правового регулювання залежить від сукупності факторів, серед яких потрібно виокремити: 1) обраний об'єкт адміністративно-правового впливу – відповідного різновиду суспільних відносин; 2) мету адміністративно-правового впливу на обрані суспільні відносини; 3) наявний стан правового регулювання; 4) обрані заходи, що застосовуються при адміністративно-правовому впливові на суспільні відносини; 5) суб'єкти, що задіяні у діяльності, пов'язаній із впорядкуванням відповідних суспільних відносин.

Механізм адміністративно-правового регулювання можна вважати ключовим інструментом для забезпечення впорядкованої та ефективної діяльності будь-якої державної системи, в тому числі, й кримінально-виконавчої. По суті, це цілісна система взаємопов'язаних юридичних засобів, форм і методів, які дозволяють органам державної влади здійснювати управління, впливати на суспільні відносини, встановлювати правила поведінки та контролювати їх дотримання у певній сфері.

З огляду на це, загалом механізм адміністративно-правового регулювання КВС України відображатиме взаємопов'язані напрями цілеспрямованого впливу уповноважених суб'єктів на суспільні відносини, що формуються в межах КВС України на підставі нормативно визначених способів і засобів адміністративного характеру, які створюють засади

належного стану функціонування цієї системи. Окрім цього, механізм адміністративно-правового регулювання КВС України можна охарактеризувати як складну структуровану систему, що характеризується єдністю взаємозалежних елементів, які визначають сутність об'єкта як цілісного і відносно незалежного зовні явища. Для КВС України такий механізм є основою її функціонування, оскільки він не тільки визначає її структуру, повноваження та принципи роботи, а й регламентує процеси виконання покарань, взаємодію з іншими інституціями та гарантує дотримання прав людини.

Єдиного підходу до визначення структурних елементів механізму адміністративно-правового регулювання КВС України серед вчених не вироблено досі. У цьому контексті варто звернутись до наукового підходу щодо структуризації адміністративно-правового механізму регулювання міграції в Україні, запропонованого Н.П. Тиндик, який виокремлює: 1) систему управління з визначеним суб'єктним складом; 2) соціально-правові норми, що забезпечують застосування владного впливу; 3) управлінський процес, що складається із етапів та дій керуючої системи стосовно досягнення цілей, які завершуються оцінюванням ефективності управлінського впливу [453].

Водночас, до структуризації механізму адміністративно-правового регулювання КВС України можливим є застосування й формально широкого підходу, що передбачає множинність таких елементів, як: норми права; юридичні факти; правовідносини; тлумачення норм права; реалізація норм права; законність; правова культура і правосвідомість; правомірна та протиправна поведінка; юридична відповідальність [84, с. 212].

Враховуючи специфіку КВС України та особливості суспільних відносин у цій сфері, пропонуємо виокремити в структурі механізму адміністративно-правового регулювання КВС України: 1) нормативну

складову, що охоплює сукупність нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини в КВС України; 2) інституційну складову, що охоплює суб'єктів, наділених повноваженнями з впорядкування КВС України; 3) ціннісно-орієнтовану складову, що визначає принципи регулювання КВС України; 4) процедурну складову, що відображає правові процедури, застосовні в процесі трансформації КВС України в пенітенціарну систему.

У цьому розділі детально розглянемо сутність механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, аналізуючи його через призму ключових складових (нормативної, інституційної, ціннісно-орієнтованої та процедурної), що дозволить розкрити внутрішню логіку та функціональність адміністративно-правового регулювання КВС України, та виявити напрями її подальшого доктринального розвитку.

2.1. Нормативна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України

Умовою перетворення будь-яких суспільних відносин у правовідносини є їх врегульованість правом. Досліджуючи нормативну складову механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, необхідно першочергово розмежувати та співвідносити її з такими фундаментальними правовими категоріями, як «законодавство», «правові засади» та «правове регулювання». Зазначені терміни, хоч і взаємопов'язані, однак мають власну специфіку та обсяг, що є важливим для комплексного розуміння нормативного впливу на КВС України.

Термін «законодавство» має два основні тлумачення. У вузькому сенсі він позначає виключно систему законів, ухвалених Верховною Радою України як єдиним законодавчим органом. До цієї категорії також належать міжнародні угоди, ратифіковані парламентом. У широкому

сенсі законодавство включає не лише закони, а й інші нормативно-правові акти, що видаються найвищими органами державної влади: постанови Верховної Ради, укази Президента та постанови Кабінету Міністрів. Юридична чинність цих актів залежить від компетенції державного органу, який їх видав.

У висновках Конституційного Суду України, сформульованих у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. 21 КЗпП України [158] від 09.07.1998 р. № 12-рп/98) розкрито зміст терміну «законодавство», який вживається в ч. 3 ст. 21 КЗпП України [158] як такого, що охоплює закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а також постанови ВРУ, укази Президента України, декрети і постанови КМУ, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України [168] і законів України [415].

Таким чином, можемо узагальнити, що термін «законодавство», у широкому розумінні є формою зовнішнього вираження значної частини правових норм; системою офіційно прийнятих і оприлюднених державою правових актів різної юридичної сили (законів, підзаконних актів, міжнародних договорів тощо), які містять правові норми; основним, але не єдиним джерелом, що формує нормативну складову, оскільки остання може включати також принципи права, судові прецеденти (якщо визнаються джерелом), акти «м'якого права» та інші елементи, що ще не знайшли повного відображення в офіційних законах, але впливають на систему.

Щодо терміну «правові засади», то він слугує своєрідною правовою основою для регулювання будь-якої діяльності, що знаходять своє безпосереднє втілення у прийнятих нормативно-правових актах. Кошиков Д.О. визначає правові засади як ключові принципи та орієнтири діяльності певних органів, що юридично закріплені в законодавчих та інших нормативно-правових актах [173]. Загалом цей термін застосовується

у різних сферах. Як приклад можна навести визначення терміну «правові засади безоплатної передачі установам виконання покарань та слідчим ізоляторам майна, яким митні органи набули права розпорядження», який пропонується розглядати як сукупність правових норм, що містять своє вираження у системі нормативно-правових актів різної юридичної сили та регламентують процедуру взаємодії митних органів з установами виконання покарань та слідчими ізоляторами в частині передачі майна, набутого митниціями [33, с. 136].

Узагальнюючи нормативно-теоретичні підходи, робимо висновок, що дослідження правових засад діяльності КВС України базується на таких тезисах: 1) етимологічний зміст поняття «основа» полягає в наступному: а) те, на чому що-небудь ґрунтується; б) головна складова частина чого-небудь; в) найважливіша частина змісту чого-небудь [449]; 2) правові засади (основи), які будучи сукупністю правових норм та заходів здійснюють регулювання відповідних суспільних відносин [122; 141]; 3) правові засади (основи) є відправною точкою і механізмом забезпечення відповідних суспільних відносин [338].

Щодо терміну «правове регулювання», то його значення доцільно досліджувати, виходячи із трактування складових слів. Так, під словом «регулювання» (від лат. *regulo* – правило) розуміється упорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність з чимось [148, с. 12]. Значення терміну «регулювання» розкривається як: 1) підкорення певному порядку, правилу, упорядковувати; 2) встановлення правильної, необхідної для роботи взаємодії частин механізму, пристрою, апарату і т. ін.; 3) робити щось для отримання відповідних показників, відповідного ступеня чогось [437, с. 480].

Кельман М. та Кельман Р. зазначають, що термін «регулювання» відносять лише до права як системи норм та деяких інших специфічних правових явищ (правовідносин, актів реалізації норм права). Водночас

науковці не згодні з чинним розумінням регулювання суспільних відносин як жорсткого і владного їх нормування державою, законом, оскільки, на їх думку, категорія «регулювання» є відмінною від жорсткого і владного припису. Норма права, за своєю суттю, встановлює модель відносин, у якій суспільні інтереси повинні співвідноситись з інтересами членів суспільства; поряд із цим, право широко використовує такі засоби впливу на поведінку людей, як стимулювання, заохочення, надання прав тощо [148, с. 12].

Своєю чергою, А. Чемодурова зазначає про неоднорідність соціуму, що завжди потребувало розумності й чіткості у врегулюванні за допомогою установлених меж з їхнім правовим закріпленням. Правове регулювання покликано систематизувати правила поведінки й сфери суспільних відносин, а також створене для забезпечення прав людей і гарантії їх дотримання, та для встановлення обмежень для громадян з метою уникнення хаосу. Складовими механізму правового регулювання є: способи (дозволяння, зобов'язування, заборона), типи (загально дозволений і спеціально дозволений) і методи (диспозитивний, імперативний, рекомендаційний, заохочувальний). За допомогою поєднання зазначених засобів установлюються межі поведінки людей [473, с.262; 264].

Отже, категорія «правове регулювання», на відміну від попередніх понять, означає динамічний процес цілеспрямованого, організувального та впорядкувального впливу права на суспільні відносини. У цьому разі йдеться не тільки про сукупність норм (нормативну складову) чи їх офіційне вираження (законодавство), але й про активну діяльність з їх реалізації, застосування та забезпечення дотримання. Правове регулювання охоплює етапи виникнення правових норм, їх функціонування, діяльність суб'єктів права (включно з органами державної влади, громадянським суспільством та міжнародними інституціями), що забезпечують їх впровадження, дотримання, контроль та відповідальність за порушення. Таким чином, якщо нормативна складова – це «що регулюється» і «чим

регулюється» (набір правил), а законодавство – це «де ці правила записані» (основний документ), то правове регулювання – це «як ці правила діють у житті» (сам процес впливу).

Також у законах зустрічаються й інші терміни, якими законодавець позначає нормативне підґрунтя для здійснення діяльності того чи іншого державного органу, наприклад «Правова основа діяльності НАБУ» [352], «Правова основа діяльності ДКВС України» [284], «Законодавство України з питань митної справи» [216], «Правова основа захисту працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів» [283], «Законодавство України про адміністративні правопорушення» [160] та ін., з огляду на що, потрібно розглянути можливість застосування єдиної юридичної конструкції при прийнятті нормативно-правових актів.

Щодо нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, то її можна відобразити через сукупність взаємопов'язаних та ієрархічно побудованих норм адміністративного та кримінально-виконавчого права, а також інших галузей права, що закріплені в законах, підзаконних нормативно-правових актах, міжнародних договорах України, які визначають загальні принципи, порядок організації, повноваження, функції, права та обов'язки суб'єктів кримінально-виконавчої системи України, взаємодію з іншими суб'єктами, а також регламентують їх діяльність, спрямовану на ефективне виконання кримінальних покарань, виправлення засуджених, їх ресоціалізацію та забезпечення прав і свобод ув'язнених на національному й міжнародному рівнях.

Загалом, проведений аналіз вищезазначених термінів дає підстави говорити, що нормативна складова механізму адміністративно-правового регулювання КВС України: а) представлена сукупністю правових норм, що є «нормативною базою» або «фундаментом» та визначають можливі та належні варіанти поведінки, встановлюють права, обов'язки та межі

дозволеного; б) є основою правового регулювання, надаючи йому необхідний нормативний каркас, тоді як законодавство виступає основним джерелом і зовнішньою формою закріплення більшості елементів цієї нормативної складової. У сукупності ці взаємопов'язані категорії забезпечують функціонування механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України.

У контексті цього дисертаційного дослідження нормативна складова механізму адміністративно-правового регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи України розуміється у широкому сенсі, охоплюючи обов'язкові для врахування під час діяльності органів та установ виконання покарань та КВС в цілому положення, які можна класифікувати таким чином:

1) залежно від рівня правового закріплення, шляхом виокремлення:
а) національних; б) міжнародних положень;

2) залежно від видів джерел права, у яких вони закріплені:
а) формалізованих джерел (зокрема, Конституція України [168], міжнародні стандарти, інші акти законодавства); б) неформалізованих джерел (зокрема, акти органів міжнародних організацій, м'яке право); в) судових рішень (зокрема, Конституційного Суду України, Верховного Суду, ЄСПЛ);

3) залежно від предмету правового регулювання, шляхом виокремлення: а) тих, що регламентують діяльність Міністерства юстиції України, територіальних управлінь, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів; б) тих, що регламентують діяльність інших державних органів, з якими відбувається взаємодія (зокрема, митних органів, органів місцевого самоврядування, соціальних служб, правоохоронних органів); в) тих, що регламентують процедурні аспекти (зокрема, щодо безоплатної передачі установам виконання покарань та СІЗО майна, яким митні органи набули права розпорядження) [27, с. 375].

Окрім цього, видається можливим виокремити структурні елементи нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, серед яких: 1) нормативно-правова база; 2) принципи адміністративно-правового регулювання; 3) норми, що регулюють організаційно-управлінську структуру; 4) норми, що регулюють процедурні аспекти діяльності; 5) норми, що регламентують кадрове забезпечення; 6) норми, що регламентують взаємодію із зовнішніми суб'єктами.

Охарактеризуємо окремі із наведених структурних елементів нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України.

Перш за все, звернемо увагу на положення Конституції України [168], що закріплюють фундаментальні засади функціонування органів державної виконавчої влади (включно з органами ДКВС України та тими органами, якими здійснюється вплив на формування державної політики в сфері виконання кримінальних покарань або ж взаємодія), а саме: 1) органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених законом межах і відповідно до законів України (ст. 6); 2) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19); 3) КМУ є вищим органом в системі органів виконавчої влади (ст. 113), який наділено повноваженнями щодо утворення, реорганізації та ліквідації міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (ст. 116); 4) місцеві державні адміністрації здійснюють виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі (ст. 118) тощо. [168 ; 27, с. 373]

Саме положеннями Конституції України гарантовано право кожного на повагу до його гідності: «Ніхто не може бути підданий катуванню,

жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» (ст. 28) [168].

Нормативна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України, безумовно, охоплює положення міжнародних договорів. Детальний аналіз міжнародних стандартів поводження із засудженими, їх роль у трансформації національної системи та інтеграції України у європейський правовий простір буде здійснено у підрозділі 5.2 дисертації.

Разом з тим, потрібно зауважити, що конституційні положення та міжнародні стандарти знаходять своє детальне відображення у значній кількості законів України, підзаконних нормативно-правових актах, спрямованих на регулювання діяльності КВС України, з огляду на що виникає необхідність їх систематизації в групи залежно від галузевої сфери відносин, які вони регулюють.

Так, до першої групи віднесемо акти законодавства, положення яких регламентують діяльність суб'єктів загальної компетенції, які забезпечуються формування та реалізацію державної політики в кримінально-виконавчій сфері [27, с. 373]. До таких актів потрібно віднести: Закони України: «Про Кабінет Міністрів України» [343], «Про центральні органи виконавчої влади» [388], «Про Регламент ВРУ» [372]; постанови КМУ: «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» [306], «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України» [305].

До другої групи віднесемо акти законодавства, положення яких безпосередньо регламентують діяльність органів ДКВС України, зокрема: КВК України [180], КК України [177], КПК України [178], Закони України «Про ДКВС України» [284], «Про попереднє ув'язнення» [364].

До третьої групи потрібно віднести ті нормативно-правові акти, які регулюють безпосередньо кадрову політику в органах ДКВС України. У цю

групу входять: Закони України «Про державну службу» [286], «Про дисциплінарний статут органів внутрішніх справ» [287], «Про запобігання корупції» [292], «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [291], накази Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення та компенсаційних виплат особам рядового і начальницького складу ДКВС України» [316], «Про затвердження переліків посад осіб рядового і начальницького складу ДКВС України, які скорочені та прирівнюються до існуючих посад та переліку посад осіб рядового і начальницького складу органів, підрозділів, закладів та установ виконання покарань МВС України, які прирівнюються до існуючих посад ДКВС України» [301], «Про затвердження схем тарифних розрядів за посадами осіб рядового і начальницького складу ДКВС України» [335], «Про затвердження Порядку підвищення посадових окладів (тарифних ставок) працівникам установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, підприємств установ виконання покарань ДКВС України, які не мають спеціальних звань рядового і начальницького складу, за особливі умови праці, пов'язані із роботою із засудженими та особами, що тримаються у слідчих ізоляторах» [322], «Про впорядкування умов оплати праці працівників ДКВС України, які не мають спеціальних звань» [278], тощо.

Зупинимось детальніше на характеристиці кодексу та законів, які мають статус спеціальних у регулюванні діяльності КВС України [27, с. 374]. Так, відповідно до ст. 7 КВК України, держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку [180]. Зазначеним нормативно-правовим актом встановлюються видовий поділ органів і установ виконання покарань, та визначено, що [27, с. 374] органами виконання покарань є: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання

кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи, уповноважені органи з питань пробації. Своєю чергою, установами виконання покарань є: кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи, слідчі ізолятори у випадках, передбачених зазначеним актом. Здійснено й розподіл кримінально-виконавчих установ на такі, як [27, с. 373] кримінально-виконавчі установи відкритого типу і кримінально-виконавчі установи закритого типу. Передбачено, що територіальні органи, уповноважені органи з питань пробації, виправні центри, виправні та виховні колонії, слідчі ізолятори організовуються і ліквідуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, а військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон – Міністерством оборони України.

Своєю чергою, Закон України «Про ДКВС України» [284], прийнятий 23.06.2005 р. має статус спеціального в регулюванні діяльності ДКВС України. Зазначений закон замінив собою вітчизняне законодавство і став новим етапом у розвитку КВС України [27, с. 374]. З моменту прийняття Закон України «Про ДКВС України» [284] неодноразово зазнавав змін та доповнень. Внесені зміни були пов'язані з необхідністю адаптації законодавства до нових викликів та реалій, а також з метою вдосконалення механізмів виконання кримінальних покарань. До основних причин змін та доповнень слід віднести євроінтеграційний курс України, що передбачало приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів у сфері прав людини та виконання покарань, а також зміни у суспільстві та посилення демократичних процесів вимагали відповідних змін у КВС України. Вбачається можливим виокремити й основні напрями змін та доповнень, а саме: гуманізація умов утримання, ресоціалізація засуджених, прозорість діяльності, співробітництво з міжнародними організаціями у сфері виконання кримінальних покарань. Аналізований нормативно-правовий акт відіграє важливу роль у забезпеченні законності

та правопорядку в місцях позбавлення волі, а також у реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Попри досягнуті результати, існує ще багато проблем, які потребують вирішення. Подальший розвиток КВС України має бути спрямований на гуманізацію умов утримання засуджених, їх ресоціалізацію та підвищення ефективності роботи системи в цілому [27, с. 374].

Статтею 1 Закону України «Про попереднє ув'язнення» передбачено, що тримання осіб, взятих під варту, відповідно до завдань кримінального судочинства, здійснюється на принципах неухильного додержання Конституції України, вимог Загальної декларації прав людини, інших міжнародних правових норм і стандартів поводження з ув'язненими і не може поєднуватися з навмисними діями, що завдають фізичних чи моральних страждань або принижують людську гідність [364].

До четвертої групи віднесемо акти законодавства, положення яких регламентують питання забезпечення захисту прав засуджених та осіб узятих під варту та пов'язані із цим організаційні аспекти [27, с. 375]. Тут варто звернути увагу на Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів ДКВС України [331], які регулюють порядок й умови перебування у слідчих ізоляторах осіб, які тримаються під вартою, та окремих категорій засуджених, а також на Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [314], які регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань у виді обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі.

До п'ятої групи віднесемо акти законодавства, положення яких регламентують взаємодію КВС України з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами, комісіями, громадськістю [27, с. 374]. В даному випадку це: Митний кодекс України [216], Закони України «Про пробацію» [367], «Про місцеве самоврядування» [350], «Про місцеві державні адміністрації» [351], «Про

прокуратуру» [369], «Про Уповноваженого ВРУ з прав людини» [364], «Про безоплатну правничу допомогу» [261], «Про медіацію» [348], «Про громадські об'єднання» [279], постанову КМУ «Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах» [314], наказ Міністерства юстиції України «Про Громадську раду з питань дотримання прав людини в установах виконання покарань» [280] тощо. Наведена класифікація не є вичерпною та може бути розширена шляхом включення інших нормативно-правових актів [14, с. 374].

Наступним структурним елементом нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України є принципи адміністративно-правового регулювання як основні, керівні ідеї, засади та вимоги, які закріплені в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність КВС України, визначають її сутність, мету та спрямованість, забезпечують узгодженість правових норм і виступають критерієм законності та ефективності управлінських рішень. Наразі процес прийняття управлінських рішень в індетермінованих умовах має бути вибором оптимального варіанта дій в ситуаціях високої невизначеності, що вимагає врахування не лише раціонального аналізу, а й соціальних та психологічних аспектів [78, с. 456].

Законом України «Про ДКВС України» серед основних принципів діяльності КВС України визначено: принцип законності; принцип поваги та дотримання прав і свобод людини та громадянина; принцип гуманізму; принцип позапартійності; принцип єдиноначальності; принцип колегіальності при розробці важливих рішень; принцип взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями; принцип відкритості для демократичного цивільного контролю [284]. Втім,

значення цих принципів, на жаль, законодавцем не розкрито. З огляду на це, пропонуємо розкрити зміст основних засад діяльності КВС України.

Принцип законності означає неухильне та повне дотримання та виконання вимог Конституції України [168], законів, міжнародних договорів та інших нормативно-правових актів усіма суб'єктами кримінально-виконавчих відносин, вимагаючи, щоб усі дії та рішення органів і установ ДКВС України, а також їхній персонал, ґрунтувалися виключно на нормах права, не виходили за межі наданих повноважень та відповідали встановленим процедурам.

Принцип поваги та дотримання прав і свобод людини та громадянина зобов'язує персонал ДКВС України визнавати та забезпечувати права засуджених та осіб, узятих під варту, на всіх етапах їхнього тримання, а також не допускати їх обмеження поза межами, встановленими законом.

Своєю чергою, принцип гуманізму закладає повагу до людської гідності засуджених та осіб, узятих під варту, гарантує їм захист та дотримання ключових аспектів, що виражаються у правах, свободах та законних інтересах, а також передбачає створення умов утримання, що відповідають мінімальним стандартам, заборону катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Саме цей принцип зобов'язує державу не просто ізолювати злочинця, а й сприяти його виправленню та ресоціалізації.

Принцип позапартійності передбачає, що персонал ДКВС України у своїй службовій діяльності має бути неупередженим, незалежним від впливу політичних партій, громадських об'єднань та релігійних організацій, діючи виключно в інтересах держави та закону. Зазначені обмежувальні вимоги є й в інших нормативно-правових актів, зокрема Законі України «Про державну службу України» [286].

Цінним з практичної точки зору є принцип єдиноначальності, суть якого полягає у тому, що за керівництво підрозділом або установою

відповідає одна особа, яка має право одноосібно приймати рішення та віддавати накази, що є обов'язковими для виконання підлеглими. Завдяки цьому принципу забезпечується дисципліна та чіткість у прийнятті управлінських рішень.

Принцип колегіальності при розробці важливих рішень полягає в тому, що найбільш значущі управлінські рішення, які стосуються діяльності КВС України, приймаються після їх колективного обговорення та аналізу в рамках колегіальних органів (комісій, колегій), що дозволяє врахувати різні точки зору та уникнути суб'єктивізму. У цьому разі слід вказати на створення та функціонування в органах і установах ДКВС України різного роду комісій, зокрема:

центральна та міжрегіональна комісії з питань визначення засудженим до позбавлення волі виду установи виконання покарань, місця відбування покарання особам, засудженим до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, обмеження волі, їх направлення і переведення для відбування покарання;

експертна комісія Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції з питань проведення експертизи цінностей документів;

тендерна комісія;

балансова комісія та інші.

Наступним є принцип взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями, що визначає обов'язок КВС України тісно співпрацювати із зовнішніми суб'єктами для виконання своїх функцій, зокрема у сферах ресоціалізації, освіти, медичного та духовного забезпечення, а також для залучення громадськості до вирішення проблем КВС України.

Завершальним, згідно з Законом України «Про ДКВС України» [284], є принцип відкритості для демократичного цивільного контролю, який є специфічною формою реалізації загального принципу прозорості та демократизму, що гарантує можливість громадськості, зокрема, через спостережні комісії та інші інститути, здійснювати моніторинг діяльності установ та органів ДКВС України. Цей принцип можна вважати важливим запобіжником проти порушень прав людини та корупції. Проте, вважаємо не зовсім вдалим використання в його назві словосполучення «демократичний цивільний контроль».

Згідно з Законом України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» (втратив чинність), демократичний цивільний контроль є комплексом здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни [282].

На думку В. Дерзської, демократичний цивільний контроль – це спосіб забезпечення дисципліни й законності, який передбачає відкритість і прозорість органів, та є дієвим способом у їх наближенні до європейських стандартів [102].

Із врахуванням цього, вважаємо, що даний принцип повинен мати назву «принцип відкритості для громадського контролю». Таким чином, у статтю 2 Закону України «Про ДКВС України» [284] потрібно ввести зміни, замінивши 8 абзац і виклавши його в такій редакції: «8) відкритість для громадського контролю».

Окрім цього, перелік основних принципів діяльності КВС України можливо розширити наступними: 1) принцип відповідальності, що означає

обов'язок персоналу та посадових осіб КВС України нести юридичну відповідальність за протиправні дії чи бездіяльність, а також за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків. Зазначений принцип слугуватиме гарантією захисту прав засуджених та ефективності системи, запобігаючи зловживанням владою та корупції; 2) принцип ефективності, що полягає у досягненні поставлених перед КВС України цілей (виконання покарань, ресоціалізація) з використанням найоптимальніших ресурсів, засобів та методів, а також у постійному вдосконаленні її діяльності на основі аналізу отриманих результатів та врахування сучасних наукових досягнень; 3) принцип демократизму та прозорості, що передбачає відкритість та доступність інформації про діяльність КВС для громадськості, залучення інституту громадянського суспільства до контролю за її функціонуванням, а також можливість публічного обговорення та врахування громадської думки при формуванні та реалізації державної політики у цій сфері (з урахуванням обмежень, встановлених законом).

Принципи адміністративно-правового регулювання КВС України для більш глибокого розуміння їх природи та ієрархії можна класифікувати за такими критеріями:

1) за рівнем правового закріплення та сферою дії: а) загальні – фундаментальні засади, що поширюються на всю систему публічного адміністрування, але набувають специфічного змісту в кримінально-виконавчій сфері (зокрема, принцип законності, принцип гуманізму, принцип відповідальності, принцип ефективності); б) спеціальні (галузеві), що визначають особливості та специфіку діяльності саме кримінально-виконавчої системи України (зокрема, принцип позапартійності, принцип єдиноначальності, принцип колегіальності при розробці важливих рішень);

2) за змістом та спрямованістю (функціональні): а) ті, що регулюють внутрішню організацію та управління, визначаючи структуру, ієрархію та

механізми прийняття рішень всередині системи (зокрема, принцип єдиноначальності та принцип колегіальності); б) ті, що регулюють взаємодію із зовнішніми суб'єктами, визначаючи характер відносин КВС України з іншими органами влади та громадськістю (зокрема, принцип взаємодії та принцип відкритості для демократичного цивільного контролю); в) ті, що регулюють ставлення до об'єкта впливу (засуджених), відображаючи гуманістичну складову (зокрема, принцип гуманізму та принцип поваги та дотримання прав і свобод людини та громадянина);

3) за походженням і характером (доктринальні та нормативно закріплені): а) доктринальні принципи – це принципи, які сформульовані в юридичній науці, але не завжди прямо закріплені в законодавстві, хоча і є його ідеологічною основою (наприклад, принцип демократизму та прозорості, який частково розкривається у нормативно закріпленому принципі відкритості для демократичного цивільного контролю); б) нормативно закріплені – це основні засади, які безпосередньо зафіксовані в нормативно-правових актах (законах, постановах, наказах) і мають обов'язкову юридичну силу. Їх визначення не є лише науковою теорією, а прямою вказівкою для практичної діяльності (зокрема, принципи, визначені Законом України «Про ДКВС України») [284].

Щодо характеристики норм, котрі регулюють організаційно-управлінську структуру, як елементу нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, потрібно вказати, що ці норми визначають ієрархію, повноваження та відповідальність органів і установ, що формують КВС України. Вони створюють правові основи для її функціонування як єдиного, керованого механізму (зокрема, ті, що визначають місце КВС України у системі органів виконавчої влади; ті, що регламентують структуру Міністерства юстиції України, міжрегіональних управлінь, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів; ті, що закріплюють повноваження, функції та відповідальність

керівників усіх рівнів). До прикладу, КВК України [180], наказ Міністерства юстиції України від 12.03.2015 р. № 356/5 «Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у ДКВС України» [327], Положення про Управління забезпечення діяльності у південному регіоні Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, затверджене наказом Департаменту 16.04.2024 р. № 106/ОД-24 [313] тощо.

Щодо характеристики норм, які регулюють процедурні аспекти діяльності як елементу нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, слід вказати, що вони забезпечують практичну реалізацію правового статусу засуджених та ув'язнених, визначаючи послідовність дій персоналу у різних ситуаціях (зокрема, порядок прийняття, утримання та звільнення ув'язнених [180]; режими утримання, правила внутрішнього розпорядку [314]; процедури застосування заходів заохочення та стягнення; порядок надання медичної допомоги [321], освіти, психологічної підтримки; процедури розгляду звернень та скарг ув'язнених). До прикладу, Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів ДКВС України (наказ Міністерства юстиції України № 1769/5 від 14.06.2019 р.) [331], Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. за № 2823/5) [314], Положення про організацію продовольчого забезпечення у ДКВС України на мирний час (наказ Міністерства юстиції України від 15.06.2021 р. № 2160/5) [308], Положення про організацію лазне-прального обслуговування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та СІЗО, (наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2012 р. № 849/5) [303] тощо.

Щодо характеристики норм, які регламентують кадрове забезпечення як елемент нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, необхідно зазначити, що ці норми є основою для формування кваліфікованого та мотивованого кадрового потенціалу,

що є запорукою ефективності всієї системи (зокрема, порядок добору, прийняття на службу, проходження служби, звільнення персоналу ДКВС України; система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації; соціально-правовий захист та матеріальне стимулювання персоналу) [377]. До прикладу, КЗпП України [158], Порядок проходження служби особами рядового і начальницького складу КВС України, що визначається Законом України «Про Національну поліцію» [353], Закон України «Про відпустки» [266], Порядок присвоєння спеціальних звань особам рядового і начальницького складу ДКВС України та позбавлення спеціальних звань, затверджений наказом Міністерства юстиції України 22.11.2016 р. № 3301/5 [324], наказ Міністерства юстиції України від 06.01.2022 р. № 27/5 «Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу ДКВС України» [299], Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України від 17.03.2023 р. № 1000/5 [309], Закон України «Про державну службу» [286].

Щодо характеристики норм, які регламентують взаємодію із зовнішніми суб'єктами, як елементу нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, потрібно зазначити, що ці норми забезпечують не ізольованість кримінально-виконавчої системи України та її інтеграцію в ширший державний та суспільний контекст, сприяючи прозорості та ефективному виконанню функцій (зокрема, співпраця з правоохоронними органами (поліцією, прокуратурою) [297]; взаємодія з судами, органами місцевого самоврядування [315]; співробітництво з інститутом громадянського суспільства, міжнародними організаціями [314]; порядок громадського контролю) [290].

Зазначені елементи нормативної складової у своїй сукупності формують нормативну базу, що забезпечує діяльність КВС України,

визначаючи її як внутрішню організацію, так і взаємодію із зовнішнім середовищем.

Поряд із визначенням нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, актуальним залишається питання специфіки дії норм саме адміністративного права та їх впливу на відносини, що складаються у КВС України. Традиційним є твердження, що адміністративно-правові норми діють на основі імперативного впливу. Розуміння цієї специфіки має фундаментальне значення для подальшого аналізу механізму адміністративно-правового регулювання, адже саме вона визначає характер управлінських відносин, повноваження суб'єктів та межі їх дискреції. Отже, дослідження специфіки дії норм адміністративного права та їх впливу на відносини у КВС України опосередковане аналізом відповідного методу правового регулювання та вибором конкретних правових норм, які регулюють вказані відносини, що в свою чергу дозволяє виявити ключові особливості функціонування нормативної складової у контексті сучасних доктринальних підходів до трансформації пенітенціарної системи.

Загалом, метод правового регулювання можна визначити як спосіб або сукупність способів правового впливу. Як слушно зауважено дослідниками загальної теорії права, галузевий метод правового регулювання є сукупністю юридичних прийомів, засобів, способів, що відображають своєрідність впливу галузі права на суспільні відносини, спрямованих безпосередньо на формування і зовнішній прояв можливого і належного поведіння суб'єктів у відносинах, які урегульовано даною галуззю права [452].

Щодо змістовних складових, які обумовлюються природою методу правового регулювання адміністративного права, то йдеться про сукупність зафіксованих в адміністративно-правових нормах способів і прийомів (засобів) впливу на ті суспільні відносини, що формують предмет

адміністративного права, рівномірне застосування яких дозволяє створювати умови, що є достатніми та належним у забезпеченні реалізації та захисті прав у публічній сфері [484, с. 191].

Так, Ю.П. Битяком слушно зауважено, що метод адміністративно-правового регулювання спрямовано на створення належних умов для реалізації та захисту прав громадян, нормального функціонування громадського суспільства й держави [6]. Методу адміністративно-правового регулювання будуть притаманні такі ознаки:

1) може бути як імперативним (наприклад, може бути застосований для визначення заборон, обмежень, стягнень в результаті притягнення до адміністративної відповідальності), так і диспозитивним (наприклад, може бути застосований для встановлення заохочень під час проходження служби в органах ДКВС України, укладення контракту про проходження державної служби в установах виконання покарань чи укладення трудового договору);

2) реалізуються шляхом: а) використання приписів; б) встановлення заборон; в) надання дозволів;

3) правові зв'язки між суб'єктами можуть бути субординаційними (відносини влади-підпорядкування в КВС України), координаційними, реординаційними тощо.

Виокремлення специфічного предмета – КВС України – та методу адміністративно-правового регулювання є основою для використання певного типу правових норм.

Аналіз правового регулювання КВС України вказує на те, що правові норми, які його формують є різноманітними за своїм функціональним призначенням, змістом, способом впливу. Видається можливим виділити такі види правових норм, що регулюють КВС України. Так, на основі функціонального призначення, це:

1) норми-принципи, яких спрямовано на визначення основоположних

ідей, настанов, засад у сфері служби в органах ДКВС України (наприклад, ст. 2 Закону України «Про ДКВС України» [284], ст. 5 КВК України [180]). Необхідно зазначити, що норми-принципи визначають основні ідеї та настанови того чи іншого виду діяльності, і, водночас, є нормативним підґрунтям для виокремлення і на теоретичному, і на нормативному рівні принципів;

2) норми-дефініції, які визначають поняття, що використовуються у конкретному законодавчому акті, і, тим самим, сприяють однозначності щодо їхнього тлумачення і правозастосування (наприклад, ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України визначено поняття «суб'єкта владних повноважень», «адміністративного договору», «публічної служби», «нормативно-правового акту» і т.д. [156]; ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» визначено поняття, що детермінують сутність антикорупційних заходів, які також застосовуються до працівників ДКВС України [292];

3) норми-правила, які передбачають певний порядок (процедуру) здійснення управлінських дій у сфері виконання кримінальних покарань (наприклад, глава 2 «Порядок проведення конкурсу на зайняття посади державної служби» щодо державних службовців ДКВС України чи ст. 35 «Випробування та встановлення відповідності державного службовця займаній посаді» Закону України «Про державну службу» [286]). Норми-правила передбачаються в підзаконних нормативних актах, наприклад: «Порядком присвоєння спеціальних звань особам рядового і начальницького складу ДКВС України та позбавлення спеціальних звань» [324], «Про затвердження Порядку носіння і зберігання зброї та спеціальних засобів індивідуального захисту особами рядового і начальницького складу ДКВС України» [320], «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України» [309] тощо.

У залежності від змістовного наповнення адміністративно-правової норми, можна виокремити:

1) матеріальні норми, які визначають засадничі положення ДКВС України. Прикладом є Закон «Про ДКВС України» [284], більшість норм якого є матеріальними, і вони визначають правові основи організації та діяльності ДКВС України, її завдання та повноваження;

2) процедурні норми: оскільки ДКВС України як управлінська сфера характеризується процедурним аспектом, який має прояв, наприклад, у положеннях ст. 19 Закону України «Про ДКВС України» [284], порядку проведення службових розслідувань, що здійснюється відповідно до «Порядку проведення службових розслідувань у ДКВС України» [327], наданні пенсійного забезпечення окремим категоріям працівників ДКВС України у відповідності до Постанови КМУ «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» [363].

За способом впливу адміністративно-правових норм на КВС України, можливим є виокремлення:

1) регулятивних норм, які передбачають відповідну обов'язкову вказівку, команду, установку шляхом визначення прав і обов'язків суб'єктів. При цьому, важливим є те, що ці права й обов'язки, як правило, мають кореспондуватися між собою. Відповідно, це положення Розділу II, III, IV Закону України «Про ДКВС України» [284]. Регулятивні норми можуть бути у формі: приписів, що передбачають необхідність виконання певних установок, передбачених цією нормою, і при цьому, у сторін немає вибору варіанту поведінки, окрім того, який нею визначений, так і у підзаконних нормативних актах; заборон, які встановлюють певні обмеження, що обумовлені сутністю та особливостями КВС України; дозволів, які надають право вибору варіанта поведінки на власний розсуд. Зокрема, норми-дозволи, які, як правило, розпочинаються словами «може встановлюватися ...», «може

бути ...», «має право ...»;

2) охоронних, які спрямовано на захист від посягань, тобто, забезпечують відповідність цих правовідносин тим вимогам, які передбачаються регулятивними нормами. Так, чинний Закон України «Про ДКВС України» [284] у Розділі V оперує положенням охоронного характеру. Аналогічно, як Закон України «Про правовий захист працівників суду та правоохоронних органів» [283].

Таким чином, розуміння специфіки методу адміністративно-правового регулювання є важливим для повноцінного розкриття нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, оскільки саме метод визначає характер норм і характер впливу. Загалом, потрібно зазначити, що нормативна складова механізму адміністративно-правового регулювання КВС України є складною, багаторівневою сукупністю правових норм, що не зводяться виключно до традиційного поняття «законодавство» у вузькому сенсі, а охоплюють широкий спектр джерел – від фундаментальних конституційних положень та міжнародних стандартів до специфічних підзаконних актів та судових рішень. Специфіка її дії обумовлюється методом адміністративно-правового регулювання, який поєднує імперативні та диспозитивні приписи, реалізуючись через встановлення дозволів, заборон та обов'язків, а також формує різноманітні правові зв'язки між суб'єктами. Виокремлення та детальний аналіз таких видів норм, як норми-принципи, норми-дефініції та норми-правила, а також їх поділ на матеріальні та процедурні, дозволяє системно розкрити функціональне призначення та зміст нормативної основи діяльності КВС України, що є фундаментальним для її подальшої трансформації в сучасну пенітенціарну модель.

У цій частині дисертації охарактеризовано нормативну складову механізму адміністративно-правового регулювання КВС України.

2.2. Інституційна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України

Інституційна складова, що охоплює суб'єктів, наділених повноваженнями з впорядкування КВС України полягає в тому, щоб включити в рамки аналізу процесів правового регулювання всю систему інституцій, які у цьому задіяні [456].

Наразі триває процес інтеграції України до Європейського Союзу, що має вплив на усі сфери суспільного життя, в тому числі діяльність щодо забезпечення функціонування КВС України. Впорядкування суспільних відносин, що пов'язані з діяльністю органів та установ виконання покарань здійснюється за участю уповноважених суб'єктів, які сприяють реалізації, контролю та в цілому застосовуванню відповідних інструментів забезпечення якісного виконання завдань, поставлених перед кримінально-виконавчою системою. На потребу реформатування управлінського впливу на КВС України вказує законопроектна робота з означеної сфери [343], що передбачає оновлення структуризації органів кримінально-виконавчої служби та підприємств, установ виконання покарань. За таких умов важливого значення набуває теоретичне осмислення системи суб'єктів, що здійснюють забезпечення функціонування КВС України з врахуванням наявної у них компетенції [41].

Враховуючи, наявні тенденції в науці адміністративного права, пропонуємо позначити систему суб'єктів, що забезпечують функціонування КВС України терміном «інституційна складова кримінально-виконавчої системи», що відображатиме сукупність уповноважених суб'єктів, спрямованих на впорядкування суспільних відносин у сфері виконання кримінальних покарань, виправлення засуджених та їх ресоціалізацію.

Потреба в оновленні структури ДКВС України та переформатуванні її управлінського впливу полягає в необхідності відходу від застарілої моделі, заснованої на карально-репресивних методах, до сучасної, людиноцентричної системи, що базується на принципах ресоціалізації, ефективності та гуманізму.

Первинну роль у системі інституцій, які забезпечують функціонування КВС України відведено державі в особі державних органів, а також залученню наукових установ, громадських організацій для здійснення ефективного управлінського впливу на означену сферу суспільних відносин. Думка про те, що до суб'єктів, які уповноважені на впорядкування суспільних відносин в сфері виконання кримінальних покарань, окрім органів і установ виконання покарань, має належати інститут громадянського суспільства, що здійснюють співпрацю з кримінально-виконавчою системою, і забезпечують подальшу соціалізацію засудженого та його виправлення, обґрунтовується як ідеєю функціонування пенітенціарної системи в Україні, а не КВС України, так і положеннями профільного законодавства, яким встановлено межі впливу інститутів громадянського суспільства на означені суспільні відносини [31, с. 712; 40, с.69].

Проведення аналізу профільного законодавства дозволяє виокремити суб'єктів, які уповноважені на впорядкування суспільних відносин в сфері виконання кримінальних покарань, серед яких:

1) органи виконання покарань (центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи управління, уповноважені органи з питань пробації);

2) установи виконання покарань (зокрема, арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи, слідчі ізолятори);

3) допоміжні суб'єкти, які у визначених законом випадках здійснюють виконання кримінальних покарань (зокрема, органи державної виконавчої служби, військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон);

4) інститут громадянського суспільства, які здійснюють громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань та проводять соціальну-виховну роботу через діяльність об'єднань громадян, ЗМІ, релігійні та благодійні організації, окремих осіб, а також спостережні комісії і піклувальні ради [31;180; 180].

Вважаємо, що інституційну складову кримінально-виконавчої системи можна розглядати: 1) у широкому розумінні, що охоплює: а) державні інституції та органи, що забезпечують виконання кримінальних покарань, виправлення засуджених та їх подальшу соціальну адаптацію; б) суб'єктів, наділених компетенцією впорядковувати відносини у кримінально-виконавчій сфері; в) інститут громадянського суспільства (у тому числі громадські організації, спостережні комісії тощо); г) міжнародні організації та їх органи (зокрема, ЄКПТ), ООН); 2) у вузькому розумінні, що включає: а) органи та установи, що безпосередньо здійснюють виконання кримінальних покарань; б) інші спеціалізовані органи, якими забезпечується виконання покарання та ізоляція засуджених і осіб, взятих під варту; в) допоміжні суб'єкти, які у визначених законом випадках залучаються до процесу виконання кримінальних покарань.

Що стосується широкого розуміння інституційної складової системи виконання кримінальних покарань, то він передбачає комплексний підхід і включає в себе як інституції, що забезпечують виконання кримінальних покарань, виправлення засуджених та їх подальшу соціальну адаптацію, так і суб'єктів, що мають компетенцію впорядковувати відносини в сфері виконання кримінальних покарань.

За цим підходом вважається, що система виконання кримінальних

покарань є складним організаційним утворенням, яке покликане не тільки ізолювати осіб, що вчинили криміналь об'єктно-процедурного аспекту ні правопорушення, а й забезпечити їхнє виправлення, лікування (за потреби), навчання, ресоціалізацію та повернення до суспільства.

Можливою є градація інституційної складової за організаційно-управлінськими зв'язками між суб'єктами в системі виконання кримінальних покарань на суб'єктів центрального, регіонального та локального рівнів відповідно:

а) перший центральний рівень у вигляді міністерства, яке відповідає за управління всією КВС України;

б) другий регіональний рівень, що включає міжрегіональні територіальні управління, в конкретних регіонах або кількох областях країни;

в) третій локальний рівень представлений установами виконання покарань та слідчими ізоляторами, які безпосередньо відповідають за виконання завдань та функцій у цих установах.

Усі вищенаведені рівні перебувають у тісній взаємодії між собою для забезпечення ефективного функціонування систем виконання кримінальних покарань загалом. Враховуючи, що до інституційної складової системи виконання кримінальних покарань віднесено елементи, які не мають організаційно-управлінських зв'язків, такий підхід до їх градації є суто доктринальним та може бути застосований при потребі в залежності від спрямування наукового пошуку.

Потрібно зазначити, що віднесення до інституційної складової системи виконання кримінальних покарань означатиме наявність у цих суб'єктів спільних ознак:

1) суб'єкти є відокремленою частиною єдиної функціональної системи;

2) суб'єкти наділені відповідними повноваженнями, яких визначено

законами або підзаконними нормативно-правовими актами;

3) суб'єкти здійснюють свою діяльність з метою реалізації не приватного, а публічного інтересу;

4) суб'єкти реалізують надані повноваження шляхом застосування нормативно встановлених інструментів впливу [5, с. 81; 31, с. 712].

Можна припустити, що суб'єкт, що є елементом складової інституційної системи виконання кримінальних покарань, незалежно від свого статусу здійснює відповідне публічно-управлінське завдання, що виражене в певній формі. Сутність публічно-управлінського забезпечення полягає в тому, щоб включити в рамки аналізу процесів правового регулювання всю систему інституцій, які у цьому задіяні [456]. Таким чином, у контексті забезпечення функціонування кримінально-виконавчої системи йдеться про діяльність уповноважених суб'єктів, які на основі наявної у них компетенції впорядковують кримінально-виконавчу систему шляхом визначених законодавством форм. При цьому забезпечувальна діяльність включає як нормотворчу, так і правозастосовну форму.

Правозастосовна діяльність тривалий час була дотичною до сфери здійснення державного управління. Сьогодні вона є невід'ємним елементом публічного адміністрування, за допомогою якого відображено функціональне призначення органів державної виконавчої влади та тих суб'єктів, яким може бути делеговано їх повноваження. Основними ознаками правозастосовної діяльності слід вважати:

1) здійснення виключно в межах реалізації наданих повноважень;

2) здійснення через діяльність органів виконавчої влади, включаючи діяльність керівників щодо інших службовців в апаратах парламенту, судів, органів прокуратури, а також всередині державних підприємств, установ і організацій – з боку їх адміністрацій щодо решти персоналу;

3) здійснення поза законотворчою та судовою діяльністю [1; 19].

Таким чином, правозастосовна діяльність в сфері виконання кримінальних покарань охоплює функціонування органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів делегованих повноважень, що спрямоване на якісне впорядкування правовідносин в сфері виконання кримінальних покарань.

Нормотворча діяльність у значенні забезпечення функціонування системи виконання кримінальних покарань у межах широкого підходу охоплюється як прийняттям законів України ВРУ, так і прийняттям сукупності норм підзаконного характеру. Вузький підхід передбачає забезпечення функціонування системи виконання кримінальних покарань за допомогою виконавчо-розпорядчого впливу через прийняття актів підзаконного характеру.

Щодо визначення поняття «суб'єктів, уповноважених на забезпечення функціонування системи виконання кримінальних покарань», то воно, з теоретичного погляду, є похідним від понять «суб'єкт владних повноважень» чи «суб'єкт публічної адміністрації». У цілому, уповноваженим суб'єктом буде являтися державний орган або орган місцевого самоврядування чи суб'єкт делегованих повноважень, який наділений повноваженнями владно-розпорядчого характеру, а в питаннях кримінально-виконавчої системи – державний орган або орган місцевого самоврядування чи суб'єкт делегованих повноважень, уповноважений на впорядкування питань кримінально-виконавчої системи.

Із врахуванням положень Закону України «Про правотворчу діяльність», до суб'єктів, уповноважених забезпечувати функціонування системи виконання кримінальних покарань можливо відносити органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб та інших суб'єктів, наділених законодавством повноваженнями щодо прийняття (видання) нормативно-правових актів, а саме: Президента

України; КМУ; міністерства; інші органи державної влади та інші суб'єкти публічного права, які, згідно із законом, здійснюють від імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України; Верховну Раду Автономної Республіки Крим, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, міністерства Автономної Республіки Крим; голів місцевих державних адміністрацій та керівники структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій; органи місцевого самоврядування [365]. Вказані загальні положення варто специфікувати під систему виконання кримінальних покарань на основі наявності у визначених органів компетенції в сфері виконання кримінальних покарань.

В цілому, компетенція відображає надані повноваження, які реалізуються в межах визначеного предмета відання для виконання визначених функцій держави [133]. Виокремлення суб'єктів забезпечення функціонування системи виконання кримінальних покарань на основі компетенції можливе через предмет відання як компонент компетенції, тобто, сферу суспільних відносин, у межах якої уповноважений суб'єкт може реалізувати надані йому повноваження. У такому сенсі кримінально-виконавча служба як предмет відання – це вид служби в окремій сфері суспільних відносин, яка потребує застосування нормативно визначеного впорядкованого впливу, що здійснюється уповноваженими суб'єктами владних повноважень із бажаним залученням до цього інститутів громадянського суспільства шляхом застосування визначених інструментів впливу для забезпечення функціонування в Україні належної моделі відбування покарань і наступного виправлення засуджених та їх ресоціалізації [41].

Таким чином, суб'єктом, що забезпечує функціонування системи виконання кримінальних покарань може бути державний орган або орган місцевого самоврядування чи суб'єкт делегованих повноважень, уповноважений на впорядкування питань системи виконання

кримінальних покарань для формування належної моделі відбування покарань та наступного виправлення засуджених та їх ресоціалізації.

У цьому разі для здійснення характеристики суб'єктів, що забезпечують функціонування системи виконання кримінальних покарань, необхідно враховувати критерії компетенції. Так, в залежності від компетенції виділяють:

- 1) суб'єктів загальної компетенції;
- 2) суб'єктів спеціальної компетенції.

З урахуванням наявних теоретичних підходів визначення компетенції та беручи до уваги специфіку відносин, що виникають в сфері виконання кримінальних покарань до суб'єктів, що забезпечують функціонування системи виконання кримінальних покарань, можна віднести:

а) суб'єктів загальної компетенції (КМУ [343], Верховну Раду України, Президента України, суди, органи прокуратури, Уповноваженого з прав людини [168], місцеві державні адміністрації [351] та органи місцевого самоврядування [350]);

б) суб'єктів спеціальної компетенції (Міністерство юстиції України [306], центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та його територіальні органи управління [284]; установи виконання покарань (арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи, слідчі ізолятори), кримінально-виконавчі інспекції, воєнізовані формування; навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, підприємства установ виконання покарань, інші підприємства, установи і організації, що створені з метою забезпечення виконання завдань ДКВС України; допоміжні суб'єкти, які в визначених законом випадках здійснюють виконання кримінальних покарань: органи державної виконавчої служби, військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон [180].

Потрібно акцентувати увагу на тому, що діяльність суб'єктів загальної компетенції, на відміну від тих, що наділені спеціальною, не включає обов'язкової ознаки у вигляді забезпечення публічного інтересу, належного функціонування системи виконання кримінальних покарань чи забезпечення виправлення засудженого після відбування покарання.

Проаналізуємо роль та компетенцію окремих суб'єктів загальної компетенції в кримінально-виконавчій системі. Так, статус ВРУ визначено в статті 75 Конституції України [168] як парламенту – єдиного органу законодавчої влади в Україні. Повноваження ВРУ в сфері виконання кримінальних покарань досить обширні і включають у себе ряд ключових аспектів. По-перше, ВРУ має повноваження приймати закони, які регулюють КВС України, визначають права та обов'язки ув'язнених, а також норми щодо умов утримання в установах виконання покарань. Також ВРУ здійснює контроль за виконанням Державного бюджету України в розділі, присвяченому сфері виконання кримінальних покарань.

Крім того, ВРУ має право затверджувати загальнодержавні програми соціального розвитку, до яких відноситься і реформа в сфері виконання кримінальних покарань. Таким чином, законодавча і контрольна функції парламенту у поєднанні з роллю у визначенні стратегічного курсу країни стосовно її членства в міжнародних організаціях можуть впливати на розвиток системи виконання кримінальних покарань та забезпечення прав людини в ній. У цьому контексті також важливо звернути увагу на правовий статус ВРУ та її комітетів як державних суб'єктів захисту об'єктів критичної інфраструктури в Україні [175, с. 129]. Зазначене пояснюється тим, що критична інфраструктура є системою об'єктів, що мають життєво важливе значення для функціонування суспільства, економіки та державного управління. Зазначене питання набуло особливого значення в умовах воєнного стану, оскільки пошкодження або руйнування об'єктів критичної інфраструктури може призвести до серйозних наслідків,

включаючи загрозу національній безпеці, громадському здоров'ю та економічній стабільності загалом, та, якщо говорити про КВС України, негативно відобразитись на енергетичній інфраструктурі установ виконання покарань (електропідстанцій, системи опалення, газопостачання та інших енергетичних об'єктів, що забезпечують життєдіяльність та охорону), інформаційно-комунікаційних системах (серверах, мережі зв'язку, бази даних, які забезпечують управління, зв'язок та облік ув'язнених), системи життєзабезпечення (водопостачання, каналізація, очисні споруди, медичні заклади тощо), транспортні вузли, що використовуються для перевезення ув'язнених та вантажів. Таким чином, у КВС України критична інфраструктура відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки, стабільності та функціонування установ виконання покарань, її захист є важливим елементом національної безпеки.

З огляду на багатоаспектність повноважень ВРУ у сфері виконання кримінальних покарань, пропонуємо їх класифікувати за функціональним критерієм на дві категорії:

1) повноваження з прямим впливом як ті, що безпосередньо впливають на систему виконання кримінальних покарань, наприклад, прийняття законів про умови утримання засуджених, права засуджених тощо;

2) повноваження з опосередкованим впливом як ті, що впливають на систему виконання кримінальних покарань опосередковано, через інші сфери, наприклад, фінансування, кадрові питання тощо.

Своєю чергою, пропонуємо детальніше систематизувати категорії, розділивши кожен з них на підкатегорії.

Так, до категорії повноважень ВРУ з прямим впливом віднесемо такі підкатегорії:

1) законодавчі повноваження, а також ті, які мають нормативний характер (зокрема, прийняття законів, постанов та інших актів про

кримінально-виконавче законодавство, пробацію, медицину, освіту в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах), визначення видів покарань та заходів кримінально-правового характеру, регулювання умов утримання засуджених, визначення прав та обов'язків засуджених, регулювання процедур звільнення засуджених, затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля в сфері виконання кримінальних покарань. Важливо наголосити, що «рішеннями ВРУ» є результати волевиявлення парламенту України з питань, віднесених до його компетенції, а «актами» – документи ВРУ, що закріплюють волевиявлення парламенту України з питань, віднесених до його компетенції, юридичною формою яких насамперед є закони і постанови. Отже, такі правові категорії, як «рішення» і «акти» є взаємозв'язаними та співвідносяться між собою як зміст і форма [416];

2) контрольні повноваження (зокрема, контроль за виконанням законодавства у системі виконання кримінальних покарань; розгляд звернень громадян та засуджених; здійснення парламентського контролю, проведення парламентських слухань та розслідувань; прийняття рішення про направлення запитів до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету ВРУ, попередньо підтриману не менш, як однією третиною від конституційного складу ВРУ; заслуховування щорічних доповідей Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо стану дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні [168];

3) безпекові питання (зокрема, оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України; затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення

воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації) [168];

4) стратегічного розвитку (зокрема, щодо розгляду і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності КМУ [168], яка призначена для вирішення актуальних питань держави в сферах економіки, соціальних питань, законодавства та інфраструктури. Програма може включати плани щодо стратегічних напрямів реформування системи виконання кримінальних покарань, в тому числі, кроки та дії з питань: покращення умов утримання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах; впровадження програм ресоціалізації засуджених; оптимізацію процесу покарання та реінтеграції засуджених у суспільство; тощо.

До категорії повноважень ВРУ з опосередкованим впливом віднесемо такі підкатегорії:

1) фінансово-бюджетні повноваження (зокрема, затвердження Державного бюджету України на фінансування системи виконання кримінальних покарань, внесення змін до нього, розподіл коштів між різними напрямками діяльності, прийняття рішення щодо звіту про його виконання та контроль за використанням бюджетних коштів);

2) кадрово-організаційні повноваження (зокрема, призначення за поданням Президента України членів КМУ, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку членів КМУ; контроль діяльності КМУ відповідно до Конституції України та закону; затвердження основних напрямів кадрової політики; створення профільного комітету ВРУ та обрання голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів з метою здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України; створення тимчасових спеціальних комісій для підготовки і попереднього розгляду

питань, а також тимчасових слідчих комісій задля проведення розслідування справ, що становлять суспільний інтерес [168]);

3) міжнародно-правові повноваження (зокрема, ратифікація міжнародних договорів у сфері виконання кримінальних покарань, узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; затвердження рішень про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням; надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України [168]).

Окрім цього, серед додаткових аспектів компетенційної складової ВРУ в системі виконання кримінальних покарань є взаємодія парламенту з Президентом та іншими гілками влади, з громадськими організаціями (зокрема, залучення до розробки законодавства та контролю за його виконанням, створення консультативно-дорадчих органів), врахування міжнародних стандартів (зокрема, щодо отримання міжнародних норм у сфері прав людини та поводження з засудженими).

Також можна виокремити чинники, що впливають на ефективність реалізації повноважень Верховної Ради у сфері виконання кримінальних покарань, серед яких основними є: політична ситуація в країні, врахування громадської думки, взаємодія з іншими гілками влади, рівень професіоналізму депутатів, знання депутатами проблем системи виконання кримінальних покарань, їхня готовність працювати над їх вирішенням.

Порівнюючи повноваження ВРУ з повноваженнями парламентів інших країн, варто звернути увагу на такі аспекти, як: 1) рівень централізації (у деяких країнах парламенти мають ширші повноваження у сфері

виконання кримінальних покарань, ніж в Україні. Наприклад, у країнах з федеративною системою, як США, значна частина повноважень у цій сфері делегована штатам. У Франції централізована система управління, парламент здійснює суворий контроль за діяльністю виконавчої влади, в тому числі, у сфері виконання кримінальних покарань); 2) механізми контролю (різні країни мають різні механізми парламентського контролю за діяльністю пенітенціарної системи. Зокрема, це можуть бути парламентські комітети, омбудсмени, спеціальні слідчі комісії тощо); 3) взаємодія з виконавчою владою (рівень взаємодії парламентів з урядами щодо політики в сфері виконання кримінальних покарань також може відрізнятися. В деяких країнах парламенти мають більшу самостійність у формуванні законодавства); 4) врахування міжнародних стандартів (більшість країн дотримуються міжнародних стандартів у сфері прав людини та поводження із засудженими, однак, рівень їх впровадження може відрізнятися); 5) парламентська система та її вплив на систему виконання кримінальних покарань (у деяких країнах наявна сильна парламентська система, регламентація прав засуджених деталізується (наприклад Німеччина); у Великій Британії парламент має значний вплив на формування політики в сфері виконання кримінальних покарань).

Президент України як глава держави має значний вплив на формування та реалізацію державної політики у кримінально-виконавчій сфері. Його повноваження визначаються Конституцією України [168] та іншими законами. До переліку основних повноважень Президента України у цій сфері слід віднести:

1) ті, що пов'язані із законодавчими ініціативами (зокрема, право гаранта вносити законопроекти до ВРУ та ініціювати зміни в кримінально-виконавчому законодавстві та пробації, спрямовані на вдосконалення системи виконання покарань, а також на розширення застосування пробації, затверджувати державні програми розвитку пробації);

2) ті, що пов'язані із кадрово-організаційними питаннями (зокрема, призначення на посади керівників ключових державних органів, які відповідають за сферу виконання кримінальних покарань, або наділені відповідними повноваженнями, наприклад, Міністра юстиції);

3) ті, що пов'язані із помилуванням (Президент має право помилувати засуджених, що є одним із засобів гуманізації кримінального правосуддя);

4) ті, що пов'язані із міжнародним співробітництвом (Президент представляє Україну у міжнародних відносинах і може укласти міжнародні договори у сфері виконання кримінальних покарань, підтримує міжнародне співробітництво у сфері пробації).

При порівнянні ролі Президента щодо формування державної політики в сфері виконання кримінальних покарань із аналогічною практикою інших країн варто звернутись до досвіду, де Президент має значні повноваження у сфері помилування, що дозволяє йому звільняти засуджених або пом'якшувати їхні покарання. У Франції, наприклад, Президент наділений такими повноваженнями лише опосередковано: він уповноважений розпускати парламент і призначати прем'єр-міністра, що певним чином впливає на формування політики в сфері виконання кримінальних покарань. У Німеччині Президент має обмежені повноваження, його роль більше церемоніальна, основні рішення в сфері виконання кримінальних покарань приймаються урядом і парламентом. Королева Великої Британії як формальний глава держави має повноваження щодо помилування, але, зазвичай, діє за рекомендацією уряду.

Також потрібно наголосити на ключових факторах, що впливають на повноваження президентів в різних країнах, зокрема: 1) тип політичної системи (у президентських республіках повноваження президента зазвичай ширші, ніж у парламентських); 2) історичні традиції (історичний розвиток країни впливає на розподіл повноважень між різними гілками влади);

3) рівень розвитку правової системи (чим розвиненіша правова система, тим більше обмежень накладено на владу президента); 4) суспільні настрої (публічна думка може впливати на рішення президента щодо застосування своїх повноважень у сфері виконання кримінальних покарань).

Таким чином, можна дійти висновків, що загалом Президент України має значний вплив на стан справ у кримінально-виконавчій системі. Однак, для ефективної реалізації реформ необхідна спільна робота всіх гілок влади, громадських організацій та міжнародних партнерів.

Відповідно до Конституції України, КМУ наділений особливим – «вищим» статусом у системі органів виконавчої влади. Склад КМУ сформовано із Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра, віце-прем'єр-міністрів, міністрів [168] (у тому числі, Міністра юстиції). Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються ВРУ за поданням Президента України, інші члени КМУ призначаються ВРУ за поданням Прем'єр-міністра України.

Щодо компетенції КМУ, то вона проявляється через повноваження, які пов'язані з:

1) політичними питаннями (зокрема, здійснення внутрішньої політики держави, від ефективності якої залежатиме формування та функціонування системи виконання кримінальних покарань, і, якщо відбуваються позитивні зміни, це може привести до поліпшення умов в установах виконання покарань і підвищення якості програм ресоціалізації та пробації; забезпечення проведення політики у різних сферах (зокрема, фінансовій, ціновій, інвестиційній, податковій, а також сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування. Кожна із цих сфер має опосередкований вплив на систему виконання кримінальних покарань);

2) євроінтеграційними процесами (зокрема, забезпечення реалізації стратегічного курсу України на вступ до ЄС);

3) захистом прав і свобод (зокрема, вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, в тому числі – засуджених та осіб, узятих під варту);

4) плануванням розвитку відповідних сфер (зокрема, розроблення і здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України. Такі програми мають прямий або опосередкований вплив на систему виконання кримінальних покарань (наприклад, у частині розміщення військовополонених);

5) фінансуванням та матеріальним забезпеченням кримінально-виконавчої системи (зокрема, розробка проекту закону про Державний бюджет України, забезпечення його виконання, звітування про його виконання);

6) безпековими питаннями (зокрема, здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах воєнного стану);

7) забезпеченням виходу на зовнішній ринок, збільшення попиту на товари, які виготовляються засудженими (зокрема, організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України);

8) передачею майна від митниць до установ виконання покарань (зокрема, організовує і забезпечує здійснення митної справи);

9) організаційно-відомчих питань (зокрема, спрямування і координація роботи Міністерства юстиції та інших органів виконавчої влади, а також їх реорганізація та ліквідація, утворення нових міністерств та центральних органів виконавчої влади);

10) кадрових питань (призначення та звільнення керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу КМУ);

11) нормотворчої діяльності (зокрема, видання постанов і розпоряджень, які стосуються питань виконання кримінальних покарань, ресоціалізації, пробації тощо [168]. Цей перелік не є вичерпний.

Також важливим напрямом роботи Кабінету Міністрів є забезпечення розвитку міжнародно-правового співробітництва в сфері захисту прав суджених та осіб, узятих під варту, виконання кримінальних покарань, ресоціалізації, пробації тощо. Зокрема, КМУ укладає міжнародні договори, які стосуються різноманітних напрямів і форм (обмін інформацією, організація конференцій, робочих нарад, консультацій тощо) співробітництва України з іншими країнами в межах питань, дотичних до пенітенціарної служби.

Щодо місцевих державних адміністрацій, то слід вказати, що, відповідно до Конституції України, ці органи здійснюють виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі [168].

Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України. Відповідно до статті 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» виконавчу владу в областях, районах, районах Автономної Республіки Крим, у містах Києві та Севастополі здійснюють обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації [351]. Місцева державна адміністрація є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади. Місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою.

Аналіз ст. 119 Конституції України [168] дає можливість стверджувати, що основними завданнями місцевих державних адміністрацій у сфері виконання кримінальних покарань є:

1) забезпечення виконання Конституції та законів України, актів Президента України, КМУ, інших органів виконавчої влади в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

2) дотримання законності і правопорядку у сфері виконання кримінальних покарань, додержання прав засуджених та осіб, узятих під варту, а також прав населення на безпечні умови та ізоляцію від осіб, які вчинили злочини, прав на збереження пам'яток культурної спадщини;

3) виконання державних і регіональних програм, пов'язаних із кримінально-виконавчою системою, забезпеченням безпеки і правопорядку, збереження пам'яток культурної спадщини на відповідній території;

4) підготовка та виконання відповідних обласних і районних бюджетів, у тому числі, в частині, що стосується безпеки і правопорядку, збереження пам'яток культурної спадщини звітування про виконання відповідних бюджетів та програм;

5) взаємодія з органами місцевого самоврядування з питань, додержання прав засуджених та осіб, узятих під варту, а також прав населення на безпечні умови та ізоляцію від осіб, які вчинили злочини, прав на збереження пам'яток культурної спадщини, тощо;

6) реалізація інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень, включно з тими, що можуть бути пов'язані зі сферою виконання кримінальних покарань.

Із урахуванням цих завдань, відповідно до ст. ст. 21, 44 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», визначається роль місцевих державних адміністрацій у забезпеченні функціонування ДКВС України.

Таким чином, суб'єктами загальної компетенції системи виконання кримінальних покарань є інституції, для яких повноваження з питань виконання кримінальних покарань, охорони здоров'я засуджених та осіб,

узятих під варту, надання освітніх послуг ув'язнених, ресоціалізації та пробації є лише складовими їх загальної компетенції.

При цьому, суб'єкти загальної компетенції системи виконання кримінальних покарань наділені такими характерними ознаками, як: їх компетенція поширюється як на усю територію України, так і на певну адміністративно-територіальну одиницю; наявність повноважень щодо впорядкування системи виконання кримінальних покарань забезпечується положеннями законодавства, що регулює правовий статус цих інституцій; їх повноваження щодо впорядкування відносин, що виникають у кримінально-виконавчій сфері формалізуються у визначених формах, що залежать від статусу цих інституцій; вказані інституції в питаннях забезпечення системи виконання кримінальних покарань не мають перетинання повноважень тощо.

Зазначені характеристики є важливими для ефективного функціонування системи виконання кримінальних покарань і забезпечення громадської безпеки.

Щодо суб'єктів спеціальної компетенції системи виконання кримінальних покарань, то фактично органи ДКВС України не мають наразі чітко визначної форми. Зазначене підтверджується й відсутністю в Законі України «Про ДКВС України» [284] легального визначення ДКВС України, і тільки здійснюється опис її структури та організаційних складових, а замість категорії «ДКВС України» вживаються терміни «органи та установи кримінально-виконавчої служби», «центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань».

Такий орган як Адміністрація ДКВС України та її правонаступник Департамент ДКВС України є фактично одним із міжрегіональних територіальних органів. З огляду на це, у новій моделі важливо чітко визначити тип цього органу. Теперішній перелік центральних органів

виконавчої влади є результатом їх постійного законодавчого оновлення [338; 376; 373; 356] та міститься у Постанові КМУ «Про внесення змін до схеми спрямування і координації діяльності центральних органів виконавчої влади Кабінетом Міністрів України через відповідних членів Кабінету Міністрів України», згідно з яким виокремлюють: 1) міністерства; 2) центральні органи виконавчої влади; 3) центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується КМУ безпосередньо та через відповідних членів КМУ [277].

Незалежно від форми утворення, центральні органи виконавчої влади у своїй діяльності мають дотримуватися спеціальних принципів функціонування органів виконавчої влади, а саме: вторинності виконавчої влади, що полягає у відсутності прямого виборного способу під час формування органів виконавчої влади; єдності, що стосується як організаційно-структурної системи, так і єдності прийнятих рішень в рамках загального політичного курсу; розподілу повноважень між муніципальною владою та рівнями виконавчої влади, що має прояв у відповідному нормативному розмежуванні повноважень; підзвітності та підконтрольності влади, тобто, законодавча і судова влада контролюють діяльність органів виконавчої влади, не втручаючись у рамки її компетенції, а виконавча влада відповідальна за свої дії перед суспільством [109; 44. с.119].

При цьому, правовий статус конкретних центральних органів виконавчої влади включає характеристику таких їх ознак: 1) наявність специфічних завдань та функцій; 2) особливий порядок вирішення кадрових питань; 3) особливий порядок підконтрольності та підзвітності; 4) наявність спеціальних гарантій діяльності для їх членів; 5) наділення правом видавати нормативно-правові акти [168, с. 115-119].

Особливість вимог про віднесення центрального органу виконавчої влади до сфери наявної ДКВС України, свідчить про позиціонування

Міністерства юстиції України як «центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері виконання кримінальних покарань». Означене спричиняє ряд порушень чинного законодавства, яким врегульовано статус міністерств як центральних органів виконавчої влади та функціональне призначення КВС України в цілому [180; 44, с.120]. Деталізуємо, про що, власне, йдеться.

Першочергово видається, що Закон України «Про ДКВС України» виокремлює засади діяльності центрального органу, який реалізує державну політику в сфері виконання кримінальних покарань, а саме: «ДКВС України відповідно до закону складається з центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань» (ч. 1 ст. 6) [284].

Водночас, Законом України «Про ДКВС України» визначено, що на ДКВС України покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [284]. У цьому разі йдеться про кримінально-виконавчу службу, елементами якої є:

- 1) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань;
- 2) його територіальні органи управління;
- 3) кримінально-виконавчі інспекції, установи виконання покарань, слідчі ізолятори, воєнізовані формування;
- 4) навчальні заклади [443], заклади охорони здоров'я, підприємства установ виконання покарань, інші підприємства, установ і організацій, що створені для забезпечення виконання завдань кримінально-виконавчої служби [284]. Однакове звучання «ДКВС України» у позначенні системи органів та яу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань не сприяє однаковому розумінню норм. Крім того, такого органу як ДКВС України не існує. Крім цього, Закони України «Про ДКВС України» [284] та КВК України [180]

містять різні підходи у визначенні системи суб'єктів, до компетенції яких віднесено забезпечення виконання покарань.

Ще одним недоліком нормативного визначення уповноважених інституцій системи виконання кримінальних покарань є плутанина зі статусом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері пробації. Терміном «пробація» охоплюється система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [367].

На офіційному сайті Міністерства юстиції України до основних завдань КВС України віднесено: а) реалізацію державної політики у сфері пробації; б) реалізацію державної політики у сфері виконання покарання [226]. При цьому, у Законі України «Про ДКВС України» за центральним органом виконавчої влади, що реалізує політику в сфері виконання кримінальних покарань, таких повноважень не закріплено [284].

На потребі уніфікації законодавства, яким врегульовано та визначено суб'єктів, що наділені повноваженнями в сфері виконання кримінальних покарань та наступного виправлення осіб, що відбувають покарання, наголошувалось ще у «Концепції державної політики у сфері реформування ДКВС України» 2012 р. [345].

Відповідно до проекту закону «Про пенітенціарну систему» (2021 р.) в системі спеціально уповноважених органів і установ, діяльність яких спрямовано на формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, віднесено: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань; територіальні органи з питань виконання

кримінальних покарань; установи виконання покарань і слідчі ізолятори; органи пробації; заклади освіти; заклади охорони здоров'я; підприємства, установи і організації, створені для забезпечення виконання завдань пенітенціарної системи [343]. Вказане бачення інституційної складової системи виконання кримінальних покарань є прогресивнішим, водночас залишаючи низку невирішених питань у взаємодії уповноважених суб'єктів.

Згідно Постанови КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України», Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації (п. 1) [306]. Тобто, на рівні підзаконного нормативно-правового акту було зазначено на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

У профільному законі зазначено, що «гранична чисельність персоналу центрального апарату центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та його територіальних органів управління визначається КМУ» (ч. 3 ст. 6 Закону України «Про ДКВС України» [284]). Аналогічне положення закріплені у Постанові КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 02.07.2014 р. № 228: «гранична чисельність державних службовців та працівників Мін'юсту затверджується КМУ» (п. 14) [306]. Вказане є збігом, але не відображає послідовність та єдність правового регулювання.

Згідно до Закону України «Про ДКВС України», «центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, утворюється, реорганізовується та ліквідовується Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України» (ч. 1 ст. 7) [284]. Одночасно Законом України «Про центральні органи

виконавчої влади» визначено, що міністерства та інші центральні органи виконавчої влади утворюються, реорганізуються та ліквідуються КМУ за поданням Прем'єр-міністра України (ч. 1 ст. 5) [388]. З огляду на це, положення Закону України «Про ДКВС України» [284] потребує інших актів законодавства загальної дії, якими врегульовано статус центральних органів виконавчої влади незалежно від предмету їх відання.

Прикладом спірних положень законодавства про кримінально-виконавчу службу слугуватиме таке: «центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, узагальнює практику застосування законодавства з питань, що стосуються завдань ДКВС України, розробляє пропозиції, спрямовані на його вдосконалення, і вносить їх на розгляд Міністерству юстиції України» (ч. 2 ст. 7) [284]. Побудова цього формулювання вказує на існування окремого центрального органу виконавчої влади, відповідального за реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Зокрема, норми Закону України «Про ДКВС України» передбачають, що керівника та його заступників цього органу призначає та звільняє Президент України за поданням Прем'єр-міністра (ч. 2 ст. 8) [284]. Натомість Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» встановлено, що:

а) порядок призначення на посаду та звільнення з посади, припинення повноважень на посаді міністра, а також статус міністра як члена КМУ впорядковано Законом України «Про КМУ» (ч. 3 ст. 6) [388]; відповідно до Закону України «Про КМУ», члени КМУ, крім Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України і Міністра закордонних справ України, призначаються на посаду ВРУ за поданням Прем'єр-міністра України (ч. 1 ст. 9) [343]. Аналогічна норма міститься в Постанові КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України»: Мін'юст очолює Міністр, який призначається на посаду за поданням Прем'єр-міністра України і звільняється з посади ВРУ (п. 11) [306];

б) керівник центрального органу виконавчої влади звільняється з посади КМУ за поданням Прем'єр-міністра України або міністра, який спрямовує та координує діяльність такого органу (ст. 19) [388].

Виходячи з означеного, доходимо таких висновків:

1) Міністерство юстиції України не може визначатись як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері виконання кримінальних покарань, відповідно до положень Закону України «Про ДКВС України»;

2) положення постанови КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України», якими Мін'юст визначено як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері виконання кримінальних покарань, є нікчемними через невідповідність положенням закону;

3) є наявна невідповідність між положеннями Законів України «Про ДКВС України» [284] та «Про центральні органи виконавчої влади» [388] у частині щодо: а) порядку утворення реорганізації та ліквідації центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері виконання кримінальних покарань та пробації не Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України, а Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України;

б) призначення та звільнення з посад керівника центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, та його заступників за поданням Прем'єр-міністра України не Президентом України, а Кабінетом Міністрів України [32, с. 21];

в) статусу Міністерства юстиції України як центрального органу виконавчої влади, що реалізує обмеження щодо формування державну політику в сфері виконання кримінальних покарань та пробації відповідно до положень «Про Міністерство юстиції України» [306].

Сумнівним видається підхід до визначення статусу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань [44, с.121], який викладено в проекті закону України «Про пенітенціарну систему» № 5293, відповідно до якого у межах пенітенціарної системи має функціонувати два органи: один, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, у складі якого функціонує апарат; а другий, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, у складі якого функціонують апарат і територіальні органи з питань виконання кримінальних покарань [343]. Розмежування повноважень у такому випадку не матиме чітких меж. При цьому, в подальшому виникне потреба у виробленні механізму взаємодії цих органів, усуненні дублювання повноважень. Враховуючи вимоги європейської практики, оновлена модель [44, с.121] системи виконання кримінальних покарань має бути максимально цивільною, демілітаризованою та організованою [249; 44, с.121]

Одночасно, з урахуванням того, що такі зміни можуть зайняти багато часу, необхідним та нагальним видається внесення відповідних змін до Закону України «Про ДКВС України», зокрема, шляхом заміни формулювання терміну «центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань» на термін «центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації».

Безпосередній прояв відсутності системності серед складових системи виконання кримінальних покарань стосується створення, функціонування та правового положення територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань [44, с.121].

Можливість створення територіальних органів при центральних органах виконавчої влади передбачено Законом України «Про центральні органи виконавчої влади». Йдеться про:

- а) територіальні органи міністерства (ст. 13);
- б) територіальні органи інших центральних органів виконавчої влади (ст. 21) [388].

Незалежно від прив'язки територіальних органів до конкретного різновиду центрального органу виконавчої влади, їм будуть притаманні визначені ознаки:

1) утворення здійснюється відповідно до встановленої форми як юридичної особи публічного права або як структурного підрозділу апарату центрального органу виконавчої влади, що не мають статусу юридичної особи;

2) утворення, ліквідація, реорганізація здійснюється за поданням міністра КМУ;

3) утворення є можливим виключно в тому випадку, коли це передбачено законодавчо щодо конкретного суб'єкта;

4) територіально утворення можливо в межах: а) конкретної адміністративно-територіальної одиниці (Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, районах у містах, містах обласного, республіканського значення) та б) декількох адміністративно-територіальних одиниць (у вигляді міжрегіональних територіальних органів).

У системі суб'єктів, які уповноважені на впорядкування суспільних відносин у сфері виконання кримінальних покарань, можна виокремити альтернативне функціонування органів виконання покарань (центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи управління) (положення КВК України) [180] або центрального органу виконавчої влади,

що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та його територіальні органи управління [284].

Отже, у значенні спеціального законодавства, що регулює функціонування установ виконання покарань, йде мова про виділення територіального органу управління, який діє при визначеному центральному органі виконавчої влади. Наразі – це Міністерство юстиції України. Тому територіальними органами управління в межах системи виконання кримінальних покарань виступатимуть територіальні органи Міністерства юстиції України.

У цій частині дисертації охарактеризовано інституційну складову механізму адміністративно-правового регулювання КВС України.

2.3. Ціннісно-орієнтована складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України

Сучасна цивілізація переживає глобальну кризу, яка загострилася під час пандемії COVID-19 та посилилась в умовах збройних міждержавних конфліктів. Такі обставини зумовлюють майже цілковиту владу держави над людиною, яка стає залежною від її турботи, вчасного надання медичної допомоги та, загалом, ефективної організації забезпечення важливих життєвих потреб та умов життєдіяльності. Зазначене головним чином актуалізує проблему прав людини як ціннісного засадничого механізму, який стоїть на сторожі базових людських потреб та покликаний захищати і забезпечувати той необхідний мінімум, без якого людина не може існувати і розвиватися як особистість [232, с.26].

Останнім часом особливо актуальним є звернення до цінностей у різних сферах публічного правління та державотворення. Так, до прикладу Ю. Калиновський вказує, що в умовах гібридної війни, розгорнутої проти нашої країни значення духовно-ціннісних детермінант вітчизняного

державотворення набуває особливої значущості, оскільки гібридно-інформаційні атаки спрямовані, перш за все, на руйнування націєтворчих та державотворчих цінностей українського народу. Відстоюючи власні національні цінності, українці фактично захищають державний і духовний суверенітет України, зміцнюючи її духовну та інформаційну безпеку [144, с.5].

Своєю чергою, Ж.В. Петрович розкриває значення терміну «національні цінності», трактуючи його як цінності, які суспільство вважає за необхідне передавати наступному поколінню [246, с. 149].

Важливість духовно-ціннісних детермінант вітчизняного державотворення полягає у тому, що вони є підґрунтям для визначення та артикуляції національних інтересів. Основою формування національних інтересів є характерна для демократичного суспільства сукупність цінностей: «свобода», «демократія», «соціальна рівність», «економічний добробут», «розвиток», «індивідуальна безпека», «соціально-культурні традиції та орієнтації» [144, с.5].

Права людини зафіксовані у національному законодавстві країн світу та міжнародних угодах і репрезентують найбільш гуманітарно-антропологічну концепцію, «в рамках якої людина розглядається як така, безвідносно до її етнічних, расових, релігійних та будь-яких інших відмінностей або належності до локальної культурної традиції» [271, с.506].

У цьому контексті важливо навести думку В. Сокурєнко, який вказує на універсальну цінність прав людини, що набувають значення для кожного суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту. На думку автора, дискусійним постає лише питання, з якої теорії прав виходити та які стандарти у цій сфері вважати взірцем у разі вироблення узагальнюючих юридичних положень. Але автор зазначає, що будь-які складнощі правотворчого процесу «не виключають ідеї можливого використання прав людини як цінності, спільної для всього світу» [440, с.8].

Автори навчального посібника «Порядок та умови проходження служби в ДКВС України» вказують, що «імідж пенітенціарної служби безпосередньо залежить від кадрового потенціалу органів і установ виконання покарань: від професіоналізму, уміння працівників реалізовувати завдання, покладені на них державою, моральних і особистих якостей осіб рядового та начальницького складу, їх рівня культури, здатності працювати з людьми тощо. Таким чином, персонал органів і установ виконання покарань – це обличчя ДКВС України» [255, с. 3].

Обґрунтованими видаються висновки О.А. Дука, який зазначає, що моральні якості працівників органів та установ виконання покарань є підґрунтям визнання суспільством авторитету служби, котрий, на жаль, перебуває на низькому рівні. Як правило, ігнорування персоналом системи виконання кримінальних покарань України норм етики та культури, недостатня моральність працівників є причиною їх незадовільної роботи [119, с.123].

Характеризуючи ціннісно-орієнтовану складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України, потрібно вказати, що вона є одним із найважливіших елементів, що визначає не лише «як» система функціонує, а й «навіщо» і «на яких засадах».

Ціннісна орієнтованість, виступаючи філософською та ідеологічною основою механізму адміністративно-правового регулювання системи виконання кримінальних покарань, визначає її основні пріоритети та підходи, наділяючи адміністративно-правове регулювання у цій сфері особливим сенсом та спрямованістю. Окрім цього, за допомогою ціннісно-орієнтованої складової вдається отримати відповідь на питання, які цінності держава прагне захистити та реалізувати через адміністративно-правове регулювання системи виконання кримінальних покарань.

Зміст ціннісно-орієнтованої складової механізму адміністративно-правового регулювання системи виконання кримінальних покарань можна охарактеризувати через призму таких ключових елементів, як: ідеологічного підґрунтя, морально-етичних обмежень, критеріїв оцінки ефективності та легітимності. Проаналізуємо їх детальніше.

Так, ідеологічне підґрунтя адміністративно-правового регулювання системи виконання кримінальних покарань визначає її фундаментальну мету та місію, відображаючи перехід від виключно каральної моделі до нової пенітенціарної моделі, що ґрунтуватиметься на ресоціалізації, гуманізмі, відновленні, реінтеграції в суспільство.

На рівні КВК України закріплено визначення правової категорії «ресоціалізація» як «свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві», необхідною умовою якого є виправлення засудженого як процес позитивних змін, що відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки.

До основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених законодавець відносить: 1) встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим); 2) пробацію; 3) суспільно корисну працю; 4) соціально-виховну роботу; 5) загальноосвітнє і професійно-технічне навчання; громадський вплив. При цьому, останній може здійснюватися у формі: правових консультацій; організації опіки; залучення засуджених до участі в культурно-масових заходах; надання матеріальної допомоги; патронаж [504, с. 201]; оформлення на роботу за принципом «рівний рівному». Водночас вибір відповідного засобу виправлення і ресоціалізації засуджених відбувається із урахуванням: виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого

кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання [180].

Останнім часом на теоретичному рівні дедалі частіше мова йде про необхідність впровадження так званої «постпенітенціарної ресоціалізації», що передбачає створення для осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, умов отримання житла, працевлаштування, правового, фінансового та медичного захисту [186, с. 96]. У даному контексті Г.С. Резніченко вказує на важливість проведення роз'яснювальної роботи через ЗМІ щодо зміни ставлення до осіб, звільнених із місць позбавлення волі, із обґрунтуванням того, що вони вже відбули покарання за вчинене, і суспільство повинно допомогти їм повернутися до загальноприйнятого життя на волі. Окрім того, на думку автора, на законодавчому рівні слід закріпити механізми стимулювання роботодавців до прийняття на роботу осіб, які звільнились із місць позбавлення волі [402, с. 121].

Повністю поділяючи думку авторів щодо необхідності системного підходу до постпенітенціарної ресоціалізації, варто підкреслити, що це питання виходить далеко за межі простих соціальних ініціатив. Воно має стати ключовою складовою державної пенітенціарної політики, що базується на зміні ставлення суспільства до звільнених осіб, а також на створенні дієвих механізмів їхньої підтримки. Роз'яснювальна робота через ЗМІ та стимулювання роботодавців є важливими кроками, але вони мають бути підкріплені конкретними інструментами державного регулювання.

Механізми державного регулювання постпенітенціарної ресоціалізації може включати: 1) законодавчі та інституційні інструменти (законодавче закріплення термінів «постпенітенціарна ресоціалізація», «реінтеграція» та «адаптація» засуджених; створення органу/структурного підрозділу/служби, відповідальних за державну політику у сфері ресоціалізації звільнених осіб; розробку та впровадження комплексних державних програм підтримки, що охоплюють житло, працевлаштування та

психологічну допомогу; 2) економічні та соціальні важелі (запровадження податкових пільг, субсидій та інших економічних стимулів для підприємств, які працевлаштовують звільнених осіб; встановлення квот для працевлаштування колишніх засуджених на державних та комунальних підприємствах; надання грантів та іншої фінансової підтримки громадським організаціям, які надають допомогу у соціальній адаптації; 3) професійна підготовка та освіта (обов'язкова професійна підготовка та навчання ув'язнених на затребувані на ринку праці спеціальності; забезпечення видачі визнаних державою сертифікатів та дипломів, що підтверджують кваліфікацію, отриману під час відбування покарання; забезпечення безперервної взаємодії між установами виконання покарань та центрами зайнятості для оперативного пошуку роботи після звільнення.

З економічного та соціального погляду, постає питання: що є ефективнішим для держави – вживати превентивні заходи після звільнення особи, забезпечуючи її житлом, працевлаштуванням та соціальним захистом, чи покривати значно більші витрати внаслідок нових кримінальних правопорушень, знову витрачаючи ресурси на досудове розслідування, судочинство та довготривале утримання осіб у місцях позбавлення волі? Безперечно, інвестування у постпенітенціарну ресоціалізацію є значно дешевшою та суспільно вигіднішою стратегією, що сприяє зниженню рівня рецидивної злочинності та відновленню соціального балансу, та, що найголовніше, – збереженню життя та здоров'я людей (якщо йдеться про можливе вчинення кримінальних порушень відносно життя людини).

У цьому контексті надзвичайно важливо визначити чіткі межі та тривалість так званої «опіки» з боку держави. Компетенція органів КВС України стосовно засудженого не може бути безмежною. Її вплив має завершуватися у момент звільнення, а на зміну їй повинні прийти інші, спеціально уповноважені органи, завданням яких є не контроль, а допомога

та підтримка. Зазначене потребує створення нового правового статусу особи, що звільнилася з місць позбавлення волі, який би діяв протягом певного, чітко визначеного періоду (наприклад, від одного до трьох років залежно від виду покарання, яке відбувала звільнена особа).

Пропонується створити систему спеціалізованих державних центрів, які б працювали на засадах пробації, але з акцентом на постпенітенціарній підтримці. Передбачається, що центри постпенітенціарної реінтеграції були би відповідальні за надання консультацій та допомоги щодо працевлаштування, здобуття освіти, отримання тимчасового житла, фінансової та медичної підтримки. Такий підхід дозволив би знизити ризик вчинення повторних кримінальних правопорушень та продемонструвати, що держава є не лише каральним, а й відновлювальним механізмом, що сприяє повноцінній реінтеграції особи в суспільство. Діяльність центрів постпенітенціарної реінтеграції повинна буди регламентована розробленими та затвердженими положеннями «Про діяльність центрів постпенітенціарної реінтеграції». Центри постпенітенціарної реінтеграції повинні бути створені як державні установи. Їх основне завдання — сприяти повній реінтеграції цих осіб у суспільство, знижуючи ризик рецидиву. Діяльність центрів має базуватися на принципах гуманізму, індивідуального підходу, конфіденційності та добровільності. Вони мають стати ключовим інструментом державної політики, що підкреслює відновлювальну, а не лише каральну, функцію держави.

Передбачається, що центри повинні надавати широкий спектр послуг, які охоплюють найбільш критичні сфери життя звільнених осіб, зокрема: 1) працевлаштування та освіта (надання консультацій щодо пошуку роботи, допомога у складанні резюме, організація професійних тренінгів та програм перекваліфікації, співпраця з центрами зайнятості та роботодавцями для створення робочих місць); 2) житлове забезпечення (надання тимчасового житла або допомога у пошуку доступного житла,

можливе співфінансування оренди або співпраця з соціальними службами для вирішення житлових питань); 3) соціальна та психологічна підтримка (надання індивідуальних та групових психологічних консультацій для адаптації до життя на волі, організація груп підтримки та менторських програм); 4) медична та фінансова допомога (допомога в отриманні медичних послуг, відновленні доступу до програм соціального страхування, надання консультацій щодо управління фінансами, допомоги в оформленні соціальних виплат, допомога із оформленням документів); 5) взаємодія з іншими інституціями (в тому числі, з іншими державними та недержавними структурами, органами та установами виконання покарань, органами пробації, місцевими адміністраціями, центрами зайнятості, громадськими та благодійними організаціями задля забезпечення безперервної підтримки – від етапу підготовки до звільнення до повної реінтеграції в суспільство).

Гуманізм є принципом, що в даному контексті передбачає повагу до людської гідності засуджених, заборону катувань та інших нелюдських форм поводження.

Відновленням є підхід, що: а) фокусується на відшкодуванні шкоди, завданої злочином, не лише жертві, а й суспільству; б) спрямований на відновлення справедливості та соціального балансу; в) передбачає залучення засудженого до процесу усвідомлення наслідків своїх дій, добровільного відшкодування збитків та, за можливості, примирення з потерпілим. Такий підхід ще прийнято називати «відновне правосуддя», розуміючи під ним процедуру, що надає можливість потерпілій стороні, та особам, відповідальним за спричинення такої шкоди, і де доречно, а також будь-яким іншим особам чи членам громади, на яких скоєне правопорушення мало вплив, за наявності згоди приймати участь у розв'язанні спектру спірних питань, що виникають у зв'язку із вчиненням

кримінального правопорушення, за посередництвом спеціально підготовленої, нейтральної та неупередженої третьої сторони [231].

Також, як приклад відновлення, варто навести впровадження на базі системи безоплатної правової допомоги в період 2019 по 2023 рік пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». В подальшому, у липні 2024 року Міністерством юстиції України, Міністерством внутрішніх справ України, Офісом Генерального прокурора прийнято спільний нормативно-правовий акт щодо реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення», що безумовно є позитивним аспектом [73].

Щодо розуміння фундаментальної мети та місії, першочергово зауважимо, що в Тлумачному словнику української мови «мета» розглядається в декількох значеннях, зокрема, як: а) те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; б) ціль; в) заздалегідь намічене завдання; замисел [433]. Натомість термін «місія» є значно ширшим та розкривається як: а) важливе завдання, доручення; б) високе призначення, відповідальна роль; в) постійне дипломатичне представництво у будь-якій державі, яке очолює посланник або повірений у справах; г) місіонерська організація [434; 471].

Таким чином, у цьому контексті фундаментальна мета означатиме кінцевий, стратегічний результат, до якого прагне КВС України. У контексті переходу до сучасної пенітенціарної моделі, мета полягає в успішній ресоціалізації засуджених та їх повноцінному поверненні до суспільства, створенні умов для їхнього виправлення та зниження ризику рецидиву.

Варто вказати на висновки, зроблені А.М. Бабенко та А.М. Батиргарєвою в результаті проведеного дослідження впливу установ

виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. Так, науковці встановили, що між кількістю установ виконання покарань в області і загальною кількістю вчинених злочинів коефіцієнт кореляції становить 0,98, а коефіцієнт кореляції із рецидивними кримінальними правопорушеннями – 0,99. Тобто, цей показник наближається до одиниці, що свідчить про стійкий зв'язок, а також про наявність сильної кореляційної залежності між наведеними показниками. При цьому робиться висновок, що найвищі показники спостерігаються у східних, південних і центральних регіонах, що пов'язується із розміщенням значної кількості установ у цих регіонах [9, с.164].

Щодо категорії «місія», то вона проявлятиметься через конкретні функції та дії, які КВС України виконує для досягнення мети. Місія КВС України полягає в щоденній активній практичній діяльності над виправленням засуджених, їх адаптацією до суспільства, забезпеченні гуманних умов утримання та дотриманні прав людини, що ґрунтується на високих цінностях (в тому числі, поваги до прав людини, рівності, справедливості, відповідальності та ін.).

Ідеологічне підґрунтя адміністративно-правового регулювання КВС України характеризується через здатність КВС України не лише ізолювати суспільно небезпечних порушників, а й активно працювати над їхнім виправленням, адаптацією до суспільства та зниженням ризику рецидиву.

У зв'язку з цим потрібно зазначити, що до засуджених, схильних до вчинення нових правопорушень, застосування соціально-виховної роботи є малоефективним, а залучення до суспільно корисної праці, як одного з найефективніших засобів виправлення та запобігання рецидиву, видається неможливим через відсутність обов'язку засуджених працювати під час відбування покарання. У такому разі необхідно розробляти систему заходів, спрямованих на підвищення ефективності засобів виправлення і

ресоціалізації, зокрема, їх комплексного впливу на засуджених [63, с. 200], яка повинна постійно оновлюватись.

Висвітлюючи значення морально-етичних обмежень як окремого елементу, що розкриває зміст ціннісно-орієнтованої складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України, першочергово зауважимо, що «обмеження» розглядаються як правило, настанова, що обмежує чий-небудь права, дії [435].

Морально-етичні обмеження у цьому контексті є внутрішнім регулятором, що забезпечує законність і гуманність дій персоналу ДКВС України. Фактично вони виходять за рамки формальних правових норм, встановлюючи етичні стандарти поведінки та ставлення до засуджених і осіб, узятих під варту. Із врахуванням вище зазначеного, варто звернутись до положень Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 21.09.2017 р. № 2952/5, метою яких є визначення моральних та професійно-етичних принципів поведінки працівників [333]. Підставою для затвердження цих правил слугували: Закони України «Про запобігання корупції» [292] і «Про державну службу» [286], Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, затверджені Наказом Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 р. № 158 [293].

Закон України «Про запобігання корупції» містить окремий Розділ VI, що має назву «Правила етичної поведінки», норми котрого встановлюють обов'язкові вимоги до осіб, уповноважених на виконання функцій держави, якими вони мають керуватися під час виконання своїх службових повноважень; закріплюють обов'язок дотримуватися вимог закону та загальновизнаних етичних норм, бути ввічливими, діяти виключно в інтересах держави та територіальної громади; дотримуватися

політичної нейтральності, неупередженості, компетентності та ефективності. Крім того, вони вимагають дотримання вимог щодо конфіденційної інформації та не виконувати рішення чи доручення керівництва з незаконним характером, що забезпечує високі стандарти професійної етики та запобігає зловживанням [292].

Аналіз положень Закону України «Про державну службу» [286] дає підстави говорити, що етична поведінка є обов'язковою вимогою для державних службовців, включаючи: неухильне дотримання вимог закону та загальновизнаних етичних норм, ввічливість у стосунках, політичну нейтральність, неупередженість, компетентне, ефективне і відповідальне виконання службових обов'язків, а також нерозголошення конфіденційної інформації та утримання від виконання незаконних рішень. Правила етичної поведінки є частиною внутрішнього службового розпорядку державного органу, а їх порушення розглядається як дисциплінарний проступок, що тягне за собою відповідальність.

Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, затверджені Наказом НАДС від 05.08.2016 № 158, є узагальненим збірником професійно-етичних вимог до їхньої поведінки. Вони спрямовані на служіння народу та громаді, а також на захист і сприяння реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян [293]. Аналіз цих правил дає можливість говорити, що професійно-етичні вимоги до працівників кримінально-виконавчої системи України є комплексними та багатограними. Вони зобов'язують службовців неухильно дотримуватися законів та загальновизнаних етичних норм, що включає: ввічливість, доброзичливість та високу культуру спілкування з громадянами, керівництвом, колегами та підлеглими. Працівники повинні зміцнювати авторитет служби, проявляти стриманість, уникати поширення інформації, що може зашкодити репутації органу. Крім того, вони зобов'язані діяти неупереджено, уникати дискримінації та мобінгу,

постійно підвищувати свій професійний та культурний рівень, а також дбайливо ставитися до державних ресурсів. Обов'язковою вимогою є чесність, доброчесність, політична нейтральність, і, головне, — утримання від виконання незаконних рішень, про які необхідно негайно повідомляти керівництву.

У цьому контексті окрему увагу слід приділити категорії «доброчесність», яка дедалі частіше використовується для формування нової ціннісно-орієнтованої культури в органах влади, де етична поведінка, прозорість та відповідальність стають ключовими елементами.

Доброчесність державного службовця та посадової особи місцевого самоврядування — це комплексна вимога, що передбачає чесне, неупереджене та відповідальне виконання посадових обов'язків. Вона полягає у пріоритеті публічних інтересів над приватними, уникненні будь-яких форм конфлікту інтересів та неприпустимості використання службового становища для отримання неправомірної вигоди. Крім того, доброчесність вимагає від службовців не розголошувати конфіденційну інформацію та не ухилятися від прийняття рішень і відповідальності за них [293]. Отже, доброчесність — це не просто формальне дотримання правил (нормативна складова), а внутрішній, етичний принцип, який формує нову цінність для всієї КВС України.

Варто зазначити, що Міністерство юстиції України ще в 2018 році анонсувало проведення спеціальної перевірки на доброчесність із метою оцінки професійного рівня, кваліфікації та фізичної підготовки керівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України. Передбачалось, що зазначена процедура буде складатися з п'яти етапів: 1) організаційного (формування комісії з представників Генпрокуратури, Ради Європи, Червоного Хреста та інших експертів); 2) письмового іспиту; 3) перевірки фізичної підготовки; 4) співбесіди; 5) прийняття рішення. До перевірки залучаються 134 керівники, які мають

подати заявки до 01.06.2018 року, щоб визначити їхню відповідність сучасним вимогам та завданням КВС України [69]. Втім, ця процедура не набула поширеного застосування.

Окрім цього, важливо зауважити, що питання етичної поведінки персоналу ДКВС України було врегульовано на рівні спеціального нормативно-правового акту, а саме Кодексу етики та службової поведінки персоналу ДКВС України, схваленого на засіданні Колегії Державної пенітенціарної служби України (протокол від 19.12.2012 р. № 11РК) [157], що вимагав бездоганної поведінки та відповідності високим стандартам професіоналізму, зобов'язуючи персонал ДКВС України ставитися до засуджених та громадськості гідно, доброзичливо і ввічливо, постійно контролювати власні емоції та не дозволяти особистим симпатіям чи антипатіям впливати на службові рішення. Співробітники мають уникати впливу сторонніх інтересів на свої рішення, постійно самовдосконалюватися, відстоювати честь КВС України та повністю віддаватися роботі. Застосування сили, спеціальних засобів і зброї дозволено лише у виняткових, передбачених законом випадках.

Крім того, в Кодексі етики та службової поведінки персоналу ДКВС України [157] підкреслювалось, що аморальна поведінка, відсутність самодисципліни та незібраність завдають непоправної шкоди як особистій репутації співробітника, так і авторитету всієї КВС України.

Також чітко наголошувалося на неприпустимості дій для персоналу ДКВС України щодо: поспішності у прийнятті рішень, провокації, розголошення конфіденційних даних про приватне життя засуджених, а також вибіркового підходу до застосування заходів. Будь-яка байдужість, бездіяльність або пасивність у запобіганні правопорушенням також вважаються неприйнятними.

Особливу увагу в Кодексі етики та службової поведінки персоналу ДКВС України [157] приділено правилам службового спілкування, зокрема,

в частині обов'язку персоналу ДКВС України дотримуватися вимог Конституції України [168] щодо поваги до честі та гідності. Передбачалось, що спілкування мало бути доброзичливим, ввічливим, без зверхнього тону та грубості. Рекомендувалось починати розмову з привітання, висловлювати зауваження коректно, з повагою ставитися до співрозмовника, особливо до літніх людей, ветеранів та неповнолітніх. У спілкуванні з засудженими важливо зберігати витримку, будучи готовими до можливої агресивної поведінки. Категорично заборонені будь-які форми дискримінації, погрози, образливі вислови та провокаційні дії [157].

На думку І.С. Яковець, Кодекс етики та службової поведінки персоналу ДКВС України [157] так і не став критерієм оцінки якості та професійної компетентності, відповідності службової поведінки, а також не забезпечив інформування суспільства про стандарти поводження, яким має відповідати персонал ДКВС України [488, с. 220].

У процесі реалізації пенітенціарної реформи видається важливим та необхідним прийняття Пенітенціарного кодексу етики та поведінки, який би містив чітке визначення та закріплення основних принципів нової пенітенціарної моделі, у тому числі таких, як гуманізм, справедливість, повага до людської гідності та ресоціалізація, як основи для всієї діяльності персоналу.

Високі стандарти професійної доброчесності повинні включати: 1) бездоганну поведінку, чесність, неупередженість та пріоритет публічних інтересів над приватними; 2) правила поведінки та службового спілкування з усіма учасниками процесу — засудженими, особами, узятими під варту, їхніми родичами та громадськістю — з акцентом на коректності, витримці, забороні дискримінації та проявів жорстокості); 3) механізми запобігання та профілактика конфлікту інтересів, корупційним ризикам та використанню службового становища для особистої вигоди [491, с. 217]; 4) вимоги до особистих та професійних якостей персоналу, що мотивують

до постійного самовдосконалення, розвитку емоційного інтелекту, самодисципліни та підвищення загальнокультурного рівня; 5) процедури застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, що мають бути чітко регламентовані і відповідати міжнародним стандартам; 6) правила внутрішньої комунікації та взаємодії з колегами, покликані сприяти формуванню єдиної корпоративної культури, взаємодопомоги та високого авторитету служби.

Окремо необхідно зупинитись на дослідженні морально-етичних вимог, що висуваються на нормативному рівні до персоналу ДКВС України. Наприклад, аналіз вимог до персоналу ДКВС України, визначених у Комплексній програмі роботи з кадрами ДКВС України, затвердженій Наказом Міністерства юстиції України 14.05.2024 р. № 1423/5 [329], а також порядку і змісту складання громадянами України, які вперше зараховуються на посади рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби та у відповідних випадках пройшли встановлений строк випробування, присяги [329], свідчить про глибокий зв'язок між особистими якостями співробітників та ціннісно-орієнтованою складовою механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України. Зазначений зв'язок полягає в тому, що формальні норми та правила не можуть ефективно функціонувати без внутрішнього, морально-етичного підґрунтя.

Вимоги до персоналу, такі як «бути чесним, гуманним, сумлінним і дисциплінованим», «мати гуманістичну спрямованість та особливу відповідальність», є не просто переліком абстрактних характеристик, а фундаментальними цінностями, які формують внутрішнє переконання та світогляд співробітника. Саме ці цінності є рушійною силою для бездоганної поведінки, постійного вдосконалення, захисту прав і свобод людини та зміцнення правопорядку. Таким чином, ціннісно-орієнтована складова є, так би мовити, «серцем» механізму, що забезпечує його

життєздатність та відповідність принципам гуманізму та ресоціалізації. Окрім цього, важливим інструментом ціннісно-орієнтованої складової механізму адміністративного регулювання КВС України є присяга, яку складають державні службовці та співробітники ДКВС України. Прийняття присяги встановлює ідеологічну основу для подальшої професійної діяльності та слугує публічним визнанням і прийняттям тих цінностей, на яких ґрунтується КВС України. Тексти присяг наведено в Законах України «Про державну службу України» [286] та «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [284], аналіз яких демонструє різницю між ними, що, своєю чергою, відображає специфіку функцій, покладених на кожну зі служб. Так, присяга державного службовця має загальний характер і фокусується на служінні народу, дотриманні Конституції України [168] та захисті прав громадян. Натомість присяга персоналу ДКВС України є деталізованою та акцентує увагу на специфічних вимогах, притаманних правоохоронній та кримінально-виконавчій діяльності. Особливо важливо, що вона містить такі ключові елементи, як клятва бути «гуманним», «сумлінним і дисциплінованим», а також «не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина». Зазначені положення безпосередньо відображають високу відповідальність, яка покладається на працівників, що працюють з ув'язненими.

Таким чином, присяга є інструментом, що формує ціннісно-орієнтовану складову механізму адміністративного регулювання. Вони задають вектор розвитку кадрової політики, визначають стандарти поведінки та є основою для подальшого вдосконалення професійної майстерності. Завдяки такому підходу, адміністративне регулювання виходить за рамки нормативного контролю і стає механізмом, який сприяє формуванню персоналу, здатного діяти не лише за законом, а й відповідно до високих моральних принципів.

Загалом особистісні якості та моральні переконання персоналу ДКВС України є невід'ємною частиною ціннісно-орієнтованої складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України, що є запорукою успішного переходу від каральної до сучасної пенітенціарної моделі. Без усвідомлення цих цінностей, навіть найдосконаліші нормативні акти залишаються лише формальними правилами, які не здатні забезпечити справжню зміну в системі.

Таким чином, морально-етичні обмеження є системою, що включатиме: 1) принцип гідності як безумовну повагу до особистості, незалежно від вчиненого правопорушення; 2) заборону катувань та будь-яких інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження; 3) етику професіоналізму, що проявлятиметися через вимоги до чесності, неупередженості, об'єктивності та відданості службовому обов'язку; 4) конфіденційність, в тому числі, щодо захисту особистої інформації засуджених та осіб, узятих під варту.

Характеризуючи критерії оцінки ефективності та легітимності як елементів ціннісно-орієнтованої складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, потрібно вказати наступне. Так, критерії оцінки ефективності, виходячи за межі традиційних показників (кількість втеч, порушень), орієнтуються на результати, які наділені соціальною цінністю, а також дозволяють виміряти рівень успішності виконання КВС України своєї місії. Як приклад, можна навести критерії, що визначатимуть: 1) рівень рецидиву (зокрема, зниження кількості повторних кримінальних правопорушень після звільнення); 2) показники ресоціалізації (зокрема, щодо кількості осіб, які після звільнення знайшли роботу, відновили сімейні зв'язки та успішно адаптувалися у суспільстві); 3) стан дотримання прав людини (зокрема, зменшення кількості скарг до ЄСПЛ та інших правозахисних організацій, що свідчить

про покращення умов утримання); 4) ступінь виконання програм (зокрема, оцінка успішності освітніх, трудових та психологічних програм).

За допомогою критеріїв оцінки легітимності як елементу ціннісно-орієнтованої складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України визначають, наскільки система сприймається як справедлива і обґрунтована в очах суспільства, персоналу та самих ув'язнених, що спрямовано на забезпечення її підтримки та стабільності. Основними критеріями оцінки легітимності є: 1) відповідність міжнародним стандартам (в даному контексті легітимність підтверджується гармонізацією національного законодавства з міжнародними нормами, зокрема правилами РЄ та ООН); 2) рівень довіри суспільства до діяльності КВС України; 3) підзвітність, прозорість та відкритість діяльності КВС України для громадського контролю та ЗМІ; 4) правова обґрунтованість, що проявляється через чітке дотримання принципу законності та обґрунтованість усіх рішень і дій.

Особливу роль у ціннісно-орієнтованій складовій механізму адміністративно-правового регулювання України відіграють принципи, які є фундаментальним ідейним підґрунтям для всієї КВС України. Вони визначають її філософію, моральні орієнтири та кінцеву мету. У цьому сенсі принципи є тим «духом», який наповнює змістом адміністративно-правові норми та спрямовує їх інтерпретацію.

Варто вказати, що у науковій літературі існують різні думки щодо визначення поняття «принцип». Загалом, у перекладі з латинської мови «принцип» означає «початок», «першооснова», «первинність». Принцип є основною підвалиною функціонування будь-якої соціальної системи (у тому числі – правової), вплив якої поширюються на всі елементи цієї системи та детермінує їх характерні риси. Термін «принцип» у перекладі з латинської мови означає «початок», «першооснова», «первинність». Принципи несуть у собі інформацію щодо основоположних соціально-

правових ідей, які панують у суспільстві у конкретно-історичний період, впливають на світогляд та спрямовують поведінку особистості.

У тлумачному словнику української мови слово «принцип» визначається як основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось [185].

На думку П.М. Рабіновича та М.І. Хавронюка, принципи є своєрідною перехідною площиною від права до норм етики і моралі в діяльності державних органів, проміжною ланкою, що поєднує суспільні здобутки цивілізації з практичною реалізацією норми права [398].

Призначення принципів у праві полягає у тому, щоб здійснювати узагальнене закріплення засад суспільного ладу; забезпечувати однотипне формулювання норм права; забезпечувати їх вплив на суспільні відносини шляхом правового регулювання та інших видів правового впливу [429].

У правовій доктрині існують дві концепції тлумачення принципів права. Перша, що ґрунтується на позитивізмі, визначає принципи права як теоретичні ідеї та нормативно-керівні положення, які конкретизуються в змісті правових норм. Вони об'єктивно зумовлені матеріальними умовами існування суспільства. Друга концепція, що походить від ідеї природного права, розглядає принципи права як керівні ідеї, що об'єктивно притаманні праву. В даному випадку це незаперечні вимоги, спрямовані на гармонійне поєднання індивідуальних, групових і суспільних інтересів, які визначають зміст та напрям правового регулювання і відображають найважливіші закономірності соціально-економічної формації [442].

Для цілей цього дослідження принципами КВС України вважатимемо основні ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст суспільних відносин, які складаються у сфері виконання кримінальних покарань.

Важливо наголосити, що у нормативній складовій (підрозділ 2.1 дисертації) принципи розглядаються як різновид правових норм, які мають

найвищу юридичну силу та визначають загальні засади правового регулювання. Такі принципи за своєю природою є формалізованими, юридично обов'язковими нормами, закріпленими в законодавстві (зокрема, Конституції України [168], КВК України [180], Законі України «Про ДКВС України») [284], а за сферою застосування – регулюють конкретні правовідносини, визначають права, обов'язки та процедури, а також пояснюють, як саме потрібно діяти, забезпечуючи законність і правопорядок. До прикладу, принцип законності, принцип рівності перед законом, принцип індивідуалізації виконання покарань, принцип обов'язковості виконання покарання.

На відміну від вищезазначених, принципи у ціннісно-орієнтованій складовій характеризуються як фундаментальні цінності та ідеї, що лежать в основі правового регулювання і визначають його мету та спрямованість; за своєю природою є ідеологічними, етичними та моральними засадами. У даному разі акцент робиться на те, на чому ці принципи ґрунтуються і як вони впливають на філософію та цілі КВС України. За сферою застосування виражають суспільні очікування та філософію держави; виступають як внутрішній компас для формування політики, ухвалення рішень та оцінки ефективності КВС України; визначають, чому КВС України діє саме так, а не інакше. Наприклад, принцип гуманізму, принцип ресоціалізації, принцип відновлення, принцип поваги до людської гідності.

Таким чином, у підрозділі 2.1 дисертації в більшій мірі увагу зосереджено на юридичному закріпленні принципів та ролі як елементів правової системи, а в ціннісно-орієнтованій складовій – на їхньому змістовному, етичному та філософському значеннях. Водночас, принципи у ціннісно-орієнтованій складовій є ідеологічною основою, яка вказує напрям, тоді як принципи у нормативній складовій є юридичним інструментарієм, який забезпечує практичну реалізацію цього напрямку в рамках закону.

Окрім цього, виокремимо систему принципів КВС України, яка скрадатиметься із загальних та спеціальних засад. Загальними принципами впорядкування КВС України є, до прикладу, принцип верховенства права діяльності уповноважених суб'єктів, який полягає у її здійсненні відповідно до ідеї соціальної справедливості, свободи, рівності, законності. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка має бути орієнтиром контрольної діяльності. Маючи на меті дотримання прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у процесі здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності, суб'єкти публічної адміністрації повинні діяти у межах взаємопов'язаних соціальних, політичних та юридичних вимог.

Спеціальні принципи впорядкування КВС України містяться в профільних нормативно-правових актах. Як приклад можуть слугувати положення ст. 5 КВК України, яка має назву «Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбuvання покарань» та включає: принципи невідворотності виконання і відбuvання покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань [180].

Принципи не є усталеними і вони постійно оновлюються залежно від конкретних політико-правових реалій. Зазначене підтверджується, зокрема,

ст. 4 Закону «Про державну службу» [286], де визначені принципи проходження державної служби, в тому числі, службовцями ДКВС України. Так, зазначений Закон передбачив ряд новітніх принципів, яких не було у попередній редакції закону про державну службу. Йдеться, зокрема, про такі принципи, як:

а) принцип доброчесності (патріотизм, шанобливість, сумлінність, працьовитість, дисциплінованість, гідність, вдячність, милосердя, щирість, відповідальність тощо), який полягає, насамперед, у тому, що основним змістом діяльності державних службовців є служіння суспільним інтересам, інтересам народу. Зазначене дозволяє визначити доброчесність як спрямованість дій державного службовця виключно на захист публічного інтересу та його відмову від приватних інтересів при здійсненні своїх службових повноважень. Принцип доброчесності знайшов своє відображення у змісті Присяги державного службовця [286]. Саме принцип доброчесності обумовлений необхідністю викорінення із сфери державної служби як конфлікту інтересів, так і проявів корупції;

б) принцип ефективності (раціональне і результативне використання ресурсів для досягнення цілей державної політики). Ефективність державної служби залежить від: системи державної служби в цілому та КВС України зокрема; стану правового регулювання державної служби та КВС України; кадрової політики; результативності діяльності державних службовців в ДКВС України; фінансування. Критеріями оцінки ефективності державної служби є: стан виконання завдань і функцій, покладених на державних службовців ДКВС України; надання адміністративних (управлінських) послуг; спрямованість на інновації; реалізація антикорупційної політики;

в) принцип політичної неупередженості [286].

В даному контексті при визначенні ціннісно-орієнтованої складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України слід

звертатись й до міжнародних стандартів. Першочергово слід звернутись до положень Кодексу поведінки службовців органів правопорядку, що був затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17.12.1979 р. [159], який є рамковим документом, що визначає межі правомірної поведінки службовців органів правопорядку, а також містить ряд положень процесуального та організаційного характеру щодо діяльності з підтримання правопорядку. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку є важливим документом, що встановлює етичні стандарти та принципи для працівників правоохоронних органів у всьому світі.

Водночас Кодекс поведінки службовців органів правопорядку має особливе значення для КВС України, оскільки її працівники безпосередньо контактують із особами, які перебувають під вартою, і повинні забезпечувати дотримання їх прав та законних інтересів. На підставі аналізу положень Кодексу поведінки службовців органів правопорядку, можна виокремити основні аспекти, що можуть стосуватись кримінально-виконавчої системи, а саме щодо:

обов'язку поважати гідність та права кожної людини, незалежно від її статусу чи кримінального правопорушення, яке вона вчинила;

обов'язку діяти відповідно до законів та нормативних актів, забезпечувати правопорядок у місцях позбавлення волі (статті 1, 2 і 8);

недопущення випадків застосування катувань, жорстокого або нелюдського поводження, а також сприяння запобіганню таких дій з боку інших осіб (стаття 5);

забезпечення безпеки як ув'язнених, так і персоналу, запобігання виникненню конфліктів та надзвичайних ситуацій; крайності випадків застосування сили, окрім як крайньої необхідності і настільки, наскільки це необхідно для виконання їхніх служб, обов'язків (стаття 3);

гуманного ставлення до ув'язнених, надання їм необхідної допомоги та підтримки, сприяння їх ресоціалізації; забезпечення повної охорони здоров'я затриманих (стаття 6);

збереження конфіденційності інформації, отриманої під час виконання службових обов'язків (стаття 4);

запобіганню випадків корупції (стаття 7);

відповідальності за дії та рішення та підзвітність перед суспільством та керівництвом. Положення Кодексу поведінки службовців органів правопорядку щойно ці норми стають частиною національного законодавства, вони набувають обов'язкової юридичної сили для всіх працівників правоохоронних органів цієї держави [159].

Важливо також дотримуватись стандартів й при співробітництві з поліцією та іншими органами у сфері захисту й охорони громадського порядку [143].

Окремого значення також набувають положення Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб [217], прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН у 1996 році, який є збірником етичних принципів та стандартів, якими повинні керуватися державні службовці в усьому світі, незалежно від їх національності, культури або правової системи. Метою Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб є сприяння доброчесності, об'єктивності та відповідальності у державній службі. Серед основних принципів та стандартів слід виокремити:

принцип пріоритетності суспільних інтересів - полягає у тому, що державні посадові особи повинні ставити інтереси суспільства вище за особисті інтереси або інтереси окремих груп;

принцип законності та верховенства права - полягає в обов'язку державних посадових осіб вчиняти дії у відповідності до законів та

нормативних актів, поважати верховенство права та забезпечувати його дотримання;

принцип об'єктивності та неупередженості - полягає у тому що, державні посадові особи повинні приймати рішення на основі фактів та доказів, без будь-якої дискримінації або упередження;

принцип доброчесності та чесності - полягає у тому, що державні посадові особи повинні бути чесними, порядними та етичними у своїй діяльності, уникати корупції та зловживань службовим становищем;

принцип відкритості та прозорості - полягає у тому, що державні посадові особи повинні забезпечувати доступ громадськості до інформації про свою діяльність, якщо це не суперечить інтересам національної безпеки або захисту персональних даних;

принцип відповідальності та підзвітності - полягає у тому, що державні посадові особи повинні нести відповідальність за свої дії та рішення, бути підзвітними перед суспільством та своїм керівництвом;

принцип професіоналізму та компетентності – полягає у тому, що державні посадові особи повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію та професійний рівень, виконувати свої обов'язки ефективно та якісно;

принцип поваги до прав людини – полягає у тому, що державні посадові особи повинні поважати права людини та основні свободи, не допускати будь-якої дискримінації або порушення прав людини у своїй діяльності [217].

Звичайно Міжнародний кодекс поведінки для державних посадових осіб сприяє формуванню культури доброчесності, підвищенню довіри суспільства до державної влади та зміцненню її легітимності, захисту прав людини та основних свобод, а також запобігає їх порушенню з боку державних службовців, проявам корупції та зловживанням службовим становищем.

Також Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб слугує важливим інструментом для забезпечення ефективного та етичного функціонування державної служби, зміцнення демократичних інститутів та захисту прав людини, створює основу для міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупцією та сприяння доброчесності в державній службі.

Окреме підґрунтя для формування ефективної кадрової політики в кримінально-виконавчій системі слугує також Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» [281], що є важливим документом, який встановлює етичні принципи та стандарти для діяльності поліції в країнах-членах Ради Європи, серед яких:

принцип законності та верховенства права – полягає у тому, що головним завданням поліції є захист прав людини та забезпечення безпеки громадян, а тому поліцейські повинні поважати гідність кожної людини, не допускати дискримінації, катувань, жорстокого або нелюдського поводження;

принцип об'єктивності та неупередженості – полягає у тому, що поліцейські повинні бути об'єктивними та неупередженими у своїй діяльності, не піддаватися впливу політичних сил або інших інтересів;

принцип професіоналізму та компетентності – полягає у тому, що поліцейські повинні мати необхідну професійну підготовку та компетентність для виконання своїх обов'язків, а також постійно підвищувати свою кваліфікацію та вдосконалювати свої навички;

принцип відповідальності та підзвітності – полягає, у тому що поліцейські несуть відповідальність за свої дії та рішення, та є підзвітними перед суспільством та своїм керівництвом;

принцип застосування сили – полягає у тому, що застосування сили поліцією повинно бути виправданим та пропорційним ситуації, що склалася. Використання сили є крайнім випадком, коли інші засоби не є ефективними;

принцип конфіденційності – полягає у тому, що поліцейські повинні зберігати конфіденційність інформації, отриманої під час виконання службових обов'язків;

принцип співпраці з громадськістю – полягає у тому, що поліція повинна співпрацювати з громадськістю, сприяти зміцненню довіри між поліцією та населенням.

Отже, хоча Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) "Про Декларацію про поліцію" [281] стосується діяльності поліції в цілому, її принципи та стандарти мають важливе значення і для кримінально-виконавчої системи, оскільки працівники ДКВС України, як і поліцейські, мають справу з особами, які перебувають під вартою, і повинні забезпечувати дотримання їх прав та законних інтересів.

В свою чергу для КВС України Резолюція підкреслює важливість: принципу законності (діяльність кримінально-виконавчої системи має ґрунтуватися на принципах законності та верховенства права, а працівники пенітенціарної служби повинні діяти відповідно до законів та міжнародних договорів, поважати права людини та основні свободи); принципу гуманного ставлення (працівники кримінально-виконавчої системи повинні ставитися до ув'язнених з повагою до їх людської гідності, не допускати катувань, жорстокого або нелюдського поводження); принципу професіоналізму (працівники кримінально-виконавчої системи повинні мати необхідну професійну підготовку та компетентність для виконання своїх обов'язків).

Таким чином, Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) "Про Декларацію про поліцію" [281] в діяльності кримінально-виконавчої системи сприяє утвердженню принципів законності, гуманності та професіоналізму.

Важливо також вказати на Рекомендацію Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс

поліцейської етики», ухвалену Комітетом міністрів 19.09.2001 р. [288], що містить звід етичних принципів та стандартів, якими повинні керуватися працівники поліції у своїй діяльності. В рекомендаціях вказано, що поліцейські тренінги мають ґрунтуватися на демократичних цінностях та правах людини, бути відкритими та враховувати необхідність боротьби з дискримінацією.

Необхідним є постійне підвищення кваліфікації та приведення підготовки поліцейських у відповідність до міжнародних стандартів. Так, практичні заняття із застосування сили та обмежень у зв'язку з принципами прав людини, зокрема Європейської конвенції з прав людини [124] та її судової практики, повинні бути включені в поліцейські тренінги на всіх рівнях та мають враховувати необхідність кинути виклик і боротися з расизмом та ксенофобією. Наразі розроблено ряд міжнародних стандартів щодо стосуються модернізації, поліпшення та трансформації самого процесу професійної підготовки поліцейських відповідно до вимог міжнародних стандартів [121, с. 216], що аналогічно повинно бути застосовано і до працівників КВС України.

Таким чином, ціннісно-орієнтовану складову механізму адміністративно-правового регулювання КВС України потрібно розглядати як систему фундаментальних ідей, принципів, цілей, пріоритетів, які лежать в основі формування, застосування та інтерпретації адміністративно-правових норм, що регулюють діяльність КВС України, відображаючи суспільні очікування, моральні й етичні засади, а також міжнародні зобов'язання держави щодо поведінки із засудженими та особами, узятими під варту.

Доходимо висновку, що феномен цінностей у КВС України повинен бути імпліцитно втіленим не лише у формальні правові норми, а й в ідеологію ресоціалізації, етичні засади діяльності персоналу та суспільні

очікування, що визначає її справжню мету — перехід від каральної функції до гуманізації та відновлення.

У цій частині дисертації обґрунтовано, що ціннісно-орієнтована складова механізму адміністративно-правового регулювання КВС України

2.4. Процедурна складова механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України

Будь-яка ефективна система державного управління неможлива без чітко визначених процедур, що відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності, передбачуваності та легітимності управлінських процесів. Процедури в цьому контексті слід розуміти як певний «алгоритм дій», закріплений у нормативно-правових актах, який визначає послідовність ухвалення управлінських рішень, механізм їх реалізації, а також засоби контролю за їх виконанням. Такі процедури гарантують, з одного боку, дотримання законності у діяльності органів державної влади, а з іншого — захист прав і свобод людини від можливого свавілля, бюрократизму чи зловживань владними повноваженнями.

Юридичні процедури у механізмі правового регулювання використовуються як у приватно-правовій, так і в публічно-правовій сфері. Проте, саме у публічному праві їхнє значення особливо посилюється у зв'язку з юридичною нерівністю суб'єктів — державний орган або його посадова особа, наділена публічно-владними повноваженнями, діє щодо громадянина або іншого «невладного» суб'єкта. У таких умовах процедура виконує роль балансира, що обмежує владу, убезпечує особу від свавілля, гарантує передбачуваність і прозорість дій адміністрації.

Власне тому у сфері публічного права «процедуризація» правовідносин є його іманентною властивістю, оскільки вона:

- визначає модель діяльності публічного суб'єкта;
- оптимізує реалізацію владних функцій;
- гарантує економічність, ефективність і правову визначеність;
- забезпечує баланс інтересів між владними й невідними учасниками правовідносин;
- запобігає порушенням прав і забезпечує механізми оскарження.

Процедурна модель реалізації публічної влади є найбільш ефективною у досягненні результатів, які є не лише юридично легітимними, а й соціально прийнятними, контрольованими та відповідальними.

Особливого значення процедурна складова набуває у сфері виконання кримінальних покарань, де держава здійснює прямий вплив на основоположні права і свободи особи, передусім, на право на свободу та особисту недоторканність. Саме тому процедура у цій сфері виконує не лише організаційну функцію, а й функцію правового гаранта, що забезпечує баланс між потребами державної безпеки та вимогами поваги до людської гідності.

В цілому, юридична (правова) процедура (від лат. «procedo» – просуватися вперед, забезпечувати просування) тлумачиться у широкому розумінні як врегульований нормами права порядок діяльності суб'єктів владних повноважень, що спрямована на досягнення певного юридично значимого результату (ухвалення індивідуальних актів, реалізацію повноважень, застосування санкцій, укладення договорів тощо). У вузькому розумінні – це деталізована послідовність дій, закріплена в адміністративному чи спеціалізованому нормативному акті, що забезпечує реалізацію конкретного управлінського завдання.

Водночас адміністративно-правове регулювання діяльності КВС України не обмежується лише визначенням прав, обов'язків та повноважень її суб'єктів (нормативною складовою) чи встановленням організаційно-структурної побудови (інституційною складовою).

Важливою компонентною частиною цього регулювання є визначення конкретного порядку реалізації управлінських функцій, процедур розгляду звернень, порядку прийняття рішень, порядку застосування дисциплінарних або заохочувальних заходів до засуджених тощо.

Нормативно процедурні аспекти закріплено, зокрема, у КВК України (ст. 107, 151) [180], Законі України «Про звернення громадян» [340], Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (затверджених наказом Мін'юсту № 2823/5 від 29.12.2014 р.) [314], – у частині регулювання дисциплінарної та адміністративної відповідальності осіб, що відбувають покарання, а також в інших нормативно-правових актах, що регулюють окремі питання адміністративно-правового регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи.

Функціонально процедурна складова виконує роль системоутворювального елементу адміністративно-правового механізму, що забезпечує сталість, контрольованість, прозорість та підзвітність усього процесу державного управління у сфері виконання кримінальних покарань. Наявність чітко закріплених процедур також відповідає міжнародним стандартам, передбаченим Європейськими пенітенціарними правилами [128] та Мінімальними стандартними правилами поводження з ув'язненими [223], які вимагають від держав-учасниць створення ефективних механізмів реалізації та захисту прав засуджених у процесі виконання покарань.

Саме завдяки процедурному регулюванню кримінально-виконавча система набуває ознак правової державності, де кожне рішення має нормативне підґрунтя, процесуальну форму та передбачену законом відповідальність за його порушення.

У юридичній науці, зокрема, у контексті функціонування КВС України, процедурному аспекту приділяється відчутно менше уваги,

порівняно з матеріальними нормами. Такий дисбаланс спричиняє теоретичні прогалини у розумінні ролі процедур у забезпеченні ефективності виконання покарань та трансформації кримінально-виконавчої системи у справді пенітенціарну – орієнтовану не лише на покарання, а й на ресоціалізацію та дотримання прав людини.

Процедурна складова механізму адміністративно-правового регулювання КВС України становить складну та багатовимірну категорію. Вона охоплює не лише внутрішньо-організаційні адміністративні процедури, що здійснюються безпосередньо органами ДКВС України, але й механізми взаємодії з іншими органами публічної влади – судами, органами прокуратури, Національною поліцією, органами охорони здоров'я тощо. Крім того, вона включає процедури, пов'язані з реалізацією та захистом прав і свобод осіб, які відбувають покарання, що підкреслює її значення як гарантії дотримання принципів законності, рівності та гуманізму у сфері виконання кримінальних санкцій.

У цьому контексті обґрунтованою видається пропозиція авторського визначення процедурної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, під якою пропонується розуміти сукупність нормативно встановлених, послідовних та обов'язкових дій, операцій і стадій, що забезпечують практичну реалізацію адміністративно-правових норм у сфері виконання кримінальних покарань, визначають порядок взаємодії між суб'єктами кримінально-виконавчих відносин, гарантують законність управлінських рішень та ефективність функціонування КВС України.

Водночас, ця складова має не лише формально-організаційний, а й динамічний характер, оскільки саме завдяки процедурам статичні нормативно-правові приписи набувають реального, практичного змісту у формі конкретних дій, управлінських рішень та публічно-сервісної діяльності. Іншими словами, процедурна складова є інструментом

трансформації абстрактної правової норми в реальний адміністративно-виконавчий процес, за допомогою неї в механізмі адміністративно-правового регулювання КВС України здійснюється деталізація та конкретизація реалізації матеріальних норм, надаючи їм дієвості.

До ключових елементів такої складової доцільно віднести: 1) процедури прийняття, переведення та звільнення засуджених; 2) порядок надання медичних, освітніх та соціальних послуг; 3) процедури розгляду звернень і скарг засуджених; порядок застосування заходів заохочення та стягнення; 4) механізми взаємодії між органами ДКВС України та іншими суб'єктами владних повноважень (у тому числі, у сфері охорони правопорядку, контролю умов тримання тощо).

Таким чином, процедурна складова виступає як засіб забезпечення системності, передбачуваності та відкритості державного управління у сфері виконання кримінальних покарань, що має вирішальне значення для реформування КВС України відповідно до принципів верховенства права та міжнародних стандартів захисту прав людини.

Значущість процедурного елементу в адміністративно-правовому механізмі регулювання КВС України обумовлена низкою ключових чинників, які свідчать про його фундаментальну роль у формуванні ефективної, правової та гуманної системи виконання покарань.

По-перше, це гарантія законності та правопорядку. Процедури є дієвим інструментом утвердження та підтримання принципу законності у діяльності органів і установ ДКВС України. Чітко визначені алгоритми дій, закріплені у нормативно-правових актах (наприклад, Правилах внутрішнього розпорядку [331; 314], Порядку застосування дисциплінарних стягнень [287]), знижують ризик проявів суб'єктивізму, свавілля та корупційних зловживань з боку посадових осіб. Адміністративне рішення, прийняте поза межами встановленої процедури, визнається неправомірним, що створює передумови для інституційної

відповідальності та правового контролю. У цьому контексті процедурна складова виконує функцію обмеження дискреції адміністрації та створює умови для оскарження неправомірних дій.

По-друге, забезпечення прав і свобод засуджених. Процедури виступають ключовою гарантією реалізації правового статусу засуджених. Матеріальні права – право на охорону здоров'я, освіту, працю, зв'язок із зовнішнім світом, звернення до органів влади – без належно врегульованого процедурного забезпечення залишаються декларативними. До прикладу, процедура подання та розгляду скарг, порядок отримання медичної допомоги, механізм реалізації права на побачення чи порядок умовно-дострокового звільнення або помилування — усе це не лише механізми, а правові гарантії, які мають бути забезпечені на кожному етапі виконання покарання. Без процедурного супроводу втрачається сама суть правової охорони прав і свобод в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

По-третє, ефективність управління. Оптимально структуровані адміністративні процедури є основою для досягнення високого рівня організаційної ефективності. Завдяки процедурному регулюванню діяльність органів ДКВС України набуває системності, передбачуваності, підконтрольності, що забезпечує раціональне використання наявних ресурсів (кадрових, фінансових, часових), уможливорює делегування функцій, підвищує прозорість та мінімізує конфліктність у взаємодії між суб'єктами правовідносин. Своєю чергою, передбачувана процедура сприяє виробленню єдиної правозастосовної практики у сфері виконання покарань.

По-четверте, сприяння трансформації кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну. Системне оновлення та модернізація КВС України відповідно до європейських стандартів неможливе без перегляду чинних процедур. Зміна процедур – один із найбільш практичних інструментів трансформації системи: саме через впровадження нових процедур

забезпечується впровадження принципів гуманізму, ресоціалізації, поваги до гідності людини. Врегулювання процедур відповідно до Європейських пенітенціарних правил [126; 127; 128] і Правил Мандели [223] дозволяє адаптувати національне законодавство до міжнародно-правових зобов'язань України та водночас посилити правовий захист осіб, позбавлених волі.

Серед ознак (властивостей) процедур в механізмі адміністративно-правового регулювання КВС України можна виокремити:

1) нормативну закріпленість. Кожна процедура має бути прямо передбачена у нормативно-правовому акті, що забезпечує її правову визначеність та легітимність. Прикладами є норми КВК України [180], підзаконні акти Міністерства юстиції тощо;

2) формалізованість, що проявляється у чіткості форми та послідовності дій. Процедури мають чітко визначені етапи, строки, суб'єктів та порядок дій, що дозволяє учасникам правовідносин орієнтуватися в процесах, захищає від маніпуляцій та зловживань з боку посадових осіб;

3) обов'язковість для виконання всіма учасниками правовідносин. Усі учасники правовідносин, у тому числі, адміністрація установ, зобов'язані дотримуватися встановленої процедури. Її порушення є підставою для скасування прийнятих рішень або притягнення до відповідальності;

4) гарантійний характер (процедури слугують гарантією прав і законних інтересів суб'єктів). Процедури виконують охоронну функцію щодо прав і законних інтересів як засуджених, так і інших учасників правовідносин. Вони забезпечують можливість контролю, апеляції, оскарження тощо;

5) спрямованість на досягнення конкретних цілей (наприклад, винесення законного рішення, реалізація права). Кожна процедура має бути орієнтована на реалізацію конкретного правового результату – ухвалення

законного рішення, виконання обов'язку, надання послуги, реалізацію права чи притягнення до відповідальності.

Серед типових процедур, що становлять ядро адміністративно-правового регулювання у сфері діяльності КВС України, доцільно виокремити п'ять ключових груп.

Перша група – процедури прийняття управлінських рішень – охоплюють порядок підготовки, погодження, прийняття та доведення до виконання індивідуальних та нормативних актів в установах виконання покарань. Йдеться про оформлення наказів, розпоряджень, рішень начальника установи або органу установи виконання покарань, що стосуються персоналу, засуджених, умов тримання, безпеки тощо. Такі процедури мають бути юридично формалізовані, щоб забезпечити правову визначеність, унеможливити свавілля та дозволити засудженим захищати свої інтереси у правовому полі (наприклад, шляхом оскарження рішень адміністрації в суді).

Друга група – процедури застосування примусових заходів – охоплюють регламентовані дії щодо застосування фізичної сили, спеціальних засобів або порядку (зокрема, кайданки, сльозогінний газ, примусові заходи медичного характеру [483, с. 1]), вогнепальної зброї, а також дисциплінарних стягнень. Відсутність чітких і сучасних процедур у цій сфері або їхнє ігнорування може призводити до перевищення повноважень, приниження гідності засуджених, а іноді – до порушень Європейської конвенції з прав людини (ст. 3) [370]. Тому дотримання процедурного регламенту, охорона прав і законних інтересів осіб, щодо яких застосовуються такі процедури є критично важливим для забезпечення пропорційності, законності та недискримінаційного застосування примусу.

Третя група – процедури реалізації прав засуджених – включає процедури, що стосуються реалізації щоденних прав і свобод засуджених: порядок надання побачень, отримання посилок і передач, користування

телефонним зв'язком, медичного обслуговування, доступу до правової допомоги, участі у виховних заходах, навчанні тощо. Вони є критично важливими, оскільки саме через них відбувається перетворення матеріального права у практичну дійсність.

Четверта група – процедури взаємодії – регламентують механізми співпраці органів ДКВС України з іншими суб'єктами публічної влади – судами, органами прокуратури, Національною поліцією, органами місцевого самоврядування, а також із громадськими організаціями та уповноваженими особами (наприклад, Уповноваженим ВРУ з прав людини). Йдеться про передачу інформації щодо осіб, взаємодію у процесі розгляду справ про умовно-дострокове звільнення, помилування, переведення, забезпечення участі засуджених у судових процесах тощо.

П'ята група – процедури контролю та нагляду – охоплюють порядок здійснення різних форм контролю – відомчого (наприклад, Міністерства юстиції України), прокурорського (відповідно до Закону України «Про прокуратуру» [369]), громадського (через спостережні комісії, громадських контролерів), а також міжнародного (через органи Ради Європи, ООН тощо). Їх мета – запобігання порушенням прав засуджених, виявлення системних недоліків і зловживань, реагування на скарги тощо.

Окрему категорію адміністративних процедур у межах механізму правового регулювання КВС України становлять процедури, що безпосередньо стосуються осіб рядового і начальницького складу ДКВС України. Їх регламентація має важливе значення для функціонування системи, адже саме персонал установ забезпечує реалізацію публічно-владних повноважень у сфері виконання кримінальних покарань. Нижче наведено типові приклади таких процедур, які є прикметними для адміністративно-правового статусу працівників ДКВС України:

По-перше, процедура присвоєння, пониження та поновлення у спеціальних званнях. Присвоєння спеціальних звань особам рядового і

начальницького складу здійснюється на підставі визначених у законодавстві критеріїв – стажу служби, освітнього рівня, результатів службової діяльності, а також за наявності відповідних посадових вакансій. Зокрема, порядок присвоєння звань регламентується Законом України «Про Національну поліцію» [353] (стосовно співробітників поліції, що можуть залучатися до діяльності КВС України), а також відомчими наказами Міністерства юстиції України [324]. Процедура пониження у званні може застосовуватися як дисциплінарне стягнення, а поновлення — після його оскарження або внаслідок реабілітації. Усі ці дії мають бути документально оформлені відповідно до затверджених форм, із забезпеченням права на захист особи, щодо якої ухвалюється відповідне рішення.

По-друге, процедура носіння та зберігання зброї і спеціальних засобів індивідуального захисту. Згідно з відповідними інструкціями (зокрема, Інструкція з організації забезпечення та застосування зброї та спеціальних засобів у КВС України, затверджена наказом Мін'юсту [320]), працівники ДКВС України проходять інструктаж, складають заліки з техніки безпеки, отримують дозвіл на зберігання та носіння штатної зброї. У процесі цієї процедури мають бути враховані вимоги до фізичного та психологічного стану працівника, наявність відповідної підготовки, результат перевірки з боку медичної служби тощо. Сам процес видачі зброї, її облік, носіння, повернення та утилізація вичерпно регламентуються внутрішніми нормативними актами.

По-третє, процедури організації службової підготовки персоналу. Службова підготовка є обов'язковим елементом забезпечення професійної придатності особового складу ДКВС України. Вона включає загальну, спеціальну, вогневу, правову та фізичну підготовку. Процедура її організації визначає порядок складання навчальних планів, проведення занять, перевірки знань і навичок, допуску до несення служби. Ці питання регулюються Положенням про службову підготовку, затвердженим

наказом Мін'юсту [309], а також внутрішніми графіками та регламентами установ. Кожен працівник ДКВС України повинен проходити щорічну перевірку знань, а у разі незадовільного результату – повторне навчання.

По-четверте, процедура проведення службових розслідувань. Службове розслідування проводиться у випадках виявлення можливих дисциплінарних правопорушень або порушень службової етики з боку працівників ДКВС України. Порядок проведення визначається Положенням про порядок проведення службового розслідування в органах і установах ДКВС України [327], яке передбачає ініціацію розслідування, призначення комісії, збір доказів, заслуховування пояснень, підготовку висновків і прийняття рішення керівником. Така процедура має важливу гарантійну функцію — вона покликана захистити як інтереси державної служби, так і права особи, щодо якої розглядається дисциплінарна справа, зокрема право на об'єктивний розгляд, правову допомогу та оскарження. Окремим видом проведення службових розслідувань є ті, що стосуються випадків вчинення або спроб вчинення суїциду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Примітно, що з метою належного розслідування випадків вчинення або спроб вчинення суїциду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах вироблено відповідно методики розслідування.

Однією з головних проблем процедурного регулювання у сфері виконання покарань є розпорошеність і фрагментарність правового матеріалу: численні процедури викладені у великій кількості нормативно-правових актів – як на рівні законів, так і підзаконних актів, часто без належної систематизації, взаємозв'язку чи узгодженості. Це значно ускладнює як правозастосування, так і праворозуміння, породжуючи юридичну плутанину.

Другою суттєвою проблемою є застарілість окремих процедур, які були розроблені ще у радянський період або із мінімальним урахуванням

сучасних міжнародних стандартів. Наприклад, у сфері виконання кримінальних покарань все ще зберігаються норми, що регулюють порядок дисциплінарних стягнень, проведення обшуків, етапування та режим утримання засуджених, які майже не зазнали змін з часів радянського періоду. Зокрема, такі процедури часто не забезпечують достатнього рівня гарантій прав людини, передбачених Європейською конвенцією з прав людини [370], Мінімальними стандартними правилами ООН [223] щодо поводження з ув'язненими та іншими міжнародними актами. Зазначене призводить до правової невизначеності, зловживань та порушення принципу гуманізму у поводженні з особами, що відбувають покарання.

Такі недоліки не лише знижують ефективність адміністративного регулювання, а й перешкоджають досягненню головної мети кримінально-виконавчої системи – ресоціалізації засуджених, порушують довіру до держави, а в окремих випадках можуть бути підставою для притягнення України до міжнародної відповідальності за порушення прав людини.

На відміну від матеріальних норм, які відповідають на запитання «що має бути зроблено?», процедурні норми визначають «як саме робити?» або «у якій послідовності?» це має бути реалізовано, у якій формі, ким і в які строки. Вони деталізують механізм реалізації матеріального права, надаючи йому практичну силу та забезпечуючи можливість контролю, оскарження та відновлення порушених прав.

Таким чином, процедурна складова є невід'ємним і функціонально життєво необхідним елементом механізму адміністративно-правового регулювання діяльності КВС України. Її можна розглядати як своєрідну «інженерію» реалізації норм, що дозволяє перетворити абстрактні правові положення на конкретні, регламентовані та підконтрольні дії. Саме через удосконалення процедур можлива справжня модернізація КВС України у дусі правової держави, гуманізму та поваги до гідності особи.

Водночас, ефективність трансформації КВС України в сучасну пенітенціарну модель прямо залежить від якості процедурного регулювання. Застарілі, нечіткі або суперечливі процедури є серйозним бар'єром на цьому шляху.

Проведене дослідження процедурної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України виявило значний потенціал для її оптимізації та гармонізації з міжнародними стандартами, що є запорукою підвищення ефективності, законності та гуманізації діяльності КВС України.

З огляду на виявлені проблеми процедурного регулювання у сфері КВС України, доцільним видається формування чіткої та системної стратегії його модернізації. Пропонуються наступні ключові напрями удосконалення процедурної складової, які дозволять наблизити систему до стандартів правової держави, підвищити її ефективність, прозорість і гуманність:

1) систематизація та кодифікація адміністративно-процедурних норм у сфері діяльності КВС України. Як вже вказувалось, адміністративні процедури у КВС України розпорошені у великій кількості нормативно-правових актів різного рівня – від законів до внутрішньовідомчих інструкцій. Така фрагментарність призводить до нормативної невизначеності, складнощів у правозастосуванні та праворозумінні. У зв'язку з цим актуальним є питання систематизації та уніфікації процедур у межах одного кодифікованого джерела. Йдеться, зокрема, про можливість розробки окремого розділу у майбутньому Адміністративно-процедурному кодексі України, присвяченого кримінально-виконавчій діяльності, або ухвалення відомчого процесуального акту Мін'юсту, який би регламентував усі ключові процедури з позицій правової визначеності, передбачуваності та гарантійності;

2) гармонізація національних процедур з міжнародними стандартами. Ключовим орієнтиром у цьому контексті є Європейські пенітенціарні правила [126], Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими [223], а також інші міжнародні інструменти, що формують належний стандарт процедурного поводження у місцях несвободи. Важливо не лише декларативно визнавати їхнє значення, а інституційно впроваджувати їх вимоги у процедури ДКВС України, зокрема, щодо дисциплінарного провадження, доступу до медичних послуг, конфіденційного листування, побачень з адвокатами тощо. Гармонізація національних процедур з міжнародними стандартами повинна стати основою державної політики у сфері пенітенціарного реформування;

3) впровадження сучасних технологій для спрощення та прискорення процедур. Оцифрування кримінально-виконавчого процесу здатне істотно підвищити прозорість, оперативність і контрольованість адміністративних процедур. До прикладу, впровадження електронного документообігу, реєстрів дисциплінарних стягнень, онлайн-систем подання звернень та скарг, інформаційних панелей у слідчих ізоляторах, а також відео-фіксації дисциплінарних засідань дозволить знизити кількість порушень, зменшити людський фактор, спростити доступ до правосуддя і правового захисту. Також потрібно приділяти належну увагу удосконаленню діючих реєстрів, розпорядником яких є Міністерство юстиції України [506, с.139];

4) посилення прозорості, підзвітності та публічності процедур, залучення громадськості до моніторингу їх дотримання. Процедури у КВС України мають бути зрозумілими, відкритими для зовнішнього контролю, узгодженими з принципами «good governance». Досягнення цього можливе за умов: залучення громадськості до моніторингу дотримання процедур (через спостережні комісії, громадських омбудсманів, правозахисні організації); публікації процедурних документів у відкритому доступі; створення просвітницьких матеріалів для засуджених про порядок

реалізації їхніх прав; регулярного звітування установ ДКВС України про дотримання ключових процедур (наприклад, скарги, звернення, дисциплінарні заходи);

5) навчання персоналу ДКВС України практикам застосування оновлених процедур. Одним із критично важливих факторів якісного застосування адміністративних процедур є рівень підготовки персоналу ДКВС України. Системне навчання, проведення тренінгів, симуляцій процедур, вивчення міжнародного досвіду має стати частиною службової підготовки. У фокусі має бути не лише знання процедур, а й розуміння їхньої правозахисної сутності, ролі у забезпеченні прав людини, формуванні довіри до системи.

Процедурна складова, що фіксує послідовність дій у межах владного впливу, є одним із найважливіших інструментів трансформації КВС України в пенітенціарну, орієнтовану на людиноцентричний підхід та стандарти належного управління.

У цій частині дисертації охарактеризовано процедурну складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України.

Висновки до розділу 2

1. Зазначено, що нормативна складова механізму адміністративно-правового регулювання КВС України являє собою складну, багаторівневу сукупність правових норм, що не зводяться виключно до традиційного поняття «законодавство» у вузькому сенсі, а охоплюють широкий спектр джерел – від фундаментальних конституційних положень та міжнародних стандартів до специфічних підзаконних актів та судових рішень. Специфіка її дії опосередковується методом адміністративно-правового регулювання, який поєднує імперативні та диспозитивні приписи, реалізуючись через

встановлення дозволів, заборон та обов'язків, а також формує різноманітні правові зв'язки між суб'єктами. Виокремлення та детальний аналіз таких видів норм, як норми-принципи, норми-дефініції та норми-правила, а також їх поділ на матеріальні та процедурні, дозволяє системно розкрити функціональне призначення та зміст нормативної основи діяльності КВС України, що є фундаментальним для її подальшої трансформації в сучасну пенітенціарну модель.

2. Визначено, що загалом інституційна складова механізму адміністративно-правового регулювання системи виконання кримінальних покарань відображає сукупність уповноважених суб'єктів, спрямованих на впорядкування суспільних відносин у сфері виконання кримінальних покарань, виправлення засуджених та їх ресоціалізацію. Обґрунтовано потребу в оновленні структури КВС України та переформатуванні її управлінського впливу. Відмічено, що при здійсненні характеристики інституційної складової механізму адміністративно-правового регулювання системи виконання кримінальних покарань слід враховувати критерії компетенції.

3. Вказано, що морально-етичні обмеження є системою, яка включатиме: 1) принцип гідності як безумовну повагу до особистості, незалежно від вчиненого правопорушення; 2) заборону катувань та будь-яких інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження; 3) етику професіоналізму, що проявлятиметися через вимоги до чесності, неупередженості, об'єктивності та відданості службовому обов'язку; 4) конфіденційність, в тому числі, щодо захисту особистої інформації засуджених та осіб, узятих під варту.

Обґрунтовано, що за допомогою критеріїв оцінки легітимності як елементу ціннісно-орієнтованої складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України визначають, наскільки система сприймається як справедлива і обґрунтована в очах суспільства, персоналу

та самих ув'язнених, що спрямовано на забезпечення її підтримки та стабільності. Викормлено основні критерії оцінки легітимності.

4. Визначено, що процедурна складова механізму адміністративно-правового регулювання КВС України є складним та багатограним компонентом, що охоплює не лише адміністративні процедури власне органів та установ виконання покарань, а й взаємодію з іншими органами, а також процедури, що стосуються прав і свобод засуджених та осіб, узятих під варту. Акцентовано увагу, що саме за допомогою процедурної складової в механізмі адміністративно-правового регулювання КВС України здійснюється деталізація та конкретизація реалізації матеріальних норм, надаючи їм дієвості. Запропоновано напрями удосконалення процедурної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС України, серед яких: 1) систематизація та кодифікація адміністративно-процедурних норм у сфері КВС України; 2) гармонізація національних процедур з міжнародними стандартами; 3) впровадження сучасних технологій для спрощення та прискорення процедур; 4) посилення прозорості та публічності процедур, залучення громадськості до моніторингу їх дотримання; 5) навчання персоналу ДКВС України практикам застосування оновлених процедур.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Персонал кримінально-виконавчої системи України: поняття, видова характеристика та порівняльний аналіз

Персонал КВС України відіграє ключову роль у реалізації державної політики у сфері виконання покарань, забезпеченні прав людини, підтриманні правопорядку та сприянні виправлення і ресоціалізації засуджених. Ефективність функціонування всієї системи, дотримання прав засуджених та забезпечення їх ресоціалізації напряму залежать від професійних якостей, компетентності, правового статусу та мотивації її персоналу. Від того, наскільки мотивований працівник та з яким настроєм він приходить на роботу в установу виконання покарань чи слідчий ізолятор, залежатиме загалом ефективність функціонування усієї КВС України.

Окрім цього, персонал ДКВС України посідає особливе місце у загальній структурі державної служби, виходячи з наявності суттєвих відмінностей цілей та завдань його діяльності, функцій та статусу від ознак діяльності працівників інших державних органів [83, с. 5].

Загалом слід зазначити, що КВС України є досить розгалуженою, а її персонал представлений різними категоріями працівників, кожен з яких має свій унікальний правовий статус, обсяг повноважень, обов'язків та систему гарантій. З огляду на це, вивчення видової характеристики персоналу ДКВС України та проведення порівняльного аналізу дозволяє ідентифікувати різні категорії співробітників (від офіцерського складу до цивільних працівників, кожен з яких виконує специфічні функції). Знання цих відмінностей, а також проведення порівняльного аналізу, є необхідним для визначення

сильних сторін та викликів у діяльності персоналу, подальшого вдосконалення кадрової політики, формування оновленого концепту правового статусу працівника ДКВС України та підвищення ефективності всієї системи.

Першочергово з'ясуємо нормативні та доктринальні підходи до визначення розуміння правової категорії «персонал», «персонал ДКВС України», «персонал КВС України», «персонал органів та установ виконання покарань» та ін.

Так, термін «персонал» має декілька значень та розглядається як: особовий склад; колектив працівників якої-небудь установи, підприємства тощо; група робітників установи, підприємства, що працюють в одному відділі, на одній ділянці роботи або виконують ті самі функції, мають той самий фах [461]. Окрім цього, його прийнято розглядати у широкому і вузькому значеннях. Як правило, на рівні вузького тлумачення поняття «персонал» співвідноситься чи ототожнюється з поняттям «кадри». Таким чином, можна стверджувати, що поняття «персонал» у широкому розумінні є більш містким, адже включає у себе всіх працівників організації (постійних, сумісників, працівників, які виконують роботи за договорами цивільно-правового характеру) [92, с.217]. Отже, термін «персонал» переважно пов'язують із трудовими відносинами, офіційним працевлаштуванням. Втім, ключовими аспектами, характерними цій категорії, слугуватимуть наявність в особи необхідної кваліфікації, досвіду або наділеність здатністю виконувати певні трудові функції чи забезпечувати господарську діяльність.

В окремих випадках у контексті позначення персоналу ДКВС України в нормативно-правових актах застосовується термін «особовий склад». Як приклад, така ситуація має місце на рівні відомчого підзаконного нормативно-правового акту Міністерства юстиції України, де визначено, що «особовим складом» є особи рядового і начальницького складу ДКВС

України [312]. Натомість у сфері зв'язку цей термін розуміють дещо ширше, включаючи військовослужбовців, державних службовців та інших працівників Держспецзв'язку [298].

Тому варто звернутись й до положень Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.03.1993 р. № 2 [381], якими визначено основні спірні питання у справах про кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі. Звісно, більшість із цих положень втратили актуальність через зміни, внесені до законодавства. Однак, оновлюючи цей текст відповідно до сучасного законодавства, можна виокремити такі категорії працівників ДКВС України, за напад на яких настає кримінальна відповідальність:

1) посадові особи ДКВС України (ті співробітники, які виконують свої службові обов'язки, зокрема застосовують заходи заохочення і стягнення, здійснюють охорону та нагляд за засудженими);

2) співробітники, що здійснюють охорону та нагляд (до них належать військовослужбовці, що несуть службу з охорони, а також чергові помічники начальників установ та інші особи, які безпосередньо здійснюють нагляд за засудженими);

3) інші фахівці, що виконують службові функції (зокрема, медичні працівники, викладачі, інженерно-технічний персонал та інші особи, які працюють в установах виконання покарань і виконують свої службові обов'язки). Напад на будь-якого з цих працівників у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків розглядається як кримінальне правопорушення [381].

Розкриваючи зміст правової категорії «персонал ДКВС України», зауважимо, що Закон України «Про ДКВС України» містить окремий розділ III, який присвячено нормативному врегулюванню «персоналу ДКВС України» [284]. У цьому контексті відразу звернемо увагу на те, що,

хоча такі правові категорії, як «персонал ДКВС України», «персонал КВС України», «персонал органів та установ виконання покарань» тісно взаємопов'язані за різним рівнем ієрархії, але вони все ж таки не є тотожними, що пояснюється наступним.

Офіційною назвою персоналу центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації, працівників територіальних міжрегіональних управлінь та установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, а також інших державних установ ДКВС України прийнято вважати правову категорію «персонал ДКВС України». Тобто, персонал ДКВС України – це особи, які проходять службу або працюють безпосередньо в структурі КВС України. Основна їх функція – реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Що стосується визначення «персонал КВС України», то ця правова категорія є значно ширшою у порівнянні із поняттям «персонал Державної кримінально-виконавчої служби України» та охоплює усіх осіб, які безпосередньо залучені до функціонування кримінально-виконавчої системи та виконання її завдань, незалежно від їх правового статусу чи форми працевлаштування як єдиного державного механізму, що включає не лише персонал ДКВС України, але й інші взаємодіючі елементи. Персонал ДКВС України, установ та органів виконання покарань є складовими частинами загального персоналу КВС України. Тобто, кожен працівник ДКВС України є частиною персоналу КВС України, але не кожен працівник КВС України належить до апарату ДКВС України.

З огляду на вищенаведене, правова категорія «персонал КВС України», в порівняльному контексті, є комплексною та охоплює всіх суб'єктів, які своєю діяльністю забезпечують функціонування органів та установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, кожен у своїй сфері відповідальності та з відповідним правовим регулюванням. Основна функція персоналу КВС України полягатиме у забезпеченні комплексного

функціонування всієї системи виконання покарань, яка включає не тільки утримання, а й виправлення, ресоціалізацію, нагляд у громаді, взаємодію з іншими державними та недержавними структурами, питання медицини, освіти, духовного та психологічного розвитку, та ін.

Щодо правової категорії «персонал установ та органів виконання покарань», то вона конкретизує і вказує на працівників, які несуть службу або працюють безпосередньо в установах (наприклад, виправних колоніях, слідчих ізоляторах) та міжрегіональних територіальних органах, що є складовими частинами КВС України та ДКВС України.

Своєю чергою, А.О. Галай обґрунтовує поняття «персонал установ виконання покарання» з позицій теорії управління та адміністративного права, детально розкриваючи систему вимог до кандидатів, методи їхньої підготовки та підбору. Серед ключових складових системи побудови діяльності персоналу науковець виокремлює: організацію, управління та правове забезпечення [83, с.8].

Таким чином, порівнявши правові категорії «персонал ДКВС України», «персонал КВС України» та «персонал органів та установ виконання покарань», варто вказати у висновку на відмінності та взаємозв'язок між цими термінами, що є важливим для розуміння структури пенітенціарної системи України загалом.

Пропонуємо під правовою категорією «персонал ДКВС України» розуміти сукупність осіб, які несуть службу або працюють в органах і установах ДКВС України, забезпечуючи реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Важливо на нормативному рівні навести визначення цих категорій, задля уникнення юридичної невизначеності.

До персоналу КВС України в широкому розумінні належать:

- 1) персонал ДКВС України;
- 2) персонал органів та установ виконання покарань

органів пробації (офіцери пробації, психологи, соціальні працівники, які є державними службовцями або працюють за трудовим договором);

3) інші суб'єкти, які тісно взаємодіють із системою і забезпечують її функціонування (наприклад, фахівці, залучені на договірній основі, волонтери, медичні працівники закладів охорони здоров'я, які надають допомогу ув'язненим, хоча їхній правовий статус є зовнішнім по відношенню до безпосередніх структур ДКВС України, учителя, науково-педагогічні працівники, представники громадських організацій, які надають душпастирську допомогу, психологічну та правову допомогу, та ін.).

Окрім цього, в контексті розгляду правових категорій «персонал КВС України» та «персонал ДКВС України», «персонал органів та установ виконання покарань» варто вказати, що Закон України «Про ДКВС України» [284] оперує й такими юридичними конструкціями, як «посадові і службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів» та «працівники», при цьому не проводячи відмінностей та не розкриваючи їх значення.

У цьому контексті варто звернути увагу на висновки О. Колб та В. Ремега, сформульовані за результатами проведеного аналізу нормативно-правових актів, у яких мова йде про «персонал органів та установ виконання покарань». Так, науковці зазначають, що в жодному із них досі в повному обсязі не розкрито зміст даного поняття, а у ст. 14 Закону України «Про ДКВС України» [284], із застосуванням формального підходу перелічені тільки види персоналу ДКВС України. Водночас, тлумачення поняття «персонал органів та установ виконання покарань» має вирішальне значення при визначенні соціально-правової природи осіб, які віднесені до персоналу та їх потенційних можливостей у боротьбі зі злочинністю. Окрім цього, вказується на законодавчо допущену логічну помилку при

фактичному ототожненні категорій «персонал» та «працівники» [162, с. 116].

З цього приводу зауважимо, що, якщо мова йде про усі категорії осіб, тоді використовується термін «персонал ДКВС України». Вживання термінів «службовці і посадовці», ймовірно, охоплює весь спектр осіб, віднесених до категорій рядового і начальницького складу ДКВС України та спеціалістів (державних службовців), що не мають спеціальних звань. А якщо йдеться про осіб, які працюють за контрактом, коректним є вживання категорії «працівники».

За іншим підходом, термін «посадові особи» може мати на увазі керівний склад (начальники установ, їх заступники, начальники відділів), а також співробітників, які наділені правом давати обов'язкові до виконання вказівки, застосовувати заходи впливу до ув'язнених/засуджених (наприклад, начальники відділень, оперативні чергові). Тобто, це особи, які мають повноваження, що виходять за рамки простого виконання інструкцій.

Натомість термін «службові особи» в цьому контексті охоплюватиме ширше коло працівників, які виконують свої службові обов'язки в цих установах, але не обов'язково наділені владними повноваженнями. Наприклад, молодші інспектори, які здійснюють безпосередній нагляд, але їхні повноваження є більш обмеженими, порівняно з начальниками відділів, цивільні працівники (психологи, соціальні працівники, медичний персонал), які, хоч і не є «посадовими» у кримінально-правовому сенсі, але виконують важливі «службові» функції.

Втім, якщо говорити у контексті українського законодавства та правової термінології, особливо, коли йдеться про державні органи та установи, поняття «посадова особа» та «службова особа» дуже схожі і часто використовуються як синоніми або взаємозамінні, проте, вони мають важливі відмінності, що впливають з різних сфер регулювання.

Обидва терміни вказують на осіб, які виконують певні функції в державних органах. Основна відмінність полягає у сфері застосування та акценті, який ставиться на їхні ролі. Так, якщо йдеться про «посадову особу», то цей термін частіше використовується для позначення особи, яка постійно або тимчасово обіймає посаду в державних органах, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях, і наділена владними повноваженнями. Ключовими ознаками слугують: наявність посади, владні повноваження, підвищена відповідальність.

Щодо «службової особи», то цей термін є ширшим і може охоплювати будь-яку особу, яка виконує службові обов'язки у державних органах, на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від наявності владних повноважень. Тобто, вона безпосередньо виконує трудові функції, пов'язані зі службою (зокрема, технічні, забезпечувальні, консультаційні). Серед ключових ознак виступатимуть: виконання службових обов'язків, відсутність обов'язкових владних повноважень.

Таким чином, доходимо висновку, що «посадова особа» є більш вузьким і специфічним поняттям, що підкреслює наявність владних, організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, тоді як «службова особа» є ширшим поняттям, що охоплює будь-якого працівника, який виконує службові обов'язки, незалежно від наявності владних повноважень.

Як слушно зауважено Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, незалежно від статусу службової та посадової особи органів та установ виконання покарань, такі особи наділені обов'язками щодо дотримання стандартів діяльності персоналу інституцій виконання покарань, які містяться у всіх міжнародних нормативних актах, що регулюють соціальні норми у сфері здійснення кримінального правосуддя та виконання покарань різних видів та щодо певних соціальних груп (неповнолітніх, жінок, інвалідів,

засуджених із хронічними захворюваннями тощо), починаючи з Мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями 1955 року і завершуючи так званими «Правилами Мандели» 2015 року [150].

Розкриваючи видову характеристику персоналу ДКВС України, потрібно, перш за все, зазначити, що вона є системним описом і класифікацією працівників ДКВС України за різними критеріями, які відображають їхній правовий статус, функціональні обов'язки, рівень підготовки та місце в організаційній структурі, або ж способом розмежувати і згрупувати всіх, хто працює в системі КВС України, на чіткі категорії.

Видова характеристика персоналу ДКВС України виконує кілька важливих функцій, що полягають у наступному: 1) аналізі (дозволяє проводити глибокий аналіз кадрового потенціалу, виявляти кількісний та якісний склад персоналу ДКВС України, що є основою для подальших наукових досліджень); 2) управлінні (спрощує процеси управління персоналом, включаючи планування, призначення на посади, атестацію та мотивацію); 3) реформуванні (дає змогу ідентифікувати проблемні зони в структурі персоналу, що є критично важливим для проведення ефективних реформ); 4) порівняння (є інструментом для порівняльного аналізу з кримінально-виконавчими системами інших країн, допомагаючи визначити, які практики є застарілими, а які — передовими, і можуть бути імplementовані в Україні).

Загалом, розрізняють такі види персоналу як: 1) адміністративно-управлінський; 2) інженерно-технічний; 3) медичний [461].

Щодо підходів доктринального рівня, то звернемося до напрацювань Є. Ю. Бараша, який, використовуючи функціональний підхід, вказує, що вимоги до персоналу ДКВС України мають нормативний характер і залежатимуть від функцій, що виконуються на конкретній посаді. З огляду на це, науковець пропонує виокремлювати різні функціональні групи

персоналу, а саме: 1) оперативні підрозділи; 2) підрозділи нагляду та безпеки; 3) групи виховної роботи; 4) виробничо-технічні; 5) медико-санітарні підрозділи. Відповідно, до кожної з цих груп висувуються різні вимоги, що стосуються професійних навичок, особистих якостей та соціально-демографічних показників [14, с.78].

Із урахуванням нормативного підходу та залежно від правового статусу, виокремимо трьохкатегоріальну структуру персоналу ДКВС України:

1) особи рядового і начальницького складу (працівники, які мають спеціальні звання (від рядового до генерала) та проходять службу відповідно до законів, що регулюють діяльність КВС України, виконуючи завдання, пов'язані з охороною, режимом, оперативною роботою, наглядом, соціально-виховною та іншою діяльністю);

2) спеціалісти, що не мають спеціальних звань та є державними службовцями (працівники, які займають посади в центральному апараті, міжрегіональних територіальних управліннях та інших структурних підрозділах КВС України, але не мають спеціальних звань; виконують адміністративно-управлінські та організаційні функції);

3) працівники, що працевлаштовані за трудовим договором (особи, що працюють на посадах, що не вимагають присвоєння спеціальних звань, забезпечуючи матеріально-побутове, медичне, освітнє та інше забезпечення діяльності КВС України) [284].

Окрім цього, можна здійснити видову характеристику персоналу ДКВС України за функціональними обов'язками, виділяючи:

а) оперативний персонал (займається оперативною роботою, спрямованою на запобігання злочинності, підтримання режиму та виявлення правопорушень серед ув'язнених);

б) персонал з нагляду та безпеки (відповідає за охорону, нагляд, пропускний режим, конвоювання та загальну безпеку в установах);

в) соціально-психологічний персонал (психологи, соціальні працівники та педагоги, які проводять виховну, психологічну та соціальну роботу із засудженими та особами, узятими під варту);

г) інженерно-технічний персонал (відповідає за експлуатацію інженерних засобів охорони, технічних засобів нагляду, а також за стан будівель та споруд);

г) адміністративно-управлінський персонал (керівники різних рівнів, що забезпечують загальне управління та координацію роботи підрозділів).

Охарактеризуємо більш детально кожну категорію осіб, які можуть проходити службу в КВС України, визначаючи їх особливості залежно від правового статусу. Правовий статус службової та посадової особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів набуватиме особа, що віднесена профільним законодавством до «персоналу ДКВС України».

Щодо першої категорії – осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби, то до основних специфічних ознак їх правового статусу віднесемо:

1) встановлюються спеціальні звання, що, залежно від складу, можуть бути: а) рядовий склад (рядовий внутрішньої служби); б) молодший начальницький склад (молодший сержант внутрішньої служби; сержант внутрішньої служби; старший сержант внутрішньої служби; старшина внутрішньої служби; прапорщик внутрішньої служби; старший прапорщик внутрішньої служби); в) середній начальницький склад (молодший лейтенант внутрішньої служби; лейтенант внутрішньої служби; старший лейтенант внутрішньої служби; капітан внутрішньої служби); г) старший начальницький склад (майор внутрішньої служби; підполковник внутрішньої служби; полковник внутрішньої служби); г) вищий начальницький склад (генерал-майор внутрішньої служби; генерал-лейтенант внутрішньої служби; генерал-полковник внутрішньої служби) [284]. Присвоєння і позбавлення спеціальних звань, а також

пониження і поновлення у спеціальному званні здійснюються згідно з Порядком присвоєння спеціальних звань особам рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України та позбавлення спеціальних звань, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 22.11.2016 р. № 3301/5 [324];

2) виконання функцій, пов'язаних з охороною, наглядом та контролем за особами, які перебувають в установах виконання покарань;

3) їхня діяльність та статус, окрім Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [284], регулюється: Законом України «Про Національну поліцію» [353]; Законом України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України», який визначає сутність службової дисципліни, обов'язки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України стосовно її дотримання, види заохочень та дисциплінарних стягнень, порядок і права начальників щодо їх застосування, а також порядок оскарження дисциплінарних стягнень. Дія Дисциплінарного статуту поширюється, серед іншого, на осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, які повинні неухильно дотримуватися його вимог [287]; Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» від 06.01.2022 року № 27/5 [299]; Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження переліків посад осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, які скорочені та прирівнюються до існуючих посад, та переліку посад осіб рядового і начальницького складу органів, підрозділів, закладів та установ виконання покарань МВС, які прирівнюються до існуючих посад Державної кримінально-виконавчої служби України» 13.03.2018 р. № 686/5 [301];

4) при першому зарахуванні на посади складають Присягу, що безпосередньо пов'язана з етикою поведінки персоналу, зобов'язуючись: «...бути чесним, гуманним, сумлінним і дисциплінованим... постійно вдосконалювати професійну майстерність та підвищувати рівень культури, не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина, всіляко сприяти зміцненню правопорядку...»;

5) уповноважені на носіння зброї відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку носіння і зберігання зброї та спеціальних засобів індивідуального захисту особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби» від 28.04.2023 р. № 406 [320];

6) проходять спеціальну підготовку, яка є системою заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок осіб рядового і начальницького складу з урахуванням оперативної обстановки, специфіки і профілю їх службової діяльності відповідно до Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» від 17.03.2023 р. № 1000/5 [309];

7) спеціальний порядок проведення службових розслідувань, що здійснюється відповідно до затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 12.03.2015 р. № 356/5 «Порядку проведення службових розслідувань у Державній кримінально-виконавчій службі України» [327];

8) особливий режим роботи та норми тривалості службового часу. У цьому разі потрібно вказати на використання поняття «службовий час», під яким розуміється встановлений законодавством або на його основі відрізок часу, впродовж якого особа рядового і начальницького складу, відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку, графіка змінності, повинна виконувати службові обов'язки. Для осіб рядового і начальницького складу

встановлюється 40-годинний робочий тиждень. Особливий характер служби містить такі спеціальні умови для певних категорій осіб: 1) службу у святкові та вихідні дні; 2) службу позмінно; 3) службу з нерівномірним графіком; 4) службу в нічний час (з 22.00 год. до 6.00 год.). Водночас, за виконання службових обов'язків понад установлений службовий час, у вихідні, святкові та неробочі дні грошове забезпечення додатково не виплачується. Особам рядового і начальницького складу, які виконували службові обов'язки у вихідні, святкові та неробочі дні, крім осіб, які несуть службу за затвердженими в установленому порядку графіками змінності служби, відповідний час для відпочинку (у порядку компенсації) надається протягом двох наступних місяців [466];

9) гарантії при реорганізації, скорочені штату регламентовано КЗППУ [158], а також додатково може бути врегульовано колективним договором;

10) грошове забезпечення, що складається з: посадового окладу, оклад за спеціальним званням, щомісячні (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, премії) та одноразових (допомога для оздоровлення, матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань, одноразова грошова допомога при звільненні зі служби, грошова компенсація за невикористані дні відпусток) додаткових видів грошового забезпечення;

12) виплата при звільненні зі служби одноразової грошової допомоги: за власним бажанням, через сімейні обставини або інші поважні причини – у розмірі 25% місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби за наявності вислуги 10 років і більше [242];

у разі звільнення зі служби за віком, у зв'язку із скороченням штатів, закінченням строку контракту – в розмірі 50% місячного грошового

забезпечення за кожний повний календарний рік служби за наявності вислуги 10 років і більше;

у разі звільнення за станом здоров'я, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 50% місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби [242];

13) пенсійне забезпечення, що виплачується з урахуванням вимог Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», який визначає умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Державному бюро розслідувань, Національному антикорупційному бюро України, Службі судової охорони, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції, Бюро економічної безпеки України чи Державній кримінально-виконавчій службі України, та деяких інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом [362]; Закон України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» [380], Постанови Кабінету Міністрів України «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» від 21 лютого 2018 р. № 103 [363] та ін.);

13) інші гарантії (зокрема, пенсії в разі втрати годувальника, які призначаються сім'ям осіб рядового і начальницького складу в разі втрати годувальника, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби [242]).

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що особи рядового і начальницького складу мають чітко визначений правовий статус, який

характеризується наявністю спеціальних звань та виконанням специфічних функціональних обов'язків. Система спеціальних звань, що класифікуються за складом, забезпечує ієрархічну структуру та організацію служби, а порядок їх присвоєння та позбавлення регулюється відповідним наказом Міністерства юстиції України.

Ключовою функцією цих осіб є забезпечення охорони, нагляду та контролю за особами, які перебувають в установах виконання покарань, що підкреслює їхню важливу роль у системі виконання кримінальних покарань. Нормативно-правове регулювання їхньої діяльності забезпечує правову визначеність та прозорість у кадрових питаннях, а також сприяє ефективному виконанню завдань, покладених на КВС.

Щодо другої категорії – спеціалістів, що не мають спеціальних звань та є державними службовцями, то до основних специфічних ознак правового статусу цих осіб віднесемо:

1) нормативно-правове регламентування – діяльність регулюється загальними нормами, що діють для державних службовців (зокрема, Закон України «Про державну службу» [286], Закон України «Про запобігання корупції» [292], інші закони та нормативно-правові акти, що регулюють діяльність державних службовців);

2) займають посади, що не передбачають присвоєння спеціальних звань;

3) виконують функції, пов'язані з адміністративним, фінансовим, юридичним та іншим забезпеченням діяльності пенітенціарних установ;

4) присвоюються ранги державного службовця, яких наразі дев'ять [248];

5) окремий порядок проведення дисциплінарного провадження;

6) структура заробітної плати;

7) система навчання та підвищення кваліфікації;

8) щорічне оцінювання та ін.

Отже, спеціалісти, які не мають спеціальних звань водночас є професійними працівниками органу державної влади, займаючи посаду державної служби. На законодавчому рівні визначення поняття «державний службовець» закріплено в ч. 2 ст. 1 Закону України «Про державну службу»: державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [286].

Детермінуючими ознаками спеціаліста ДКВС України, що є державним службовцем є: громадянство України; здійснення публічної, професійної, політично неупередженої діяльності, яку пов'язано з практичним виконанням завдань і функцій держави; заміщення посади державної служби в органі державної влади; отримання заробітної плати за рахунок коштів державного бюджету.

Крім того, державні службовці ДКВС України займають посади, які віднесені до відповідних категорій посад державних службовців на підставі рішення Кабінету Міністрів України [284]. Відповідна посада державної служби визначає обсяг посадових прав та обов'язків державного службовця; просування державного службовця передбачає зайняття більш високої посади, що є тією мотиваційною силою, яка, відіграє важливу роль у проходженні державної служби.

Бесчастний В.М. зауважує, що не можна розуміти під службовою кар'єрою виключно вертикальне просування по службі, оскільки, обіймаючи навіть рівнозначну посаду, особа може зростати професійно [18, с.77].

Статтею 6 Закону України «Про державну службу» визначено, що

посади державної служби в державних органах поділяються на категорії та підкатегорії залежно від порядку призначення, характеру та обсягу повноважень, змісту роботи та її впливу на прийняття кінцевого рішення, ступеня посадової відповідальності, необхідного рівня кваліфікації та професійних компетентностей державних службовців [286].

На нормативному рівні виокремлено такі категорії посад державної служби:

1) категорія «А» (вищий корпус державної служби), до якої віднесено посади: Керівника Апарату Верховної Ради України та його заступників; керівника апарату (секретаріату) постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України; Державного секретаря Кабінету Міністрів України та його заступників, державних секретарів міністерств; керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, та їх заступників; керівників апаратів Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів та їх заступників, керівників секретаріатів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та їх заступників, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників; керівників державної служби в інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, та їх заступників;

2) категорія «Б», до якої віднесено посади: керівників та заступників керівників державних органів, юрисдикція яких поширюється на територію Автономної Республіки Крим, однієї або кількох областей, міст Києва і Севастополя, одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення; керівників державної служби у державних органах, юрисдикція яких поширюється на територію Автономної Республіки Крим, однієї або кількох областей, міст Києва і Севастополя, одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення; керівників та заступників

керівників структурних підрозділів державних органів незалежно від рівня юрисдикції таких державних органів;

3) категорія «В», до якої віднесено інші посади державної служби, які не включено до категорій «А» і «Б» [286].

Кожна із посад державної служби характеризується відповідним профілем, що відображає комплексну характеристику посади державної служби, що містить деталізований опис виконуваної за посадою роботи та перелік необхідних державному службовцю для виконання посадових обов'язків спеціальних знань, умінь і навичок. Відповідно, державні службовці ДКВС України, можуть мати різний обсяг прав і обов'язків.

Притягнення до відповідальності державних службовців наділено своїми особливостями. Як зазначає, А.І. Берлач інститут відповідальності є обов'язковим елементом системи кожної галузі права, зокрема і службового, оскільки саме це правове утворення своїм завданням передбачає гарантування належної реалізації правового статусу кожного публічного службовця [16, с. 5].

Щодо третьої категорії – працівника, що працює за трудовим договором, то до основних специфічних ознак правового статусу цих осіб віднесемо: 1) трудові відносини регулюються трудовим законодавством (зокрема, КЗПпУ [158], Колективним договором [344], трудовим договором);

2) ці особи не є державними службовцями та не мають спеціальних звань;

3) виконують функції, пов'язані з обслуговуванням та забезпеченням діяльності пенітенціарних установ (зокрема, водії, прибиральники, технічний персонал тощо).

Щодо відмінностей у правовому статусі працівників ДКВС України, які посідають різне правове положення, то їх, на думку О.О. Єрмак, можна систематизувати наступним чином: 1) кваліфікаційні вимоги, що

висуваються до працівників ДКВС України в залежності від видової приналежності посади, яку вони займатимуть; 2) правове регулювання порядку проходження служби в ДКВС України; 3) можливість застосування заохочувальних заходів та у разі порушень, - притягувати до відповідальності; 4) порядок припинення служби [22, с. 807]; 5) сукупність наданих прав, обов'язків та гарантій; 6) вимоги підвищення кваліфікації тощо [129].

Найбільш вузьким та поширеним є визначення правового статусу як становища певного суб'єкта в так званій правовій реальності або правовому полі. Саме це становище і відображає взаємозв'язки певного суб'єкта з іншими учасниками правового регулювання, зокрема суспільства та держави. Залежно від суб'єкта, правовий статус може мати різний склад елементів наповнення [17, с. 344].

Загалом, потрібно зазначити про відмінність між різними категоріями працівників ДКВС України, що проявляється через: правовий статус, обсяг та характер повноважень, займану посаду, порядок прийняття на роботу, соціальні гарантії, процедуру проведення перевірок, виду дисциплінарної відповідальності, до якої може бути притягнуто особу. Зокрема, особи рядового і начальницького складу будуть наділені обсягом повноважень, пов'язаних з охороною та наглядом, у той час як державні службовці виконуватимуть адміністративні функції, а працівники за трудовим договором – допоміжні функції.

У цій частині дисертації охарактеризовано поняття «персонал КВС України», проведено видову характеристику та здійснено порівняльний аналіз.

3.2. Специфіка проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України

Проходження служби в ДКВС України є багатограним та складним явищем, що має свою специфіку, яка першочергово полягає в унікальності правового статусу персоналу, що відрізняє її від інших видів державної служби та правоохоронної діяльності, а також характері завдань, обумовлених постійним і безпосереднім контактом із засудженими та особами, узятими під варту, умовами підвищеного ризику, закритості простору.

Передусім, складність проходження служби в ДКВС України зумовлена значним обсягом нормативно-правових актів, які регламентують її змістовні та процедурні аспекти та належать до різних галузевих сфер — від державної служби та кримінально-виконавчого права до адміністративного та трудового законодавства, що підкреслює необхідність їхнього всебічного доктринального аналізу та систематизації на науковому рівні. Окрім цього, персонал органів та установ виконання покарань, зазвичай, має справу з важким у соціальному сенсі контингентом, якому притаманні наявність асоціальних установок, некерованість, агресивність, прихований характер злочинної діяльності, нерідко вороже ставлення до співробітників [455], власна в'язнична субкультура.

Специфіка проходження служби в ДКВС України є комплексною та охоплює ключові напрями, які можливо систематизувати у декілька груп: 1) вступ на службу (прийняття на посаду); 2) професійний розвиток та службова кар'єра (атестація, присвоєння спеціальних звань); 3) правовий статус; 4) професійна діяльність; 5) професійна підготовка підвищення кваліфікації; 6) соціальне та правове забезпечення (гарантії, державний захист, пенсійне забезпечення); 7) реалізація службових обов'язків та владних повноважень; 8) відповідальність за порушення

законодавства; 9) припинення служби (звільнення). Охарактеризуємо окремі із вищезазначених напрямів специфіки проходження служби в ДКВС України більш детально.

Так, щодо правового статусу та професійної діяльності, то на відміну від інших правоохоронних органів та державних службовців, персонал ДКВС України виконує завдання, визначені КВК України [180], що включають не тільки охорону та нагляд, а й безпосереднє виконання покарань, роботу з індивідуальною поведінкою засуджених та підготовкою до їхньої адаптації в соціумі після звільнення.

Щодо умов служби в ДКВС України, то вони передбачають роботу в ізольованих умовах, у постійному контакті з особами, які відбувають покарання, або перебувають під вартою, що створює високе психологічне навантаження та вимагає від працівників стресостійкості та самоконтролю. Додаткові ризики пов'язані з можливими конфліктами, захворюваннями, надзвичайними ситуаціями та умовами воєнного стану.

Щодо стосується системи підготовки та підвищення кваліфікації, то в даному випадку слід відмітити на вузькоспеціалізованому характері професійного навчання персоналу ДКВС України, що передбачає підготовку до виконання специфічних завдань, включаючи психологічну, правову та фізичну підготовку, й існуванні відомчої системи навчальних закладів (зокрема, центрів професійної підготовки кадрів, що забезпечують підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації молодшого складу ДКВС України (Дніпровський центр ПКП ДКВС, Хмельницький центр ПКП ДКВС) [106].

Важливо відзначити, що особливості проходження служби в ДКВС України будуть залежати й від видової приналежності персоналу до відповідної категорії посади. В цьому контексті зазначимо, що проходження служби в ДКВС України може відбуватися в трьох основних формах:

- 1) як особа рядового і начальницького складу (атестований персонал);
- 2) як спеціаліст без спеціальних звань, що має статус державного службовця (державний службовець);
- 3) як працівник, який працює на основі трудового договору (працівник за трудовим договором).

Першочергово охарактеризуємо суть та зміст правової категорії «проходження служби в ДКВС України» в цілому та її різновидів, що стане основою подальшого виявлення їх специфіки в ДКВС України. Примітно, що нормативного визначення терміну «проходження служби в ДКВС України» не вироблено досі.

З огляду на що, пропонуємо термін «проходження служби в ДКВС України» загалом розглядати як комплексну правову та соціальну категорію, яка охоплює весь процес службової діяльності в ДКВС України, що регулюється нормативно-правовими актами та має на меті забезпечення належного функціонування КВС України (від моменту прийняття особи на службу (роботу) до її звільнення). Суть проходження служби в ДКВС України полягає в реалізації державою функцій ізоляції, покарання та ресоціалізації ув'язнених, тоді як зміст - відображає конкретні етапи та аспекти, що її складають.

Служба в ДКВС України не є однорідною. Вона має три ключові різновиди, які визначаються правовим статусом працівників і мають свої специфічні особливості, а саме: проходження служби атестованим персоналом (особами рядового і начальницького складу), проходження служби державними службовцями, виконання трудових обов'язків працівниками за трудовим договором. Тобто, проходження служби в ДКВС України суттєво відрізнятиметься в залежності від виду категорії, до якого належить працівник.

Порівняльний аналіз відмінностей проходження служби залежно від категорії персоналу наведено в таблиці, яка є Додатком.

Критерій відмінності	Атестований персонал (особи рядового та начальницького складу)	Державний службовець	Працівник за трудовим договором
Нормативна база	Регулюється Законом України "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", відомчими положеннями та статутами.	Регулюється Законом України "Про державну службу" та іншими актами.	Регулюється Кодексом законів про працю України.
Проходження конкурсного відбору на службу	Порядок проведення конкурсу затверджується Наказом Мініюсту від 27.02.2020 р. № 701/5 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до Державної	Регулюється Законом України «Про державну службу», ПКМУ від 25.03.2016 р. № 246 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби»	Регулюється Кодексом законів про працю України. Конкурсний відбір не є обов'язковою умовою, а рішення приймається керівником на підставі оцінки професійної

	кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад»		придатності кандидата.
Правовий статус	Має спеціальні звання, формений одяг, жетони. Є носієм владних повноважень.	Має ранги державного службовця. Виконує адміністративно-управлінські функції.	Не має звань, рангів чи владних повноважень. Виконує допоміжні або господарські функції.
Умови служби	Несе службу, пов'язану з високими ризиками та психологічним навантаженням.	Працює в адміністративних приміщеннях, ризики нижчі.	Працює в адміністративних приміщеннях, ризики нижчі.
Соціальний та пенсійний захист	Має право на спеціальні державні гарантії, пільги, окреме пенсійне забезпечення (за вислугою років) та державний захист.	Має соціальні гарантії, передбачені Законом "Про державну службу", пенсійне забезпечення — загальне.	Має соціальні гарантії згідно з Кодексом законів про працю України, пенсійне забезпечення — загальне.

Відповідальність	Несе дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність відповідно до спеціальних норм.	Несе дисциплінарну відповідальність за порушення законодавства про державну службу.	Несе дисциплінарну відповідальність згідно з Кодексом законів про працю України
Порядок проведення перевірок (службових розслідувань)	Наказ Мініюсту «Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у ДКВС України» від 12.03.2015 р. № 356/5	ПКМУ «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування» від від 13.06.2000 р. № 950	Кодекс законів про працю України, колективний договір, трудовий договір

*Примітка: розроблено автором

Окрім цього, конкретні функції та повноваження кожної категорії осіб, відрізнятимуться залежно від посади та специфіки установи й органу виконання покарань, в якій працює особа. У попередньому підрозділі дисертації доволі детально охарактеризовано правовий статус кожної категорії працівника ДКВС України. Тож в даному, - проаналізуємо більш детально специфіку проходження служби в ДКВС України кожного різновиду загалом.

Так, основним різновидом, що є найбільш специфічним в ДКВС України можна вважати проходження служби атестованим персоналом (особами рядового і начальницького складу). Загалом він регулюється спеціальним законодавством (зокрема, Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [284; 181], відомчими положеннями та статутами), передбачає наявність спеціальних звань [324], форменого одягу, відомчих відзнак, а також особливі умови служби, державний захист і пенсійне забезпечення за вислугою років.

Окрім цього, особливістю проходження служби особами рядового і начальницького складу в ДКВС України є спеціальні правила атестації цього персоналу з метою оцінки їхніх ділових, професійних, особистих якостей, кваліфікаційного рівня на підставі глибокого і всебічного вивчення, визначення відповідності займаним посадам, зміцнення дисципліни та дотримання законності, а також перспектив подальшого проходження служби. Атестація складається з двох основних етапів: письмового іспиту та співбесіди. Під час письмового іспиту перевіряють знання рядового та начальницького складу щодо Конституції України [168], антикорупційного законодавства та спеціальних законів, що регулюють діяльність ДКВС України. Кожен білет для рядового і молодшого начальницького складу містить два питання: одне стосується антикорупційного законодавства, а інше — спеціального законодавства ДКВС України. Після іспиту всі члени атестаційної комісії перевіряють та оцінюють відповіді. Далі проводиться співбесіда, яка оцінює кандидатів за двома критеріями: професійні знання та ділові й особисті якості [325].

Щодо порядку присвоєння звань особам рядового та начальницького складу ДКВС України слід зазначити, що вони можуть бути: первинними (отримують особи, що вперше вступають на службу до ДКВС України, або ті, хто переводиться з інших міністерств чи правоохоронних органів із наявним званням після переатестації); чергові звання (присвоюються

відповідно до займаної посади); дострокові або на один ступінь вище, ніж передбачено штатною посадою (за особливі досягнення в службі, сміливі або самовіддані дії під час виконання обов'язків) [324].

Ще однією особливістю проходження служби для зазначеної категорії персоналу слугуватиме наявність спеціальних вимог до підготовки, що є системою заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок осіб рядового і начальницького складу з урахуванням оперативної обстановки, специфіки і профілю їх службової діяльності. При цьому, заняття із службової підготовки проводиться: як правило, за місцем служби осіб рядового і начальницького складу; в навчальних групах; з урахуванням специфіки службової діяльності або в структурному підрозділі; відповідно до попередньо складеного плану; проводяться впродовж навчального року у денний час, вільний від чергування; час для проведення занять з фізичної, вогневої та стрийової підготовки не враховується в тривалість навчального часу. Структурно службова підготовка складається із: 1) загальної підготовки – навчальна дисципліна, яка передбачає вивчення вимог нормативно-правових актів та організаційних документів щодо діяльності органів і установ ДКВС та їх практичного застосування; 2) фахової підготовки – навчальна дисципліна, спрямована на набуття необхідних знань, умінь та навичок для успішного виконання обов'язків з урахуванням специфіки проходження служби на конкретній посаді, у тому числі щодо порядку дій під час надзвичайних подій і під час проведення спеціальних операцій [309; 251; 252].

Наступною специфічною ознакою проходження служби на посадах, які розглядаються, є виконання оперативно-розшукових функцій (що є однією з підстав віднесення їх до правоохоронних органів). Загалом, категорія «функція» відображає характеристику спрямування діяльності конкретного суб'єкта та відображає зміст цієї діяльності. На думку

В.О. Котюк, поняття «функції держави» розкривається як основні напрями діяльності держави із забезпечення потреб та інтересів суспільства [172, с.14]. Дещо інше тлумачення правової категорії «функція» надає П.М. Рабінович, визначаючи її як напрямки діяльності, в яких простежується соціальна сутність держави та її призначення [397, с.41]. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» встановлено такі характеристики, що сприяють визначенню оперативно-розшукової функції службовцями ДВКС України: оперативно-розшукова діяльність визначається як система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів; до підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність віднесено органи і установи виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України; оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності надається сукупність правомочностей (наприклад, опитування осіб за їх згодою, використання їх добровільної допомоги; проведення операцій із захоплення злочинців; припинення кримінальних правопорушень або розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб тощо) [355].

Використання негласних слідчих (розшукових) дій дозволяє збирати інформацію та докази [182, с. 276] для запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, а також виявляти злочинні групи. В даному контексті важливо виокремлювати пошуково-пізнавальні можливості різновидів типових слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій в межах кримінальних проваджень, що розслідуються або вчиняються в установах виконання кримінальних покарань та слідчих ізолятора [478, с. 8]. Особливу увагу приділяючи методам виявлення, документування та припинення такого виду кримінальних правопорушень (в тому числі,

шляхом залучення таємних агентів, проведення спостереження, опитувань та інших оперативно-розшукових заходів) [450 с.167], додержанню законності під час проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій [7, с. 350].

Потрібно враховувати те, що до складу оперативно-розшукових функцій входять як розвідувально-пошукові, так і контррозвідувальні заходи, що здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності. При цьому, їх слід відрізнити від розвідувальних і контррозвідувальних заходів, що проводяться спеціалізованими підрозділами та іншими розвідувальними органами України для отримання фактичних даних про розвідувально-підривно діяльність спеціальних служб іноземних держав, а також іншої інформації, яка необхідна для забезпечення інтересів безпеки громадян, суспільства й держави [474]. Отже, оперативно-розшукові функції органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів чітко окреслені в конкретних заходах і не можуть піддаватись розширеному тлумаченню.

В більшій мірі саме атестований персонал (особи рядового і начальницького складу) несе службу, пов'язану з високими ризиками та психологічним навантаженням, а також заступає на добові чергування, в незалежності від займаної посади.

Отже, служба рядового та начальницького складу в органах ДКВС України має свої особливості, що підтверджується відповідними наказами Міністерства юстиції, якими врегульовані питання, пов'язані з атестацією, підготовкою, дисциплінарною відповідальністю та присвоєнням спеціальних звань. [30, с. 167]. Примітно, що умови їхньої служби регулюються як спеціальним законодавством, розробленим саме для діяльності ДКВС України (зокрема, щодо атестації, підготовки, притягнення до дисциплінарної відповідальності та присвоєння спеціальних звань), так і загальним, до прикладу, антикорупційним

законодавством. Тобто, це означає, що служба осіб рядового та начальницького складу в органах ДКВС України підпорядковується подвійному нормативному регулюванню, що враховує як специфіку роботи в сфері виконання кримінальних покарань, так і загальні антикорупційні вимоги, що поширюються на весь публічний сектор України. Відповідно, йдеться про положення Закону України «Про запобігання корупції» [292] та Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [284].

Щодо проходження служби державними службовцями, то цей різновид проходження служби регулюється Законом України «Про державну службу» [286]. Державним службовцям встановлюються ранги, вони займають адміністративно-управлінські посади та виконують організаційні функції, що є спільними для всієї системи державної служби.

Щодо специфіки проходження служби в ДКВС України державними службовцями, то вона полягатиме в наступному. Первинно, окреслення умов проходження державної служби в ДКВС України міститься в нормах службового та спеціального законодавства. Відповідно, мова йде про норми Закону України «Про державну службу» [286] та Закону України «Про ДКВС України» [284]. Звернемо увагу на суть та зміст проходження державної служби в цілому, що стане основою подальшого виявлення їх специфіки в ДКВС України [30, с.166].

Узагальнюючи доктринальні підходи науковців щодо поняття «проходження державної служби», то можна сказати, що це процес, який складається з низки обов'язкових і додаткових процедур, які супроводжують діяльність державного службовця.

При цьому, називати такі елементи «стадіями» недоцільно, оскільки вони не завжди мають чітку послідовність або зв'язок між собою. На сьогодні законодавство не містить офіційного визначення цього терміну [116, с. 105]. Одночасно, ст. 38 Закону України «Про державну

службу», назва якої «Проходження державної служби», регулює: прийняття на державну службу, просування по службі державних службовців, вирішення інших питань, пов'язаних із службою, здійснюються з урахуванням категорій посад державної служби та рангів державних службовців як виду спеціальних звань, що їм присвоюються [286].

На відміну від загальних правил, проходження державної служби ДКВС України має свої особливості, що зумовлені її специфікою. Втім, поняття «прийняття на державну службу» не є тотожним «вступу на державну службу», а скоріше фіксує момент, коли особа вже набула відповідного статусу.

Відбір і призначення на посаду кваліфікованого персоналу ДКВС України вважається пріоритетом кадрового забезпечення органів і установ виконання покарань. На думку В.В. Сірець, головним джерелом кадрового забезпечення органів і установ виконання покарань є: громадяни України; випускники навчальних закладів ДКВС України; особи, які відслужили строкову службу у Збройних силах України та офіцери запасу; випускники цивільних або військових вищих навчальних закладів [424].

Окремої думки заслуговує позиція О.Г. Ткаченка, який вважає, що під час прийому на роботу працівників, крім дотримання формальних вимог, основним об'єктом уваги має бути рівень інтелекту кандидата, його фізична та розумова придатність, індивідуальні якості та здібності. Усі кандидати повинні володіти такими розумовими якостями, які дадуть їм змогу осягнути як складність правових норм, так і людей, з якими їм доведеться працювати.

Загалом, можна зазначити, що специфіка проходження державної служби в ДКВС України залежить від двох ключових факторів: а) місця її проходження та б) наявності спеціального статусу державного службовця. Коли особа стає частиною персоналу ДКВС України, вона одночасно

набуває цього статусу, хоча не всі працівники є державними службовцями. Це, своєю чергою, накладає додаткові вимоги, особливо на рядовий і начальницький склад. Наприклад, під час службових перевірок вони зобов'язані суворо дотримуватися службової дисципліни, що включає вимоги Присяги, яку вони складали. Такі додаткові вимоги підкреслюють унікальний характер їхньої служби в порівнянні з іншими державними службовцями [327].

Цінним у практичному сенсі є підхід Х.П. Ярмачі та А.Д. Бабчук, які пропонують вимоги, що висуваються до кандидатів на вакантні посади державної служби, залежно від цільової спрямованості систематизувати на три групи: 1) безумовні вимоги, до яких зараховано наявність громадянства України, володіння державною мовою, досягнення повноліття, відповідного ступеня освіти; 2) загальні вимоги: стаж роботи та досвід роботи; 3) спеціальні вимоги: наявність досвіду роботи в конкретній сфері діяльності, необхідні знання, уміння та навички, особистісні компетенції (креативність, ініціативність, вимогливість, уміння працювати у стресових ситуаціях, дипломатичність тощо) [489, с. 121].

Таким чином, проходження державної служби в ДКВС України характеризується специфікою об'єктно-процедурного аспекту державної служби (прийняття на державну службу, просування по службі, вирішення інших питань, пов'язаних із службою) внаслідок притаманної інституційної специфікації органів та установ.

Після зарахування до персоналу ДКВС України, особа автоматично набуває спеціального статусу державного службовця, проте не всі працівники ДКВС України мають такий статус [30, с. 166]. Отже, особливості проходження державної служби в цій установі визначаються: а) місцем її проходження; б) наявністю спеціального статусу у конкретного працівника.

Щодо виконання трудових обов'язків працівниками за трудовим договором, то цей різновид регулюється Кодексом законів про працю України [158]. Зазначені особи не є носіями владних повноважень і не мають спеціальних звань. Вони виконують допоміжні та технічні функції, які забезпечують життєдіяльність установ ДКВС України. Окрім цього, окремі права та обов'язки можуть вказуватись в тексті трудового договору та колективному договорі. Однак, за загальним правилом вони не можуть звужувати права та гарантії, регламентовані Кодексом законів про працю України [158].

Втім, незалежно від виокремлених відмінностей, що існують в ДКВС України в залежності від категорії посади, усі працівники ДКВС України проходять спеціальний вид служби, що наділений як спільними, так і спеціальними характеристиками [284]. При цьому, спільні ознаки, що притаманні службі в ДКВС України, не залежатимуть від займаної посади, а спеціальні – стосуватимуться служби з врахуванням зайнятої посади [29, с. 205].

Прикладом спільних характеристик для всіх категорій персоналу ДКВС України буде слугувати застосування: загальних кваліфікаційних вимог до кандидатів на посади в частині громадянства, вільного володіння державною мовою, відсутності судимості; універсальних кваліфікаційних вимог професійної придатності та етичних норм (зокрема, щодо обов'язку дотримуватися норм професійної етики, гуманно ставитися до засуджених і осіб, узятих під варту [284]).

Втім, є характеристики, які набуватимуть статусу спільних лише для окремих категорій працівників ДКВС України. Так, наприклад, однією із спільних характеристик для атестованого персоналу та державних службовців ДКВС України є те, що на них поширюються норми законодавства, що регулює діяльність правоохоронних органів. Зазначене є важливою ознакою, яка відрізняє їх від працівників за трудовим договором.

Так, Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» визначає, хто є працівником правоохоронного органу, і встановлює, що такі працівники та їхні близькі родичі (батьки, дружина/чоловік, діти, рідні брати та сестри, діди, баби, онуки) мають право на державний захист. В розумінні закону правоохоронними органами вважаються: прокуратура, Національна поліція, Служба безпеки, Національне антикорупційне бюро України, органи Державної кримінально-виконавчої служби, включаючи установи виконання покарань та слідчі ізолятори, а також інші органи, що виконують правоохоронні функції, такі як органи охорони кордону, Бюро економічної безпеки, органи фінансового контролю та інші. Державний захист надається в тому випадку, якщо посягання на життя, здоров'я, житло або майно цих осіб перешкоджає працівникам суду та правоохоронних органів виконувати їхні професійні обов'язки [283]. Водночас, закон уточнює, що державному захисту підлягають, серед інших, й правоохоронці, які приймають безпосередню участь в: оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності; охороні громадської безпеки; нагляді та контролі за виконанням законів, а також їх близькі родичі, що забезпечує додатковий рівень безпеки.

До особливих заходів державного захисту, що застосовуватимуться у межах Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», віднесено: 1) особисту охорону, охорону житла та майна; 2) видачу зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; встановлення телефону за місцем проживання; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку; 5) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; 6) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміну документів, зміну зовнішності, персональних та/або біометричних даних, переселення в інше місце проживання [283]. Хоча цей закон був

прийнятий у 1993 році, його норми видаються адаптованими до сучасних ризиків та викликів. Водночас, слід відмітити, що більшість положень цього закону мають декларативний характер і часто не застосовуються на практиці через відсутність необхідного фінансування, матеріально-технічного забезпечення та механізмів впровадження.

Окрім цього, незалежно від вторинної детермінації, особи рядового і начальницького складу та державні службовці проходять спеціальний вид служби (кримінально-виконавчий), якому притаманні наступні вимоги, серед яких як приклад наведено: 1) дотримання норм антикорупційного законодавства; 2) вступ на службу осіб, які мають відповідні особисті, ділові, моральні якості, освітній та професійний рівень; 3) встановлення кваліфікаційних вимог професійної придатності, що можуть включати в себе етику взаємин з ув'язненими, високих особистих стандартів; позитивного впливу на засуджених із викликом у них поваги [314]; 4) застосування заходів державного захисту, передбачених для осіб, що проходять службу в правоохоронних органах[30]; 5) придатність за станом здоров'я та віком; 6) проходження спеціальної перевірки кандидата на посаду; 7) інші.

Таким чином, служба в ДКВС України є особливим (складним) видом діяльності, зважаючи на її зміст та завдання, що вимагає від персоналу не лише дотримання суворих правил, встановлених законодавством, а й високого рівня професійної підготовки, психологічної стійкості, здатності працювати в екстремальних умовах, умінням поєднувати виконання функцій покарання з елементами соціально-виховної роботи та ресоціалізації. На відміну від осіб, які відбувають покарання з примусу, персонал ДКВС України проходить службу добровільно, усвідомлюючи специфіку та відповідальність, що покладається на нього державою.

У цій частині дисертації визначено специфіку проходження служби в ДКВС України.

3.3. Відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України

Служба в ДКВС України є різновидом публічної служби, в межах якої виникають відповідні публічні службові відносини. Одночасно, цей вид службової діяльності здійснюється в державних органах, які виконують відповідні функції держави. Таким чином, служба в ДКВС України детермінується через підпорядкованість, тобто наявність у системі органів, які здійснюють державне управління, вищих і нижчих функціональних ланок з чіткою субординацією та ієрархією. Відносини між органами й установами виконання кримінальних покарань та їх посадовими особами як суб'єктами публічної управлінської діяльності можуть мати як субординаційний, так і координаційний характер. Узгодження (упорядкування) управлінських дій приводить до встановлення між ними вертикальних зв'язків – субординації, тобто, підпорядкування одного інтересам іншого [20, с. 625].

При цьому, субординаційні відносини можуть бути таких видів: 1) пряме підпорядкування; 2) непряме підпорядкування; 3) подвійне підпорядкування; 4) ієрархічне підпорядкування [4].

Пряме підпорядкування є одним із найважливіших елементів цієї системи. Воно означає, що службовець безпосередньо підзвітний лише одному керівнику, який займає вищу посаду, що створює прямий і нерозривний ланцюг «керівник-підлеглий». Суть прямого підпорядкування полягає в тому, що всі накази, розпорядження та завдання передаються від вищого керівника до нижчого без посередників. Наприклад, молодший інспектор слідчого ізолятора отримує свої завдання безпосередньо від

начальника відділу охорони, а не від керівника іншої структурної одиниці, що забезпечує єдиноначальність — принцип, за яким відповідальність за певні дії чи бездіяльність лежить на одній конкретній особі. Пряме підпорядкування забезпечує чітку відповідальність. Кожен службовець знає, хто є його безпосереднім керівником і перед ким він відповідає за виконання своїх обов'язків. Своєю чергою, керівник несе відповідальність за дії свого підлеглого. Чітко визначена ієрархія мінімізує плутанину, а оперативне виконання наказів стає простішим, завдяки відсутності проміжних ланок рішення ухвалюються швидше, а інформація передається оперативніше.

Своєю чергою, непряме підпорядкування є більш опосередкованим, на відміну від прямого підпорядкування, де існує чіткий і нерозривний ланцюг наказів. Воно виникає, коли вищестоящий орган або посадова особа впливає на роботу підрозділу чи окремого працівника не через індивідуальні накази, а через функціональні або галузеві рішення. Наприклад, начальник установи виконання покарань не є прямим начальником для медичного працівника, який працює в цій установі. Проте, він може давати йому вказівки щодо графіка роботи, адміністративних питань чи порядку взаємодії з ув'язненими. Водночас, медичний працівник функціонально підпорядковується керівнику медичної служби, який можливо і не віддає йому щоденних наказів, але саме він розробляє медичні стандарти, програми лікування та методики роботи, які обов'язкові для виконання. Непряме підпорядкування є своєрідною системою залежностей, де службовець може мати кілька керівників за різними напрямками діяльності. Один відповідає за загальні адміністративні питання (пряме підпорядкування), а інший — за фаховий, спеціалізований напрям (непряме підпорядкування). Такий механізм дозволяє забезпечити як єдиноначальність, так і спеціалізований контроль у різних сферах роботи ДКВС України.

Потрібно виділити і подвійне підпорядкування, коли одна посадова особа або підрозділ одночасно підпорядковується двом різним керівникам. Логіка такого підпорядкування полягає в розподілі повноважень. Зазвичай, один керівник відповідає за адміністративну та господарську діяльність, контролюючи бюджет, дисципліну, матеріальне забезпечення та інші загальні питання. Другий керівник відповідає за фаховий, або функціональний, напрям. Він надає методичні вказівки, контролює дотримання професійних стандартів та оцінює якість виконання спеціалізованих завдань.

Останній вид субординаційних відносин — це ієрархічне підпорядкування. За своєю суттю ієрархія означає, що існує багатоступенева структура посад, де кожна вища ланка має право віддавати накази нижчій. Такий ланцюг починається з найвищого керівництва і спускається аж до рядових співробітників. Наприклад, в ДКВС України накази та розпорядження йдуть від Міністерства юстиції, через міжрегіональні управління, до начальників конкретних установ і, зрештою, до безпосередніх виконавців — інспекторів та інших фахівців.

Означена система не тільки визначає, хто кому підпорядковується, але й встановлює основні правила взаємодії. Саме в рамках ієрархічного підпорядкування ми зустрічаємо такі поняття, як «пряме підпорядкування» (коли керівник і підлеглий знаходяться на суміжних щаблях), непряме (коли керівний вплив здійснюється через функціональні вказівки, а не особисті накази) та «подвійне підпорядкування» (коли одна особа чи підрозділ одночасно підпорядковується двом різним ієрархічним вертикалям). Усі ці форми є невід'ємними частинами єдиної ієрархічної структури, яка забезпечує дисципліну, порядок та ефективність у виконанні службових обов'язків.

У даному випадку варто приділити увагу вказівкам, які надаються органами прокуратури, підрозділами Мін'юсту, міжрегіональними

територіальними управліннями. До прикладу, Вказівка про усунення порушень вимог Закону України «Про попереднє ув'язнення» та нормативних актів ДКВС України в діяльності ДУ «Кропивницький слідчий ізолятор», причин та умов, що їм сприяють від 05.06.2019 р., яка видана за результатами проведеної працівниками прокуратури перевірки, в ході якої було виявлено: відсутність камер відеоспостереження; неналежний санітарний стан в кожній третій камері (велика кількість клопів, тарганів); тривалий час утримуються та перебувають на лікуванні особи, що мають тяжкі форми захворювання на туберкульоз легень [77].

Потрібно виходити з того, що відносини підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України є видом державно-службових відносин у сфері публічного управління, учасники яких взаємодіють через субординацію та виконання владних приписів.

Таке твердження співпадає з широким підходом до визначення терміну «державно-службові відносини» [20, с. 627], запропонованого В.Ю. Поплавським, згідно з яким – це правовідносини у сфері публічної служби, якою охоплено не тільки державну службу, але й службу у Збройних силах України, Національній гвардії України, прокуратурі та інших формуваннях, служба в яких передбачає отримання спеціальних звань і пов'язана з реалізацією правоохоронної функції держави, а також функцією захисту національних інтересів від протиправних посягань [254, с. 135].

Характеризуючи відносини влади-підпорядкування в КВС України, потрібно зазначити, що їм притаманно як загальні, так і специфічні ознаки.

Первинно, серед загальних ознак, притаманних відносинам влади-підпорядкування в КВС України, виокремимо державно-службовий характер. Зазначене пояснюється тим, що будь-які суспільні відносини, які пов'язані з певним видом трудової діяльності людини – «службою» є «службовими». Причому, як відмічає Л.Р. Біла-Тіунова, в даному разі

йдеться не просто про службу (громадську, політичну, релігійну тощо), а службу державну, що здійснюється від імені держави, за участі держави, для держави і суспільства [52, с. 10].

Враховання державно-службового характеру при розкритті змісту відносин влади-підпорядкування в КВС України вказує на те, що, в незалежності від місця, де здійснюється проходження служби, такі відносини матимуть управлінський характер та регулюватимуться адміністративним правом, а також виникатимуть, розвиватимуться та припинятимуться шляхом реалізації службовими особами своїх прав та виконання юридичних обов'язків, установлених і гарантованих державою [6, с. 34; 472, с. 22].

Той факт, що відносини влади-підпорядкування в КВС України регулюються нормами адміністративного права та мають управлінський характер означатиме, що їм притаманно й інших, окрім вищенаведених загальних ознак, серед яких:

- 1) учасником таких відносин є суб'єкт, на якого покладено виконання функцій держави та який наділений відповідним обсягом компетенції;
- 2) поведінка учасників таких відносин регулюється нормами права;
- 3) спрямуванням таких відносин є забезпечення публічно-правового та (або) державного інтересу;
- 4) забезпеченість відносин можливістю застосування адміністративного примусу;
- 5) у таких відносинах настання відповідальності настає не перед іншою стороною, а перед державою;
- 6) спір, що виникає між учасниками таких відносин може розглядається в адміністративному порядку тощо [20, с. 628].

Водночас відносинам влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України притаманно й ряд специфічних ознак, які відрізняють їх від загальних відносин влади-підпорядкування, серед яких:

1) учасниками відносин є персонал ДКВС України, якого наділено певними державно-владними повноваженнями щодо іншої сторони, яка займає в цій системі підпорядковану посаду (прямо чи опосередковано);

2) зміст цих відносин визначають права та обов'язки, якими наділено персонал ДКВС України шляхом їх закріплення у профільному законодавстві, а також професійною діяльністю осіб, спрямованою на практичне виконання завдань і функцій держави;

3) вони виникають із приводу професійної діяльності осіб щодо практичного виконання завдань і функцій держави. При цьому, це стосується будь-якої сторони цих відносин та опосередковано положеннями Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [284];

4) є відносинами, яких засновано на дотриманні принципів ДКВС України (зокрема: законності; поваги та дотримання прав і свобод людини та громадянина; гуманізму; позапартійності; єдиноначальності; колегіальності при розробці важливих рішень; взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями; відкритості для демократичного цивільного контролю;

5) персонал ДКВС України у відносинах виступає як від імені держави, тобто має публічний статус, який визначається саме державою шляхом делегування їм відповідного обсягу владних повноважень, так і від власного імені, що обумовлено персоніфікацією конкретних відносин тощо [20].

Загалом відносини влади-підпорядкування в КВС України можна трактувати в:

1) широкому значенні – як суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у сфері публічної служби, яких урегульовано нормами адміністративного права;

2) вузькому – як суспільні відносини, які складаються під час проходження служби в ДКВС України та регулюються кримінально-виконавчим законодавством.

Також відносини влади-підпорядкування в КВС України можна охарактеризувати як вертикальні, оскільки вони виникають між субпідрядними у правовому розумінні сторонами і виражають юридичну залежність однієї сторони від іншої. При цьому, їм можуть бути притаманні субординаційні зв'язки, що впливає із характеру загального юридичного становища суб'єктів (тобто, правосуб'єктності, правового статусу), внаслідок чого формується визначення становища суб'єктів у стані влади та підпорядкування, окреслення взаємозв'язків між суб'єктами права [20, с. 625].

У відносинах «влада-підпорядкування», що існують у КВС України, використовується імперативний метод впливу, що означає здійснення управління за допомогою владних приписів, які є обов'язковими для виконання. Такий метод поєднує в собі дві складові. З одного боку, він відображає загальні принципи правового регулювання, характерні для адміністративного права. З іншого боку, його зміст зумовлений особливостями функціонування самої кримінально-виконавчої системи, що робить його більш специфічним та пристосованим до її унікальних потреб [445].

Метод правового регулювання в адміністративному праві передбачає, що норми адміністративного права закріплюють конкретні варіанти поведінки. Якщо застосовувати цей метод збалансовано, він створює всі необхідні умови для захисту та реалізації прав людини в публічній сфері [484, с. 191] та КВС України, зокрема.

Битяк Ю.П. звернув увагу на те, на спрямування імперативного методу адміністративно-правового регулювання на створення належних

умов для реалізації і захисту прав громадян, нормального функціонування громадського суспільства й держави [6].

Своєю чергою, М.М. Макаренко вказує, що в адміністративно-правовій науці імперативний метод визначається за допомогою розроблених способів регулювання суспільних відносин: субординації (вертикальної взаємодії сторін, тобто, підпорядкованості однієї сторони іншій, наявності у вищого рівня владних повноважень щодо нижчого), координації (зміст якої полягає у взаємоузгодженні, впорядкуванні діяльності різних органів по досягненню спільної мети) та реординації (що, переважно використовується суб'єктами влади, які знаходяться на одному організаційно-правовому рівні в межах однієї системи для узгодження управлінських дій) [205, с. 135].

Імперативний метод впорядкування відносин у КВС України реалізується через приписи та заборони. Охарактеризуймо їх детальніше. Так, термін «припис (наказ, розпорядження, рецепт)» розглядається, як обов'язкова для виконання у визначені строки письмова вимога посадової особи органу державного нагляду (контролю) суб'єкта господарювання щодо усунення порушень вимог законодавства [469]. Тлумачний словник української мови визначає «заборону» як відсутність правового або морального дозволу на здійснення чого-небудь [457].

У контексті імперативного методу адміністративно-правового регулювання відносин влади-підпорядкування в КВС України, приписи і заборони є основними інструментами владного впливу. Водночас, приписи слід розглядати як юридично обов'язкові, позитивні вимоги, які містять пряму вказівку суб'єкту (персоналу чи засудженому) вчинити певну дію або діяти у визначений спосіб. За допомогою них встановлюється конкретний, необхідний до виконання алгоритм поведінки. Прикладом припису може бути обов'язок персоналу провести обшук або скласти звіт у встановлений термін [180].

Заборони слід розглядати як юридично обов'язкові, негативні вимоги, які покладають на суб'єкта обов'язок утримуватися від вчинення певних дій. Вони встановлюють межі дозволеної поведінки, порушувати які заборонено. Прикладом є заборона особам рядового і начальницького складу та працівникам ДКВС України організації й участі у страйках [284].

Загалом, порівнюючи зазначені категорії, слід вказати, що «приписи» формують позитивні обов'язки (що треба робити), тоді як «заборони» встановлюють негативні (чого не можна робити). Водночас обидва механізми слугують для забезпечення суворої дисципліни та підпорядкування в межах імперативного методу.

Окремо потрібно вказати на випадки прийняття Мін'юстом України внутрішніх наказів, які фактично регламентують права широкого кола осіб і повинні мати форму нормативного-правового акту. До прикладу, Наказ Міністерства юстиції України «Про організацію роботи з персоналом ДКВС України» від 10.04.2020 №939/7 [357].

Таким чином, відносинами влади-підпорядкування в КВС України є видом державно-службових, учасники яких здійснюють взаємодію через субординацію та виконання владних приписів; є вертикальними (вони виникають між субпідрядними у правовому розумінні сторонами і виражають юридичну залежність однієї сторони від іншої) та імперативними, оскільки засновані на юридичній залежності та обов'язковому виконанні вказівок [20, с. 629]. Прикладом вертикальності є відносини влади-підпорядкування Міністерства юстиції України, що видає накази, вказівки, розпорядження, які є обов'язковими для виконання усіма міжрегіональними управліннями та установами виконання покарань, що є їхніми підпорядкованими ланками.

Прикладом імперативності відносин влади-підпорядкування може слугувати припис у вигляді наказу Мін'юсту про обов'язкове впровадження

системи електронного документообігу в усіх установах [294], а заборони – для персоналу вступати в особисті стосунки із засудженими [314].

Водночас, ситуація, за якої міжрегіональні управління фактично виконують переважно координаційні функції, а не пряме кадрове управління, свідчать про існування розриву між формальною структурою та реальною практикою. Статус Департаменту ДКВС України, який, будучи за положенням одним із міжрегіональних органів, фактично виконує функції надконтролю [47, с. 286], є прикладом негласного делегування повноважень Міністерством юстиції України, а з іншої сторони – може розцінюватись, як перевищення службових повноважень та формування квазіоргану в КВС України. В даному випадку зміцнюється нелегітимна ієрархія та порушується конституційний принцип, згідно якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [168].

Водночас, така ситуація не заперечує сутності вертикальних та імперативних відносин, а лише підкреслює, що в реальному житті ці відносини можуть бути більш складними та багатограними, ніж це передбачено суто формальними правовими нормами. Отже, при аналізі відносин влади-підпорядкування в КВС України важливо враховувати не лише правовий статус, а й фактичні владні повноваження та динаміку взаємодії між суб'єктами.

Відносини влади-підпорядкування в КВС України стосуються лише взаємин між співробітниками. Натомість, відносини між персоналом ДКВС України і засудженими мають ґрунтуватися на координації та виконанні. Вплив ідеї людиноцентризму на відносини в КВС України означатиме зменшення імперативного впливу на засуджених та осіб, узятих під варту.

Координація — це узгодження дій різних підрозділів і співробітників установи виконання покарань для досягнення спільної мети. У випадку із

засудженими мета полягає в забезпеченні режиму, безпеки та реалізації програм ресоціалізації. У даному випадку, це узгоджена робота всіх служб: від охорони та нагляду до медичної, психологічної та виховної служб. Наприклад, якщо засуджений має проблеми зі здоров'ям, медична служба координує свої дії з відділом охорони, щоб забезпечити його транспортування до лікарні, а також з виховною службою, яка інформує родичів. Якщо засуджений порушує режим, начальник відділу охорони координує свої дії з дисциплінарною комісією, оперативним відділом та психологічною службою, щоб ухвалити обґрунтоване рішення та запобігти подібним порушенням у майбутньому. Координація забезпечує системний підхід і допомагає уникнути суперечностей у діях різних співробітників, що є критично важливим для підтримання порядку та стабільності в установі.

У свою чергу, виконання обов'язків у контексті діяльності ДКВС України – це щоденна, безперервна та багатогранна практична діяльність, що становить саму суть роботи персоналу й охоплює безпосередню реалізацію всіх норм законів, наказів та розпоряджень, спрямованих на забезпечення режиму відбування покарання та досягнення його основної мети — виправлення засуджених. Такий процес охоплює широкий спектр взаємодії між персоналом і засудженими. По-перше, виконання стосується підтримання порядку та дисципліни в установі (в тому числі, щоденні перевірки, обшуки, контроль за пересуванням засуджених, забезпечення дотримання розпорядку дня та ізоляції), що є необхідними для запобігання порушенням, конфліктам і втечам, забезпечення безпеки всіх осіб, що перебувають на території установи. По-друге, виконання включає в себе всі заходи, спрямовані на ресоціалізацію (реалізація освітніх програм, організація праці, надання психологічної та соціальної допомоги, проведення виховної роботи). Кожен співробітник, від інспектора до психолога, безпосередньо втілює ці завдання, допомагаючи засудженим підготуватися до життя після звільнення.

Можна стверджувати, що відносини «влада-підпорядкування» в КВС України стосуються не лише трудової діяльності персоналу, а й взаємодії з ширшим колом суб'єктів. До цього кола входять і особи, які відбувають покарання або проходять процес ресоціалізації.

До відносин влади-підпорядкування в КВС України також слід віднести кадровий аспект, зокрема, питання призначень керівництва міжрегіональних управлінь, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, державних підприємств і, відповідно, право на призначення службових розслідувань, притягнення до відповідальності цих осіб і їх звільнення. Зазначене обґрунтовується тим, що призначення керівників на різні посади в КВС України є ключовим елементом вертикалі влади. Окрім цього, право на призначення надає вищим посадовим особам в КВС України можливість формувати управлінську команду та забезпечувати ефективне виконання поставлених завдань, що в сукупності є прямим проявом відносин влади-підпорядкування, оскільки керівники наділяються повноваженнями щодо управління підлеглими.

З цього приводу потрібно зазначити, що аналіз наявних нормативно-правових актів дає підстави визначити наступну структуру номенклатури керівництва в пенітенціарній системі:

1) начальників і заступників міжрегіональних управлінь віднесено до номенклатури Державного секретаря Мін'юсту;

2) начальників установ виконання покарань і слідчих ізоляторів віднесено до номенклатури Міністра юстиції;

3) заступників установ виконання покарань і слідчих ізоляторів віднесено до номенклатури начальників установ виконання покарань і слідчих ізоляторів;

4) керівників (директорів) державних підприємств при установах виконання покарань віднесено до номенклатури Міністра юстиції.

Відповідно до Енциклопедії Сучасної України термін «номенклатура» (лат. *nomenclatura* – перелік, список імен, від *nomen* – ім'я, назва і *calare* – скликати) – це перелік посад, призначення та затвердження на які віднесено до компетенції керівних органів, а також коло посадових осіб, які заміщують ці посади чи перебувають у резерві для їхнього заміщення [123]. Натомість в Тлумачному словнику української мови категорія «номенклатура» розглядається як: а) сукупність прийнятих для наукового вжитку назв, термінів, що застосовуються в тій чи іншій галузі; б) працівники, призначені чи затверджені вищими органами на якісь посади [460].

У даному контексті номенклатура передбачає, що призначення, звільнення, призначення службових розслідувань, преміювання, погодження відпусток, переведення, притягнення до відповідальності віднесено до компетенції особи, яка перебуває у прямому підпорядкуванні по відношенню до іншої.

Щодо призначення та звільнення керівництва міжрегіональних територіальних управлінь, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, державних підприємств на різні посади в КВС України, то це питання є ключовим елементом вертикалі влади, а також прямим проявом відносин влади-підпорядкування, оскільки керівники наділяються повноваженнями щодо управління підлеглими.

Щодо права на призначення службових розслідувань, то воно з однієї сторони є важливим інструментом контролю за діяльністю персоналу ДКВС України, а з іншої – дозволяє виявляти та усувати порушення, а також забезпечувати дотримання дисципліни. В сукупності це право є проявом відносин влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України, оскільки проявляється у можливості контролювати діяльність підлеглих.

Втім, слід вказати на наявність проблематики, яка проявляється у відсутності компетенції у керівництва міжрегіональних управлінь призначати службові розслідування у підпорядкованих установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Міжрегіональні територіальні управління наділені тільки компетенцією на ініціювання перед Міністерством юстиції України проведення службових розслідувань відносно керівників підпорядкованих установ виконання покарань і слідчих ізоляторів або загалом (по факту виявлених порушень) на проведення службових розслідувань, які призначаються керівниками цих установ і слідчих ізоляторів. Така ситуація призводить до відсутності у міжрегіональних управлінь спроможності на оперативний та швидкий контроль і реагування на факти порушень і притягнення до відповідальності керівників підпорядкованих установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, знижує їх авторитет і владу. З огляду на що, вбачається необхідним внести зміни до доповнити абзацом один пункт 3 розділу III наказу Міністерства юстиції України від 12.03.2015 № 356/5 «Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у ДКВС України» новим підпунктом, виклавши його у такій редакції: «3. Керівники міжрегіонального управління мають право ініціювати проведення службових розслідувань стосовно керівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що перебувають у сфері їх управління». Запропоновані зміни до Наказу Мінюсту від 12.03.2015 року № 356/5 «Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у Державній кримінально-виконавчій службі України» [327], покликані надати відповідні повноваження міжрегіональним територіальним управлінням щодо ініціювання проведення службових розслідувань відносно керівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (в зоні їх діяльності) [37, с. 337].

Отже, відносини влади-підпорядкування в КВС України є ключовим елементом адміністративно-правового регулювання, що забезпечує функціонування всієї КВС України, поєднуючи загальні управлінські вимоги із специфічними, притаманними саме кримінально-виконавчій сфері, ознаками.

У цій частині дисертації охарактеризовано відносини влади-підпорядкування в КВС України.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано, що визначення категорії «персонал КВС України» є значно ширшим у порівнянні із категорією «персонал ДКВС України» та охоплює усіх осіб, які безпосередньо залучені до функціонування КВС України та виконання її завдань, незалежно від їх правового статусу чи форми працевлаштування як єдиного державного механізму, що включає не лише персонал ДКВС України, але й інші елементи, що взаємодіють між собою.

2. Визначено спільні та відмінні характеристики проходження служби в ДКВС України різними категоріями осіб. До особливих заходів державного захисту, що застосовуватимуться до персоналу ДКВС України у межах Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», віднесено: 1) особисту охорону, охорону житла та майна; 2) видачу зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; встановлення телефону за місцем проживання; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку; 5) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; 6) переведення на іншу роботу, направлення на навчання,

заміну документів, зміну зовнішності, персональних та/або біометричних даних, переселення в інше місце проживання.

3. Окреслено специфічні ознаки, які притаманні відносинам влади-підпорядкування в КВС України, які відрізняють їх від загальних відносин влади-підпорядкування: учасниками відносин є персонал ДКВС України, наділений певними державно-владними повноваженнями щодо іншої сторони, яка займає підпорядковану посаду, а також персонал, наділений відповідними повноваженнями, закріпленими в чинному профільному законодавстві, що визначає їх права та обов'язки; зміст цих відносин визначається професійною діяльністю осіб, спрямованою на практичне виконання завдань і функцій держави.

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМАТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

4.1. Проблемні аспекти організації та розвитку кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи України

Успішна реалізація будь-якої реформи залежить, у першу чергу, від людського чинника. Кадровий потенціал ДКВС України є основою для забезпечення законності, гуманного поводження з ув'язненими та ефективної ресоціалізації. В сучасних умовах, коли КВС України зіткнулася з безпрецедентними викликами, пов'язаними із впровадженням воєнного стану, реформуванням та зміною законодавства, проблеми організації та розвитку кадрів набули особливої гостроти.

Важливо зазначити, що організація та розвиток кадрового потенціалу повинні охоплювати не лише підбір та навчання персоналу, але й створення належних та необхідних умов для їх професійного зростання, мотивації та кар'єрного розвитку. Перед КВС України постають завдання не тільки залучення, а й утримання висококваліфікованих фахівців, здатних працювати в екстремальних умовах, що вимагає комплексного аналізу наявних проблем: від недосконалості системи добору та підготовки кадрів до питань мотивації, соціального захисту та протидії професійному вигоранню. Розуміння цих проблем є ключовим для розробки дієвих механізмів, які забезпечать стабільне та ефективне функціонування КВС України.

Щоденне виконання обов'язків персоналом ДКВС України, передбачає не тільки постійні ризики, фізичне та психологічне навантаження, гнучкість до постійних змін, а також мужність, витримку, співчуття, гуманність і милосердя.

Проведений ґрунтовний аналіз еволюційного розвитку КВС України дає підстави говорити, що протягом усього її розвитку, незалежно від підпорядкування та інших чинників, належна увага кадровому потенціалу ДКВС України, підвищенню інституційної спроможності та конкурентоспроможності КВС України, на жаль, не приділялась.

У зв'язку з цим, за усі роки накопичилось чимало проблемних аспектів, пов'язаних із організацією та розвитком кадрового потенціалу КВС України, які підлягають детальному аналізу та подальшому вирішенню.

Водночас, як уже вказувалось у попередніх підрозділах дисертації, робота із засудженими є специфічним видом служби, адже вона: є небезпечною з фізичної точки зору, оскільки персонал працює з особами, які вчинили кримінальні правопорушення (здебільшого тяжкого характеру); пов'язана зі щоденними ризиками зараження важкими захворюваннями; є емоційною та психологічно виснажливою, оскільки працівники установ виконання покарань фактично добровільно обмежують свою свободу на певний час.

Престиж ДКВС України перебуває на критично низькому рівні, відсутнє окреме спеціальне законодавство, яке б повноцінно регулювало усі аспекти правового, соціального, матеріального та іншого забезпечення персоналу ДКВС України. Ситуація з нормативним регулювання значно погіршилась із проведенням реорганізаційних змін, оскільки правовий статус працівників ДКВС України на законодавчому рівні залишається неоднозначним та відповідно не врегульований. Як правило, норми законів, які розповсюджуються на персонал ДКВС України в частині обов'язків, посиленої відповідальності, діють, а пільг, гарантій, прав – не розповсюджуються (зокрема, щодо житлових питань, пенсійного забезпечення, вилуги тощо).

Задля ефективного аналізу та подальшого вирішення означених питань, проблематику кадрового потенціалу КВС України систематизуємо за трьома основними напрямками. Перш, ніж перейти до їх розгляду, варто уточнити ключові поняття.

Так, «кадровий потенціал ДКВС України» слід розглядати з погляду двох підходів. Згідно з першим, – як сукупність індивідуальних і колективних можливостей, знань, навичок, досвіду та професійних якостей усіх працівників ДКВС України, необхідних для ефективного виконання завдань, покладених на КВС України. Відповідно до другого підходу, кадровим потенціалом ДКВС України є здатність працівників до якісного виконання функцій, що включають забезпечення законності, безпеки та ресоціалізації засуджених.

Водночас, поняття «організація кадрового потенціалу» розкривається як комплекс управлінських заходів, спрямованих на формування, розподіл та раціональне використання людських ресурсів у КВС України. Вона включатиме: набір та добір кадрів, їх розміщення на посадах, формування штатного розкладу, створення ефективної організаційної структури [43, с.503] та забезпечення її функціонування відповідно до цілей КВС України.

Щодо розвитку кадрового потенціалу, то ним є безперервний процес вдосконалення професійних, особистісних та морально-етичних якостей працівників ДКВС України. Він охоплюватиме: систему навчання, підвищення кваліфікації, професійну підготовку, атестацію, кар'єрне зростання та інші заходи, що сприяють підвищенню ефективності роботи та адаптації до змін.

Виходячи з наведених визначень, проблематику кадрового потенціалу ДКВС України можна умовно поділити на три основні групи.

Так, перша група «Проблемні аспекти організації кадрового потенціалу» охоплюватиме питання, вирішення яких пов'язано із

формуванням, розподілом та загальним управлінням персоналом. Серед них:

- питання недосконалості системи добору кадрів (в тому числі, непрозорі підходи у питаннях призначення керівництва міжрегіональних управлінь, державних установ, керівників підпорядкованих установ та слідчих ізоляторів);

- питання відсутності єдиного спеціального закону, яким би врегульовувався в повній мірі правовий статус персоналу ДКВС України;

- питання, що стосуються статусу та визнання професії, які безпосередньо впливають на її організаційну ідентичність (зокрема, невизначеність професійного дня працівника ДКВС України на законодавчому рівні);

- питання реалізації управлінських процедур (зокрема, щодо порушення порядку вивільнення, недотримання прав та гарантій працівників при реорганізаційних чи оптимізаційних заходах;

- питання належної організації безпеки та умов проходження служби (зокрема, нерозробленість спеціальних заходів захисту для працівників ДКВС України та одночасна недовіра тих, які вже напрацьовані);

- питання забезпечення житлом працівників ДКВС України);

- питання високої плинності кадрів у ДКВС України, в тому числі, відтоку досвідчених працівників, що першочергово пов'язано із незадовільними умовами праці та низькою мотивацією. Така ситуація створює дефіцит кваліфікованих спеціалістів;

- питання незбалансованості штатного розкладу, що проявляється в невмінні або небажанні зі сторони керівництва установ та органів виконання покарань оптимального розподілення наявних кадрів з урахуванням навантаження та специфіки роботи різних установ;

- інші.

Друга група «Проблемні аспекти розвитку кадрового потенціалу» охоплюватиме питання, вирішення яких пов'язано із удосконаленням професійних якостей, навчанням та кар'єрним зростанням персоналу ДКВС України. Серед них:

- питання створення належних умов для проходження служби (в тому числі, забезпечення формою (як під час служби, так і при звільненні); порядку призначення та проведення службових перевірок; безпідставне втручання в роботу ДКВС України інших служб тощо);

- питання безумовного дотримання основних прав та гарантій працівника ДКВС України (зокрема, забезпеченість права на відпустку перед звільненням);

- питання застарілої системи підготовки, яка, як правило, зводиться до формального підходу. Навчальні програми не в повній мірі враховують сучасні реалії та міжнародні стандарти, а також потреби системи в нових компетенціях (наприклад, психологічній стійкості, роботі з травмованими особами, профайлінгу);

- питання обмежених можливостей для підвищення кваліфікації через недостатню кількість якісних та практично орієнтованих тренінгів, семінарів та курсів, що звужує професійне зростання персоналу;

- питання відсутності чітких кар'єрних перспектив, непрозорість системи просування по службі, що знижує мотивацію працівників до розвитку;

- інші.

Третя група «Соціально-економічні та мотиваційні проблеми», що включає питання, пов'язані із соціальним захистом, оплатою праці та пенсійним забезпеченням. Серед них:

- питання належного та конкурентоспроможного визначення рівня заробітної плати та матеріального стимулювання (в тому числі,

застосування єдиного підходу щодо виплати соціально-побутової допомоги);

- питання належного соціального забезпечення через наявні ризики для здоров'я;

- питання щодо боротьби із високим рівнем стресу та професійним вигоранням і потреби розробки ефективних механізмів психологічної підтримки та адаптації для працівників ДКВС України;

- інші.

Така систематизація хоч і є умовною, однак, дає можливість уявити масштабність проблем, що потребують комплексного та невідкладного вирішення для забезпечення стабільності та ефективності КВС України. При цьому, перелік проблем не є вичерпним та, на жаль, постійно розширюється, в тому числі, під впливом тривалої дії воєнного стану в Україні.

Потрібно зазначити, що у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року окреслено лише окремі напрями роботи з персоналом, що свідчить про часткове розуміння зі сторони держави його вирішальної ролі. Так, серед пріоритетів, визначених у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, — формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ виконання покарань, а також розширення можливостей цифровізації, що безпосередньо впливає на оптимізацію праці. Стратегія також підкреслює необхідність запровадження нульової толерантності до корупції та забезпечення своєчасного реагування на виклики, що виникають у сфері виконання кримінальних покарань, шляхом застосування інноваційних підходів [382]. Зазначене свідчить про те, що питання розвитку кадрового потенціалу розглядається як невід'ємна частина системних змін, необхідних для досягнення цілей пенітенціарної

реформи, втім, на жаль, не охоплює усіх наявних проблемних питань кадрового забезпечення та розвитку.

Загалом, зазначене засвідчує недостатню увагу держави в особі її центрального органу, який би мав опікуватись питаннями підвищення конкурентоспроможності ДКВС України та престижу до підвищення кадрового потенціалу, результатом чого є негативні наслідки: зниження ефективності роботи, відтік кадрів, створення площини для корупційних ризиків, низької мотивації тощо.

Для кращого розуміння зупинимось більш детально на аналізі окремих із наявних проблем.

Щодо законодавчого врегулювання та неоднозначності трактування норм, що стосуються проведення конкурсу на службу до ДКВС України на зайняття вакантних посад, потрібно вказати на неоднозначне розуміння окремих положень Наказу Мініюсту від 27.02.2020 р. № 701/5 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад» [326], що знайшло свій прояв у впровадженні практики, за якої в одних випадках, при призначенні осіб в установи виконання покарань та слідчі ізолятори, призначались конкурси на служби, а в інших – ні. Зазначене обґрунтовувалось начебто наявністю дискреційних повноважень, якими наділені особи, до відання яких віднесено прийняття рішення про проведення конкурсу, які пояснювали свої дії наступними положеннями Наказу Мініюсту від 27.02.2020 р. № 701/5 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад». У цих положеннях вказано, що «конкурс проводиться після прийняття рішення про проведення конкурсу на заміщення вакантних посад у разі необхідності, яка визначається керівником відповідного органу або установи, якому надано право приймати громадян на службу до ДКВС України та/або призначати

на відповідні вакантні посади (далі – суб'єкт призначення)» [326]. На нашу думку, словосполучення «у разі необхідності» в зазначеному контексті стосується не прийняття рішення щодо проведення конкурсу, а безпосередньо питання потреби призначення конкурсу, якщо є відповідні посади та потреба у їх заміщенні. Тобто, конкурс має проводитись обов'язково. З огляду на це та з метою уникнення неоднозначного розуміння щодо обов'язкового проведення конкурсу у всіх випадках та забезпечення рівного підходу при призначенні, запропоновано внесення змін до пункту 2 Наказу Мініюсту від 27.02.2020 р. № 701/5 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад» шляхом викладення частини другої цього пункту в такій редакції: «Конкурс проводиться після прийняття рішення про проведення конкурсу на заміщення вакантних посад. Необхідність проведення конкурсу визначається керівником відповідного органу або установи, якому надано право приймати громадян на службу до ДКВС України та/або призначати на відповідні вакантні посади (далі - суб'єкт призначення)».

Окрім цього, потребує вирішення відсутність закріплення на рівні указу Президента України державного професійного свята – Дня працівника ДКВС України, хоча передумови та спроби щодо його затвердження протягом останніх семи років здійснювались неодноразово.

Останнього разу – у вигляді петиції, яка набрала необхідну кількість голосів у рекордно короткі строки. І хоча фактично професійне свято не закріплено на державному рівні, традиційно 22 квітня прийнято вітати працівників ДКВС України, наголошуючи на важливості завдань, віднесених до їх компетенції щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [100]. Цей день – 22 квітня – пов'язують історично із прийняттям у 1998 році Указу України про створення на базі колишнього Головного управління виконання покарань МВС України

Державного департаменту України з питань виконання покарань як центрального органу виконавчої влади, на який покладено функції щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [384].

З огляду на це, вбачається за доцільне запровадити на законодавчому рівні святкування професійного державного свята та відомчих нагород, що сприятиме підвищенню іміджу служби, визначенню її самобутності, а також об'єднанню спільних інтересів працівників органів ДКВС України. Зокрема, прийняти Указ Президента України про встановлення професійного дня – Дня працівника пенітенціарної системи України.

Щодо проблематики матеріального забезпечення персоналу ДКВС України, то це питання є одним із найгостріших, що потребує негайного вирішення. Так, до прикладу, заробітна плата працівників територіальних міжрегіональних управлінь та установ виконання покарань є мізерною, в порівнянні з іншими органами, повноваження яких поширюються на аналогічні території. Для порівняння, посадовий оклад начальника міжрегіонального територіального управління з питань виконання кримінальних покарань, у повноваження якого входить здійснення контролю та координації (в тому числі, і за оперативною діяльністю) 24 установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, 13 державних підприємств, 11 майстерень в Одеській, Кіровоградській, Миколаївській, Херсонській області, де станом на 2019 рік фактично працювали 3556 осіб та утримувались 8200 осіб, значно поступається окладу керівника територіального управління НАБУ, у якого зарплата у 5 разів вища. Примітно, що загалом гранична чисельність центрального та територіальних управлінь НАБУ становить 700 осіб [352]. Таку ж аналогію можна навести з оперативними працівниками. Таку ж значну різницю можна простежити й на інших рівнях: оклад працівника оперативного підрозділу установи виконання покарань є у 3-4 рази нижчим за оклад

працівника оперативного підрозділу НАБУ. Аналогічні диспропорції виявляються і при порівнянні з іншими структурами, як-от АРМА, де посадові оклади також є суттєво вищими [341].

Такий стан речей не лише демотивує персонал, а й створює ризики, пов'язані з корупцією, та ускладнює залучення нових кваліфікованих фахівців. Розмір заробітної плати працівників ДКВС України залежить, здебільшого, від премій та надбавок, фінансування на які виділяється на недостатньому рівні та є нестабільним.

Для розв'язання цієї проблеми пропонується встановити на рівні спеціального закону розмір окладів у розрізі посад, у співвідношенні до прожиткового мінімуму, визначеного для працездатних осіб на 1 січня календарного року, що дозволить вирішити кадровий голод в ДКВС України, залучити висококваліфікованих працівників, зменшити корупційні ризики, забезпечення стабільність проходження служби, підвищити конкурентоспроможність та привабливість служби, а також рівень довіри населення. За основу можна взяти підходи, закріплені в законодавстві, що регулює діяльність інших правоохоронних органів України, зокрема Закон України «Про НАБУ» [352].

Очікується, що підвищення посадових окладів персоналу ДКВС України із вирівнюванням їх з окладами працівників інших правоохоронних органів та служб, які працюють за аналогічним територіальним принципом (зокрема, НАБУ, АРМА тощо), дозволить вирішити проблему кадрового голоду, залучити висококваліфікованих працівників, зменшити корупційні ризики, забезпечити стабільність проходження служби, підвищити конкурентоспроможність служби.

Серед проблемних аспектів організації кадрового потенціалу КВС України також привертають увагу постійні реорганізації, що відбуваються на рівні територіальних та міжрегіональних органів (наприклад, ліквідація Центрального міжрегіонального управління та реорганізація Південного

міжрегіонального управління шляхом приєднання його до Департаменту з питань виконання кримінальних покарань), що знижує мотивацію працівників. Такі зміни, коли окреме міжрегіональне управління зі статусом юридичної особи та широкими повноваженнями перетворюється на структурний підрозділ департаменту, призводять до скорочення штату та відтоку висококваліфікованих фахівців [35, с. 505]. На той час діяльність Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції Положенням, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 26.02.2020 № 689/5 [310]. Чисельність становила 111 одиниці. Візуально Схема організаційної структури Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції станом на кінець 2018 року наведена в Додаток Д.

Примітно, що у структуру міжрегіональних територіальних управлінь в 2018 році була впроваджена посада заступника начальника з питань дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту. За результатами відкритого конкурсу на ці посади призначено жінок, без обов'язкового попереднього досвіду роботи в установах виконання покарань. Таке рішення ґрунтувалося на ідеї, що новий погляд, у поєднанні з професійними якостями та знанням законодавства, дозволить по-новому оцінити стан дотримання прав людини та ефективно реагувати на виклики засуджених та осіб, узятих під варту. Обраний підхід був фактично створенням інституту внутрішнього омбудсмана, який мав сприяти гендерній рівності серед керівного складу, де переважають чоловіки, та захищати права засуджених і осіб, узятих під варту. Заступники начальника з питань дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту міжрегіональних територіальних управлінь активно співпрацювали з громадськістю (в тому числі міжнародними організаціями), ЗМІ, органами державної влади та місцевого самоврядування, спостережними комісіями, приймали участі у розробці

програм, проводили моніторингові візити установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, здійснювали прийом засуджених, розглядати скарги ув'язнених, реагували на виявлені порушення, перевіряли матеріали службових розслідувань за результатами вчинення суїцидів чи їх спроб, приймали участь в комісіях та колегіях, інших заходах (ав тому числі, тренінгах, організованих міжнародними організаціями), тощо.

Однак пізніше посади заступника начальника з питань дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту міжрегіональних територіальних управлінь були скорочені, фактично без належного аналізу та обґрунтування прийняття такого рішення. Із позиції Міністерства юстиції України здійснення аналізу ефективності діяльності таких посад міністерством на нормативному рівні не передбачено [193].

Хоча згодом в деяких міжрегіональних територіальних управліннях їх відновили, змінивши назву, наприклад, на посади, що включали слова «ресоціалізація», що свідчило про неоднаковий підхід до управління, адже в одних управліннях така посада існувала, а в інших — ні.

Таким чином, відновлення посад заступника начальника з питань дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту міжрегіональних територіальних управлінь є критично важливим для забезпечення захисту прав засуджених та осіб, узятих під варту і гендерного балансу в керівництві.

Окрім цього, поширеним при проведенні реорганізаційних заходів в органах та установах виконання покарань є: порушення порядку вивільнення працівників ДКВС України, законних прав та гарантій, що полягає у ненаданні усіх вакантних посад у пропозиціях до їх зайняття; ненадання на вимогу працівника відпустки перед звільненням, що гарантовано Законом України «Про відпустки» [266]; порушення строків видачі трудової книжки та ряд інших. Також у системі ДКВС України не вироблено єдиного підходу до надання державним службовцям

матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань [319]. У більшості випадків керівництво органів та установ виконання покарань даний вид допомоги вважають не обов'язковою виплатою [198]. При цьому, дискреція у повноваженнях породжує ситуацію, за якої одним правцівникам ця допомога виплачується, а іншим - ні.

Так, до прикладу у Листі Міністерства юстиції від 31.12.2021 р. №132136/ПІ-Б-6232/16 «Щодо розгляду запиту» Міністерство юстиції України повідомило, що в 2021 році прийнято рішення про надання, виплату матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань щодо 982 працівники апарату Міністерства юстиції України, 1 – за погодженням з Кабінетом Міністрів України [192].

Серед проблемних аспектів організації кадрового потенціалу, який не вирішується уже десятки років, є житлове забезпечення персоналу ДКВС України. Проблема посилилась через те, що значна кількість установ виконання покарань було законсервовано, окремі території, де були установи виконання кримінальних покарань та слідчі ізолятори, залишились на тимчасово окупованих територіях, окремі будівлі зазнали руйнування. Зазнаачене в сукупності спричинило скорочення кількості засуджених та персоналу, переїзд працівників з одного місця на інше. Відсутність власного житла у працівників КВС України вже багато років залишається однією із найважливіших проблем, з якими вони стикаються, оскільки держава не забезпечує житлом, а рівень заробітної плати не дозволяє придбати власне житло самостійно.

У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у розробці державою програми підтримки для персоналу, зокрема, Програми житлового забезпечення. Як позитивний приклад, ще у 2018 році МВС України було представлено перший етап мотиваційного пакету соціального забезпечення, що складається з підвищення заробітної плати для рятувальників та поліцейських на 30%, введення додаткової оплати за піднайм житла та

введення системи отримання власного житла після двох років служби на основі іпотеки до 20-річного пільгового фінансового лізингу з урахуванням повного погашення відсотків з боку міністерства та бонусного погашення до 40% лізингу МВС за вислугу років [390].

Із метою належного забезпечення житловими умовами поліцейських 14.11.2018 р. Кабінетом Міністрів України прийнято постанову № 1201 «Про затвердження Порядку забезпечення Державною іпотечною установою поліцейських та осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту житлом на умовах фінансового лізингу» [317]. У зв'язку з цим, за рішенням керівництва МВС та Національної поліції у Департаменті управління майном, Головних управліннях Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві, а також у Департаменті патрульної поліції утворено відділи з питань житлового забезпечення. У міжрегіональних територіальних органах та державних установах за вказаним напрямом закріплено відповідальних працівників, якими розпочато прийом заяв поліцейських, які виявили бажання прийняти участь у пільговому фінансовому лізингу. При цьому, з метою спрощення подання заяв, а також для своєчасного та якісного їх опрацювання, створено електронну сторінку «Пільговий лізинг для поліцейських» [422, с. 39-40].

22 лютого 2022 року Міністерством економіки України спільно з Міністерством внутрішніх справ України презентовано оновлену програму забезпечення житлом співробітників поліції, ДСНС України та ДБР України на умовах фінансового лізингу, яка передбачає пільгові умови із відшкодуванням частки платежів державою. Розмір компенсації визначається з урахуванням стажу служби. Під час заходу правоохоронці підписали перші договори про купівлю нерухомості. Передбачалось, що у 2022 році в межах програми буде здійснено передачу в лізинг орієнтовно 2

тисяч квартир по всій Україні. До кінця року на купівлю нерухомості буде використано до 3 млрд гривень [101].

З огляду на це, вважаємо за важливе та необхідне затвердити проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення працівників пенітенціарної служби житлом на умовах фінансового лізингу» (Додаток Г).

Важливість затвердження програми змедіабезпечення житлом на умовах фінансового лізингу для працівників ДКВС України є багатогранною та матиме значний вплив як на самих працівників, так і на ефективність функціонування всієї КВС України. Передбачається, що можливість отримати власне житло стане потужним мотиваційним фактором для працівників ДКВС України та сприятиме підвищенню їх відповідальності, продуктивності та зацікавленості у довгостроковій роботі в пенітенціарній службі. Окрім цього, забезпечення житлом сприятиме зменшенню плинності кадрів, оскільки працівники будуть більш зацікавлені залишатися на службі, маючи перспективу отримання власного житла.

Водночас, наявність таких соціальних гарантій, як житлова програма, зробить службу в ДКВС України більш привабливою для потенційних кандидатів, що сприятиме залученню кращих фахівців. Також реалізація програми фінансового лізингу для працівників кримінально-виконавчої системи може стати каталізатором для залучення інвестицій у будівництво житла та розвиток інфраструктури.

Враховуючи вищезазначене, прийняття програми забезпечення житлом на умовах фінансового лізингу для працівників кримінально-виконавчої системи є важливим кроком на шляху до покращення умов їх праці, підвищення ефективності функціонування пенітенціарної системи та зміцнення авторитету державної влади. З огляду на всі вищезазначені аспекти, необхідно наголосити на потребі у кадровому забезпеченні та

інвестуванні в розвиток кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи, а також у підвищення її інституційної конкурентоспроможності.

Щодо розвитку кадрового потенціалу потрібно вказати, що, хоча в КВС України сформовано доволі потужну систему профільних навчальних закладів, завданнями яких є професійна підготовка та підвищення кваліфікації персоналу для ефективного виконання службових обов'язків (зокрема, таких як Пенітенціарна академія України [241] та центри професійної підготовки кадрів (зокрема, Дніпровський та Хмельницький центри) [106]), їхня діяльність стикається з низкою проблем. Так, чинні методики навчання та програми підвищення кваліфікації не завжди відповідають сучасним викликам. З огляду на це, вони потребують адаптації до нових реалій, пов'язаних із цифровою трансформацією, психологічними аспектами роботи в умовах війни та зміною законодавства. Акцент на теоретичній підготовці часто переважає над практичними навичками, необхідними для ефективної роботи із засудженими, що створює ситуацію, коли персонал, особливо новоприйнятий, не завжди готовий до реальних умов служби.

У цьому контексті слушною видається думка К.М. Рудого про те, що належне кадрове забезпечення залежить, перш за все, від якості підготовки кадрів [423, с. 65], що є особливо актуальним для КВС України, де якість роботи персоналу безпосередньо впливає на дотримання прав людини та процес ресоціалізації.

Звернемо увагу й на позицію О.Г. Боднарчука, який здійснив адміністративно-правове дослідження кадрового забезпечення діяльності КВС України, результатом чого стало встановлення особливостей проходження державної служби в КВС України, передбачено можливості застосування комп'ютерних поліграфічних обстежень [64, с. 23].

Отже, хоча наявність профільних освітніх установ є безсумнівною перевагою та надає КВС України необхідну автономність, критично

важливо вдосконалити їхню діяльність шляхом впровадження сучасних методик навчання та регулярного оновлення програм, що стане ключем до формування кваліфікованого та мотивованого персоналу, здатного ефективно виконувати свої обов'язки в сучасних умовах.

Ще одним прикладом проблемного аспекту в ДКВС України слугуватиме питання забезпечення речовим майном, що врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. № 578, якою також затверджені Порядок забезпечення речовим майном персоналу Державної кримінально-виконавчої служби; норми забезпечення речовим майном персоналу Державної кримінально-виконавчої служби [289]. Речовим забезпеченням є задоволення потреб персоналу у формі одягу, взутті, натільній білизні, теплих і постільних речах, спорядженні, тканинах для пошиття форми одягу, нарукавних знаках і знаках розрізнення, спеціальному одязі та взутті, санітарно-господарському майні, постовому одязі, ремонтних матеріалах (далі – речове майно), що дає змогу створити необхідні умови для виконання персоналом службових завдань [289]. Аналіз судової практики та опитування працівників кримінально-виконавчої системи дозволили виокремити проблематику щодо: оновлення зразків та модернізації моделей; нестача коштів для її пошиття; незадовільна якість тканини; несвоєчасне та неповне відшкодування витрат при звільненні на пошиття форми за власний рахунок.

Прикладом і підтвердженням зазначеного, зокрема, може слугувати справа № 1/380/2019/001930, де Позивач звернувся до Львівського окружного адміністративного суду з адміністративним позовом до Державної установи «Личаківська виправна колонія (№ 30)» (далі – Відповідач), в якому просив: визнати протиправною бездіяльність Відповідача щодо нездійснення виплати Позивачу в день його звільнення грошової компенсації за неотримане речове майно, стягнувши з Державної установи «Личаківська виправна колонія (№ 30)» на його користь грошову

компенсацію за неотримане речове майно в сумі 13620 грн. 01 коп. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що Позивача 08.10.2018 року звільнено зі служби у Державній установі «Личаківська виправна колонія (№30)» за власним бажанням на підставі наказу № 730 о/с від 02.10.2018 року. За період служби Позивач недержував формений одяг, оскільки він був відсутній на складі. Згідно з Законом України «Про поліцію» [353], всі виплати установа повинна здійснити в день його звільнення. Відповідно до вимог п. 27 Порядку забезпечення речовим майном персоналу Державної кримінально-виконавчої служби, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 р. № 578 [289], 05.02.2019 року Позивач звернувся до Адміністрації Державної кримінально-виконавчої Служби України із проханням посприяти у вирішенні питання щодо виплати грошової компенсації за формений одяг, яка повинна була бути сплачена позивачу при звільненні.

22.03.2019 року від Західного Міжрегіонального Управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції надійшла відповідь № 4/158 на звернення позивача від 05.02.2019 року. У вказаній відповіді зазначено, що Позивачу нараховано грошову компенсацію за неотримані предмети форменого одягу в сумі 13 620 грн. 01 коп. У зв'язку з тим, що кошти ще не були виділені, в Державній установі «Личаківська виправна колонія № 30» залишається несплаченою заборгованість по нарахованій та не виплаченій компенсації за неотримані предмети форменого одягу.

Судом встановлено, що грошова компенсація замість предметів речового майна особистого користування, що підлягають видачі особам рядового і начальницького складу, виплачується згідно з пунктом 60 цього Порядку. Вартість предметів речового майна особистого користування визначається ДКВС України відповідно до їх закупівельної вартості (п. 23 Порядку № 578) [289].

Під час звільнення зі служби особам рядового і начальницького складу за їх бажанням може видаватися речове майно особистого користування, яке не було ними отримано на день звільнення, або виплачуватися грошова компенсація за нього за цінами, що діють на день підписання наказу про звільнення.

Винятками із правила, за якого речове майно особистого користування не видається, слугують випадки, коли особи звільняються із служби через службову невідповідність, за порушення дисципліни, у разі набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення до відповідальності за вчинення злочину або адміністративного корупційного правопорушення. Водночас, за таких умов вартість виданих предметів, строк носіння яких не закінчився, утримується із зазначених осіб з урахуванням зносу. Своєчасно не отримане речове майно особистого користування не видається і за нього не виплачується грошова компенсація особам, які звільняються із служби протягом трьох років після присвоєння їм першого спеціального звання.

Для виплати персоналу грошової компенсації за належні до отримання предмети речового майна особистого користування оформляється довідка про виплату грошової компенсації за належні до видачі предмети речового майна за формою згідно з додатком 7 у двох примірниках, перший з яких подається бухгалтерії органу чи установи для виплати компенсації, другий додається до арматурної картки [289].

Аналізуючи вищевказані правові норми, суд дійшов висновку, що у Позивача з моменту звільнення зі служби в органах Державної кримінально-виконавчої служби України виникло право на грошову компенсацію за неотримане речове майно за цінами, що діяли на день підписання наказу про звільнення. Як вже встановлено судом і підтверджено матеріалами справи, позивачу при звільненні не виплачено грошову компенсацію вартості за неотримане речове майно.

Водночас, суд звертається до висновків ЄСПЛ, в яких вказано, що державні органи не вправі посилатись на відсутність коштів як на підставу невиконання своїх зобов'язань і виправдання своєї бездіяльності (рішення «Кечко проти України», «Сук проти України») [448]. Як наслідок, позовні вимоги до Державної установи «Личаківська виправна колонія (№ 30)» про визнання протиправною бездіяльності, стягнення компенсації за речове майно судом задоволені повністю: визнано протиправною бездіяльність Відповідача щодо нездійснення виплати Позивачу в день його звільнення грошової компенсації за неотримане речове майно; стягнуто з Державної установи «Личаківська виправна колонія (№30)» на користь Позивача грошову компенсацію за неотримане речове майно в сумі 13620 грн. 01 коп. [417].

Щодо соціального захисту працівників ДКВС України, то ці питання є одним із ключових аспектів, що безпосередньо впливають на організацію та розвиток ДКВС України. Хоча законодавча база, зокрема, Закон України «Про ДКВС України» [284], декларує забезпечення належних прав та інтересів співробітників, на практиці існують значні проблеми, які перешкоджають реалізації цих гарантій.

Згідно з чинним законодавством, на персонал ДКВС поширюється соціальний захист поліцейських [353], що має забезпечувати належний рівень оплати праці, медичне обслуговування, пенсійне та житлове забезпечення. Однак, фактична ситуація не відповідає цим високим стандартам. Основні проблемні аспекти соціального забезпечення персоналу ДКВС України на практиці охоплюють, як вже було зазначено недофінансування ДКВС України, відсутність ефективних механізмів реалізації гарантій щодо житлового забезпечення. Аналогічна ситуація виникає і з іншими соціальними пільгами, зокрема, з пенсійним забезпеченням та неоднаковим підходом до виплати соціально-побутової допомоги, що створює відчуття незахищеності. Таким чином, незважаючи

на законодавчо закріплені принципи соціального захисту, проблеми фінансування та практичної реалізації цих норм є системними, що підриває мотивацію персоналу, спричиняє плинність кадрів і, як наслідок, негативно впливає на загальний стан функціонування КВС України.

Отже, кадровий потенціал КВС України є запорукою ефективного функціонування всієї КВС України, забезпечення законності та правопорядку, а також успішного виправлення і ресоціалізації засуджених та реінтеграції їх в суспільство після звільнення з установ виконання покарань. За результатами проведено аналізу низки практичних проблем (серед яких ті, що які пов'язані з доббором, підготовкою, проходженням та просуванням по службі, мотивацією кваліфікованих кадрів, їх впливом на забезпечення прав засуджених, та осіб, узятих під варту, а також підтримання правопорядку і досягнення стратегічних цілей пенітенціарної реформи в Україні), варто зробити загальний висновок щодо недосконалості чинного нормативно-правового забезпечення в частині кадрового потенціалу, яке, будучи розрізненим та фрагментарним, уповільнює процеси реформування та трансформації КВС України в сучасну пенітенціарну модель.

Водночас організація та розвиток кадрового потенціалу повинні включати в себе підбір та навчання персоналу, створення належних умов для їх професійного росту, мотивації та кар'єрного розвитку; формування та оновлення кадрової політики в КВС України, що потрібно здійснювати з урахуванням міжнародних стандартів.

У цій частині дисертації охарактеризовано проблемні аспекти організації та розвитку кадрового потенціалу кримінально-виконавчої системи України.

4.2. Актуальні питання забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту в діяльності кримінально-виконавчої системи України

У контексті сучасних викликів, перед якими постала Україна, посиленій увазі до питань дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту з боку міжнародних організацій, збільшення кількості міжнародних актів, якими врегульовано дане питання, свідчить про постійну потребу в проведенні аналізу стану дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту та врахування виявлених недоліків при переході КВС України в оновлену пенітенціарну модель.

Водночас якщо раніше основна увага була зосереджена в більшій мірі на гуманізації та реформуванні, то сьогодні на перший план виходять питання безпеки, екстреної евакуації та адаптації до нових реалій.

Загальновідомими фактом є те, що у демократичному суспільстві права людини є головним пріоритетом. Особливо важливо захищати права ув'язнених, адже вони найбільш вразливі до порушень. Україна, виконуючи свої міжнародні зобов'язання, повинна гарантувати дотримання прав засуджених і тих осіб, які перебуває під вартою.

Сучасний розвиток міжнародного законодавства свідчить, що дедалі більшого значення набуває проблема людини, захисту її прав та реалізації гарантій. Людина, її життя в більшості демократичних країнах, як і в Україні [168], визнається найвищою цінністю, а права на життя, на медицину, на освіту, на працю, на належні умови утримання в місцях позбавлення волі є невід'ємним. Захист прав людини повинен бути пріоритетним напрямком кожної цивілізованої держави. Особливе місце в цьому механізмі посідають права людини, дотримання яких пов'язано при відбування кримінальних покарань або ж із іншою діяльністю установ

виконання покарань та слідчих ізоляторів, адже саме в цій сфері права людини істотно обмежуються як і доступ до механізмів захисту.

Особи, узяті під варту та засуджені відповідно до міжнародних стандартів також володіють певним об'ємом прав, який в порівнянні з іншими є значно вужчим, однак повинен бути непорушним. Попередньо слід сказати, що згідно практик розгляду справ ЄСПЛ найпоширенішими в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах є порушення прав на життя, жорстке та нелюдське поводження, права на приватність та якісну медицину. Детально окремі справи будуть проаналізовані у розділі 5 дисертації.

За період незалежності України права і свободи засуджених та осіб, узятих під варту були істотно розширені, що суттєво наблизило умови утримання до міжнародних стандартів. Таким чином, діяльність органів та установ виконання покарань України базується на низці міжнародних документів, що визначають права осіб, позбавлених волі. До них належать, зокрема, Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими [223], Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання [94] та інші міжнародні договори, ратифіковані Україною.

Ключовим у цьому контексті є принцип, що закріплений в Основних принципах поводження з в'язнями [408]: «За винятком тих обмежень, які явно обумовлені фактом ув'язнення, усі в'язні продовжують користуватись тими самими правами і фундаментальними свободами, що встановлені Загальною декларацією прав людини [132], Міжнародним пактом про економічні соціальні і культурні права [219], і Міжнародним пактом про громадянські, політичні права» [218]. Саме цей принцип стає основою для оцінки актуальних викликів. До прикладу в умовах війни, коли запроваджуються певні обмеження, він дозволяє надати відповідь на питання: чи є ці обмеження "явно обумовленими фактом ув'язнення" чи

"умовами воєнного часу"? Чи не призводять вони до непропорційного обмеження прав, які в'язні повинні зберігати?

Цікавою в цьому контексті є думка М. Шікіти, який зазначає, що одна із перших версій цього правила передбачала більш м'яку версію: «за винятком необхідного обмеження свободи» (except for the necessary limitation of the freedom of movement), а не як зараз — обмеження, «які явно обумовлені фактом ув'язнення». Тим не менш це правило й досі залишається неоднозначним і інтерпретація цього твердження може здійснюватися національною владою, навіть якщо механізм його імплементації не є визначеним [475].

Таким чином, міжнародні стандарти служать критерієм оцінки ефективності та гуманності системи в екстремальних умовах. Завдання полягає у тому, щоб забезпечити, аби навіть у найскладніших обставинах права людини залишалися пріоритетом, а будь-які обмеження відповідали міжнародним зобов'язанням України.

З огляду на що звернемось до аналізу Основних принципів поводження з в'язнями, що фактично слугують практичним інструментом для оцінки реального стану справ у КВС України, серед яких виокремимо: 1) принцип користування ув'язнених повагою; 2) принцип відсутності дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи за іншою ознакою; 3) принцип поваги релігійних переконань і культурних традицій ув'язнених; 4) принцип настання відповідальності адміністрації тюрми за утримання ув'язнених і захист суспільства від правопорушень у відповідності з іншими соціальними завданнями будь-якої держави і її основними обов'язками у сприянні добробуту і розвитку всіх членів суспільства; 5) принцип користування ув'язненими правами людини і фундаментальними свободами, викладеними у Загальній декларації прав

людини [132], Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права [219], Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [218], і Факультативному протоколі до них, а також іншими правами, які викладені в інших пактах Організації Об'єднаних Націй; 6) принцип забезпечення права ув'язнених на прийняття участі у культурній і просвітній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток людської особистості; 7) принцип сприяння у скасуванні одиночного утримання як покарання і обмеження його застосування; 8) принцип створення умов, які дають в'язням можливість займатися корисною оплачуваною працею, що полегшить їх реінтеграцію на ринку робочої сили їх країн і зобов'яже їх надавати фінансову допомогу своїм сім'ям і родичам; 9) принцип користування ув'язненими медичним обслуговуванням, яке є в даній країні, без дискримінації у зв'язку з їх юридичним станом; 10) принцип створення сприятливих умов для реінтеграції колишніх в'язнів у суспільство в найбільш сприятливих умовах за участю і при сприянні громадських і соціальних інститутів, з належним урахуванням інтересів потерпілих; 11) принцип застосування цих положень (принципів) без упередженості [408].

Кожен із вищенаведених принципів відображає певний аспект, який може бути порушений або ускладнений в сучасних реаліях. Так до прикладу, якщо говорити про принципи поваги, відсутності дискримінації, релігійних та культурних традицій, то їх дотримання є важливим, особливо в умовах воєнного стану, коли відбувається збільшення різноманітності ув'язнених (наприклад, переміщення осіб, затримання військовополонених), що вимагає особливого підходу до забезпечення їхніх прав без дискримінації та з урахуванням усіх культурних особливостей.

Щодо принципів відповідальності та реінтеграції, то саме вони підкреслюють не лише каральну, а й соціальну функцію КВС України. Оскільки руйнування інфраструктури, економічні труднощі та психологічні

травми суспільства ускладнюють процес реінтеграції колишніх в'язнів, зазначене дає можливість обґрунтувати необхідність розробки та впровадження нових підходів до адаптації засуджених.

Щодо принципів користування правами та медичне обслуговування, то вони дозволяють дослідити найгостріші проблеми. Під час дії воєнного стану право на доступ до інформації, зв'язок із родичами та, найважливіше, на повне медичне забезпечення можуть бути обмеженими. З огляду на що, використання цих принципів дозволить виявити конкретні порушення та проблеми, пов'язані з доступністю медичних послуг, ліків чи медичної допомоги.

Щодо принципів, які гарантують культурну та просвітницьку діяльність, оплачувану працю, то вони часто стають першими "жертвами" економії ресурсів у кризові періоди. Однак їх важливість не можна недооцінювати, а тому навіть в умовах війни необхідно підтримувати умови для особистісного розвитку та трудової діяльності, оскільки це є ключем до успішної реінтеграції засуджених.

Щодо принципу про скасування одиночного утримання, то він так би мовити слугує своєрідним індикатором гуманності в КВС України. Обмеження або скасування його застосування демонструє відданість міжнародним стандартам проти жорстокого, нелюдського поводження, що є особливо актуальним у воєнний час.

Базові принципи поводження з в'язнями [408] є одним із перших документів ООН, яким закріплено проблемний принцип недопустимості обмежень прав в'язнів, які не є «явно обумовлені фактом ув'язнення». Фахівці ООН підтверджують такий підхід, наголошуючи на тому, що особа втрачає лише свободу пересування, інші ж обмеження є похідними.

Таким чином окрему увагу обмеженням прав в'язнів приділяють тільки ті стандарти ООН, які відносяться до м'якого права та мають рекомендаційний характер. Вони, зі свого боку, не містять

систематизованих рекомендацій щодо обмежень. У кожному з них можна знайти щось специфічне в підході до обмежень, однак вони групуються навколо кількох ключових принципів: мають застосовуватись тільки ті обмеження, які є неминучими в ізоляції, обмеження мають бути пропорційні та передбачені нормативними актами [475].

На національному рівні права засуджених та осіб, взятих під варту, регулюються: Конституцією України [168], КВК України [180], Законом України "Про попереднє ув'язнення" [364], Правилами внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 14 червня 2019 року № 1769/5 [331], та іншими законами та підзаконними актами.

Серед основних прав засуджених та осіб, взятих під варту можна віднести: право на повагу до гідності та особистої недоторканності, право на свободу від катувань та інших жорстоких або нелюдських видів поводження, право на свободу від дискримінації, право на справедливий судовий розгляд, право на захист від свавільного арешту та затримання, право на свободу думки, совісті та віросповідання, право на свободу слова та інформації, право на приватність, право на медичну допомогу, право на освіту та працю, право на спілкування з родиною та близькими.

Примітно, що з 2020 року в Україні створено Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, яка забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні [285].

Водночас права засуджених можна класифікувати за різними критеріями, зокрема:

1) в залежності від сфери реалізації на: особисті (право на життя та особисту недоторканність, право на повагу до гідності, право на захист від катувань та жорстокого поводження, право на медичну допомогу, право на

листування та телефонні розмови, право на побачення, право на свободу совісті та віросповідання); політичні (право на участь у виборах, право на звернення до органів державної влади, право на участь у громадському контролі); соціально-економічні (право на працю, право на освіту, право на соціальне забезпечення, право на матеріально-побутове забезпечення); культурні (право на доступ до культурних цінностей, право на участь у культурних заходах), духовні (право на віросповідання);

2) в залежності від ступеню обмеження: безумовні права (які не можуть бути обмежені); умовно обмежені права (які можуть бути обмежені відповідно до закону, як приклад право щодо переведення на поліпшені умови утримання засуджених до позбавлення волі [166, с. 54]);

3) в залежності від установи виконання покарань: права засуджених до позбавлення волі; права засуджених без позбавлення волі, права засуджених до інших видів покарань);

4) в залежності від категорії засуджених: права неповнолітніх засуджених, права жінок-засуджених, права засуджених з інвалідністю тощо. Запропонована градація прав засуджених та осіб, взятих під варту, хоч і є умовною та може бути доповнена або змінена залежно від конкретних потреб, однак загалом - покликана упорядкувати нормативну базу, ідентифікуючи специфічні проблемні питання щодо забезпечення прав різних груп ув'язнених, що є необхідним для подальшої гуманізації пенітенціарної системи.

Як приклад, за певних умов вагітні жінки і жінки, які мають малолітніх дітей можуть бути звільненні від відбування покарання. В даному контексті варто навести думку, В.О. Меркулової, яка відмічає, «що тенденції реформування кримінальної політики та кримінального законодавства практично в усіх країнах світу завжди відтворювали постійний пошук збалансованості двох практично протилежних напрямів. З одного боку, не викликає сумнівів доцільність посилення кримінальної

репресії, суворість заходів кримінально-правового впливу у разі вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів... З іншого боку, завжди постояла проблема гуманізації та економії карної репресії щодо осіб, які вчинили злочин уперше, невеликої тяжкості, є категоріями засуджених, що недостатньо соціально захищені в кримінальному правосудді (неповнолітні, хворі, особи похилого віку, вагітні жінки, жінки, які мають малолітніх дітей) 95. [212, с. 24].

Ведення градації ув'язнених із урахуванням різних детермінант (в тому числі статті, віку, стану здоров'я, релігійних ісповідувань, схильності до вчинення суїциду, рецидивності та ін.) є важливим не тільки з теоретичної, але і з практичної точки зору, оскільки дозволяє індивідуалізувати процес виконання покарання, забезпечити безпеку та ефективність ресоціалізації. Такий підхід дає змогу адаптувати умови утримання та програми виправлення до потреб кожної особи, що підвищує шанси на її успішну реінтеграцію в суспільство після звільнення. Прикладом слугує Додаток А «Дані щодо кількості засуджених та осіб, узятих під варту в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції» станом на 01.10.2020 року, дозволяючи оцінити кількісний склад засуджених та осіб, узятих під варту, з урахуванням таких категорій, як неповнолітні, жінки, особи з ВІЛ-статусом, особи з інвалідністю, а також загальне співвідношення засуджених та осіб, що перебувають під вартою.

Для оптимізації пенітенціарної системи та підвищення ефективності роботи з ув'язненими, важливо впроваджувати сучасні технічні засоби. В рамках концепції "Електронна в'язниця" необхідно розробити системи з використанням штучного інтелекту, що матимуть такі функції:

- 1) збір та аналіз даних (система повинна збирати, систематизувати та аналізувати дані про ув'язнених за різними критеріями (демографічні

показники, історія правопорушень, освітній рівень, психологічний стан тощо);

2) накопичувальна здатність (інтелектуальна система має акумулювати інформацію про поведінку засудженого, його участь у програмах ресоціалізації та інші важливі показники);

3) прогнозування та індивідуалізація (на основі зібраних даних штучний інтелект може прогнозувати ризики та допомагати у розробці індивідуальних планів виправлення і ресоціалізації).

Очікується, що впровадження таких технологій значно покращать управління установами, сприятимуть персоналізованому підходу до кожного ув'язненого та підвищать ефективність всієї КВС України.

В свою чергу, М.О. Семенишин пропонує механізм забезпечення прав і свобод людини систематизувати у вигляді двох підсистем: 1) система охорони (зокрема, включає правові засоби, що встановлюють межі законного обмеження індивідуальної свободи громадян (засоби гарантування) та забезпечення законності під час застосування заходів примусу, які обмежують таку свободу (засоби охорони)); 2) система єдності правових засобів, що забезпечують поновлення порушеного права, притягнення до відповідальності винних, відшкодування шкоди, заподіяної правопорушенням (засоби гарантування), та організації діяльності уповноважених органів щодо реалізації юридичних засобів захисту прав і свобод людини (засоби захисту) [427, с.144].

В Україні, як і в багатьох інших країнах, існують проблеми із забезпеченням прав засуджених та осіб, взятих під варту, поширеними серед яких є: переповнення місць позбавлення волі; недостатнє фінансування; неналежні умови утримання осіб, узятих під варту; випадки жорстокого поводження з боку персоналу; недостатня урегульованість процедури примусового харчування засуджених та осіб, узятих під варту, що відмовляються від прийому їжі; проблеми з медичним забезпеченням;

стигматизація осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі; потреба будівництва нових установ; відсутність належного обліку рецидиву; потреба у застосуванні альтернативних видів покарань; відсутність матеріального забезпечення на виготовлення паспортів засудженим та їх поховання; відсутня типова форма трудового договору і цивільної угоди із засудженими. та ін. [36, с. 18].

Результати анонімного опитування серед працівників ДКВС України та громадськості південного регіону на тему «Оцінка стану дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань» проведеного в 2021 році, дають змогу оцінити стан дотримання прав ув'язнених та засуджених. У дослідженні взяли участь 35 представників громадськості та 120 працівників установ виконання покарань і слідчих ізоляторів південного регіону. Така значна перевага у кількості респондентів із державних органів свідчить, що отримані дані відображають переважно бачення системи "зсередини". Форма опитувальника з переліком питань є Додатком Б.

Досвід роботи опитаних був різним (переважна більшість, а це 51 відсотки мала стаж до 5 років, тоді як 49 відсотків – понад 5 років, що дозволило зібрати думки як відносно нових, так і від досвідчених співробітників.

Щодо частоти порушень прав, результати свідчать про те, що ця проблема є досить поширеною, хоча її сприйняття суттєво різниться: серед респондентів, які відповіли на це запитання, думки розділилися таким чином: 9,1% вважають, що порушення прав відбуваються постійно і системно; 54,5% стикаються з порушеннями інколи; 27,3% фіксують порушення при кожному відвідуванні установи; 9,1% вважають, що «порушення є філософським явищем».

Результати опитування дають можливість сформувати рейтинг найбільш поширених на думку респондентів причин порушень в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, серед яких:

- 1 місце - неналежне фінансування КВС України (25%);
- 2 місце— низький рівень обізнаності вимог чинного законодавства серед в'язничного персоналу (20,8%);
- 3 місце — низький рівень заробітної плати у працівників (16,7%) та недосконалість законодавчої бази (16,7%);
- 4 місце — закритість системи органів виконання покарань (12,5%);
- 5 місце — необізнаність своїх прав серед засуджених (8,3%).

Зазначене свідчить про системні проблеми в кримінально-виконавчій системі, які потребують комплексного вирішення. Аналіз результатів опитування щодо того, які права засуджених та осіб, взятих під варту, порушуються найчастіше продемонстрував, що найбільш порушеним на думку респондентів виявилось право на належне комунально-побутове забезпечення, що свідчить про серйозні проблеми з умовами утримання в установах виконання покарань. Друге місце посіло – «право на медицину», що свідчить про наявність проблем з доступом до якісної медичної допомоги та підтверджується також коментарем у пункті "Ваш варіант", який вказує на недосконалість системи надання медичної допомоги, зокрема на проблеми з проведенням оперативних втручань, МРТ-обстежень та лабораторних досліджень [237].

Проблема закритості та сприйняття, може також свідчити про значний розрив у сприйнятті між власне системою та її зовнішніми стейкхолдерами. Працівники, напевно, більше схильні бачити причини в системних недоліках, таких як фінансування та низька зарплата, тоді як громадськість фокусується на питаннях прозорості та контролю.

Щодо порушень прав на працю та на отримання правової допомоги, то отримані результати опитування в цій частині свідчить про труднощі з

працевлаштуванням засуджених та отриманням кваліфікованої юридичної підтримки. Право на освіту та на інформацію порушуються рідше, але все ж є проблемою. Права на життя, на побачення та на віросповідання за результатами опитування, порушуються найменше або не порушуються зовсім.

Зазначене підтверджує, що навіть при наявності законодавчої бази та зусиль із реформування, практична реалізація базових прав залишається серйозним викликом, що вимагає негайного комплексного вирішення, включаючи збільшення фінансування та вдосконалення управлінських механізмів.

Розглянемо більш детально окремі із наявних проблемних питань, які тривалий час залишаються не в повній мірі вирішеними.

Однією з ключових проблем була відсутність законодавчого врегулювання примусового годування засуджених та ув'язнених, що відмовляються їсти. Через це виникали неоднозначні трактування і, як наслідок, порушувалися основні права людини. Окрім цього, відсутність єдиної правової бази створювала ризики для персоналу та ув'язнених, адже будь-яке застосування сили могло бути розцінене як катування або нелюдське поводження. Право кожного на повагу до його гідності гарантовано на конституційному рівні гарантовано. Водночас в Основному законі наголошується, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [168; 463].

Протягом тривалого часу в українському законодавстві не було чітко врегульоване питання примусового годування ув'язнених, які оголошували голодування, що створювало проблеми як для персоналу, так і для самих засуджених. Спочатку порядок примусового годування визначався підзаконним актом, який навіть дозволяв застосовувати кайданки. Проте після критики з боку правозахисних організацій та численних скарг

ув'язнених, цей наказ скасували. Через це виникла правова прогалина: будь-яке силове втручання могло розцінюватися як тортури. Відсутність єдиного механізму ускладнювала контроль адміністрації за голодуючими та не давала підстав для їх ізоляції. Голодування серед ув'язнених — досить поширене явище, трапляються навіть випадки, коли люди зашивають собі рот. Тому вкрай важливо, щоб дії працівників пенітенціарних установ, медичного та іншого персоналу були правильними та не порушували основні права людини [45, с. 490].

Варто зазначити, що, на відміну від засуджених, для осіб, які перебувають під вартою, не існувало навіть судової процедури примусового годування. Водночас саме особи, узяті під варту найчастіше оголошують голодування на знак протесту проти судових рішень або дій слідчих органів. Наявність судового рішення про примусове годування ув'язненого, який оголосив голодування, за відсутності належного законодавчого регулювання, могло бути розцінене як катування, жорстоке або нелюдське поводження. Примітно, що цю проблематику частково було вирішено лише 2022 році шляхом прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування" № 2428-IX від 19.07.2022 р. [270] та Закону України "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування" № 2429-IX від 19.07.2022 р. [271].

За загальним правилом питання про застосування примусового годування вирішується судом в порядку, передбаченому законом. Підстави та порядок застосування примусового годування щодо: а) засуджених врегульовано положеннями Кримінально-виконавчого кодексу України (ч. 3 ст. 116) [180], б) осіб, узятих під варту врегульовано положеннями Закону України "Про попереднє ув'язнення" (ч. 6 ст. 11) [364]. Вжиття дій

щодо примусового годування відносно засуджених та осіб, узятих під варту за відсутності рішення суду не допускається. 25.04.2023 року Постановою Кабінету Міністрів України № 385 затвердженого Порядок примусового годування та умови тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі, 116 положеннями якого регламентовано послідовність дій у разі оголошення особами голодування [323].

Аналіз судових рішень свідчить про відсутність єдиного підходу до примусового годування. По-перше, суди іноді відмовляють у задоволенні таких клопотань через їхню необґрунтованість. По-друге, немає чітких термінів, коли потрібно звертатися до суду. Наприклад, в одному випадку це зробили на сьомий день, а в іншому — аж через 33 дні після початку голодування (провадження в справі № 569/12772/18), та на 47 день (провадження у справі № 567/1050/15-к). По-третє, існують випадки масовості (зокрема, 12 ухвал суду постановлено за клопотаннями однієї колонії, 9 з яких постановлено в період з 31 січня по 8 лютого 2018 року);

По-четверте, оголошення голодування здійснювалося засудженими наприкінці строку відбування покарання (в середньому в період від 6 місяців до 2,5 років до закінчення строку відбування покарання). По-п'яте, не зазначаються конкретні причини відмови від їжі (так, тільки в поодиноких випадках в ухвалях суду вказуються причини, і то вони мають більше загальний характер (наприклад: «надав заяву про оголошення голодування, виражаючи протест, проти, на його думку, недосконалої судової системи» (провадження у справі № 661/3297/18), «відмовився від прийняття їжі у зв'язку з його незгодою щодо його переведення в іншу установу (провадження у справі № 722/889/18). Характеристика особи засудженого (не пов'язана із кваліфікацією діяння) наведена лише в одній ухвалі (провадження у справі № 661/3297/18) [363; 34, с. 388].

Також слід вказати на Рішення Європейського суду з прав людини від 21 червня 1999 р. у справі «Невмержицький проти України» (заява

№54825/00). У цій справі заявник скаржився на примусове годування, на відсутність медичного лікування, неналежні умови утримання, що підпадає під значення ст. 3 Конвенції (катування або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання), тримання під вартою без належної санкції, що становило порушення п. 3 ст.5 Конвенції (розгляд справи судом впродовж розумного строку). Сукупність усіх факторів спричинили необхідність протестної поведінки у виді голодування, і, як наслідок, застосування примусового годування. Суд дійшов висновків, що ування, у принципі, не вважається поводженням, що принижує людську гідність [233].

Хоча на національному рівні порядок примусового годування ув'язнених уже врегульовано, в чинному законодавстві все ще існують прогалини. Прийняті нормативно-правові акти не зосереджені на ключових аспектах, які могли б запобігти оголошенню голодування.

По-перше, законодавство не вимагає першочергового з'ясування причин відмови від їжі та проведення психологічної роботи з особами, які оголосили голодування. Це унеможлиблює вирішення проблеми на ранніх етапах. По-друге, наразі не проводиться систематичний аналіз судових рішень. Такий аналіз міг би допомогти зрозуміти передумови протестних дій серед ув'язнених та виробити ефективні заходи для їх викорінення. Крім того, існує потреба в чіткому врегулюванні порядку взаємодії між усіма залученими до цього процесу суб'єктами. Це стосується закладів охорони здоров'я, що надають медичну допомогу, прокуратури, служб у справах дітей та інших органів. Необхідно визначити їхні чіткі повноваження на рівні нормативно-правових актів.

Залучення представників громадськості, капеланів та священнослужителів до роботи з ув'язненими стане важливим кроком у вирішенні цієї складної проблеми [34, с. 388]. Їхня безпосередня участь може значно посприяти з'ясуванню справжніх мотивів голодування та наданню необхідної психологічної підтримки, що, своєю чергою, допоможе

уникнути крайніх заходів, таких як примусове годування. Водночас, розглядаючи міжнародні стандарти, слід зазначити, що Європейська конвенція з прав людини [124] не містить прямої заборони на примусове годування. Однак це дозволяється лише за умови медичної доведеності його необхідності та суворого дотримання процедур, що повністю відповідають принципам гуманізму. В даному випадку важливо, щоб примусове годування не набувало характеру тортур чи нелюдського поводження [34, с. 388].

Також слід звернутись до положень Токійської декларації Всесвітньої медичної асоціації 1975 року [462], що встановлюють ключові медичні принципи щодо тортур та інших жорстоких, негуманних або принизливих видів поводження чи покарання під час затримання та ув'язнення. Декларація чітко вказує на заборону медичного персоналу приймати участь у примусовому годуванні, якщо ув'язнений може адекватно приймати рішення про відмову від їжі, що підкреслює важливість оцінювання психічного стану особи, яка оголосила голодування.

Окрім цього, Керівництво Всесвітньої організації охорони здоров'я з основних аспектів охорони здоров'я в місцях позбавлення волі [149], примусове годування розгадає таким, що є неприпустимим, за умови відсутності в особи психологічних розладів. Водночас вважається справедливим, що якщо рішення про відмову від їжі прийнято свідомо, і навіть спрямовано на самогубство, таке право має поважатись, окрім випадків, якщо воно суперечить медичним показникам щодо збереження життя [149; 34, с. 388].

Мальтійська декларація Всесвітньої медичної асоціації про голодування [209] (оновлена у 1992, 2006, 2012 та 2023 роках) категорично заявляє, що примусове годування є етично неприйнятним заходом, і з етичних міркувань до цього процесу не мають залучатись медики. Декларація особливо наголошує на необхідності поважати автономію

пацієнта та його право на свідому відмову від будь-якого лікування, включно з прийомом їжі [209].

Загалом, дослідження міжнародних стандартів демонструє загальну тенденцію до обмеження та засудження примусового годування. Винятки можливі лише у вкрай необхідних випадках, коли це єдиний спосіб врятувати життя особи, яка нездатна самотійно приймати раціональні рішення. Ключовим аспектом тут залишається ретельна оцінка психічного стану ув'язненого та забезпечення того, щоб будь-яке втручання не порушувало його гідності та не набувало характеру тортур.

Підсумовуючи, проблема примусового годування ув'язнених, які відмовляються від їжі, є однією з найскладніших і найчутливіших у сфері дотримання прав людини в кримінально-виконавчій системі. Вона знаходиться на перетині медичної етики, правових норм та моральних принципів. З одного боку, держава має обов'язок забезпечувати життя та здоров'я осіб, що перебувають під її контролем. З іншого ж боку, будь-яке примусове втручання у фізичну недоторканність людини, особливо якщо воно відбувається проти її волі, повинно бути суворо регламентоване, поважати гідність і не мати ознак катування. В Україні тривалий час означене питання не було у достатній мірі врегульоване, що спричинило численні негативні наслідки як для ув'язнених, так і для персоналу виправних установ. Нечіткість правових норм створювала умови для зловживань і водночас обмежувала можливості адекватно реагувати на ситуації, що загрожували життю. Водночас, сьогодні в Україні здійснено значимий крок уперед у нормативно-правовому забезпеченні порядку примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту. Із прийняттям Закону України № 2428-IX та № 2429-IX від 19.07.2022 р. [270] було створено механізм судового контролю за застосуванням примусового годування, що значно підвищило рівень дотримання прав людини у порівнянні з попередньою практикою.

Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Невмержицький проти України» [233] підтверджує, що примусове годування в принципі є допустимим, але лише за умови дотримання стандартів, які виключають приниження гідності особи.

Проте, аналіз нинішньої судової практики та положень нових нормативно-правових актів вказує на певні неузгодженості та аспекти, що вимагають подальшого вдосконалення. Зокрема, виявлено відсутність єдиного підходу до строків звернення до суду з клопотанням про примусове годування, а також недостатнє з'ясування конкретних причин відмови від їжі в судових ухвалях. Така ситуація підкреслює нагальну потребу у розробці та впровадженні чітких методик для з'ясування причин голодування, а також у проведенні системної психологічної роботи з особами, які відмовляються від їжі.

Систематичний аналіз судової практики необхідний для виявлення причин протестів серед ув'язнених та для формування єдиного підходу до застосування нових норм. Важливо чітко врегулювати порядок взаємодії установ виконання покарань і слідчих ізоляторів з іншими організаціями, такими як заклади охорони здоров'я, прокуратура, служби у справах дітей, закріпивши їхні повноваження на законодавчому рівні. З цією метою потрібно прийняти Порядок взаємодії суб'єктів у разі оголошення голодування засудженими та особами, взятими під варту, затвердивши його наказом Міністерства юстиції України.

Активне залучення представників громадськості та духовенства до роботи з особами, які голодують, може сприяти ефективному вирішенню конфліктів та підвищенню довіри до пенітенціарної системи. Такі заходи забезпечать більш гуманний підхід до проблеми голодування, гарантуючи збереження життя, здоров'я та конституційних прав ув'язнених [50].

Також потребує вирішення питання господарського обслуговування, задля чого необхідно виділити окреме фінансування для найманих

працівників та збільшити штат до реальної необхідної кількості. Організаційно-штатна робота в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, воєнізованих формуваннях, навчальних закладах, інших підприємствах, установах і організаціях, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України врегульована Інструкцією, затвердженою Наказом МЮ України від 05.02.2020 № 412/5 [295]. На даний час приготування їжі для засуджених та осіб, узятих під варту здійснюється самими засудженими, так званою «господарчою обслугою», які, як правило не мають навіть необхідної кваліфікації (кухаря, пекаря).

Хоча обслуговуючий персонал в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах (СІЗО) офіційно працевлаштований і отримує заробітну плату, існує системна проблема. Штатні розписи та виділене фінансування є спільними для адміністративного персоналу (вільнонаймані бухгалтери, юристи) і господарської обслуги (кухарі, прибиральники). Начальники установ затверджують ці розписи в рамках загального фонду заробітної плати. Це створює конфлікт інтересів: збільшити кількість посад для господарчої обслуги можна лише за рахунок скорочення посад вільнонайманих фахівців. Така залежність між штатною чисельністю різних категорій працівників робить неможливим адекватне реагування на реальні потреби установи.

Через брак офіційно працевлаштованого персоналу, адміністрація установ змушена залучати до роботи з приготування їжі та прибирання неоформлених осіб, що є прямим порушенням трудового законодавства, і такі випадки часто виявляються під час перевірок контролюючими органами, що призводить до притягнення винних посадових осіб до відповідальності.

Окрім цього, недостатня кількість штатного персоналу та відсутність окремого фінансування для господарських потреб напряму впливають на

якість життя ув'язнених. Основний наслідок — неможливість вчасно та якісно забезпечити харчування, що є базовою потребою. Особливо гостро ця проблема стоїть у СІЗО, де кількість ув'язнених може сягати 1200 осіб. У таких умовах, крім безпосереднього приготування їжі, виникає додаткова складність — необхідність рознести її по камерах, що вимагає ще більше робочої сили та часу. Як наслідок, система, що поєднує фінансування та штат адміністративного і господарського персоналу, не дозволяє установам ефективно виконувати свої функції. Зазначене призводить до порушень законодавства, проблем із харчуванням ув'язнених та створює додаткові труднощі, особливо в переповнених СІЗО [45, с. 490].

Пропоновані зміни мають на меті не лише покращити якість харчування в слідчих ізоляторах, але й вирішити низку системних проблем. Передусім, це стосується оптимізації штатного розкладу та фінансування, що усуне існуючу залежність між кількістю персоналу для господарських робіт та адміністративних працівників. Створення окремих, чітко визначених бюджетів та штатних нормативів дозволить забезпечити достатню кількість кухарів та інших співробітників для своєчасного та якісного приготування їжі. Зазначене також унеможливить залучення до роботи неоформлених осіб, що є порушенням і призводить до відповідальності посадовців.

Крім того, варто розглянути можливість співпраці зі сторонніми організаціями. На жаль, зараз ув'язнені часто отримують неякісну та одноманітну їжу, приготовану з порушенням технологій. Залучення спеціалізованих підприємств для постачання комплексного харчування допоможе вирішити цю проблему, гарантуючи високу якість страв та дотримання санітарних норм. Такий підхід також дозволить економити бюджетні кошти, оскільки зменшиться необхідність у великому штаті господарської обслуги та витратах на утримання кухонного обладнання.

Слід зазначити, що забезпечення належного харчування та дотримання прав ув'язнених є одним з ключових показників демократичності та правової держави. Реалізація цих змін стане важливим кроком на шляху гуманізації КВС України та її відповідності міжнародним стандартам. Кожна особа, що перебуває в місцях позбавлення волі, має право на повагу до гідності та дотримання її прав. Держава, у свою чергу, зобов'язана гарантувати ці права відповідно до міжнародних та національних стандартів. Оскільки одним із актуальних завдань органів і установ виконання покарань ДКВС України є ресоціалізація засуджених та зменшення рецидиву зростає роль соціально-виховної та психологічної роботи. З метою урегулювання напрямку соціально-виховної роботи прийнято Наказ МЮ «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» від 04.11.2013 р. № 2300/5 [358]. При цьому штат відділу соціально-виховної та психологічної роботи міжрегіонального управління в середньому становить 5 одиниць. Значний обсяг завдань покладених на відділ, які пов'язані із контролюючою та координаційною функціями служби, розглядом звернень, складанням звітів, здійсненням постійних виїздів до установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (де утримуються більше 8 тис. осіб [178]) у співвідношенні до фактичної чисельності працівників відділу не дозволяють повноцінно та якісно забезпечити виконання пріоритетних завдань. Територіальна віддаленість деяких установ, відсутність належного транспортного сполучення, коштів на відрядження в деяких випадках не дозволяє оперативно реагувати при надзвичайних подіях, здійснювати виїзди в установи.

Відсутність в штаті міжрегіонального управління посади психолога не дозволяє в повному обсязі здійснювати координацію дій психологів на місцях, фахово перевіряти їх роботу. Відсутність в областях відповідальних

осіб не дозволяє забезпечити постійний безперебійний контроль за установами та оперативність.

З огляду на що, пропонується внести зміни, розширивши штат відділу соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими міжрегіонального управління, а саме, створення в штаті міжрегіональних управлінь структурного підрозділу – Управління захисту прав засуджених та осіб, узятих під варту із обов’язковим упровадженням посади «психолога».

Управління захисту прав засуджених та осіб, узятих під варту міжрегіонального управління у кількості 11 штатних одиниць (із визначенням робочих місць посадових осіб на постійній основі в кожній із 4 областей), у тому числі введення посади «Психолога».

Зазначене сприятиме покращенню якості соціально-виховної та психологічної роботи, підняття статусу даного напрямку роботи, в порівнянні із оперативно-режимним, покращить показники в роботі, забезпечить безперебійність контролю та оперативність, надасть можливість фахово координувати та контролювати роботу психологів на місцях, забезпечить здійснення ефективного, оперативного та постійного контролю. Розширення напрямку роботи, який включатиме додатково дії спрямовані на захист прав засуджених та осіб, узятих під варту, ресоціалізацію засуджених та їх інтеграцію у суспільство.

Ефективності у ресоціалізації та виправленні засуджених можливо досягнути за допомогою: комплексного підходу, що буде поєднувати різні методи та форми роботи, індивідуальний підхід до кожного засудженого; взаємодії з громадськими організаціями; професіоналізму персоналу; державної підтримки щодо фінансового забезпечення програм ресоціалізації та створення умов для успішної інтеграції звільнених осіб у суспільство.

Окремою проблемою, яка потребує на наш погляд вирішення, є дотримання гендерного підходу за статевою ознакою, а також вжиття заходів для встановлення рівності між батьком та матір'ю, які відбувають покарання та мають дітей до 3-х років. Так, наразі в КВС України функціонують будинки матері і дитини. Постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.2005 № 879, затверджено Типове положення про соціальний центр матері та дитини, яка вже втратила чинність [336]. Втім таких закладів не створено для батька. Йдеться звісно про окремі ситуації, коли до прикладу, у дитини немає матері або вона позбавлена батьківських прав, а батько відбуває покарання за кримінальні правопорушення в сфері економіки чи корупції.

Також спірним досі є питання про дотримання прав дитини, народженої в установах виконання покарань, в тому числі й жінками, які мають довічне позбавлення волі. З цього приводу, І. Смірнова вказує, що на законодавчому рівні передбачено максимальний трирічний вік дитини, до якого вона може знаходитися разом із матір'ю в установі відбування покарань, що може бути продовжено до досягнення дитиною чотирьох років.

У світовому співтоваристві не має єдиної думки стосовно того, чи взагалі дитина може (повинна) знаходитися разом із матір'ю в установі відбування покарання і якщо так, то до якого віку? Примітно, що в деяких країнах на законодавчому рівні взагалі не передбачено можливості перебування дитини в установі виконання покарання разом із матір'ю (наприклад, Норвегія), а в інших країнах дітям дозволено перебувати разом із матір'ю в установі відбування покарання в середньому від 0 до 6 років.

Загалом забезпечення права дитини на батьківське піклування в умовах ув'язнення вимагає не лише створення належних умов, а й системного державного контролю за добросовісним виконанням матір'ю

своїх обов'язків, щоб дитина не стала інструментом для отримання нею пільг [438].

Крім того, існує потреба забезпечити фінансування, передбачене бюджетними запитами, для підтримки належного стану будівель, що знаходяться у підпорядкуванні міжрегіонального управління задля проведення капітальних ремонтів, а також придбання усього потрібного обладнання, інвентаря, меблів та техніки. Більшість установ виконання покарань збудовані понад 100 років тому, і їхнє збереження ускладнене через недостатнє фінансування, яке останніми роками становило лише 20-30%. Це призвело до значних проблем з каналізацією, водопостачанням, вентиляцією та електрикою. [45, с. 491].

Необхідність приведення умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту до вимог міжнародного та національного законодавства. Дедалі частіше моніторами та контролюючими органами виявляються недотримання вимог утримання ув'язнених (більшість з яких пов'язані із матеріальними затратами), збільшується й кількість звернень до ЄСПЛ. Невідповідні умови утримання в'язнів можуть розцінюватися як жорстоке поводження або навіть катування. Крім того, ці умови негативно впливають на дотримання встановленого режиму в установах. Частина приміщень, зокрема в Херсонському та Кропивницькому слідчих ізоляторах, була визнана аварійною компетентними органами.

Електромережа та каналізація в більшості установ (особливо в слідчих ізоляторах) перебуває вкрай жахливому стані, і за відсутності виділення необхідних коштів на її ремонт може навіть призвести до пожежі та руйнування будівлі. Забезпечення належних умов утримання ув'язнених — це не просто питання дотримання прав людини, а й ключовий фактор для підвищення ефективності КВС України. Належне фінансування має вирішальне значення для досягнення низки позитивних змін. По-перше, воно дозволяє привести умови утримання до європейських стандартів, що,

у свою чергу, зменшує кількість скарг до судів, включаючи Європейський суд з прав людини. Зазначене також сприяє зміцненню режиму та підвищенню рівня правопорядку в установах. По-друге, фінансування допомагає зберегти інфраструктуру — запобігти руйнуванню будівель, забезпечити безпеку як для ув'язнених, так і для персоналу. Крім того, покращені умови мають прямий вплив на ресоціалізацію осіб, що знаходяться у місцях позбавлення волі, допомагаючи їм адаптуватися до життя після звільнення та зменшуючи ризик повторних злочинів. Зазначене також сприяє зниженню рівня захворювань, зокрема туберкульозу, та смертності. Нарешті, належні умови праці та життя в установах позитивно впливають на кадровий потенціал, що допомагає зменшити кількість вакансій, залучити кваліфікованих фахівців та підвищити якість несення служби персоналом, що робить роботу системи більш злагодженою та ефективною.

Також потребує нагального вирішення питання щодо надання доступу адвокатів до ув'язнених (в тому числі, прискорення входу на територію, можливість мати із собою телефон або комп'ютерний пристрій, створення умов для конфіденційності та роботи із адвокатами, облаштовані належним чином, безпекові питання під час дії воєнного стану [493].

Щодо статистики пенітенціарного рецидиву, то вона дозволяє оцінити ефективність існуючої системи кримінального правосуддя, зокрема, виконання покарань та заходів, спрямованих на ресоціалізацію засуджених. На основі цих даних видається можливим розроблення та коригування стратегій боротьби із злочинністю, вдосконалення законодавства та практики його застосування, виявлення тенденцій та закономірностей у вчиненні повторних злочинів (зокрема, залежно від виду злочину, віку, статі, соціального статусу та інших факторів), краще розуміти причини та умови, що сприяють рецидиву.

Окремого значення показники повторного вчинення кримінального правопорушення набувають під час розробка програм ресоціалізації. Окрім цього, статистика рецидиву є важливим джерелом інформації для громадськості про стан злочинності в країні та ефективність боротьби з нею.

Примітно, що в установах виконання покарань практика введення звітності щодо осіб, які вчинили повторні кримінальні правопорушення у період невідбутої частини покарання, після умовно-дострокового звільнення з місць позбавлення волі почала вестись з 2019 року на підставі Вказівки Адміністрації ДКВС України. На нормативному рівні ведення статистичної звітності щодо вчинення повторних кримінальних правопорушень не передбачено [191]. Отже, пропонуємо прийняти Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Методики статистичного обліку та аналізу рецидивної злочинності серед осіб, звільнених з місць позбавлення волі, в установах Державної кримінально-виконавчої служби України».

Для отримання об'єктивних даних щодо рецидивної поведінки необхідно враховувати різні види рецидиву (загальний, спеціальний, пенітенціарний тощо). При цьому, важливо приймати до уваги не тільки кількісні показники, але й якісні характеристики рецидиву, зокрема, мотиви, якими керувалися особи, які вчинили повторні кримінальні правопорушення. Загалом, статистика рецидиву є важливим інструментом для дослідження злочинності, розробки ефективних заходів боротьби з нею та забезпечення безпеки суспільства

Втім як з'ясувалось при зборі інформації під час направлення запитів на публічну інформації, збір інформації про чисельність раніше судимих засуджених, які відбували покарання в установах виконання покарань та міжрегіональних управліннях не було обов'язковим. Зокрема така ситуація

мала місце у 2018 році у Південно-Східному міжрегіональному управлінні з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції [200].

В даному контексті важливим є приведення умов утримання засуджених до європейських, шляхом переходу до блочної системи проживання. Блочна система проживання має ряд переваг, що зумовлені насамперед комфортністю для засуджених, підвищення рівня правопорядку, тощо. Також потрібно виділити кошти на впровадження сучасного виду нагріву води (встановлення геліоколекторів або теплових насосів), на модернізацію системи водопостачання (заміна зношених водоводів, будівництво підземних резервуарів запасу води з використанням насосних станцій та встановлення сучасних фільтруючих станцій по очистки питної води).

Після завершення війни перед Україною постане важливе завдання — реформування пенітенціарної системи. Одним із ключових кроків має стати будівництво нових, сучасних установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, які слід розміщувати за межами великих міст. Наявність таких закладів в обласних центрах створює значну соціальну напруженість, що негативно позначається на якості життя місцевих громад. Держава, піклуючись про безпеку громадян та громадський порядок, зобов'язана усувати подібні загрози. Зазначене вимагає спочатку з'ясувати, які саме проблеми створюють загрозу для громади, а потім шукати шляхи їх ефективного вирішення. Нове будівництво поза межами міст дозволить зменшити напругу в суспільстві, сприяючи створенню безпечнішого та стабільнішого середовища для всіх. Підтримання громадської безпеки та порядку є основною умовою для стабільного функціонування держави.

Значна зношеність слідчих ізоляторів призводить до невідповідності міжнародним стандартам у сфері прав ув'язнених. Моніторингові органи постійно фіксують порушення умов тримання, усунення яких вимагає значних фінансових вкладень.

В Україні, зважаючи на воєнний стан, необхідно імплементувати позитивний досвід Республік Молдова та Сербії щодо отримання від Банку розвитку Ради Європи кредиту для будівництва в'язниць Європейського зразка, наданих на підставі висновків Комітету по запобіганню тортурам [494]. Також необхідно реформувати законодавство, зокрема внести зміни до п.1 ст.118 Кримінально-виконавчого кодексу України, щоб чітко закріпити обов'язок засуджених працювати [180].

Попри гуманізацію законодавства, яка надала засудженим право працювати, ця ініціатива зіткнулася з низкою проблем. Сьогодні більшість ув'язнених не працюють, що має негативні наслідки для фінансування пенітенціарних установ. Відсутність роботи унеможливорює відрахування 50% заробітної плати на покриття комунально-побутових витрат, а також не дозволяє поповнювати спеціальний фонд для покращення умов утримання. Крім того, без трудової діяльності засуджені не проходять важливий етап ресоціалізації через працю.

Активне залучення засуджених до праці має значні переваги як для держави, так і для самих ув'язнених. Це дозволяє зміцнити економіку країни у складний час. Відрахування із зарплати сприяють фінансовому утриманню засуджених. Робота є ключовим інструментом ресоціалізації, допомагаючи ув'язненим підготуватися до життя на волі, покращити їхній психологічний стан та підтримати зв'язок із родиною. Крім того, праця надає можливість погасити майнові зобов'язання (наприклад, аліменти) та може враховуватися при застосуванні пільг.

Ще однією важливою проблемою є відсутність типової форми трудового договору та цивільної угоди для засуджених. На практиці це призводить до рідного застосування трудового законодавства, а в окремих випадках — до порушення прав засуджених. Розробка та впровадження єдиної форми документів дозволить привести роботу в цьому напрямку у

відповідність до закону. Це також виключить випадки обмеження прав та стимулюватиме більше засуджених виявляти бажання працювати.

Проблема паспортизації засуджених в Україні є серйозною, оскільки значна частина ув'язнених не має дійсного паспорта. Це стосується як тих, хто втратив документ, так і тих, хто ніколи його не отримував, попри те, що відбуває покарання як громадянин України. Така ситуація створює низку юридичних і бюрократичних перешкод.

Для Державної міграційної служби України рішення суду у кримінальній справі не є достатньою підставою для видачі паспорта, навіть якщо в ньому зазначено, що особа є громадянином України. Особливі труднощі виникають у засуджених, які до арешту проживали на тимчасово окупованих територіях. Для них процедура оформлення документації вимагає підтвердження юридичних фактів у судовому порядку. Існує також замкнене коло: людина без паспорта не може бути офіційно працевлаштована, а без роботи не має коштів для сплати адміністративного збору за виготовлення документа. Зазначене ускладнює виконання обов'язку адміністрації установ, покладеного на неї статтею 153 Кримінально-виконавчого кодексу України, щодо завчасного вжиття заходів для отримання паспорта засудженим. Така ситуація вимагає системного вирішення, щоб забезпечити основні права ув'язнених [180].

Відсутність паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, має вкрай негативні наслідки для засуджених, обмежує їхні права на працю, отримання соціальних виплат, значно ускладнює їхню подальшу реінтеграцію в суспільство, що, у свою чергу, підвищує ризик рецидиву.

Для розв'язання цієї нагальної проблеми необхідні комплексні заходи на різних рівнях. По-перше, потрібно внести зміни до чинного законодавства, розширивши перелік документів, які можуть посвідчувати особу засудженого. Наприклад, таким документом може слугувати картка засудженого, яка вже використовується під час голосування на виборах. По-

друге, варто створити резервний фонд для оплати виготовлення паспортів, щоб ув'язнені, які не мають власних коштів, могли отримати документ з подальшим відшкодуванням витрат. Крім того, важливо налагодити ефективну взаємодію між відомствами, щоб питання оформлення паспорта піднімалося ще на етапі досудового та судового слідства.

Часто засуджені стверджують, що їхні паспорти були вилучені органами слідства або залишилися у родичів, що свідчить про відсутність чіткого нормативного регулювання щодо реєстрації та передачі документів під час затримання. Необхідно розробити нормативно-правовий акт, який детально визначатиме обов'язки правоохоронних органів щодо збереження документів та їхньої передачі до суду, а згодом — до установ виконання покарань. Також пріоритетним є налагодження співпраці з органами пробації та поліції для повернення паспортів засудженим після звільнення.

Пропонується внести зміни до статей 110, 112 КВК України [180] та статей 9, 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [364], щоб надати адміністрації установ право на обшук осіб та їхніх речей, які прибули на побачення або для передачі із закріпленням права затримувати таких осіб до прибуття поліції, якщо вони вчинили протиправні дії, зокрема спробу передачі заборонених предметів. Наразі це питання не врегульовано, що призводить до втрати доказів та ускладнює розкриття порушень.

Діяльність установ виконання покарань та слідчих ізоляторів часто є закритою для суспільства, що формує негативне ставлення до засуджених та персоналу. Більшість родичів не обізнані з правами своїх близьких, які конфліктують із законом. Проведення широкої роз'яснювальної роботи серед населення, наприклад, через міжрегіональні управління юстиції в рамках програми «Я маю право», допомогло б підвищити правову свідомість, знизити соціальну напругу та поліпшити взаєморозуміння між суспільством і пенітенціарною системою.

Також, реорганізаційні заходи, які відбулись протягом останніх років призвели до застарілості деяких табличок. З метою приведення до єдиної форми, необхідно розробити по бренд буку нові таблички, розпізнавальні знаки, літературу, та виготовити її централізовано.

Важливим є загалом як для засуджених так і для держави впровадження програм та посилення взаємодії з органами місцевої влади у формуванні та реалізації спільних програм. Як приклад, наведемо Розпорядженням Одеської обласної державної адміністрації від 04.07.2017 № 544 /А2017 «Про затвердження Порядку розроблення в Одеській обласній державній адміністрації регіональних цільових та комплексних програм, моніторингу та звітності про їх виконання» [328], яким врегульовано порядок написання та реалізації в Одеській області цільових та комплексних програм. Окрім цього у вільному доступі є інформація про Перелік діючих регіональних цільових та комплексних програм Одеської області, наприклад станом на 01.02.2024 [243]. Є також позитивний досвід, коли місцева влада виступає ініціатором законодавчих змін щодо удосконалення конкурентоздатності працівників ДКВС України та зміцнення економічних питань (наприклад, засідання постійної комісії Одеської обласної ради з питань прав людини, свободи слова та інформації, де розглядались питання необхідності підвищення соціально-правового статусу працівників управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Мінюсту, що покликано приведенню установ виконання покарань до вимог європейського законодавства, про що йдеться у Листі Одеської обласної державної адміністрації від 19.12.2019 р. вих № 8295/5/01-23/7766/2-19 [195]).

Також потрібно налагоджувати роботу щодо замовлення товарів у державних установах ДКВС України як державою та її органами так і виведення на міжнародний ринок.

Окрім цього перспективним напрямком видається впровадження інвестиційних проектів, як приклад щодо зеленої енергетики, що з однієї сторони допоміг би вирішити питання із ремонтом дахів, а з іншої – перевести установи в режим самозабезпечення електроенергією з одночасним отриманням прибутку.

Окремо як важливий напрямок слід також вказати на отримання від митних органів матеріальних цінностей для установ виконання покарань [194].

Актуальним досі залишаються й питання стагнації КВС України, що в першу чергу пов'язана з безвідповідальною приватизацією майже усіх галузей народногосподарського комплексу, які повинні забезпечувати життєдіяльність установ виконання покарань ДКВС України із державного бюджету [426, с. 808].

В цій частині дисертації досліджено сучасний стан дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту.

4.3. Взаємодія органів та установ виконання покарань з інститутом громадянського суспільства

Взаємодія органів та установ виконання покарань з інститутом громадянського суспільства є однією з ключових умов її успішного реформування та вже давно виходить за рамки формальних відносин, будучи невід'ємною частиною переходу від закритої, каральної КВС України до оновленої пенітенціарної моделі, орієнтованої на дотримання прав людини та ресоціалізацію засуджених.

У сучасному контексті взаємодія органів та установ виконання покарань з інститутом громадянського суспільства розглядається через призму публічного управління, що включає не лише державні органи, а й усіх інших суб'єктів, які беруть участь у формуванні та реалізації державної

політики в сфері виконання кримінальних покарань. На відміну від традиційного «державного управління», яке фокусується на владно-розпорядчих функціях, публічне управління передбачає відкритий діалог, партнерство та спільне прийняття рішень. Залучення інституту громадянського суспільства до діяльності КВС України є яскравим прикладом реалізації цієї моделі, що дозволяє: підвищити прозорість та підзвітність КВС України, зміцнюючи громадську довіру; забезпечити ефективний громадський контроль за дотриманням прав засуджених та осіб, узятих під варту; сформувати систему «громадського врядування» в сфері виконання кримінальних покарань, де громадськість стає активним учасником пенітенціарних реформ, а не лише пасивним спостерігачем.

Проте, незважаючи на законодавчо закріплені механізми взаємодії органів та установ виконання покарань з інститутом громадянського суспільства, на практиці виникає низка проблем, що мають негативний вплив на функціонування КВС України. Зокрема, йдеться про недостатній рівень довіри, закритість КВС України, формалізм у взаємовідносинах, а також несистемність співпраці.

З огляду на це, виникає потреба в аналізі цих та інших питань, що стосуються взаємодії органів та установ виконання покарань з інститутом громадянського суспільства, з метою визначення актуального стану та обґрунтування шляхів удосконалення для досягнення цілей реформування КВС України.

Першочергово зауважимо, що взаємодія у публічному адмініструванні є складним та багатогранним явищем, яке визначається науковцями по-різному, але зі схожою суттю, що відображає активний, цілеспрямований процес комунікації та узгодження дій між різними суб'єктами публічного управління, а також між органами влади та інститутом громадянського суспільства, в тому числі, в контексті органів та установ виконання покарань.

Єдиного визначення правової категорії «взаємодія у публічному адмініструванні» на доктринальному рівні не вироблено; водночас, наявні підходи значно різняться. Зокрема, поняття «взаємодія у публічному адмініструванні» розкривається як: а) активна цілеспрямована діяльність суб'єктів публічного управління, де кожен суб'єкт використовує специфічні засоби взаємодії, і це є узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів публічного управління [503]; б) одна з форм відображення соціальної дійсності та цілеспрямованості, узагальненого пізнання чинних зв'язків в управлінських відносинах, творчого вироблення нових ідей, формування явищ та процесів суспільного змісту та практичного значення для управлінської діяльності [89]; в) активна система, що самоорганізується. Інтерації формуються через взаємне узгодження дій учасників спілкування та засноване на принципі інтерсуб'єктивності (рівність інформаційних ресурсів всіх суб'єктів) [81]. У даному контексті, «інтерації» — це динамічні, взаємоузгоджені процеси між учасниками. Коли йдеться про публічне адміністрування, це слово підкреслює, що відносини між державними органами, громадськістю та іншими суб'єктами є двосторонніми, активними та вимагають постійного обміну інформацією та узгодження дій.

На підставі проведеного аналізу можна навести узагальнене визначення правової категорії «взаємодія у публічному адмініструванні органів і установ виконання покарань», що підкреслює важливість комунікації та обміну ресурсами як процес комунікації та обміну ресурсами між органами публічної влади, громадянами, інститутом громадянського суспільства та бізнесом з метою формування та реалізації публічної політики, надання публічних послуг та забезпечення суспільного розвитку.

Узагальнене визначення правової категорії «взаємодія у публічному адмініструванні органів і установ виконання покарань» розуміє її як активний, цілеспрямований комунікативний процес узгодження дій та

обміну ресурсами між органами публічної влади, громадянами, інститутом громадянського суспільства і бізнесом з метою забезпечення законності, прав людини, ефективності виконання покарань та ресоціалізації засуджених, формування та реалізації ефективної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Встановивши узагальнене визначення правової категорії «взаємодія у публічному адмініструванні органів і установ виконання покарань», що підкреслює важливість комунікації та обміну ресурсами, доцільно перейти до аналізу того, як цей комплексний процес реалізується на практиці.

При цьому зазначимо, що органи та установи виконання покарань, виконуючи свої функції, вступають у різноманітні форми співпраці з широким колом суб'єктів. З огляду на це, така взаємодія підлягає класифікації, що дозволяє систематизувати та краще зрозуміти її різноманіття. Пропонуємо за основу класифікації взяти сферу суспільних відносин, де виникає взаємодія, виокремивши:

1) взаємодію у сфері правопорядку, безпеки та контролю (наприклад, співпраця правозахисних організацій та інших представників інституту громадянського суспільства з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини шляхом надання йому інформації та сприяння моніторинговим візитам; співпраця з правоохоронними органами у напрямі фіксування або розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у відношенні засудженого чи особи, взятої під варту);

2) взаємодію у сфері судової влади та юстиції (наприклад, надання громадськими організаціями безоплатної правової допомоги засудженим);

3) взаємодію з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування у соціально-гуманітарній сфері (наприклад, співпраця громадських організацій з органами охорони здоров'я, освіти, зайнятості та пробачії у напрямку ресоціалізації та реінтеграції засуджених; організація освітніх та культурних заходів; надання психологічної підтримки та

допомоги у працевлаштуванні після звільнення; сприяння у передачі установам виконання на безоплатній основі майна, яке перейшло у розпорядження держави; допомога у виготовленні паспортів громадянина України засудженим).

Таким чином, усебічний аналіз показує, що інститут громадського суспільства є інтегрованим елементом, який посилює ефективність взаємодії КВС України з усіма іншими державними та соціальними інститутами.

Окрім цього, окремо слід навести класифікацію співпраці органів та установ виконання покарань із громадським сектором та міжнародними організаціями, яка передбачає співпрацю: 1) громадських організацій та правозахисних груп (зокрема, для здійснення громадського контролю та сприяння ресоціалізації); 2) релігійних організацій (зокрема, з метою задоволення духовних потреб засуджених); 3) міжнародних організацій (зокрема, у питаннях обміну досвідом, впровадження міжнародних стандартів, реалізації соціально-орієнтованих проєктів); 4) консультативно-дорадчих органів (зокрема, спостережних комісій, наглядових рад, громадських рад).

Загалом, варто зазначити, що взаємодія органів та установ виконання покарань з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та інститутом громадянського суспільства є ключовим аспектом забезпечення ефективного функціонування КВС України, дотримання законності, прав людини та сприяння ресоціалізації засуджених. Водночас, запропоновані класифікації відображають фрагментарність зв'язків інституту громадського суспільства як невід'ємної складової ефективного функціонування КВС України. Водночас, вони підтверджують, що роль громадськості у КВС України уже давно вийшла далеко за рамки формального контролю, пронизуючи й всі інші групи співпраці. Наразі представники інституту громадянського суспільства

можуть і повинні брати участь у всіх напрямках співпраці органів та установ виконання покарань, створюючи додаткові механізми контролю, допомоги та партнерства.

У сучасних умовах розвитку демократичного суспільства взаємодія органів та установ виконання покарань з інститутом громадянського суспільства передбачає, в першу чергу, участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики у сфері виконання покарань, і стає невід'ємною складовою ефективного управління КВС України.

Більше того, залучення громадських організацій, правозахисників, волонтерів та інших представників громадянського суспільства до моніторингу, контролю та участі у прийнятті рішень сприяє покращенню умов утримання засуджених, запобіганню порушенням прав людини та підвищенню рівня довіри до КВС України в цілому [21, с. 61].

З огляду на це, набуває актуальності проведення аналізу сучасного стану участі громадськості в сфері виконання кримінальних покарань, виявлення основних проблем та викликів, а також розробка пропозицій щодо посилення інституційної спроможності громадськості для більш ефективного забезпечення державної політики в кримінально-виконавчій сфері.

Першочергово зазначимо, що, в контексті роботи із засудженими та особами, узятими під варту, інститут громадянського суспільства розглядається через призму державної політики у сфері виконання покарань та статусні характеристики діяльності об'єднань громадян (в тому числі, громадських рад, засобів масової інформації, релігійних, благодійних організацій, окремих осіб, а також спостережних комісій і піклувальних рад).

Так, відповідно до ст. 25 КВК України регламентовано участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених та здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання

кримінальних покарань. Така участь передбачає можливість об'єднань громадян та медіа, релігійних та благодійних організацій, окремих осіб надавати допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи. Водночас, уточнюється, що така допомога надається у порядку, встановленому КВК України та законами України [180].

Контроль за діяльністю ДКВС України розглядається як діяльність національних (внутрішньодержавних) та міжнародних інституцій, яка полягає у зборі та вивченні інформації про функціонування відповідного суб'єкта ДКВС України з наступним порівнянням отриманої інформації з встановленими вимогами і стандартами, яким повинна відповідати діяльність цього суб'єкта та визначенням допущених відхилень у разі їх наявності, з обов'язковим встановленням причинно-наслідкових зв'язків між діями або бездіяльністю і виявленими недоліками, завершенням чого має бути ознайомлення з результатами та висновками, надання корисних рекомендацій, а у разі необхідності – й надання практичної допомоги з усунення виявлених недоліків [428, с. 8].

На думку Х.Я. Гнот, за діяльністю установ виконання покарань щодо забезпечення виконання судових рішень здійснюється міжнародний, державний та громадський контроль, а також прокурорський нагляд. Ефективність контролю за діяльністю установ виконання покарань залежить від: належного нормативно-правового регулювання; дотримання основних принципів контролю (постійності, системності, об'єктивності, універсальності, дієвості, гласності); різносторонності форм і методів контролю; підвищення професійної кваліфікації працівників, які виконують контрольні функції [86, с. 477].

Щодо об'єднання громадян, потрібно звернутись до положень Закону України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р. № 2460-XII, який вже втратив чинність. У розумінні цього закону правова категорія «об'єднання

громадян» розглядалась як добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод. Об'єднання громадян могло мати назву рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо і, незалежно від назви, визнавалось політичною партією або громадською організацією [354].

На зміну Закону України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р. № 2460-ХІІ [354] було прийнято Закон України «Про громадські об'єднання», в якому громадським об'єднанням визнається добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Залежно від організаційно-правової форми громадські об'єднання можуть утворюватися як:

а) громадська організація як громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи;

б) громадська спілка як громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи. Крім цього, громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи як непідприємницьке товариство, основною метою якого не є одержання прибутку, або без такого статусу. Під дію Закону України «Про громадські об'єднання» не підпадають суспільні відносини у сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення: 1) політичних партій; 2) релігійних організацій; 3) непідприємницьких товариств, що утворюються актами органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування; 4) асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань; 5) саморегулівних організацій, організацій, які здійснюють

професійне самоврядування; б) непідприємницьких товариств (які не є громадськими об'єднаннями), утворених на підставі інших законів [279].

Також потрібно вказати, що на рівні закону чітко не виокремлено права, якими наділені громадські об'єднання в сфері виконання кримінальних покарань. Як правило, відповідні сфери регулювання вказуються в статутних документах. Окрім цього, існують громадські організації вузькоспеціалізовані, з назви яких випливає специфіка їх діяльності, або ж ті, які, окрім громадського контролю та діяльності у сфері виконання кримінальних покарань, опікуються й іншими питаннями.

Активна співпраця міжнародних, всеукраїнських та регіональних громадських організацій з установами виконання покарань фіксувалась у південному регіоні ще до впровадження воєнного стану в Україні, що виразилося у проведенні у 2019 році 4811 заходів, в яких взяли участь 9768 засуджених та осіб, взятих під варту, а також 325 представників організацій здійснили 5089 відвідувань [178]. Такі дані підтверджують, що взаємодія між КВС України та громадським сектором є сталою динамікою, що свідчить про високий рівень залученості та практичної реалізації принципу публічного управління. Така інтенсивність співпраці є позитивним сигналом, оскільки вона дозволяє: здійснювати ефективний громадський контроль за дотриманням прав людини; реалізовувати соціальні та освітні проєкти, спрямовані на ресоціалізацію; сприяти підвищенню прозорості та відкритості системи. Зазначене дозволяє зробити висновок про важливість і масштаби взаємодії міжнародних, всеукраїнських та регіональних громадських організацій з установами виконання покарань як невід'ємної частини функціонування кримінально-виконавчої системи.

Що стосується «медіа» або як його ще називають «засіб масової інформації», то в розумінні Закону України «Про медіа» під цією правовою категорією розуміють засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним

контролем та постійною назвою як ознакою індивідуалізації. Відповідно до цього Закону, виокремлюють: аудіовізуальне медіа, друковане медіа, європейський продукт, закордонне мовлення, мовлення, національний продукт, онлайн-медіа, універсальний медіа-сервіс [347]. Значення медіа в сфері виконання кримінальних покарань полягає у забезпеченні доступу до інформації для осіб, узятих під варту, та засуджених, а також в підтримці комунікації між ув'язненими, їх родинами та громадськістю. Медіа може також слугувати ефективним засобом зв'язку для засуджених та осіб узятих під варту, дозволяючи їм висловлювати свої думки та відчуття, стан дотримання прав через публікації або інтерв'ю. Крім того, медіа може відігравати важливу роль у підвищенні свідомості громадськості про умови ув'язнення та проблеми, пов'язані з КВС України, а також превентивну роль.

Зупинимось більш детально на дослідженні порядку відвідування установ виконання покарань представниками медіа, зауваживши, що він регламентується положеннями КВК України [180], Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5 [314], Правилами внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 14 червня 2019 року № 1769/5 [331].

Відвідування установ виконання покарань передбачає проходження осіб до зони, що охороняється, з метою ознайомлення з умовами тримання та праці засуджених, проведення концертів, виступів, богослужінь тощо, спілкування (побачення) із засудженими, їх фото- і відеозйомки, а також ознайомлення з умовами праці персоналу та функціонуванням об'єктів установ виконання покарань [314].

Умови відвідування представниками медіа мають відповідні особливості залежно від того, чи це слідчий ізолятор, чи установа виконання покарань, а також від того, з ким безпосередньо відбувається

спілкування, інтерв'ю (зокрема, засудженими чи особами, взятими під варту, неповнолітніми). Порядок відвідування представниками медіа установ виконання покарання може бути: а) безперешкодним та б) за наявності спеціального дозволу.

За правилом безперешкодного доступу, тобто без оформлення спеціального дозволу на відвідування установ виконання покарань, представники медіа наділяються правом для здійснення контролю та проведення перевірок, якщо вони супроводжують осіб, визначених ч. 1 ст. 24 КВК України [180]. При цьому, на нормативному рівні встановлюються кількісні обмеження, які передбачають, що супроводження таких осіб може здійснюватися двома представниками медіа, а якщо метою відвідування установи є здійснення контролю та проведення перевірок – не може одночасно перебувати більше десяти осіб [314].

Відвідування представниками медіа установ виконання покарань за спеціальним дозволом передбачає можливість самостійного відвідування (тобто, без осіб, визначених ст. 24 КВК України [180]) території установ при умові отримання спеціального дозволу. Метою такого відвідування може бути: потреба в отриманні інтерв'ю у посадових осіб та засуджених задля об'єктивного висвітлення діяльності установ виконання покарань.

Відвідування представниками засобів масової інформації засуджених здійснюється у формі надання короткострокових побачень. Процедура отримання дозволу представникам медіа для відвідування установ виконання покарань передбачає:

1) подання за п'ять робочих днів до запланованого відвідування звернення (подання) щодо оформлення спеціального дозволу, яке може бути спрямоване до Департаменту, відповідного міжрегіонального управління або безпосередньо керівництва установи виконання покарань. Таке подання має містити: повне найменування медіа, дату і номер реєстрації, місцезнаходження, номер телефону (факс), електронну пошту;

найменування установи виконання покарань, яку планується відвідати; мету, дату та час відвідування; прізвище, ім'я, по батькові представника медіа, щодо якого вноситься подання, його паспортні дані; номер редакційного посвідчення або іншого документу, що засвідчують належність до медіа; відомості про осіб, з якими планується записати інтерв'ю (коментар), та орієнтована тематика;

2) прийняття рішення щодо оформлення дозволу (надання спеціального дозволу здійснюється Департаментом) або про відмову в оформленні допуску. Підставами про прийняття рішення щодо відмови можуть бути: невідповідність подання (якщо воно не містить необхідної інформації); відмова засудженого від зустрічі або не бажання використання короткострокового побачення на її проведення; відсутність письмового дозволу слідчого або суду, які здійснюють кримінальне провадження на зустріч із засудженим; впровадження в установі виконання покарань режиму особливих умов. Строк прийняття рішення – протягом трьох днів з дати реєстрації подання;

3) забезпечення допуску на територію установ виконання покарань (здійснюється начальниками установ виконання покарань, начальниками міжрегіональних управлінь).

Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5 [314] неоднозначно регулюють питання щодо суб'єкта яким готується (оформляється) спеціальний дозвіл на відвідування установи виконання покарань або лист про відмову в його наданні. Так, в одному випадку, вказано, що ним є «Департамент», а в іншому – «Департамент (керівництво міжрегіонального управління, установи виконання покарань)». У зв'язку з цим виникає потреба в уточненні відповідного питання, шляхом внесення змін задля усунення юридичної невизначеності та чіткого розмежування повноважень між суб'єктами.

Окрім цього, якщо у причинах відмови йдеться про відсутність письмового дозволу слідчого або суду, які здійснюють кримінальне провадження на зустріч із засудженим, то, відповідно, це означає, що процедура отримання спеціального дозволу на відвідування медіа установ виконання покарань передбачає необхідність взаємодії зі слідчим або судом. Втім, якщо відвідування стосується засуджених, то відповідно роль слідчого тут вже відпадає. Щодо суду не передбачено, яким чином здійснюється погодження судом надання дозволу. Більше того, вкластись у три дні з урахуванням цього є малоймовірним. З огляду на це, необхідно максимально врегулювати порядок взаємодії з судом для отримання дозволу на відвідування засуджених представниками ЗМІ, передбачивши випадки, коли такий дозвіл потрібний, та можливість його отримання за допомогою сучасних способів передачі інформації.

Правила відвідування установ виконання покарань представниками ЗМІ можуть передбачати встановлення певних обмежень щодо доступу до окремих об'єктів установи виконання покарань та проведення фото- і відеозйомки. Як правило, це пов'язано із безпековими питаннями.

Щодо релігійних організацій, то їх статус врегульовано Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», де вказано, що релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями), діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). Метою створення релігійних організацій є задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру [375].

На рівні ст. 35 Конституції України передбачено право кожного на свободу світогляду і віросповідання, яке включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Водночас, допускаються обмеження щодо реалізації цього права, які можуть бути виключно в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Водночас, ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань [168].

Душпастирська допомога в сфері виконання кримінальних покарань має важливе значення для забезпечення духовних потреб ув'язнених. Капелани та священнослужителі пропонують пасторську підтримку, надають можливість для релігійних обрядів, сприяють ув'язненим у підтримці віри та допомагають їм вирішувати духовні питання. Служіння допомагають засудженим адаптуватись в умовах обмеження волі, а також сприяють їхньому процесу ресоціалізації та соціалізації після виходу з в'язниці. Окрім цього, на території установ виконання покарань є храми або каплиці, духовна література, завдяки чому засуджені можуть задовольняти свої духовні потреби та обряди.

Щодо благодійних організацій, то їх статус врегульовано Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», відповідно до якого, термін «благодійна організація» розглядається як юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених цим Законом, як основну мету її діяльності [262]. Роль благодійних організацій у сфері виконання кримінальних покарань розкривається через надання підтримки та послуг для засуджених та осіб узятих під варту. Благодійні організації можуть

забезпечувати доступ до освіти, тренінгів, медичної допомоги, а також психологічної підтримки. Ці організації часто сприяють ресоціалізації засуджених, допомагаючи їм повернутися до суспільства після звільнення. Крім того, вони можуть створювати програми для запобігання рецидиву та підтримувати сім'ї в'язнів, а також сприяти покращенню умов утримання, надаючи благодійну допомогу у вигляді будівельних матеріалів, техніки, обладнання тощо. Окрім цього, була поширена практика оплати послуг благодійними організаціями за виготовлення втрачених паспортів засудженим та особам, узятих під варту.

Відповідно до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5 [314], можливість відвідування засуджених надається представникам об'єднань громадян, релігійних та благодійних організацій, на підставі статті 25 КВК України [180]. Підставою є наявність бажання надавати допомогу у виправленні і ресоціалізації засуджених, проведенні соціально-виховної роботи, а також наявність відповідного дозволу.

Суб'єктами, які уповноважені на надання дозволу на відвідування установи виконання покарань та взаємодію з ними, визначено Департамент, керівництво міжрегіонального управління або установи виконання покарань. Процедура отримання дозволу на відвідування передбачає загальні вимоги та спеціальні. Загальні вимоги полягають у:

- 1) поданні зацікавленими представниками об'єднань громадян, релігійних або благодійних організацій заяви із обов'язковими реквізитами, часом та бажаною датою відвідування (в строк за 5 днів до запланованого відвідування) із наданням копії свідоцтва про державну реєстрацію та статуту;

- 2) розгляді заяви (протягом трьох робочих днів);

- 3) прийнятті рішення у формі:

- а) надання дозволу на відвідування або
- б) відмови у наданні дозволу на відвідування.

Спеціальні вимоги полягають у необхідності надання копії офіційного погодження Державної служби України з етнополітики та свободи совісті як центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії можливості зайняття проповідницькою чи іншою канонічною діяльністю та виконання релігійних обрядів, що вимагається від священнослужителів, релігійних проповідників, наставників, інших представників зарубіжних релігійних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні [286].

Окрім цього, передбачена й спрощена процедура відвідування, яка передбачає видачу представникам об'єднань громадян, релігійних та благодійних організацій відповідної перепустки на певний період (місяць, квартал) та складення графіку візитів, затвердженого начальником установи виконання покарань. Підставою для її застосування є постійна основа участі представників об'єднань громадян, релігійних та благодійних організацій у виправленні і ресоціалізації засуджених, проведенні соціально-виховної роботи [180]. При цьому, визначення терміну «постійна основа» не наводиться. Водночас, на практиці, як правило, йдеться про укладення меморандуму або договору про співробітництво між об'єднаннями громадян, релігійними та благодійними організаціями з однієї сторони, та установами виконання покарань і слідчими ізоляторами – з іншої.

Також можна виокремити ще одну процедуру відвідування установ виконання покарань, яку назвемо «привілейована». Її суть полягає у наділенні окремих суб'єктів правом безперешкодного відвідування [46, с. 16] установ виконання покарань без спеціального дозволу (акредитації) та в будь-який час. До таких суб'єктів віднесено посадових осіб та експертів у відрядженні моніторингової місії ООН з прав людини в Україні. Підставою

для застосування привілейованої процедури відвідування установ виконання покарань є: пред'явлення документу, що посвідчує особу, для здійснення повноважень, визначених Угодою між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні [464]. Водночас зазначається, що зустрічі посадових осіб та експертів у відрядженні моніторингової місії ООН з прав людини в Україні із засудженими у рахунок побачень не зараховуються [314].

На нормативному рівні також передбачені випадки, у яких адміністрація установи виконання покарань наділена правом на прийняття рішення про припинення відвідування на будь-якій його стадії. Зокрема, йдеться про встановлення порушень вимог встановленого режиму, допущених зі сторони представників медіа, об'єднань громадян, релігійних та благодійних організацій, громадян [180].

Варто наголосити на неоднозначності закріплення у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5 [314], повноважень керівництва установи виконання покарань щодо надання представникам об'єднань громадян, релігійних або благодійних організацій дозволу на відвідування установ виконання покарань, оскільки в одній частині йдеться про наділеність керівництва установи виконання покарань такими повноваженнями, а в іншій його частині (зокрема, в п. 9) згадується тільки про Департамент (міжрегіональне управління) як суб'єкта, уповноваженого на прийняття рішення щодо відвідування. Окрім цього, на нашу думку, недоречним є виокремлення Департаменту як окремого суб'єкта, уповноваженого приймати рішення про надання дозволу на відвідування установ виконання покарань, а також вжиття юридичних конструкцій в одному випадку «керівництво міжрегіонального управління або установи виконання покарань», а в іншому просто «Департамент»,

«міжрегіональне управління», «установа виконання покарань». З огляду на це, вважаємо за необхідне внесення змін до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5 [314], видаливши із тексту слово «Департамент», та замість словосполучення «керівництво міжрегіонального управління або установи виконання покарань» використовувати на юридичну конструкцію «міжрегіональне управління», «установа виконання покарань».

Під терміном «відвідування слідчих ізоляторів» розуміється проходження осіб до зони, що охороняється, з метою ознайомлення з умовами тримання та праці ув'язнених і засуджених, проведення концертів, виступів, богослужінь тощо, спілкування з ув'язненими та засудженими, їх фото- і відеозйомки (за згодою), а також ознайомлення з умовами праці персоналу та функціонуванням об'єктів СІЗО [331]. Порядок відвідування СІЗО наділений певними особливостями, регламентованими розділом 7 Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5 [331], серед яких:

1) пропускний режим, який устанавлюється адміністрацією СІЗО та передбачає відвідування за перепусткою відповідного зразка з одночасним пред'явленням паспорта або іншого документа, що посвідчує особу;

2) огляд осіб, які відвідують СІЗО, та їхніх речей [364] (в тому числі, із використанням металодетекторів, а також детекторів виявлення вибухових та наркотичних речовин);

3) заборона відвідування особам, які відмовилися від проведення огляду;

4) заборона проносити із собою продукти харчування, речі та предмети, заборонені для зберігання і користування ув'язненими і засудженими. Втім, із цього правила є винятки. Зокрема, працівники

правоохоронних органів, суду, особи, визначені ч. 6 ст. 12 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [364] та абз. 1 ч. 2 ст. 8 КВК [180], уповноважені проносити із собою при відвідуванні СІЗО матеріали та документи, портативні комп'ютери та портативні пристрої для друку, необхідні їм для здійснення повноважень, визначених законодавством, з обов'язковим їх оглядом на контрольно-пропускному пункті без ознайомлення зі змістом документів і матеріалів на носіях інформації портативних комп'ютерів. Педагогічні працівники можуть проносити із собою підручники, навчальні посібники, необхідні для проведення занять, а медичні працівники – науково-популярну літературу, брошури, плакати, пам'ятки на медичну тематику, фотоапарати та портативні відеореєстратори для фіксації наявних тілесних ушкоджень в ув'язнених та засуджених [331].

Важливо зазначити, що процедура огляду осіб і речей у слідчих ізоляторах недостатньо регламентована. Крім цього, працівники СІЗО не наділені повноваженнями складати протоколи на порушників пропускового режиму, з огляду на що вважаємо за необхідне розширити компетенцію посадових осіб СІЗО, надавши повноваження на складання протоколів.

Таким чином, зауважимо, що правила відвідування в СІЗО є більш складними, аніж в установах виконання покарань, що зумовлено першочергово посиленням режимом з огляду на утримання осіб, відносно яких не винесено рішення.

Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах здійснюють спостережні комісії, а у виховних колоніях – піклувальними радами. У випадках, встановлених КВК України та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання [180].

Щодо спостережних комісій, то вони формуються місцевими державними адміністраціями, на території яких розміщені установи виконання покарань із представників громадських та/або благодійних організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та окремих громадян, а піклувальні ради – при спеціальних виховних установах із громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, незалежно від форми власності та громадян [314].

Діяльність спостережних комісій та піклувальних рад при установах виконання покарань регулюється Конституцією України [168], КВК України [180], Законом України «Про місцеві державні адміністрації» [351], Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» [378], Постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 р. № 429 «Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при установах виконання покарань» [314] та іншими нормативно-правовими актами.

Спостережні комісії утворюються місцевими держадміністраціями, на території яких розміщені установи виконання покарань [314]. Як приклад наведемо Додаток до розпорядження голови обласної державної адміністрації від 10 березня 2021 р. № 231/од-2021 (у редакції розпорядження голови обласної державної адміністрації, начальника обласної військової адміністрації 14 жовтня 2024 р. № 965/А-2024) [113], де вказано склад Обласної спостережної комісії.

Згідно зі статистичними даними Південного міжрегіонального управління з питань кримінальних покарань, протягом 2019 року спостережними комісіями в підпорядкованих установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, було проведено 186 заходів контролю

(відвідувань установ, моніторингів тощо), якими не було виявлено порушень та недоліків. За результатами відвідувань спостережними комісіями було надано 40 рекомендацій. За сприяння спостережних комісій було проведено 97 соціально-виховних заходів, 43 засудженим надано допомогу у підготовці до звільнення, 11 засудженим надано допомогу в оформленні паспорта [178].

Таким чином, наведені статистичні дані відображають активну діяльність спостережних комісій у підпорядкованих установах. Проведення означеної кількості заходів контролю свідчить про системний підхід до моніторингу умов утримання та дотримання прав засуджених. Важливо відзначити, що під час цих заходів не було виявлено суттєвих порушень та недоліків, що може свідчити про відносно задовільний стан справ в установах виконання покарань регіону на той період.

Разом з тим, надання 40 рекомендацій за результатами відвідувань вказує на прагнення комісій до покращення окремих аспектів діяльності установ. Активна участь у проведенні 97 соціально-виховних заходів і надання допомоги засудженим у підготовці до звільнення, а також в оформленні паспортів свідчать про важливу роль спостережних комісій у процесі ресоціалізації засуджених та їхній соціальній адаптації після звільнення. Загалом, зазначені дані підкреслюють важливість роботи спостережних комісій у забезпеченні прав та законних інтересів осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі. Втім, варто звернути увагу, що спостережні комісії, як правило, зводять свою діяльність до моніторингових візитів в установи виконання покарань, здійснення громадського контролю за дотриманням прав, основоположних свобод та інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань в установах виконання покарань у взаємодії з громадськими об'єднаннями. В той же час аналіз положень нормативних актів свідчить про наділеність спостережних комісій відповідними повноваженнями зобов'язального характеру. Загалом,

основні повноваження, якими наділені спостережні комісії, можна представити у вигляді таких груп:

1) моніторинг та контроль (зокрема, здійснення моніторингових візитів до установ виконання покарань, громадський контроль за дотриманням прав, основоположних свобод та інтересів засуджених);

2) соціальна адаптація та допомога (зокрема, надання допомоги у соціальній адаптації звільненим особам відповідно до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» [378]; сприяння суб'єктам соціального патронажу у здійсненні комплексу заходів, спрямованих на соціальну адаптацію звільнених осіб; сприяння органам пробації у здійсненні заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки);

3) сприяння установам виконання покарань (зокрема, у створенні належних умов для тримання засуджених; у матеріально-побутовому та медико-санітарному забезпеченні; у здійсненні оздоровчо-профілактичних заходів; у підготовці засуджених до звільнення; залучення громадських та благодійних організацій, органів влади та місцевого самоврядування) [48, с. 327].

Окрім цього, є повноваження спостережної комісії, які не мають імперативного характеру, оскільки їх реалізація може залежати від різних факторів та обставин (зокрема, потреби, звернення адміністрації установи виконання покарань або уповноваженого органу з питань пробації), та стосуються участі комісії у підготовці засуджених до звільнення, а також сприяння у визначенні місця проживання [314].

Зазначені групи повноважень відображають широкий спектр діяльності спостережних комісій, спрямованої на захист прав засуджених та їхню соціальну адаптацію. До речі, на період воєнного стану спостережна

комісія вправі прийняти рішення про припинення відвідувань установ виконання покарань [314].

Щодо завдань піклувальних рад, то критеріями для їх систематизації може слугувати напрям діяльності (соціальний захист засуджених неповнолітніх, взаємодія з громадськістю та владою, покращення умов відбування покарання, навчально-виховний процес). Так, до завдань піклувальних рад віднесемо: 1) соціальний захист та адаптація: надання допомоги у питаннях соціального захисту засуджених; забезпечення розроблення та здійснення заходів, спрямованих на поліпшення становища засуджених та формування здорового способу життя; вирішення питань трудового і побутового влаштування неповнолітніх, звільнених від відбування покарання; 2) взаємодія та співпраця: сприяння громадським організаціям, органам влади, підприємствам у вирішенні питань, пов'язаних з поліпшенням становища засуджених; взаємодія з громадськими організаціями, органами влади, підприємствами з питань сприяння діяльності виховних колоній (секторів); подання пропозицій до проектів регіональних (місцевих) програм підтримки діяльності виховних колоній (секторів); 3) покращення умов та матеріально-технічної бази: зміцнення матеріально-технічної бази виховних колоній (секторів); 4) навчально-виховний процес: здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення навчально-виховного процесу; надання допомоги адміністрації у проведенні соціально-виховної роботи та організації здобуття освіти [314].

Для підвищення ефективності роботи спостережних комісій і піклувальних рад та їхньої взаємодії з установами виконання покарань можна запропонувати наступні перспективні форми співпраці та взаємодії: регулярні спільні засідання для обговорення актуальних питань, обміну інформацією та пошуку шляхів вирішення проблем; створення спільних робочих груп для вирішення конкретних питань, таких як покращення матеріально-побутових умов, медичного забезпечення, соціальної адаптації

засуджених; організація спільних навчань і тренінгів з питань дотримання прав людини, соціальної роботи, психологічної підтримки; активне залучення громадських організацій та волонтерів до роботи спостережних комісій, піклувальних рад та установ виконання покарань для надання допомоги засудженим, проведення соціально-виховних заходів; впровадження сучасних інформаційних технологій для обміну інформацією, проведення онлайн-консультацій, організації дистанційного навчання; налагодження систематичного обміну інформацією між спостережними комісіями та установами виконання покарань щодо стану дотримання прав засуджених, проблемних питань; реалізація спільних проєктів, спрямованих на покращення умов утримання засуджених, їхню соціальну адаптацію, профілактику правопорушень тощо. Очікується, що ці форми співпраці та взаємодії сприятимуть підвищенню ефективності роботи спостережних комісій, піклувальних рад, покращенню умов утримання засуджених та їхній соціальній адаптації.

Окрему увагу потрібно приділити функціонуванню та ролі громадських рад у формуванні державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Засади формування громадських рад регламентовано Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [290].

Наразі при Мін'юсті діє Громадська рада, яка є постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом, утвореним для забезпечення участі громадян у формуванні та реалізації державної правової політики [250]. Склад Громадської ради при Міністерстві юстиції України затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 08.11.2019 р. № 3942/7, до якої було включено представників 35 громадських організацій та благодійних організацій [334]. Важливо зазначити, що протягом десяти років при Південному міжрегіональному

управлінні з питань виконання кримінальних покарань існувала Громадська рада [104]. Однак, під час реорганізації управління її діяльність було достроково припинено, а нового складу при правонаступникові – Департаменті ДКВС України, на жаль, сформовано не було. Варто зазначити, що реорганізація управління відбулася без урахування позиції громадськості, що суперечить чинному законодавству. Попри численні звернення від представників громадськості щодо формування складу громадської ради при Департаменті Державної кримінально-виконавчої служби України, жодного належного реагування не було. У зв'язку з цим, представники громадськості були змушені подати позов до суду, щоб захистити свої законні права [38, с. 627].

Серед негативних аспектів потрібно виокремити те, що наразі, відповідно до п.1 статті 8 Постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [290], формування нового складу громадських рад при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських, районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністраціях у період воєнного стану на території України та протягом шести місяців з дня його припинення чи скасування не проводиться. Призупинення формування громадських рад під час воєнного стану є необґрунтованим, адже це не створює жодних загроз. Навпаки, в умовах повномасштабного вторгнення громадськість довела свою здатність ефективно співпрацювати з державними органами та допомагати у вирішенні важливих державних питань.

Крім того, необхідно закріпити на законодавчому рівні можливість створення громадських рад на регіональному рівні, що дозволить здійснювати локальний громадський контроль. Наразі така можливість не прописана чітко, а лише впливає з аналізу статті 24 КВК України, яка

надає членам громадських рад при центральному органі доступ до територіальних підрозділів [180].

З цією метою пропонується скасувати обмеження щодо формування громадських рад у період воєнного стану та прямо передбачити можливість створення громадських рад на місцевому (регіональному) рівнях шляхом внесення відповідних змін до постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [290]. Внесення змін передбачають скасування пункту 1 статті 8 Постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» у частині «... неформування нового складу громадських рад при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських, районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністраціях у період воєнного стану на території України та протягом шести місяців з дня його припинення чи скасування», а також інші, що вказані у Проекті Постанови Кабінету Міністрів України, текст якого додається (Додаток В).

Окремо потрібно сфокусувати увагу на правовому статусі спеціально уповноважених представників Президента України; Прем'єр-міністра України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Міністра юстиції України; Міністра внутрішніх справ України, Голови Національної поліції; Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голови місцевих державних адміністрацій, на території яких вони розташовані; сільського, селищного, міського голови, який регламентовано ст. 24 КВК України. Спеціально уповноважені представники набувають своїх повноважень після подання до відповідного суб'єкта призначення, письмової заяви, видання щодо них відповідних розпорядчих актів особами, яких вони представляють, та отримання відповідного посвідчення.

Спеціально уповноважені представники (крім представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини) здійснюють свої повноваження на громадських засадах. При призначенні особами, зазначеними у частині першій цієї статті, крім Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, своїх представників перевага надається кандидатам-членам громадських правозахисних організацій [180].

Проблематика інституту спеціально уповноваженого представника полягає у тому, що його функціонування має формальний характер, оскільки де-факто такого інституту не створено. Також відсутній чіткий порядок функціонування, наділення правами, обов'язками, відповідальністю щодо взаємодії з органами, представництво яких здійснюється. З огляду на це, вважаємо за необхідне розроблення Типового положення про правовий статус Спеціально уповноваженого представника, затвердивши його Постановою КМУ та виокремивши в його структурі такі розділи:

1) Загальні положення: «Визначення термінів», «Правова основа діяльності спеціально уповноважених представників», «Принципи діяльності».

2) Статус спеціально уповноважених представників: «Вимоги до кандидатів», «Порядок призначення та звільнення», «Права та обов'язки», «Відповідальність».

3) Порядок здійснення повноважень: «Планування та організація візитів», «Порядок відвідування установ виконання покарань», «Збір та аналіз інформації», «Взаємодія з адміністрацією установ та слідчих ізоляторів», «Підготовка звітів та рекомендацій».

4) Гарантії діяльності: «Забезпечення безпеки», «Доступ до інформації», «Організаційно-технічне забезпечення».

5) Взаємодія з іншими органами та організаціями: «Взаємодія з органами державної влади», «Взаємодія з громадськими організаціями», «Міжнародне співробітництво».

6) Прикінцеві положення: «Порядок внесення змін до положення», «Набрання чинності положенням».

Мета прийняття цього положення полягає у забезпеченні ефективного громадського контролю, підвищення прозорості та відкритості кримінально-виконавчої системи, покращення умов тримання засуджених, сприяння їх виправленню та ресоціалізації, підвищення довіри до нової пенітенціарної системи.

Загалом, перелік представників інституту громадськості, що можуть взаємодіяти з ДКВС України або здійснювати громадській контроль, не є вичерпним та може включати інших суб'єктів. Зокрема, професійні правничі громадські організації як добровільні об'єднання громадян-юристів, створені для захисту їхніх професійних інтересів, підвищення кваліфікації та формування правової культури. Такі організації можуть залучатися до просвітницької діяльності в КВС України або надання юридичної допомоги у захисті прав засуджених та осіб, узятих під варту [76, с.3].

Серед основних форм функціонування неурядових організацій виділяють:

1) громадські об'єднання, що можуть бути у вигляді: а) громадської організації; б) громадської спілки;

2) благодійні організації (у тому числі, представництва, філії іноземних благодійних організацій), що можуть бути у вигляді: а) благодійного товариства; б) благодійної установи; в) благодійного фонду;

3) професійні спілки та їх об'єднання;

4) об'єднання організацій роботодавців;

5) творчі спілки, їхні територіальні осередки та ін. [51].

Окрему увагу необхідно приділяти взаємодії з профспілками, діяльність яких регламентовано законами та статутами, колективним договором [39, с. 622]. Як приклад можна навести Статут Первинної профспілкової організації працівників територіальних органів Міністерства юстиції України, затверджений протоколом Установчих зборів №1 від 01.11.2021 року [444]. Хоча профспілка і належить до громадського сектору, вона виступає як окремий, самостійний суб'єкт взаємодії, будучи важливим елементом системи взаємодії з інститутом громадського суспільства, але з унікальною місією — захист інтересів працівників, що робить її незамінною ланкою в загальній структурі. Втім, від вмотивованості персоналу та дотримання його гарантій і прав залежатиме якість та ефективність виконання ним його функцій.

У цій частині дисертації охарактеризовано взаємодію органів та установ виконання покарань з інститутом громадянського суспільства.

4.4. Особливості діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України стало найсерйознішим випробуванням для всіх державних інституцій, включаючи КВС України. Зазначений період ознаменувався появою нових викликів, які вимагали негайного перегляду та адаптації адміністративно-правового регулювання. Забезпечення стабільного функціонування КВС України в умовах воєнного стану залишається пріоритетним завданням, оскільки від цього залежали не лише безпека суспільства, а й життя та здоров'я тисяч людей.

Із впровадженням воєнного стану КВС України зіштовхнулась з низкою гострих проблем, що стосуються як оперативного управління, так і

дотримання міжнародних стандартів. Зокрема, в установах, що перебували в епіцентрі бойових дій, адміністрація стикалась з питаннями постачання питної води, тепла та енергопостачання, порушення телефонного та інтернет-зв'язку.

Для вирішення цих питань у ДКВС України було утворено гуманітарний штаб з координації збору та розподілу гуманітарної допомоги пенітенціарної інфраструктури. Під час воєнних дій штаб у цілодобовому режимі координував накопичення та доставку гуманітарної допомоги виправним колоніям та слідчим ізоляторам. Фактично, лише за перший місяць війни вдалось відправити у виправні установи та слідчі ізолятори, які перебували в зоні бойових дій, більше 32 тонн гуманітарної допомоги [468].

Зазначені виклики вимагали швидкої та рішучої адаптації КВС України. Важливим кроком у цьому процесі стало прийняття Президентом України Указу від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [263], затвердженого Законом України № 2102-IX [337], який заклав правові підстави для посилених заходів. Відповідно до статті 105 КВК України [180], в усіх установах виконання покарань та слідчих ізоляторах було запроваджено режим особливих умов, а робота персоналу переведена на посилений варіант несення служби.

Режим особливих умов та посилений варіант несення служби в ДКВС України — це два взаємопов'язані заходи, що вводяться в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах за умовах надзвичайних ситуацій. Першочергово, зазначені умови стосуються змін у внутрішньому порядку в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, роботі персоналу ДКВС України, порядку відвідувань рідними та іншими особами, в тому числі, представниками громадськості, ЗМІ.

Режим особливих умов у ДКВС України є спеціальним правовим станом для установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що

застосовується у випадках стихійного лиха, епідемій, техногенних катастроф, масових заворушень або, впровадження воєнного стану. Введення цього режиму означає: 1) тимчасове обмеження прав ув'язнених (зокрема, можуть бути обмежені побачення, передачі, пересування територією установи, а також інші права, передбачені звичайним режимом); 2) посилення заходів безпеки (зокрема, охорона, нагляд, а також перевірки, щоб запобігти втечам, заворушенням та іншим надзвичайним подіям); 3) зміна розпорядку (звичний розпорядок дня може бути змінений для адаптації до нових умов).

Натомість посилений варіант несення служби є оперативним режимом роботи для персоналу ДКВС служби, що запроваджується одночасно з режимом особливих умов і означає: 1) підвищену готовність особового складу нести службу в посиленому режимі, що може включати довші зміни, роботу без вихідних, скасування відпусток, збільшення кількості чергувань та патрулювання; 2) роботу персоналу ДКВС України в режимі підвищеної пильності для забезпечення безпеки установи та контролю за ув'язненими; 3) перебування персоналу ДКВС України в стані постійної готовності до швидкого реагування на будь-які загрози при надзвичайних ситуаціях, в тому числі, повітряні тривоги, спроби диверсій або нападів.

Таким чином, режим особливих умов є правовою основою для впровадження змін усередині установи, а посилений варіант служби — це практична реалізація цих змін, що виконується персоналом.

Із впровадженням воєнного стану у низку нормативних актів було внесено зміни щодо регулювання режиму особливих умов. Так, до прикладу, йдеться про Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5, у тексті яких слова «особливий режим» в усіх відмінках замінено

словами «режим особливих умов». Також текст цих Правил доповнено положеннями в частині можливості в період дії режиму особливих умов надсилання відмови в наданні спеціального дозволу на відвідування слідчого ізолятора представникам медіа [331].

Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5 визначають, що у випадках запровадження режиму особливих умов у слідчих ізоляторах посилюються охорона та нагляд із встановленням обмежень для ув'язнених (зокрема, припинення побачень, прийому посилок і передач, а також всіх масових заходів). Про запровадження режиму особливих умов адміністрація СІЗО доводить до відома ув'язнених та засуджених, а також розміщує відповідну інформацію в місцях приймання передач та особистого прийому громадян [331].

Загалом, положення Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5 [331], щодо запровадження режиму особливих умов є логічним і необхідним кроком для забезпечення стабільності та безпеки у КВС України в умовах воєнного стану, оскільки надають правові підстави для швидкого реагування на загрози, що дозволяє зберегти контроль над особами, що перебувають під вартою, та засудженими, одночасно мінімізуючи ризики як для персоналу ДКВС України, так і для ув'язнених. Внесення таких змін є прикладом адаптації кримінально-виконавчого законодавства до надзвичайних умов задля збереження функціональності критично важливих державних інституцій.

З одного боку, такі положення в умовах воєнного стану є повністю обґрунтованими та дозволяють адміністрації слідчого ізолятора: 1) підвищити безпеку, адже обмеження доступу, зокрема,

відмова медіа в наданні спеціального дозволу на відвідування, є необхідним заходом для уникнення надзвичайних ситуацій, що можуть бути спричинені дестабілізацією ситуації; 2) централізувати управління, оскільки припинення всіх заходів та обмеження побачень дозволяє зосередити ресурси персоналу ДКВС України на виконанні першочергових завдань, пов'язаних з охороною та наглядом в умовах підвищеного ризику; запобігти спробам дестабілізації, адже запровадження режиму особливих умов є ефективним інструментом для запобігання заворушенням, втечам та іншим викликам, що можуть виникнути в умовах воєнного часу.

З іншого боку, питання обмеження контактів засуджених із рідними та громадськістю в умовах воєнного стану є дуже чутливим і викликає обґрунтовані занепокоєння. Хоча такі обмеження є виправданими на початкових етапах конфлікту, їхнє тривале застосування може мати негативні наслідки. Вважаємо за необхідне вказати, що на початку повномасштабного вторгнення обмеження побачень та доступу громадськості були необхідним запобіжним заходом, оскільки існувала реальна загроза проникнення диверсійно-розвідувальних груп, дестабілізації ситуації, а також перешкод для евакуації ув'язнених. Тимчасові обмеження першочергово були запроваджені для забезпечення безпеки та порядку як для персоналу, так і для самих ув'язнених та населення.

Втім, оскільки воєнний стан затягнувся, зазначені обмеження починають втрачати свою обґрунтованість і можуть мати серйозні негативні наслідки у вигляді порушення прав на спілкування з родиною, тривале обмеження яких може бути розцінено як порушення прав людини. Зазначене може призвести до збільшення кількості скарг до ЄСПЛ. Також відсутність контактів із зовнішнім світом погіршує психологічний стан ув'язнених, посилює відчуття ізоляції та безнадії, що може підвищити ризик конфліктів та суїцидів.

Водночас, обмеження доступу правозахисних організацій та журналістів створює «закриту» систему, де зловживання можуть залишатися непоміченими. Громадський контроль в умовах дії воєного стану є важливим інструментом для запобігання порушенням.

Отже, тривале збереження режиму обмежень є непропорційним заходом. Хоча посилення безпеки залишається пріоритетом, наразі, коли ситуація в більшості регіонів стабілізувалася, необхідно шукати альтернативні рішення у вигляді відновлення побачень через захисні екрани, впровадження відеодзвінків або надання дозволів на відвідування для перевірених громадських організацій, що дозволить зберегти безпеку, не порушуючи при цьому основні права ув'язнених.

Натомість Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5, передбачено можливість тимчасового скасування побачень у разі запровадження режиму особливих умов. Тобто, у порівнянні із попереднім положенням, ці положення містять елемент дискреції, оскільки зазначається, що побачення «можуть бути тимчасово відмінені», а не «припиняються» [314]. Загалом, адміністрації установ виконання покарань, на відміну від слідчих ізоляторів, мають більше гнучкості у випадку запровадження особливих умов. Так, зокрема, дискреція щодо тимчасового скасування побачення, призупинення виходу засуджених за межі виховної колонії, відмова в дозволі на відвідування медіа, близьким родичам та іншим особам дозволяє керівництву установ виконання покарань оцінювати рівень загрози та приймати рішення, що відповідають поточній ситуації. Зазначене може бути використано для збереження мінімального рівня комунікації, наприклад, у відносно спокійних регіонах.

Отже, ключовою відмінністю між двома вищенаведеними нормативно-правовими актами є формулювання: у випадку слідчих

ізоляторів зазначено, що в умовах особливого режиму всі заходи та побачення «припиняються» [331], а для установ виконання покарань – «можуть бути тимчасово відмінені» [314]. Така різниця в термінології надає адміністрації установ виконання покарань певну дискрецію у застосуванні обмежень, дозволяючи їм адаптувати свої дії до конкретних обставин, а не застосовувати їх автоматично. Такий підхід дозволяє, за можливості, зберігати зв'язок ув'язнених із родичами навіть в умовах воєнного стану, якщо це не створює ризиків для безпеки.

Вказані та інші додаткові режимні заходи значно збільшили навантаження на особовий склад, але, водночас, дозволили підтримати правопорядок та стабілізувати оперативну обстановку в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах.

Для вирішення ситуації, що виникла з тривалим обмеженням прав ув'язнених в умовах воєнного стану, пропонуємо:

1) поступове відновлення побачень, розглянувши можливість впровадження замість повного скасування побачень гібридної системи. У відносно безпечних регіонах слід поетапно відновлювати короткострокові побачення, можливо, з використанням захисних екранів, як це практикувалося під час всесвітньої пандемії, що дозволить підтримувати зв'язок з родиною, не ризикуючи безпекою;

2) впровадження відеозв'язку та сучасних технологій, що може стати ефективною альтернативою. Встановлення в установах обладнання для відеозв'язку (наприклад, через месенджери, які пройшли перевірку на безпеку) дозволить засудженим регулярно спілкуватися з рідними, що має позитивний вплив на їхній психологічний стан та підтримує соціальні зв'язки;

3) відновлення доступу для громадськості, що покликано забезпечити повний доступ громадських організацій та правозахисників, що є необхідним для забезпечення прозорості та запобігання зловживанням.

Можна розробити механізм, який дозволить перевіреним і акредитованим представникам громадськості відвідувати установи, дотримуючись при цьому всіх заходів безпеки, що дозволить здійснювати незалежний моніторинг ситуації;

4) необхідно розробити та ухвалити зміни до законодавства, які б чітко відмежовували заходи, що можуть бути застосовані в умовах короткострокової надзвичайної ситуації (наприклад, масових заворушень), від заходів, що можуть застосовуватися в умовах тривалого воєнного стану. Зазначене дозволить уникнути непропорційних та необґрунтованих обмежень, як тільки загроза безпеці знизиться;

5) збільшення фінансування ДКВС України, що дозволить покращити матеріально-технічну базу, забезпечити належні умови утримання та підвищити зарплату персоналу, що, своєю чергою, знизить рівень порушень прав людини.

Ще одним із ключових викликів, з яким зіштовхнулась ДКВС України під час впровадження воєнного стану в Україні, була тимчасова окупація територій, на яких функціонували установи виконання покарань та слідчі ізолятори. Так, до прикладу, йдеться про Херсон, який був раптово захоплений ворогом в перші тижні повномасштабного вторгнення в Україну. Над відповідними територіями, а також установами та слідчими ізоляторами, які там знаходяться, тимчасово було втрачено державний контроль.

Окремі виклики в діяльності КВС України в умовах воєнного стану, були пов'язані зі звільненням тимчасово окупованих територій, зокрема, необхідність перевірки персоналу ДКВС України (так званої «фільтрації»), який продовжував проходити службу в ДКВС України при незаконному захопленні РФ установ виконання покарань та слідчих ізоляторів; повернення ув'язнених та засуджених, які були незаконно вивезені або звільнені окупаційною владою.

Щодо перевірки персоналу потрібно зазначити, що, якщо рядовий склад, молодший начальницький склад в більшості випадків пройшов фільтрацію, продовжуючи службу в ДКВС України, то відносно окремих осіб старшого та вищого начальницького складу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів порушено кримінальні провадження за статтею 111-1 КК України (колабораційна діяльність) або ст. 111 КК України (державна зрада) [177]. І тут виникає логічне питання щодо реакції та можливості вивезення ув'язнених та персоналу. І якщо такої можливості фізично не було, то чи мав би працівник відмовитись проходити службу, чи не загрожувало це безпеці його життя, та відповідно чи не мало би більш негативних наслідків, якщо би такий працівник відмовився одразу від проходження служби.

З 2018 року процедура обов'язкової евакуації ув'язнених та засуджених осіб з установ, що розташовані поблизу районів бойових дій передбачає доволі детальний план дій. Визначений механізм є багатоступеневим і передбачає чітку координацію між різними державними органами та включає: прийняття рішення військового командування та військових адміністрацій про початок евакуації; оповіщення всіх відповідальних служб; створення тимчасові комісії задля організації та проведення евакуації; визначення безпечних районів, підготовку установ для прийому евакуйованих, збір та облік осіб, а також їх перевезення спеціально обладнаним залізничним або автомобільним транспортом під конвоєм.

Щодо розподілу повноважень, то прийняття рішення, загальний контроль та координація покладаються на військове командування та військові адміністрації, із залученням до процесу таких служб та органів, як: Міністерство юстиції (є відповідальним за евакуацію осіб, які перебувають у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань); органи Національної поліції (відповідальні за евакуацію осіб з ізоляторів

тимчасового тримання); Служба безпеки України (відповідальна за евакуацію осіб з ізоляторів тимчасового тримання цієї служби); військова служба правопорядку (відповідальна за евакуацію військовослужбовців); Міністерство оборони (визначає райони бойових дій та безпечні зони); Національна гвардія (забезпечує конвоювання під час перевезення); ПАТ «Укрзалізниця» (надає спеціальний залізничний транспорт для перевезення); Військове командування та військові адміністрації (приймають рішення та здійснюють загальний контроль).

Загалом, чинний порядок є структурованим та обґрунтованим для проведення планової евакуації з районів, які поступово наближаються до зони бойових дій. Він передбачає чітку взаємодію між відомствами та відповідає вимогам безпеки. Проте, його застосування в умовах стрімкого розвитку подій, є вкрай складним або й зовсім неможливим. Причинами цього можуть бути: відсутність часу, порушення логістики, дезорганізація тощо.

Таким чином, існує потреба для розробки спільного нормативного акту, положення якого будуть адаптовані до екстремально швидких і непередбачуваних умов, що можуть виникати як на початку повномасштабної війни, так і під час дії воєнного стану, а також плану дій (рекомендацій) щодо поведінки персоналу у випадках захоплення установ виконання покарань чи слідчих ізоляторів.

Окрім цього, на постійному контролі слід тримати питання приведення у повну готовність для використання за призначенням захисних споруд цивільного захисту, комплектування складу комісій з питань евакуації, планів евакуації персоналу, засуджених і осіб, узятих під варту, а також військовополонених.

Примітно, що історія з тимчасовою окупацією територій для України, на жаль, не є новою, бо бере свій початок ще з 2014 року. За офіційними даними станом на 2021 рік на тимчасово окупованих територіях було

розташовано 36 установ виконання покарань (близько 15 тис. ув'язнених), з яких 27 знаходяться на територіях, де органи державної влади України тимчасово не здійснювали повноважень, і 5 в АР Крим. За даними ДКВС України, загалом на цих територіях знаходилась приблизно п'ята частина всіх закладів виконання покарань України [167].

Після вторгнення 24 лютого 2022 року, за офіційними даними, кількість таких установ збільшилася на 11, а кількість ув'язнених зросла майже на 3100 осіб. Серед них були в'язні з Херсонської та Миколаївської областей, яких депортували на територію окупанта, а також ті, хто залишився в установах на тимчасово окупованих територіях. В'язні є однією з найбільш незахищених груп, про яку часто забувають [431].

Як зазначає А. Діденко, Україна на початку збройного конфлікту мала можливість повернути з тимчасово окупованих територій тих засуджених, які виявили бажання відбувати покарання на підконтрольних українському уряду частинах. Коли ж почалася активна фаза бойових дій, цю можливість було втрачено. Водночас, колишня Уповноважена Верховної Ради з прав людини В. Лутковська зауважує, що з 2015-го по 2018 роки близько 200 засуджених змогли потрапити на територію, підконтрольну Україні [167].

Також завчасно необхідно приділяти окрему увагу питанням оперативного забезпечення переміщення ув'язнених з установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, які розташовані в місцевостях, наближених до районів, де ведуться активні бойові дії та обстріли до тих, що розміщені у більш безпечних місцевостях. Для цього потрібно проводити постійний моніторинг, створювати резервну базу даних установ, які придатні прийняти переміщених осіб (в тому числі, із тих установ, що були законсервовані).

Щодо процедури повернення ув'язнених, примусово вивезених РФ, варто сказати, що вона є досить складною і недостатньо врегульованою. У цьому процесі важливу роль відіграють міжнародні організації,

правозахисні групи та громадянське суспільство, які надають підтримку та здійснюють контроль за дотриманням прав ув'язнених.

Як позитивний приклад долучення участі громадськості (міжнародних та національних правозахисних організацій) можна навести проєкт повернення осіб, які були примусово депортовані з окупованих територій України, завдяки реалізації якого вдалось повернути щонайменше 260 ув'язнених, які стали жертвами насильницького переміщення. При цьому, поширені проблеми виникали у депортованих в'язнів через неможливість повернутися в Україну з огляду на:

1) бюрократичні перепони у відмові видачі посвідчень на повернення, оскільки депортовані в'язні були «особами, свободу пересування яких було обмежено»;

2) відсутність оригіналів документів у засуджених, а також неможливість отримати витяг про несудимість з офіційних реєстрів;

3) неадекватні умови утримання в РФ та буферних зонах;

4) дискримінацію колишніх в'язнів, яка проявлялась у випадках відмови надання допомоги, оскільки вони, як «колишні в'язні, можуть мати інфекційні захворювання»;

5) відсутність належної допомоги після повернення в Україну (в тому числі, житла, медичної допомоги, мобілізація осіб без належного врахування стану здоров'я);

6) випадки поміщення в СІЗО осіб через те, що вони не відбули повний термін покарання;

7) невизначеність юридичного статусу через відсутність на державному рівні визнання депортованих в'язнів як цивільних заручників або надання їм іншого спеціального статусу, що ускладнює їхній захист та отримання належної допомоги [431].

Зазначені питання потребують нагального комплексного вирішення, в тому числі, шляхом: їхнього нормативного регулювання, щоб забезпечити

можливість отримання посвідчень на повернення в Україну для всіх депортованих громадян, незалежно від їхнього попереднього правового статусу; розробки та прийняття законодавства, яке офіційно визнає депортованих в'язнів цивільними заручниками, надаючи їм відповідний правовий статус та державну підтримку; створення ефективних механізмів для відновлення документів та підтвердження юридичного факту відбуття покарання, щоб усунути бюрократичні перешкоди для реінтеграції.

До цього процесу також варто залучати громадський сектор шляхом: забезпечення надання гуманітарної, правової, психологічної та медичної допомоги усім повернутим особам без дискримінації, зокрема, в гуманітарних центрах на кордоні; адвокації на міжнародному рівні, щоб привернути увагу до проблеми незаконної депортації українських громадян та порушень їхніх прав, залучаючи міжнародні організації (зокрема, ООН [507], Міжнародний комітет Червоного Хреста [501]) для моніторингу та тиску на країну-агресора; координації зусиль між державними органами, громадськими організаціями та волонтерами для забезпечення ефективної підтримки на всіх етапах: від повернення до повної реінтеграції у суспільство.

Окрім цього, очевидно, що проблема незаконного вивезення засуджених до тимчасово окупованих територій або території РФ потребує міжнародного правового реагування та розробки механізмів повернення цих осіб на підконтрольну територію України. При цьому, механізми повернення незаконно вивезених засуджених можуть мати різні форми, залежно від контексту та доступних ресурсів, зокрема, у вигляді укладення двосторонніх або багатосторонніх міжнародних угод між Україною та іншими країнами щодо повернення незаконно вивезених осіб. Також, у цьому контексті, можуть бути використані існуючі міжнародні договори з прав людини та гуманітарного права для захисту прав засуджених та їх повернення.

Ще однією формою вирішення питання повернення незаконно вивезених засуджених можуть слугувати дипломатичні перемовини між урядами за участю міжнародних посередників для досягнення домовленостей щодо повернення засуджених. У цьому разі обов'язковим видається залучення до переговорного процесу міжнародних організацій, таких як ООН [507], ОБСЄ [502] та Міжнародний комітет Червоного Хреста [501].

Не слід нехтувати і правовими механізмами у вигляді подання позовів до міжнародних судів та трибуналів для захисту прав незаконно вивезених засуджених та їх повернення. Використання механізмів міжнародної кримінальної юстиції для розслідування та притягнення до відповідальності осіб, причетних до незаконного вивезення засуджених, хоча не є швидким, однак може вважатись перспективним. Зазначені дії повинні супроводжуватись гуманітарними ініціативами, в тому числі, організацією гуманітарних місій для пошуку та повернення незаконно вивезених засуджених, наданням правової та психологічної допомоги засудженим та їхнім сім'ям, документування та оприлюднення фактів незаконного вивезення.

Найефективнішою наразі видається співпраця з міжнародними організаціями (зокрема, такими, як ООН [507], МККК [501], Рада Європи [238], ОБСЄ [502]) для отримання підтримки та допомоги у поверненні незаконно вивезених осіб. Важливо розуміти, що ці механізми мають бути комплексними та враховувати різні аспекти проблеми, включаючи правові, дипломатичні та гуманітарні аспекти.

Також у межах КВС України вбачається потреба у проведенні медичної та психологічної реабілітації для осіб, які повернулися, з урахуванням отриманих ними травм та жорстокого поводження; надання тимчасового житла та соціальних послуг для тих, хто втратив своє місце проживання, щоб уникнути їхньої дезадаптації. Таким чином, вирішення

проблеми потребує як внутрішніх законодавчих змін та політичної волі, так і тісної співпраці з громадським сектором та міжнародною спільнотою.

Задля вирішення зазначених питань вже було вжито деяких заходів (зокрема, прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про реалізацію експериментального проєкту щодо оформлення на території України посвідчення особи на повернення в Україну» № 1201 від 21.10.2022 [371]). Втім, щодо повернення засуджених є специфіка, тому це питання потребує окремого врегулювання.

Також серед прикладів позитивної практики можна навести прийняття Наказу Міністерства юстиції України від 20.10.2021 № 3742/5 «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 16 травня 2016 року № 1418/5» [275], згідно з яким було впроваджено програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Підготовка до звільнення ветеранів війни, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції/ операції Об'єднаних сил». При цьому, програма має включати і нові категорії осіб, серед яких, зокрема, ветерани війни та інші військовослужбовці, евакуйовані засуджені та особи, узяті під варту, та головне – не бути формальною, а мати практичну цінність, включаючи комплексну роботу, спрямовану на забезпечення стабільного психологічного стану цих категорій осіб, їхню соціальну адаптацію та реалізацію прав у складних умовах воєнного часу. Основні напрями соціально-психологічної служби повинні включати: надання психологічної допомоги; сприяння в отриманні правничої допомоги, оформленні (поновленні) особистих документів; сприяння оформленню документів для призначення та виплати пенсій/соціальних виплат; допомога у відновленні та підтримці соціально корисних зв'язків, забезпечення права засуджених на здобуття повної загальної середньої освіти; реалізація права засуджених на здобуття професійної (професійно-технічної) освіти тощо.

Основним пріоритетним завданням КВС України в умовах воєнного стану залишається питання забезпечення безпеки в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах через постійні загрози ракетних обстрілів та загрози життю і здоров'ю працівників ДКВС України, засуджених, осіб, узятих під варту, і військовополонених [49, с. 55]. Установами виконання кримінальних покарань, слідчими ізоляторами та таборами для тримання військовополонених вживаються окремі заходи щодо нарощування фонду захисних споруд цивільного захисту [276], та приведення у готовність для використання наявних. Проте, в умовах обмеженого фінансування, зношеності будівель установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, великої кількості персоналу та ув'язнених, режимних обмежень, виконання таких завдань є ускладненим та мало можливим.

Важливо зазначити, що установами виконання покарань розроблено алгоритм дій персоналу під час оголошення повітряної тривоги з подальшим долученням його до планів дій при надзвичайних обставинах, передбачених Інструкцією з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання в установах виконання покарань [318]. Ознайомлення з цим планом має бути фактичне, виключаючи формальний підхід.

Ще одним викликом для КВС України в умовах воєнного стану стало покладання на ДКВС України, відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» від 05.04.2022 р. № 413 [330], функції тримання військовополонених, створення установ закритого типу (таборів) та діляниць для тримання військовополонених, забезпечення їхнього функціонування відповідно до умов Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 і додаткових протоколів до неї [130].

На доктринальному рівні під терміном «військовополонені» розуміють громадян конкретної суверенної держави, а також добровольців,

які є громадянами іноземної держави, на яких поширюються міжнародно-правові норми щодо захисту прав і свобод людини в період збройного конфлікту. Військовий полон можливий лише у період збройного конфлікту міжнародного характеру. Держави, які тримають у полоні, зобов'язуються повернути (практика індивідуального або групового обміну) або ж репатріювати військовополонених. При цьому сторони збройного конфлікту мають забезпечувати належні та прозорі умови репатріації й утримання військовополонених [111, с. 157].

Покладання на ДКВС України функції утримання військовополонених стало серйозним додатковим навантаженням, що вимагало від системи швидкої адаптації до нових потреб. Так, довелося швидко створювати спеціалізовані установи закритого типу (табори) та дільниці для тримання військовополонених, в тому числі, шляхом перепрофілювання існуючих приміщень, їх обладнання згідно з міжнародними стандартами (наприклад, окремі душові, зони для прогулянок), що лягло додатковим тягарем на й без того обмежений бюджет і ресурси.

Перед персоналом установ постали нові завдання, вирішення котрих вимагало спеціальної підготовки. Потрібно було вивчити правила поведінки з військовополоненими, основи міжнародного гуманітарного права, а також принципи репатріації та обміну військовополонених. Це створило значний тиск на кадровий склад ДКВС України, який і так працював у посиленому режимі воєнного стану.

Отже, покладання цих функцій на ДКВС призвело до суттєвої трансформації її діяльності, перетворивши її з виключно пенітенціарного органу на структуру, яка також відповідає за гуманітарні аспекти утримання військовополонених, що вимагало не лише значних ресурсів, але й кардинальної зміни підходів до роботи.

Окрім цього, руйнування та пошкодження установ виконання покарань та слідчих ізоляторів і, як наслідок, необхідність переміщення засуджених та ув'язнених, спричиняє загалом додаткове ущільнення та навантаження для КВС України. Наразі наслідки від руйнувань торкнулись близько 20 установ виконання покарань, де частково пошкоджено або зруйновано об'єкти інфраструктури, серед яких гуртожитки засуджених, адміністративні будівлі, приміщення шкіл, професійно-технічних училищ, овочесховищ, продуктових складів, насосні станції, лазні-пральні, медичні частини, їдальні засуджених тощо [235]. Поступово відновлюються зруйновані приміщення установ виконання покарань та слідчих ізоляторів задля належного забезпечення діяльності ДКВС України, переглядаються планові наповнення та наявні площі установ з метою збільшення норми жилої площі у розрахунку на одного засудженого.

Для розвантаження слідчих ізоляторів при установах виконання покарань створюються сектори слідчих ізоляторів, що дозволяє частково розвантажити вкрай наповнені установи. Із позитивного привертає увагу реалізація проєкту «Вільний простір у СІЗО» [108], де ув'язнені вдень вільно переміщаються по всьому приміщенню, і лише вночі зобов'язані перебувати у камерах.

У цьому контексті варто поглянути на хід виконання Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [382], якою передбачено щорічне переобладнання наявних приміщень та створення прозоро вимірюваної кількості місць для тримання засуджених/осіб, взятих під варту, що відповідають міжнародним зобов'язанням України у сфері прав людини. Незважаючи на впровадження воєнного стану, у 2023 році було заплановано створити 500 таких місць. І цей показник перевиконано: створено 1081 місце (216% від плану). Разом із тим, результати постійних перевірок з боку пенітенціарних інспекцій Міністерства юстиції України, моніторингових візитів уповноваженого Верховної Ради з прав людини,

органів прокуратури до установ виконання покарань та слідчих ізоляторів засвідчують наявність значної кількості невирішених проблем [57, с. 6].

Відтак, можна зробити висновок, що моральна застарілість і матеріальна зношеність ресурсів системи органів та установ виконання покарань, руйнування [505, с. 291] та пошкодження інфраструктури (гуртожитків, камер, інших приміщень та обладнання) внаслідок воєнних дій, вимушене ущільнення установ виконання покарань, недостатній обсяг фінансування не дають змоги повноцінно реалізовувати політику і реформувати сферу виконання кримінальних покарань в умовах воєнного стану.

Окремим викликом для КВС України в умовах воєнного стану стали питання мобілізації. Так, потрібно вказати на ухвалення в цілому Законопроєкту «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі у обороні країни, захисті її незалежності та територіальній цілісності» №11079-1 від 28.03.2024 р. [274]. Згідно з ним, визначено категорії осіб, які не підлягають мобілізації, серед яких засуджені за тяжкі злочини – умисне вбивство, зґвалтування, сексуальне насильство, за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки [399].

Цікавими є результати опитування, проведеного Міністерством юстиції України у квітні 2023 року серед ув'язнених щодо їх готовності до укладання контракту на військову службу, в якому взяли участь 4 500 осіб, а також офіційні дані Міністерства юстиції України щодо потенційної кількості засуджених (близько 20 000 осіб), які можуть скористатися правом умовно-дострокового звільнення для проходження військової служби [152].

Таким чином, впровадження в Україні воєнного стану не лише поставило під сумнів здатність КВС України повноцінно виконувати свої базові функції, а й загострила питання дотримання фундаментальних прав людини та принципів гуманізму в екстремальних умовах.

Загалом, до найгостріших викликів діяльності КВС України в умовах воєнного стану можна віднести:

1) безпеку та інфраструктуру (зокрема, забезпечення фізичної безпеки персоналу та ув'язнених в умовах постійних обстрілів і бойових дій, облаштування та належне функціонування бомбосховищ, а також захист інфраструктури установ, включаючи табори військовополонених);

2) логістику та забезпечення (зокрема, організація термінової евакуації та переміщення ув'язнених та персоналу із зон активних бойових дій, або тимчасово окупованих територій, забезпечення їх харчуванням, медикаментами та іншими життєво необхідними засобами в умовах обмежених ресурсів);

3) правовий статус та реінтеграція (зокрема, визначення правового статусу осіб, які опинилися на тимчасово окупованих територіях, були примусово переміщені або утримуються як військовополонені, а також налагодження механізмів їхньої реінтеграції);

4) психологічну підтримку (зокрема, надання кваліфікованої психологічної допомоги як персоналу, який щодня стикається з небезпекою, так і ув'язненим, що пережили травматичні події);

5) мобілізацію тощо.

Отже, можна підсумувати, що, загалом, із перших днів повномасштабної війни ДКВС України вжила низку оперативних заходів для адаптації до нових викликів:

1) у частині безпеки установ та засуджених: забезпечувала безперебійну роботу обладнання охоронного призначення, технічних засобів нагляду і контролю; додатково обладнано укриття засобами

відпочинку, обігріву та ємностями для питної води; сформовані воєнізовані формування залучено до завдань протидії збройній агресії у взаємодії з Нацполіцією та Нацгвардією; забезпечено світломаскування у нічний час доби та патрулювання прилеглих територій для виявлення підозрілих предметів;

2) щодо звільнення, прав в'язнів та евакуації: проводились заняття для засуджених щодо безпеки життя та інформування про евакуаційні рейси; до довідки про звільнення додавався контактний телефон установи для підтвердження інформації на блок-постах; налагоджено співпрацю з громадськими об'єднаннями для супроводження звільнених та надання їм тимчасового притулку; здійснювалась евакуація установ виконання покарань із зон бойових дій у взаємодії з військово-цивільним управлінням;

3) у сфері отримання актуальної інформації та соціальної роботи: забезпечувалось інформування в'язнів про оперативну обстановку в країні та підтримка контактів із рідними; до засуджених доводились умови можливого вступу до сил національного спротиву після звільнення; психологи проводять індивідуально-корекційну роботу з особами, які перебувають у негативних психічних станах; запрошуються представники релігійних та громадських організацій для покращення психологічного клімату;

4) щодо в'язничного виробництва та гуманітарної допомоги: установи впроваджують нові напрями виробничої діяльності для потреб оборони держави та цивільного населення; вживались антикризові заходи для отримання міжнародної технічної та гуманітарної допомоги (продукти, ліки, предмети першої потреби); утворено гуманітарний штаб для координації збору та розподілу допомоги [105].

Втім, поки триває війна вивчення адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи в умовах воєнного стану залишається актуальною проблемою як для науковців, так і для практиків.

Водночас, КВС України в цих умовах повинна робити все можливе, щоб забезпечити належні умови виконання/відбування кримінальних покарань. Разом з тим, проведений аналіз динаміки законодавства та його адаптації до воєнних реалій засвідчив потребу постійного перегляду та розробки нових нормативно-правових актів для регулювання діяльності КВС України (зокрема, щодо утримання військовополонених та облаштування бомбосховищ для забезпечення безпеки засуджених і співробітників).

У цій частині дисертації досліджено особливості діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану.

Висновки до розділу 4

1. Визначено, що робота із засудженими є специфічною, що проявляється через: небезпеку з фізичної точки зору, оскільки персонал працює з особами, які вчинили кримінальні правопорушення (переважно тяжкого характеру); наявністю щоденних ризиків зараження важкими захворюваннями; емоційну та психологічну виснажливість, оскільки працівники установ виконання покарань фактично добровільно обмежують свою свободу на певний час.

2. Окреслено проблематику, пов'язану із проходженням служби в органах ДКВС України: відсутність спеціального законодавства, яким би врегульовувався в повній мірі статус працівника ДКВС України; неналежне матеріальне, житлове та соціально-правове забезпечення; незабезпечення форменим одягом необхідної кількості та якості; непрозорі підходи у питаннях призначення керівництва міжрегіональних управлінь, державних установ, керівників підпорядкованих установ та слідчих ізоляторів; неналежна мотивація щодо просування по службі; недотримання порядку призначення, проведення перевірок; безпідставне втручання в роботу інших служб тощо.

3. Запропоновано на законодавчому рівні передбачити можливість формування громадських рад на регіональному рівні, що дозволить здійснювати громадський контроль локально.

4. Виокремлено безпрецедентні виклики та зміни, з якими зіштовхнулася кримінально-виконавча система України після повномасштабного вторгнення. Розглянуто проблематику консервації установ, що опинилися під загрозою або в зоні бойових дій, а також наслідки пошкоджень та руйнувань об'єктів ДКВС України. Окрему увагу приділено питанням, пов'язаним з тимчасовою окупацією територій, включаючи випадки викрадення персоналу та ув'язнених, а також функціонування таборів для військовополонених.

РОЗДІЛ 5

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

5.1. Основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель

Трансформація КВС України в оновлену пенітенціарну модель є одним із найбільш актуальних та стратегічно важливих завдань для сучасної Української держави, що зумовлено як внутрішніми суспільними потребами, так і зовнішніми зобов'язаннями України на шляху до європейської інтеграції. Чинна система, що значною мірою успадкована з радянського минулого, демонструє очевидні недоліки, які проявляються у невідповідності міжнародним стандартам, недостатній ефективності у справі ресоціалізації засуджених та низькому рівні захисту прав людини. Тому, критично важливим є глибокий аналіз та визначення основних напрямів її кардинальної трансформації.

Актуальність дослідження цього питання зумовлена нагальною потребою у формуванні нової, гуманістично орієнтованої пенітенціарної системи, яка має базуватися на принципах, що поєднують ефективне виконання покарань із повноцінною реінтеграцією засуджених у суспільство. Таким чином, виникає потреба у розгляді ключових напрямів трансформації, аналізі теоретико-правових основ реформування, дослідженні практичних механізмів впровадження оновлених доктринальних підходів у діяльність КВС України, та визначенні основних векторів її розвитку, спрямованих на створення моделі, яка відповідатиме викликам сьогодення та європейським стандартам пенітенціарної практики.

В останні роки активно обговорюється питання впровадження оновленої пенітенціарної моделі, яка неодмінно потребує адміністративно-правового забезпечення. Основна ідея впровадження такої моделі полягає у тому, що покарання має бути не просто відплатою, а інструментом для виправлення та повернення засудженого до нормального життя в суспільстві.

Серед ключових елементів оновленої пенітенціарної моделі можна виокремити: 1) ресоціалізацію як центральну функцію системи, що полягає у підготовці засуджених до звільнення шляхом професійного навчання (із неформальною освітою включно), психологічної підтримки, освіти та розвитку соціальних навичок у засуджених; 2) безумовне дотримання прав людини, що включає гідні умови утримання, доступ до медичної допомоги, контакт з родиною та зовнішнім світом; 3) розвиток інституту пробації (випробування), що є важливою складовою європейської моделі та дозволяє засудженому залишатися в суспільстві під контролем і наглядом спеціальних служб; 4) відкритість системи для громадського контролю, моніторингових візитів та співпраці з неурядовими організаціями, що гарантує прозорість та дотримання прав засуджених; 5) професійність та етичність персоналу, формування у працівників соціального та педагогічного орієнтування із вимогою високого рівня професіоналізму, а також етичного та гуманного ставлення до засуджених та осіб, узятих під варту.

Отже, якщо узагальнити, модель нового європейського зразка — це система, що замінює концепцію каральної ізоляції на модель, яка фокусується на людській гідності, ресоціалізації та ефективному використанні альтернативних покарань.

Водночас, успішне проведення реформування пенітенціарної системи України покликане створити в Україні таку гуманістичну систему виконання покарань, яка здатна забезпечити відновлення засудженого у

соціальних правах за умови успішного проходження соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції [58, с. 49]. На це вже спрямовані чинні нормативи, зокрема Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційний план її реалізації у 2022-2024 роках [382]. Метою Стратегії визначено створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, взятих під варту. При цьому, з мети Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [382] та її змісту вбачається, що мова не йде про пенітенціарну систему як нове явище. Законодавець вказує та фактично підтверджує існування пенітенціарної системи в Україні, яка перебуває на етапі реформування та розвитку, наголошуючи на потребі розв'язання наявних у ній проблем структурного характеру, які, своєю чергою, зумовлюють необхідність у прийнятті комплексної довгострокової стратегії.

З аналізу зазначеної стратегії можна виділити певні стратегічні цілі, кожна з яких спрямована на покращення окремих аспектів функціонування пенітенціарної системи, зокрема:

1) створення належних умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, що передбачає покращення фізичних умов утримання ув'язнених, зокрема, покращення інфраструктури в'язниць та слідчих ізоляторів, забезпечення комфортних і безпечних умов для осіб, позбавлених волі;

2) створення ефективної системи запобігання катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню та покаранню, що орієнтовано на впровадження правових і організаційних механізмів, які дозволяють попереджати порушення прав ув'язнених, включаючи фізичне насильство та приниження їх гідності;

3) забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальний захист в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах з

метою забезпечення доступу до належної медичної допомоги для ув'язнених, що включає не лише лікування захворювань, але й надання психологічної підтримки та соціального захисту;

4) збільшення кількості випадків застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та подальший розвиток органів пробації, що передбачає перехід від каральних покарань до альтернативних форм покарань, таких як пробація, що дозволяють зберігати соціальні зв'язки засуджених та сприяють їх реабілітації без необхідності ізоляції від суспільства;

5) удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених та їх подальше впровадження, що спрямоване на розробку та впровадження сучасних методів ресоціалізації ув'язнених, зокрема, через навчання, професійну підготовку та програму психосоціальної реабілітації, що допомагає адаптувати їх до життя після звільнення;

6) забезпечення належного рівня безпеки та правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах задля вдосконалення системи безпеки в установах пенітенціарної системи, що включає поліпшення моніторингу, охорони та запобігання інцидентам серед ув'язнених;

7) формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів та установ пенітенціарної системи;

8) розширення можливостей для діджиталізації пенітенціарної системи, що спрямована на інтеграцію інформаційних технологій у діяльність пенітенціарної системи та дозволить підвищити ефективність управління, зменшити рівень корупції та покращити доступ до інформації для засуджених і правоохоронних органів [382]. Таким чином, сама стратегія реформування пенітенціарної системи України до 2026 року передбачає позитивний комплексний підхід до вдосконалення

функціонування цієї системи з урахуванням прав людини, безпеки та соціальної адаптації засуджених, а також активне використання новітніх технологій для підвищення її ефективності. При цьому, більшість означених в ній напрямів не втрачають своєї актуальності з років незалежності України. Фактично стратегічні документи мають в більшій мірі декларативний характер. Відсутні дієві форми контролю за їх виконанням, як і інституції, які б здійснювали контрольні функції та були уповноважені притягувати винних у не виконанні запланованих стратегічних чи концептуальних заходів. З огляду на що, слід переглянути діючий підхід та виробити дієвіші механізми, спрямовані на розвиток пенітенціарної системи в Україні.

Окрім цього, якщо брати до уваги історичний розвиток, то варто згадати профільне відомство, що мало назву ДПтС України, створене ще в 2010 році [356]. І, оскільки у травні 2016 року діяльність ДПтС України була припинена із покладенням його функцій на Міністерство юстиції України, можна говорити про те, що наразі Мінюст України продовжує як правонаступник реалізовувати завдання, які виконувались ДПтС України.

Ці завдання, функції при організаційному перетворенні фактично не змінились, а тому мають пенітенціарний характер. А сама служба, хоч і не має офіційної назви «пенітенціарна», у повній мірі відповідає її визначенню, оскільки має на меті, окрім власне заходів, пов'язаних із виконанням кримінальних покарань, ще й ресоціалізацію засуджених, їх навчання, залучення до соціально корисної праці тощо.

Також досі функціонує Пенітенціарна академія України як єдиний в Україні заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання, який віднесено до сфери управління центрального органу виконавчої влади – Міністерства юстиції України. Академія є унікальним освітнім осередком, котрий здійснює підготовку фахівців для КВС України та інших

державних і приватних установ на основі сучасних європейських стандартів [241].

Проведений аналіз дає можливість дійти висновку, що пенітенціарна система де-факто уже давно сформована та перебуває на етапі свого розвитку та активної трансформації. Де-юре це підтверджується змістом Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [382], де термін «пенітенціарна система» офіційно визнаний та використовується на стратегічному, державному рівні в Україні. Окрім цього, така термінологія активно використовується в офіційних виступах представників органів та установ КВС України, а також виступає предметом дослідження на доктринальному рівні.

Зазначене в сукупності засвідчує той факт, що зачатки впровадження пенітенціарної моделі в Україні уже давно мають місце. Головним підтвердженням цьому є саме перехід від каральної мети як основної до цілі ресоціалізації, реінтеграції та виправлення засуджених. Проте, відсутність нормативного визначення термінів та єдиного підходу до термінології приводить до різного тлумачення, що, своєю чергою, ускладнює розуміння об'єкта дослідження та його меж. З огляду на це, важливо визначитись із основними підходами до тлумачення основних правових категорій, які мають використовуватись офіційно в цій сфері, основні визначення яких запропоновано у підрозділі 1.3. дисертації.

Водночас, формування оновленої пенітенціарної моделі має базуватись як на сукупності доктринальних напрацювань щодо проходження публічної служби, так і враховувати положення законодавства, що регулює вступ, проходження та припинення служби в КВС України.

Загалом говорячи про відношення служби в пенітенціарних органах, то вона матиме ознаки публічної служби.

На думку О.В. Петришина, поняття «публічна служба» охоплює державну, муніципальну служби та службу в недержавних організаціях [245]. Науковець також виокремлює такі ознаки публічної служби: 1) зайняття посади у відповідних органах і організаціях, незалежно від форм власності та конкретних організаційних структур; 2) службова спрямованість; 3) професійність службової діяльності.

Нормативне визначення поняття «публічна служба» міститься в п. 15 ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України, відповідно до якого, «публічна служба – це діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування» [156]. Слід зазначити, що запропоноване визначення є досить дискусійним, проте для цілей цього дослідження вагомим є можливість трактування служби в пенітенціарних органах як такої, що матиме ознаки публічної служби.

Водночас, як вже було зазначено у попередніх підрозділах дисертації, служба в ДКВС України є й службою в правоохоронному органі, що підтверджується положеннями Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [283] та наділятиме службу в пенітенціарних органах ще й цими ознаками.

Здійснюючи класифікацію наукових підходів щодо органів правоохоронної системи, О.О. Дудченко стверджує «про умовний поділ наукових розвідок, присвячених правоохоронним органам на дві групи: до першої групи необхідно віднести погляди дослідників, які розглядають правоохоронну систему як сукупність органів, які здійснюють правоохоронну діяльність, до другої – дослідників, які розглядають правоохоронну систему як складне явище, що структурно включає поряд із правоохоронними органами й інші елементи» [118].

При такому підході до «силової» складової правоохоронної системи, що забезпечує державне будівництво, можна віднести: органи прокуратури; органи Національної поліції України; органи служби безпеки; НАБУ; ДБР України та інші. Крім того, у правоохоронній системі є підсистема, яка називається «забезпечувальним блоком». Вона представлена сукупністю органів, до якої входять і органи з питань виконання покарань [2, 52].

Як зазначалось в попередніх підрозділах, КВС України передбачає внутрішню градацію, що включає такі складові: 1) спеціалізовану службу; 2) державну службу; 2) службу за трудовим контрактом. Такий підхід є надто складним для юридичного та наукового осмислення.

З огляду на що, вважаємо, що невідповідним є включення до сучасної моделі пенітенціарної системи проходження служби в органах та установах виконання покарань служби за трудовими договорами. Вбачається доцільним внесення змін й до Закону України «Про ДКВС України», які спрямовані на відмежування цієї категорії працівників від персоналу пенітенціарних органів шляхом викладу ч 1. ст. 14 таким чином: «До персоналу ДКВС України належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань». Одночасно, доцільно доповнити цей нормативно-правовий акт ст. 14² з назвою «Працівники ДКВС України» таким змістом: «У ДКВС України можуть працювати працівники за трудовими договорами. На них поширюється законодавство про працю». Такий підхід дозволить виключити застосування до цієї категорії працівників положень законодавства, яке застосовується до персоналу ДКВС України [42, с.71].

Окрім цього, з метою визначення сучасної моделі пенітенціарної системи потрібно проаналізувати структурно-штатні аспекти центрального відомства, його ретроспективу.

Безумовний вплив на формування та реалізацію державної політики у сфері виконання покарань та пробації зумовлювали особи, які очолювали в

той чи інший час посади Міністра юстиції. У зв'язку з цим, необхідно зазначити, що посаду Міністра юстиції України з 2014 по 2019 рік обіймав Павло Петренко, тобто, він був першим керівником у пенітенціарній системі під час підпорядкування органів КВС України Міністерству юстиції. П. Петренко займався реформуванням пенітенціарної системи та ініціював модернізацію умов утримання ув'язнених, покращення їхнього медичного забезпечення, впровадження електронного моніторингу для домашнього арешту та програми реабілітації засуджених.

Окрема увага приділялась питанням розвантаження установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. З огляду на це, 19.04.2014 року набув чинності Закон України «Про амністію у 2014 році» [260], яким передбачено амністію засуджених, які вчинили нетяжкі злочини, не пов'язані з насильством. Внаслідок цього було звільнено близько 26 тис. осіб. У 2017 році Міністерством юстиції анонсувалось будівництво нових слідчих ізоляторів (зокрема, у містах Києві та Львові). Таке будівництво повинно було здійснюватися за кошти інвесторів у рамках програми державно-приватного партнерства [229]. Однак, ці наміри так і не були реалізованими, що, здебільшого, було обумовлено недостатнім фінансуванням, відсутністю необхідної інфраструктури, що в сукупності ускладнювало реалізацію вище зазначених ініціатив [244].

Наступником П. Петренка на посаді Міністра юстиції України з 2019 року став Д. Малюська, який зосередився переважно на реалізації радикальних змін, визнаючи, що реформа пенітенціарної системи є однією з найбільш складних і вимогливих. Зокрема, було впроваджено пілотний проєкт «Платні камери в СІЗО», за два роки функціонування якого надійшло 21 млн грн, за рахунок яких здійснювався ремонт безкоштовних камер [211]. Незважаючи на такі показники, позиція щодо впровадженого проєкту залишається неоднозначною досі. Оскільки такі заходи можна розглядати як такі, що мають дискредитаційний характер за майновою

ознакою та створює нерівні умови для двох осіб, які, до прикладу, підозрюються у вчинення кримінального провадження за однаковою статтею, адже, той із них, хто має фінансову спроможність, буде утримуватися в кращих умовах, ніж той, хто такої спроможності не має. Також процедура видається не надто прозорою: оскільки на такі камери є попит, то можуть виникати корупційні ризики.

Водночас, у платних камерах є ті блага, які заборонено або відсутні в звичайних, що також створює нерівні умови (зокрема, душові кабінки, мікрохвильові печі, телевізори тощо). Денис Малюська зазначав, що реформи у пенітенціарній системі потребують тривалого часу для ефективної реалізації, зокрема, щонайменше три роки для впровадження значущих змін. Окрім цього, зазначений процес вимагає комплексного підходу й уваги до численних аспектів функціонування в'язничної системи, таких, як покращення умов утримання ув'язнених, підвищення прозорості роботи пенітенціарних установ, а також впровадження програм реабілітації та соціалізації засуджених [228].

Міністр неодноразово наголошував на тому, що реформа пенітенціарної системи є надзвичайно затратною і потребує значних фінансових ресурсів, які, за його словами, в бюджеті відсутні вже протягом кількох років [210]. Зазначене пояснення було наведене Міністром як основна причина затримок та невизначеності щодо прогресу в реформуванні пенітенціарної системи.

Під час відкриття Міжнародного пенітенціарного форуму, організованого за підтримки Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) у 2023 році, Міністр юстиції підкреслив, що основною метою заходу було продемонструвати зміни, що відбулися в українській пенітенціарній системі, яка, за його словами, пройшла складний шлях від радянського минулого до дотримання міжнародних стандартів прав людини, а також вкотре акцентував увагу на великий обсяг викликів, які

безпосередньо пов'язані з повномасштабною збройною агресією РФ, зокрема, через досвід евакуації понад 10% ув'язнених із зон бойових дій та пошкодження в'язничної інфраструктури [220], що, фактично, перешкоджає ефективній реалізації пенітенціарної реформи.

04.09.2024 року Верховна Рада України прийняла відставку Міністра юстиції України Д. Малюськи [267]. Пізніше посаду Міністра юстиції було трансформовано у подвійну посаду, а саме Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України – Міністра юстиції України. І вже 05.09.2024 року Верховною Радою України винесено Постанову «Про призначення Стефанішиної О.В. на посаду Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України – Міністра юстиції України» [366].

Рішення про поєднання посад Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України та Міністра юстиції України має як потенційні переваги, так і можливі недоліки. Серед потенційних переваг можна виокремити: 1) посилення координації між процесами європейської інтеграції та реформуванням системи юстиції шляхом забезпечення більш узгодженої та ефективнішої реалізації євроінтеграційних реформ у сфері юстиції; 2) прискорення реформ і сприяння впровадженню необхідних змін (передбачається, що завдяки поєднанню посад, Міністерка, відповідаючи за євроінтеграцію, водночас матиме прямий вплив на процес реформування юстиції); 3) посилення політичної ваги посади (посада Віце-прем'єр-міністра має вагоміший політичний статус, що може посилити вплив Міністра юстиції на процес прийняття рішень, а також сприяти залученню додаткових ресурсів та підтримки для реформування юстиції).

Серед можливих недоліків поєднання посад Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України та Міністра юстиції виділимо: 1) надмірне навантаження та відсутність концентрації на

завданнях Мінюсту (поєднання двох відповідальних посад може призвести до надмірного навантаження на одну особу, а також негативно впливати на якість виконання обов'язків); 2) конфлікт інтересів (в окремих випадках можуть виникати конфлікти інтересів між завданнями євроінтеграції та внутрішніми реформами юстиції); 3) зниження уваги до окремих питань (існує ризик, що деякі важливі питання, пов'язані з юстицією (в тому числі й пенітенціарною системою), можуть отримати менше уваги через фокус на євроінтеграції).

Водночас, доцільність прийняття такого рішення буде підтверджена із часом та залежатиме від багатьох факторів, включаючи: особисті якості та професійний досвід особи, яка займає посаду, ефективність механізмів координації та контролю, політичну ситуацію та пріоритети держави.

В цілому, рішення буде визначено доцільним, якщо воно сприятиме прискоренню євроінтеграційних реформ у сфері юстиції та забезпечить ефективне виконання завдань, покладених на Міністерство юстиції.

Зазначимо, що жоден із міністрів юстиції до призначення не мав досвіду роботи в органах ДКВС України, або роботи в мілітаризованих органах. Посада міністра юстиції віднесена до категорії А державної служби. Фактично у Мінюсті відсутні підрозділи або посади атестованих працівників. На нашу думку, даний факт, безсумнівно, повинен враховуватись при управлінні пенітенціарною системою, де значна частина працівників має статус атестованих.

Доходимо висновку, що в оновленій пенітенціарній моделі управління (керівництво) кримінально-виконавчою системою має здійснюватися фахівцем, який має достатній рівень підготовки і досвіду в цій сфері, що є важливим для ефективного розв'язання наявних проблем та забезпечення прогресу в реформах, що потребують комплексного підходу.

Загалом, перебування ДКВС України в складі Мін'юсту обумовлює певні виклики та обмежує ефективність її функціонування. Зазначене

пояснюється масштабістю чинної КВС України, унікальністю її завдань, специфікою правового регулювання та потребою у висококваліфікованих кадрах зі спеціальними знаннями, що, в сукупності, обумовлює потребу перегляду статусу цього державного органу.

Наразі Міністерство юстиції України охоплює значний спектр правових питань: від реєстрації актів цивільного стану до представництва інтересів держави в судах. У цьому контексті кримінально-виконавча система, попри свою специфіку, не отримує достатньої уваги та ресурсів, необхідних для її повноцінного розвитку та функціонування.

Чинна кримінально-виконавча система включає комплекс установ та підрозділів, який, станом на 01.03.2024 р., охоплює близько 44 621 засуджених та ув'язнених [430], має в структурі сотні установ виконання покарань, інших закладів та понад 14 тис. осіб персоналу. Її діяльність не обмежується лише триманням осіб, забезпеченням ізоляції засуджених, а й включає в себе складні процеси виховної роботи, професійної підготовки, медичного і освітнього забезпечення, психологічної підтримки, ресоціалізації, підготовки до повернення в суспільство, профілактики рецидивної злочинності. Жодне інше відомство в Україні не виконує настільки специфічних та масштабних завдань, що вимагає глибокого розуміння проблематики та цілеспрямованої стратегії розвитку.

Звичайно, специфіка виконуваних завдань служби КВС України є унікальною та не має аналогів у жодному іншому державному органі. Комплексна мета КВС України вимагає унікального підходу, специфічних методик та інструментів, які не можуть бути ефективно реалізовані в рамках чинної структури (в підпорядкуванні Мін'юсту).

Також слід вказати, що діяльність КВС України регулюється окремим масивом нормативно-правових актів, численними законами та підзаконними актами, більшість з яких є неузгодженими та морально застарілими, а тому потребують нагального перегляду. Відособленість у

правовому полі підкреслює унікальність сфери та потребу в спеціалізованих знаннях для її ефективного управління. Водночас, персонал, задіяний у цій сфері, вимагає специфічної підготовки, яка включає не лише юридичні знання, а й психологію, педагогіку, основи соціальної роботи.

В даному контексті потрібно виокремити чинники нормативно-правового забезпечення пенітенціарної реформи, що включатимуть підготовку законопроектів Міністерством юстиції, системні консультації зі стейкхолдерами та співпрацю з науково-дослідними установами, що покликано виявляти ризики та мінімізувати потенційні проблеми у процесі трансформації КВС України в пенітенціарну.

Також слід відмітити, що недосконалість адміністративно-правового регулювання забезпечення діяльності кримінально-виконавчої системи України потребує нагального оновлення, узгодження та систематизації з метою оптимізації організаційно-управлінської структури та підвищення ефективності усієї КВС України. При цьому, запроваджені законодавчі зміни мають мати системний характер, охоплюючи кримінально-виконавчу систему України комплексно із застосуванням євроінтеграційних демократичних методів у законотворчому процесі. Вважаємо, що прийняття Закону України «Про пенітенціарну систему України» слугуватиме фундаментальним кроком для послідовного розв'язання наявних проблем та прискорення інтеграції України до європейської правової спільноти. До його розробки є обов'язковим долучення представників громадського сектору, науковців, фахівців, практиків, міжнародних експертів.

Окрім цього, з метою реалізації пенітенціарної реформи, яка фактично уже триває, формування ідеологічної основи майбутніх змін, пропонується затвердити проєкт Концепції розвитку пенітенціарної служби в Україні (Додаток Г) як загальне, теоретичне бачення, яке окреслює

основні ідеї, принципи та напрями, необхідні для переходу від каральної до людиноцентричної системи виконання кримінальних покарань.

Окремої уваги потребують засуджені та особи, які утримуються під вартою, і робота з якими вимагає особливого підходу та знань (не лише правових, а й глибоких психологічних та соціальних, уміння працювати в умовах обмежень прав та свобод, забезпечувати безпеку як засуджених, так і персоналу). Такі знання та навички є унікальними для пенітенціарної системи і відрізняються від тих, що вимагаються в інших сферах діяльності Міністерства юстиції України.

На необхідність створення окремого відомства також вказує наявність спеціалізованого навчального закладу для підготовки персоналу у вигляді Пенітенціарної академії України [241], а також системи навчальних центрів при установах [307].

У даному контексті варто також вказати думку А.М. Легенького, який зазначив, що перепідпорядкування пенітенціарної системи Міністерству юстиції України не сприяло удосконаленню і оздоровленню управлінського забезпечення, а лише додало ще один бюрократичний рівень, в тому числі, і дублюючий та ускладнило керованість всією системою та окремими її ланками» [189, с. 116].

При виборі пенітенціарної моделі в Україні надзвичайно важливо визначитися з організаційною формою центрального органу, оскільки це безпосередньо впливає на її ефективність, прозорість та відповідність європейським стандартам.

Вважаємо, що в даному випадку існує необхідність створення окремого профільного центрального відомства (міністерства), яке, будучи самостійним у прийнятті управлінських рішень та відповідальним за реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, зможе ефективніше реагувати на виклики, забезпечувати гуманізацію та прозорість системи, а також прискорити її трансформацію відповідно до

європейських стандартів; із інтегруванням для забезпечення її цілісності та синергії до структури: ДУ «Центр пробації», ДУ «ЦОЗ ДКВС України», освітні установи та державні підприємства при установах виконання покарань.

Передбачається, що створення окремого міністерства дозволить зосередити всі необхідні ресурси та зусилля на вирішенні завдань пенітенціарної моделі. Таке відомство буде більш спроможним та ефективним у розробці та реалізації стратегії розвитку галузі. Автономність надасть можливість самостійно визначати пріоритети, оптимізувати внутрішні процеси та оперативно реагувати на виклики.

Найважливішою перевагою автономного міністерства стане його здатність на найвищому рівні обґрунтовувати необхідність фінансового забезпечення та законодавчих змін. Прямий доступ до Кабінету Міністрів та Верховної Ради дозволить ефективніше лобіювати інтереси системи, забезпечувати її належне фінансування та впроваджувати прогресивні законодавчі ініціативи, спрямовані на підвищення ефективності виконання покарань та ресоціалізації засуджених. Зазначене дасть змогу впроваджувати сучасні міжнародні стандарти, покращувати умови тримання, розвивати програми ресоціалізації та підвищувати кваліфікацію персоналу.

Крім того, автономний статус дозволить посилити прозорість та підзвітність системи. Окреме відомство буде більш сфокусованим на своїй основній діяльності, що полегшить громадський контроль та моніторинг, що, своєю чергою, сприятиме зменшенню корупційних ризиків та підвищенню довіри суспільства до пенітенціарної системи.

Окрім вищенаведеного, необхідність створення окремого Міністерства у сфері виконання кримінальних покарань обґрунтовується додатково ще й такими чинниками:

1) специфічна сфера суспільних відносин, що пояснюється унікальністю, складністю і замкнутим комплексом, що потребує специфічного управління. Вона включає не лише виконання вироків, а й виховний вплив, соціальну адаптацію, а також співпрацю з інститутом громадянського суспільства та міжнародними організаціями. Підпорядкування такої системи іншому відомству, наприклад, Міністерству юстиції, не дозволяє належним чином зосередитися на її профільних завданнях;

2) самостійність та відповідальність, оскільки статус окремого міністерства надає центральному органу повну самостійність у прийнятті управлінських рішень та пряму відповідальність за реалізацію державної політики, що дозволяє оперативно реагувати на виклики, уникати бюрократичних перешкод і зосередитися виключно на реформах;

3) ефективність та гуманізація, оскільки лише профільне міністерство зможе забезпечити цілісну та гуманістично орієнтовану модель. Воно буде відповідальним за: а) застосування широкого спектра інструментів. Міністерство зможе ефективно впроваджувати різні методи впливу на засуджених – від соціальної роботи до професійного навчання;

б) прозорість та контроль, адже окреме відомство спростить моніторинг з боку громадськості та міжнародних партнерів, що є ключовим для забезпечення дотримання прав людини; в) створення міністерства дозволить інтегрувати в єдину структуру такі важливі складові, як ДУ «Центр пробації», ДУ «Центр охорони здоров'я ДКВС України», ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України», освітні установи та державні підприємства.

Таким чином, створення автономного відомства, відповідального за виконання покарань та ресоціалізацію засуджених, видається обґрунтованим кроком, який дозволить підвищити якість роботи, забезпечити належне фінансування та ефективніше впроваджувати

законодавчі зміни. Нове бачення моделі публічного адміністрування КВС України (пенітенціарної) передбачає її трансформацію у самостійну, децентралізовану та гуманітарно орієнтовану пенітенціарну систему; подальше функціонування на засадах правової держави та європейських стандартів; створення окремого центрального профільного відомства з широкими повноваженнями.

Такий підхід дозволить досягти синергії, оптимізувати ресурси, забезпечити послідовність у реалізації кримінально-виконавчої політики та підвищити результативність ресоціалізаційних програм. Своєю чергою, у контексті трансформації КВС України в оновлену пенітенціарну модель, вибір організаційної форми у вигляді окремого міністерства є обґрунтованою та необхідною умовою для успішної реалізації реформ.

У підсумку, створення окремого міністерства, що займатиметься виключно питаннями виконання покарань та ресоціалізації засуджених має бути не просто організаційною зміною, а стратегічним кроком, спрямованим на підвищення ефективності, гуманізації та прозорості пенітенціарної системи України, що дозволить на якісно новому рівні вирішувати складні завдання, які стоять перед цією сферою, та забезпечити гідне місце України серед розвинених європейських держав у питаннях кримінально-виконавчої політики.

Пробація є логічним продовженням процесу ресоціалізації, розпочатого під час відбування покарання у місцях позбавлення волі. Включення пробації до структури нового відомства дозволить забезпечити безперервність та системність у роботі із засудженими – від моменту їхнього потрапляння до пенітенціарної установи до звільнення та інтеграції у суспільство, а також дозволить розробити єдину стратегію та методологію роботи, адаптовану до індивідуальних потреб кожної особи, що значно підвищить ефективність ресоціалізації та зменшить ризик рецидиву.

Окрім цього, передбачається, що наявність пробації в єдиній структурі спростить обмін інформацією між установами виконання покарань та органами пробації, дозволить сформувати цілісне досьє на кожну особу, враховуючи її поведінку під час відбування покарання, потреби у соціально-психологічній підтримці та ризики. Така інтеграція забезпечить більш ефективне планування та реалізацію індивідуальних планів ресоціалізації, що включатимуть як заходи під час ув'язнення, так і після звільнення.

Об'єднання пробації та виконання покарань дозволить більш раціонально розподіляти кадрові, фінансові та матеріальні ресурси. Замість дублювання функцій та розрізнених зусиль, відомство зможе оптимізувати діяльність, направляючи ресурси на найбільш пріоритетні напрями та забезпечуючи максимальну віддачу від інвестицій у ресоціалізаційні програми [40, с.71].

Включення медичної служби до структури Міністерства дозволить забезпечити повну автономію медичного персоналу, незалежність його рішень та дотримання лікарської таємниці, що сприятиме підвищенню якості медичних послуг, запобіганню поширенню інфекційних захворювань та забезпеченню належного рівня охорони здоров'я засуджених та ув'язнених.

Медичні потреби засуджених та осіб, узятих під варту часто відрізняються від загальнонаціональних показників. Серед засуджених поширені хронічні захворювання, ВІЛ/СНІД, туберкульоз, психічні розлади та наркозалежність. Інтеграція медичної служби дозволить розробити та впровадити спеціалізовані програми лікування та профілактики, адаптовані до потреб ув'язнених, а також забезпечити доступ до кваліфікованої медичної допомоги у повному обсязі.

Наявність власної медичної служби в структурі відомства спростить координацію між медичним та пенітенціарним персоналом та дозволить

оперативно реагувати на медичні потреби, забезпечувати невідкладну допомогу, ефективно здійснювати медичні огляди та профілактичні заходи, що є запорукою належного функціонування системи в цілому. Також важливим у цьому контексті буде вирішення єдиного фінансування та забезпечення матеріально-технічної бази (в тому числі, виділення коштів на транспортування осіб, узятих під варту чи засуджених до медичних закладів), питання притягнення до відповідальності медичного персоналу.

Зазначене повною мірою стосується й сфери освіти.

Щодо державних підприємств, що функціонують при установах виконання покарань і відіграють ключову роль у професійній підготовці та трудовій адаптації засуджених, їх включення до структури нового відомства дозволить системно підходити до організації виробничої діяльності, створювати умови для навчання новим професіям та отримання практичних навичок, що є надзвичайно важливим для подальшої ресоціалізації та успішної інтеграції в суспільство після звільнення.

Функціонування державних підприємств дозволяє частково вирішувати питання самозабезпечення установ виконання покарань продукцією та послугами, що може включати виробництво продуктів харчування, одягу, будівельних матеріалів, що значно зменшить навантаження на державний бюджет. Окрім цього, прибуток від діяльності цих підприємств може бути реінвестований у розвиток інфраструктури пенітенціарної системи та покращення умов тримання [32, с.21].

Залучення засуджених до оплачуваної праці на державних підприємствах створює економічний стимул для їхньої праці, сприяє формуванню трудових навичок та дисципліни, а також надає можливість засудженим сплачувати аліменти, відшкодовувати завдану шкоду та накопичувати кошти для життя після звільнення, що є важливим аспектом їхньої ресоціалізації.

Державна установа «Генеральна дирекція ДКВС України» є неприбутковою державною установою, що належить до сфери управління Міністерства юстиції. Її діяльність спрямовується та координується заступником Міністра юстиції. Дирекція виконує широкий спектр завдань, включаючи закупівлю товарів, робіт і послуг для потреб установ ДКВС України, управління матеріально-технічними ресурсами, контроль за будівництвом та ремонтами, а також моніторинг житлово-побутових умов для персоналу. Крім того, вона збирає та узагальнює оперативну інформацію від установ служби для її подання Міністерству юстиції. Таким чином, цей орган відіграє центральну роль у матеріально-технічному та операційному забезпеченні всієї КВС України.

Вплив ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України» на пенітенціарну модель хоч і не є прямим, втім зосереджений на адміністративно-господарських питаннях. Водночас ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України» виконує функції, що безпосередньо впливають на матеріально-технічне забезпечення та умови утримання ув'язнених, що є фундаментальним для гуманізації системи. Саме від ефективності роботи дирекції залежить, чи матимуть установи виконання покарань та слідчі ізолятори належне фінансування, достатні запаси продуктів харчування, ліків, будівельних матеріалів тощо. Окрім цього, завдяки повноваженням у сферах будівництва та ремонту, ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України» може покращувати стан приміщень, що є реакцією на рекомендації ЄСПЛ та інших міжнародних організацій. Зазначене демонструє здатність системи до адаптації, хоча і з обмеженим фінансуванням. Водночас збір та узагальнення оперативної інформації, що здійснюється ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України» дає можливість Міністерству юстиції України бачити реальний стан справ на місцях і вчасно реагувати на виклики [107].

Питання необхідності інтеграції ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України» в структуру єдиного відомчого міністерства, яке пропонується

створити може бути предметом дискусій, що пояснюється наступним. Так, з однієї сторони, входження до міністерства ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України» забезпечує прямий контроль над фінансами та ресурсами, а також дозволяє координувати діяльність пенітенціарної служби в рамках загальної політики міністерства, як центрального органу щодо захисту прав людини та реформування. З іншої сторони, можливо розглянути питання щодо передачі ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України» як господарського та технічного підрозділу до структури іншого міністерства, наприклад, Міністерства інфраструктури, що спеціалізується на будівництві та технічному нагляді. Однак, такий підхід може розділити управління системою, що може створити додаткові бюрократичні перешкоди та знизити ефективність реформ, спрямованих на гуманізацію.

Отже, хоча ДУ «Генеральна дирекція ДКВС України» не є розробником пенітенціарної моделі, її роль у матеріальній та організаційній підтримці системи є незамінною. Її місце в структурі нового міністерства має бути визначене таким чином, щоб забезпечити максимальну ефективність та контроль, необхідні для успішного завершення реформи.

Загалом, інтеграція пробації, медичного забезпечення та державних підприємств до структури нового міністерства є стратегічно важливим кроком, що дозволить створити єдину, злагоджену та ефективну систему, яка буде спроможна комплексно вирішувати завдання, пов'язані з відбуванням покарань, ресоціалізацією засуджених, дотриманням їхніх прав та підготовкою до повноцінного життя у суспільстві. Такий підхід дозволить оптимізувати використання ресурсів, підвищити прозорість та підзвітність системи, а також сприятиме загальному зниженню рівня злочинності в країні.

Ключовими елементами пенітенціарної моделі слугуватимуть: прозорість, підзвітність, ефективний громадський контроль, належне фінансування та високий професіоналізм персоналу, а також пріоритет

ресоціалізації та захисту прав засуджених, що дозволить забезпечити гідне місце України серед розвинених європейських держав у кримінально-виконавчій політиці.

Окрім цього, при формуванні нової пенітенціарної моделі в Україні надзвичайно важливо дослідити досвід країн-членів ЄС, що дозволить уникнути типових помилок та прийняття неефективних рішень, а також запозичити успішні практики, які вже пройшли перевірку часом. Оскільки пенітенціарні системи європейських країн розвивалися відповідно до міжнародних стандартів, їхній досвід є безцінним для розуміння того, як забезпечити гуманізацію, ефективну ресоціалізацію засуджених та дотримання прав людини. Аналіз конкретних кейсів, таких як реформи у країнах Західних Балкан, дає змогу виявити спільні виклики та успіхи, а також адаптувати найкращі моделі управління та співпраці з громадськими організаціями до українських реалій. Таким чином, дослідження досвіду країн-членів ЄС в цьому контексті є практичною необхідністю, яка забезпечує обґрунтованість та успішність пенітенціарної реформи в Україні.

Україна, прагнучи до європейської інтеграції, вивчає досвід реформ у пенітенціарній сфері країн-членів ЄС [382]. Ключовою проблемою є адаптація європейських стандартів до українських умов, оскільки формальна імплементація або вибіркове застосування досвіду без урахування культурних та історичних особливостей і фінансових обмежень може призвести до неефективності реформ [170, с. 4]. Важливо, як зазначав В.А. Львовчкін ще на початку 2000-х, привести законодавство у відповідність з міжнародними стандартами, враховуючи наявні соціально-економічні реалії [203, с.2].

Досвід країн Північної Європи, зокрема Норвегії, є цінним через низький рівень рецидивізму, досягнутий завдяки фокусу на ресоціалізації та принципі нормалізації — максимальному наближенні умов утримання до

життя на волі [494]. Корисно також інвестувати у професійний розвиток персоналу, перетворюючи їх на «наставників», а не лише охоронців. Прикладом для наслідування є фінська модель «розумна в'язниця», що інтегрує технології для підвищення безпеки та надання можливостей ув'язненим [50].

Досвід Німеччини підкреслює важливість чіткого законодавства, диференціації режимів та обов'язкової освіти для засуджених як ключового елемента їхньої реінтеграції [50]. Хорватія може стати показовим прикладом практичної імплементації стандартів в умовах трансформації та співпраці з міжнародними партнерами, такими як UNODC. Крім того, досвід Бельгії та Нідерландів є корисним у сфері сучасної тюремної архітектури (з акцентом на природне освітлення та просторі приміщення) та застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (громадські роботи, електронний моніторинг) [203, с.2].

Таким чином, для України важливо аналізувати досвід інших країн та впроваджувати комплексний підхід до реформи, що включатиме: 1) системність підходу (реформа має бути комплексною, охоплюючи всі аспекти від законодавства до реабілітаційних програм); 2) увага на пробаційних заходах (розвиток пробації та розширення альтернативних покарань для зниження кількості ув'язнених); 3) інвестування в персонал (підвищення зарплати та кваліфікації); 4) децентралізація управлінських повноважень на регіональний рівень; 5) розвиток державно-приватного партнерства (вивчення можливостей для його впровадження). Загалом, використання комбінованого підходу, що адаптує успішні моделі з різних країн ЄС до українських реалій, є найефективнішим шляхом для вдосконалення пенітенціарної системи та забезпечення дотримання прав людини в установах виконання покарань [24, с. 468].

Як підсумок, варто зазначити, що можливість та необхідність створення окремого профільного центрального відомства (міністерства)

обґрунтовано насамперед: масштабністю існуючої кримінально-виконавчої системи України (що фактично охоплює не тільки персонал, а й засуджених та осіб, узятих під варту), унікальністю її завдань, специфікою правового регулювання, потребою належного фінансування та забезпечення, існуванням відомчого навчального закладу, особливостями проходження служби, багатoproфільністю завдань та функцій (утримання, ресоціалізація, медичне забезпечення, освітній процес, підготовка до звільнення тощо), необхідністю забезпечення висококваліфікованими кадрами зі спеціальними знаннями.

У цій частині дисертації досліджено основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель.

5.2. Міжнародні стандарти поводження із засудженими та їх роль у розвитку національної пенітенціарної системи

У сучасному світі ефективне функціонування пенітенціарної системи держави неможливе без врахування та імплементації міжнародних стандартів поводження із засудженими. Стандарти, розроблені провідними міжнародними інституціями, такими як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи та інші, визначають мінімально допустимі вимоги до умов утримання, поваги до прав людини та принципів ресоціалізації. Для України, яка обрала шлях європейської інтеграції, гармонізація національного законодавства та практики із цими стандартами є не просто формальним зобов'язанням, а стратегічною необхідністю, що має на меті гуманізацію та підвищення ефективності кримінально-виконавчої системи.

Роль міжнародних стандартів у цьому процесі є ключовою, оскільки вони є орієнтиром для реформування, надаючи чіткі критерії для оцінки існуючої системи та окреслюючи основні напрями її розвитку. Вони

підкреслюють, що покарання має бути спрямоване не лише на ізоляцію, а й на виправлення та повернення особи до суспільства як повноцінного громадянина. З огляду на це, виникає потреба в аналізі змісту міжнародних стандартів, їхнього впливу на розвиток національної пенітенціарної системи, а також виявленні основних викликів та перспектив їх імплементації в Україні.

Першочергово зазначимо, що міжнародні стандарти з прав і свобод засуджених до позбавлення волі, що були створені в процесі тривалих пошуків світовим міжнародним співтовариством протягом XVIII–XX століть задля вироблення оптимальної моделі практики відбування покарань, ґрунтуються на прогресивних ідеях мислителів попередніх епох про права і свободи людини та практику виконання кримінальних покарань.

Львовчкін В. А., досліджуючи процес міжнародного співробітництва з питань виконання покарань, виділяє чотири основних етапи формування міжнародних стандартів поводження з в'язнями, прав і свобод засуджених:

перший етап (кінець XVIII століття – середина XIX століття) – зародження міжнародного співробітництва з пенітенціарних проблем та перші спроби реформування в'язничних установ;

другий етап (друга половина XIX століття – початок XX століття) – створення офіційних міжнародних організацій та проведення міжнародних конгресів з пенітенціарних проблем;

третій етап (середина XX століття) – етап реальної спроби створення міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі;

четвертий етап (починаючи з 1945 року – до наших днів) – етап створення ООН та міжнародних стандартів з прав і свобод людини і громадянина, включаючи стандарти з прав і свобод засуджених до позбавлення волі.

Кожен із цих етапів певним чином вплинув на практику виконання кримінальних покарань. Вітчизняне законодавство не містило загальних

норм, які б вимагали приведення того чи іншого нормативно-правового акту у відповідність з нормами міжнародних стандартів. Як наслідок ряд міжнародних пактів і конвенцій, ратифікованих СРСР, існували самі по собі, а окремі інститути і норми конкретних галузей права, які суперечили їм, продовжували діяти і застосовуватись на практиці. Лише у другій половині 80-х років, з початком в СРСР процесів демократизації та гласності, стало очевидним, що кримінально-виконавче законодавство не цілком відповідає міжнародним стандартам у цій сфері. Отже, постало питання про імплементацію останніх у національне законодавство [203].

Наразі чинним законодавством України чітко передбачена процедура визнання Україною конкретних міжнародних стандартів. Так, Законом України «Про міжнародні договори» встановлено, що згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору. Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися й іншим шляхом, про який домовилися сторони. Своєю чергою, ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору. На підставі підписаного та офіційно оприлюдненого Президентом України закону Голова ВРУ підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом Міністра закордонних справ України, якщо договором передбачено обмін такими грамотами [349].

Отже, міжнародні стандарти поводження з ув'язненими, інтегруючись у національне законодавство через ратифікацію, відображають рівень розвитку країни загалом та кримінально-виконавчої системи України, зокрема. Крім цього, міжнародні стандарти мають особливе значення у становленні теорії правових обмежень засуджених, а також практики їх застосування, адже саме їх положення закріплюють перші захисні бар'єри від необґрунтованих обмежень прав засуджених. Визначаючи той мінімум,

до якого треба прагнути, вони встановлюють межу, за якою обмеження починає мати характер необґрунтованого та такого, що має бути переглянутим та зміненим.

Безумовно, міжнародні стандарти мають вплив на становлення, розвиток (реформування) КВС України, впровадження яких у національне законодавство сприяло впорядкуванню та покращенню діяльності в органах і установах виконання покарання. З цього приводу варто підтримати Л.І. Олефір, яка запропонувала під терміном «міжнародні стандарти захисту прав засуджених та ув'язнених» розуміти сукупність норм і принципів, встановлених міжнародними організаціями, які визначають мінімальні вимоги до поводження з особами, що перебувають у місцях несвободи, які повинні бути дотримані в країнах-учасницях відповідних міжнародних договорів для забезпечення належного рівня захисту їх прав [236, с. 554].

Своєю чергою, В.О. Човган розглядає міжнародні стандарти у сфері прав засуджених як еталон обґрунтованості обмежень прав засуджених. Більшість норм цих документів так чи інакше стосуються саме проблеми меж обмеження прав особи в усьому їх різноманітті. Тобто, вказуючи, як «має бути» і як «не має бути» у в'язниці, міжнародні документи часто стосуються саме правообмежень засуджених. У цьому полягає загальний вплив міжнародних стандартів на правообмежувальну діяльність держави, у той час, як спеціальний вплив знаходить своє вираження у встановленні безпосередніх вимог до правообмежень, що застосовуються до в'язнів [475].

З огляду на формування пенітенціарної моделі вважаємо за можливе сформулювати визначення терміну «міжнародні стандарти поводження з ув'язненими» як сукупності норм, що регулюють діяльність пенітенціарної системи, її завдання, структуру, повноваження та права й обов'язки персоналу, а також взаємодію із зовнішніми суб'єктами.

Коли йдеться про стандарт, то потрібно зазначити, що в науковій літературі та законодавчих актах існує велика кількість тлумачень цього визначення. Зокрема, в розумінні Закону України «Про стандартизацію» термін «стандарт» розглядається як нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [379].

Відповідно до змісту Угоди про державні закупівлі від 15.04.1994 р., стандартом є документ, затверджений правомочним органом, який забезпечує загальне і регулярне використання правил, керівних принципів або характеристик товарів та послуг, чи пов'язаних з ними процесів і методів виробництва, дотримання яких не є обов'язковим. Він може також включати або стосуватися виключно вимог щодо термінології, символів, пакування, маркування чи етикеток, які застосовуються до товару, послуги, процесу або методу виробництва [465].

Окрім цього, в літературі зустрічається ще й такий термін, як «гармонізовані стандарти», під яким розуміють європейські стандарти, прийняті європейськими органами стандартизації, підготовлені у відповідності із Загальними керівними принципами (General Guidelines), погодженими Комісією та європейськими органами стандартизації, і, згідно з розпорядженням Комісії, виданим після консультацій із країнами-членами. Гармонізовані стандарти не становлять окремої категорії європейських стандартів, а є правовим визначенням, що використовується у директивах нового підходу.

Згідно з Директивою 98/34/ЕС, термін «європейські стандарти» означає технічні норми, прийняті європейськими органами стандартизації з метою повторюваного чи постійного використання, і відповідність яким не

є обов'язковою. За гармонізованими стандартами зберігається незобов'язуючий характер у світлі директив Нового підходу [476].

Міжнародні стандарти поводження із засудженими – це прийняті на міжнародному рівні норми, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань і діяльності органів і установ виконання покарань.

Міжнародними стандартами встановлено ті мінімальні норми та принципи, яких повинні дотримуватися у в'язничній сфері усі демократичні держави. Прийняття та впровадження міжнародних стандартів допомагає забезпечити захист прав людини, підвищити якість утримання засуджених та осіб, узятих під варту, та сприяти їх ресоціалізації у майбутньому. Україна як країна-учасниця міжнародних договорів та організацій зобов'язана дотримуватися цих стандартів у пенітенціарній системі.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини, що регулюють поводження з особами, позбавленими волі, базуються на Загальній декларації прав людини [132]. Зазначені принципи деталізовані в таких обов'язкових для України документах, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [218] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Крім того, існує понад 30 спеціалізованих документів, які конкретизують ці положення.

Науковці, зокрема В.І. Олефір та П.Г. Пономарьов [179, 253], пропонують класифікацію стандартів за кількома критеріями:

1. За масштабом дії:
 - Універсальні (встановлені ООН).
 - Регіональні (встановлені Радою Європи).
2. За спеціалізацією:
 - Загального характеру (стосуються прав громадян, але містять норми про засуджених).
 - Спеціального характеру (виключно про права ув'язнених).
3. За ступенем обов'язковості:

Обов'язкові (для застосування національними системами).

Рекомендаційні (які потребують певних соціально-економічних передумов для впровадження).

Інша класифікація, що враховує фізичну та духовну ізоляцію, поділяє стандарти на чотири групи: організація режиму, організація праці та професійної підготовки, організація виховної роботи та організація мікросоціальних умов [258, 203].

Принципи, закладені в Загальній декларації прав людини, розвиваються у спеціалізованих актах, зокрема [223, 164, 94, 406, 405, 222, 407, 221, 257]. До універсальних стандартів відносяться:

- Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими (1957 р.) [223].
- Декларація про захист всіх осіб від катувань (1975 р.) [164].
- Конвенція проти катувань (1984 р.) [94].
- Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку (1979 р.) [406].
- Пекінські правила (1985 р.) [222].
- Токійські правила (1990 р.) [221].

Європейські стандарти включають:

- Європейські тюремні правила (1987 р.) [127].
- Європейська конвенція з попередження катувань (1987 р.) [94].
- Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів [410].

Зазначені стандарти поширюються на різні категорії осіб: засуджених, осіб, узятих під варту [223, 127], неповнолітніх [222, 257], а також осіб, що перебувають під наглядом або умовно звільнені [221, 125, 410].

Деякі із міжнародних стандартів мають універсальний характер і стосуються будь-якої особи, незалежно від причини її затримання чи форми

ув'язнення (наприклад, Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання [94]).

Окремі документи стосуються обов'язків та етичних норм, яких має дотримуватися персонал, що працює з ув'язненими та затриманими (наприклад, Кодекс поведінки посадових осіб [406]).

Захист прав засуджених має вагоме значення для міжнародного права. Ключову роль у цьому відіграють такі обов'язкові міжнародні договори, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [218], Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [94], а також Європейська конвенція з попередження катувань [164]. Зазначені акти встановлюють універсальні мінімальні стандарти, які забезпечують, щоб навіть ув'язнені зберігали основні права, зокрема на життя, гуманне поводження, медичну допомогу та доступ до правосуддя.

Правила Нельсона Мандели, що мають рекомендаційний характер, є ключовим документом для поводження з в'язнями. Вони встановлюють мінімальні прийнятні умови тримання та захист від жорстокого поводження, особливо у питаннях дисципліни [25, с. 549]. Головним принципом є заборона дискримінації за будь-якими ознаками. Крім того, ці правила підкреслюють важливість ретельного відбору та професійного розвитку персоналу, який має усвідомлювати суспільну значимість своєї роботи.

Згідно з Правилами, пенітенціарні установи мають регулярно інспектуватися кваліфікованими фахівцями для контролю за дотриманням законів і відповідності поставленим завданням [223]. Дослідження підтверджують, що надмірні страждання в ув'язненні лише посилюють асоціальні тенденції та віддаляють засуджених від загальновизнаних норм. Тому автори коментаря до Мінімальних стандартних правил,

підготовленого організацією «Міжнародна тюремна реформа», наголошують, що страждання ув'язнених повинні бути обмежені лише тим, що неминуче пов'язано з фактом позбавлення волі. При цьому вони зазначають, що межі таких страждань не є сталими і повинні постійно переглядатися з метою їх мінімізації [475].

Аналіз положень Правил Мандели дає змогу говорити, що основні рекомендації можна поділити на декілька однорідних груп, наведених нижче.

1. Управління та адміністрування, що включає вимоги до адміністративних процесів, які забезпечують належне функціонування в'язниць (зокрема, ведення реєстру про в'язнів; надання в'язням письмової інформації про правила у момент прийняття, а також забезпечення можливості подання скарг; обов'язок адміністрацій інформувати близьких у разі смерті, хвороби, переведення тощо; забезпечення зберігання особистого майна в'язнів; визначення вимог до дисципліни та застосування засобів вгамовування).

2. Умови утримання та матеріальне забезпечення, що стосується забезпечення базових потреб ув'язнених, які відповідають санітарним нормам та стандартам поведінки (зокрема, утримання різних категорій в'язнів в окремих закладах з урахуванням статі, віку та інших факторів; вимоги до приміщень, що відповідають санітарним нормам (кубатура, площа, освітлення, опалення, вентиляція); забезпечення належних умов для дотримання особистої гігієни, а також забезпечення одягом та спальними приладами; надання харчування достатньої калорійності та якості, а також забезпечення питною водою).

3. Медичне обслуговування, що об'єднує вимоги, спрямовані на забезпечення фізичного та психічного здоров'я ув'язнених (зокрема, наявність у кожному закладі щонайменше одного кваліфікованого

медичного працівника; надання стоматологічних послуг, психіатричного огляду; окремі вимоги щодо медичного обслуговування жінок з дітьми).

4. Соціальна реабілітація та ресоціалізація, що включає заходи, спрямовані на підготовку в'язнів до повернення в суспільство (зокрема, забезпечення права на здобуття освіти, працю та розвиток професійних навичок; забезпечення фізичних вправ, спорту, створення необхідних майданчиків та обладнання; забезпечення можливості підтримувати контакти з близькими та рідними; створення умов для віросповідання (храми, каплиці); застосування системи пільг; забезпечення опіки після звільнення.

5. Захист вразливих категорій, що охоплює положення, спрямовані на гарантування прав та особливий захист вразливих груп ув'язнених (зокрема, забезпечення гарантій та прав для хворих психічними розладами, жінок, неповнолітніх та інших особливо вразливих категорій) [25, с.549].

В одному із додатків Правил Мандели зазначені 13 процедур ефективного виконання мінімальних стандартних правил поведження з в'язнями та коментарі до них. Основні принципи поведження із засудженими, закріплені в Правилах Нельсона Мандели, ґрунтуються на необхідності захисту їхніх прав, які є невід'ємною частиною загальних прав людини. Ці права включають право на життя, особисту недоторканність, здоров'я, працю, відпочинок, а також свободу від тортур, будь-якої дискримінації та нелюдського поведження.

Сукупність Мінімальних стандартних правил поведження з в'язнями [223] та інших міжнародних документів формує цілісний міжнародно-правовий інститут захисту прав людини ув'язнених.

Ключовим документом у цій сфері є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання [164], що встановлює абсолютну та беззастережну заборону на катування. Вона визначає катування не лише як фізичні, а й як

психологічні тортури, а також забороняє будь-які інші форми жорстокого поводження.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [164] є одним з фундаментальних міжнародних документів, спрямованих на захист прав людини. Вона встановлює абсолютну і беззастережну заборону катувань та інших видів жорстокого поводження. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання абсолютизувала заборону катувань та прямо забороняє будь-які форми катувань, незалежно від обставин. При цьому, у документі катування ідентифікуються не лише виключно як фізичні страждання, але і як психологічні тортури. Крім катувань, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання забороняє будь-які інші форми жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження.

Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання встановлюються обов'язки для держав-учасниць, зокрема, щодо вжиття заходів для запобігання катуванням, розслідування таких випадків та притягнення винних до відповідальності, а також щодо заборони видачі іншим державам осіб, якщо існує обґрунтована причина вважати, що вони можуть бути піддані катуванням [164].

Необхідно звернути увагу на Європейські пенітенціарні правила, які є ключовим документом Ради Європи, що встановлює стандарти поводження з ув'язненими [127]. Їх положення доповнюють Європейську конвенцію з прав людини [124], ґрунтуючись на принципах гуманізму, недискримінації та відповідальності, а також деталізують вимоги до умов утримання, регулюють застосування сили, дисциплінарних покарань та наголошують на важливості контактів ув'язнених із зовнішнім світом.

Хоча Європейські пенітенціарні правила є рекомендаційним актом, вони де-факто стали обов'язковим стандартом для країн-членів Ради Європи та ЄС. Вони слугують орієнтиром для розробки національного законодавства та реформування пенітенціарної системи. Моніторингові органи, зокрема Європейський комітет із запобігання катуванням, використовують їх як критерії оцінки дотримання прав людини. Таким чином, ці правила є життєво важливим інструментом для забезпечення гуманного ставлення до ув'язнених.

Акти ЄС та практика Європейського суду з прав людини створюють розгалужену систему стандартів, які країни-кандидати, такі як Україна, зобов'язані імплементувати. Хоча положення цих актів не завжди безпосередньо стосуються пенітенціарних органів, вони суттєво впливають на їхню діяльність, регулюючи права осіб, які перебувають у кримінальному провадженні. Велика кількість міжнародних стандартів у цій сфері свідчить про необхідність захисту ув'язнених, які є однією з найуразливіших категорій населення, права яких часто порушуються [24, с. 466].

Узагальнимо, що міжнародні стандарти поведження із засудженими відіграють кілька ключових ролей:

- 1) слугують фундаментом для розробки та вдосконалення національного законодавства, допомагаючи визначити пріоритетні напрями реформ, спрямовані на захист прав людини та запобігання нелюдському поведженню;

- 2) механізм контролю та моніторингу міжнародними організаціями установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, висновки та рекомендації яких є важливим джерелом інформації для урядів, які можуть оцінювати стан КВС України і вживати необхідних заходів для усунення порушень;

3) гуманізація та ресоціалізація, що проявляється через здатність міжнародних стандартів акцентувати увагу не на каральній, а на виправній та ресоціалізаційній функціях пенітенціарної системи. Їхні положення закликають до забезпечення гідних умов утримання, доступу до освіти, медичної допомоги та психологічної підтримки, що допомагає засудженим інтегруватися в суспільство після звільнення;

4) захист прав уразливих категорій, оскільки стандарти містять окремі положення щодо захисту прав жінок, неповнолітніх, людей з інвалідністю та інших уразливих груп, що забезпечує індивідуалізований підхід та запобігає їх дискримінації.

Загалом, можна зробити висновок, що роль міжнародних стандартів у розвитку національної пенітенціарної системи полягає в тому, що вони є орієнтиром та інструментом, що допомагає національним системам еволюціонувати від суворо каральної моделі до сучасної, гуманістично орієнтованої системи, яка сприяє виправленню та поверненню людей у суспільство.

У цій частині дисертації досліджено міжнародні стандарти поводження із засудженими та їх роль у розвитку національної пенітенціарної системи.

5.3. Роль Європейського Суду з прав людини в забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту

Європейський Суд з прав людини відіграє критично важливу роль у забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту, в країнах-членах Ради Європи. Заснований для захисту прав, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини [124], суд став одним із найвпливовіших міжнародних механізмів, що забезпечує індивідуальну та системну відповідальність держав за умови утримання та поводження з особами, які перебувають у місцях несвободи. Його практика формує прецедентне право, яке змушує уряди переглядати та реформувати національні пенітенціарні системи.

Численні рішення ЄСПЛ щодо України та інших держав висвітлили системні проблеми, зокрема перенаселення в'язниць, неналежні санітарні умови, застосування катувань та нелюдського поводження, а також відсутність ефективних засобів правового захисту. Таким чином, ЄСПЛ виступає не лише як орган, що розглядає індивідуальні скарги, але й як інструмент, що сприяє глибокій трансформації національної пенітенціарної політики відповідно до міжнародних стандартів. Зазначене зумовлює необхідність проведення аналізу впливу прецедентної практики ЄСПЛ на розвиток законодавства та практику у сфері виконання покарань, а також визначення її значення для захисту прав людини в українських реаліях.

Першочергово необхідно вказати, що суди є заключною інстанцією в системі структур, які шляхом застосування заходів державного впливу здійснюють свої повноваження у протидії злочинності, забезпеченні законності у правоохоронній діяльності [114, с.91].

Серед міжнародних інституцій у забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, в кримінально-виконавчій системі України чільне місце відведено ЄСПЛ [163]. Як слушно зазначає

М.В. Буроменський, ЄСПЛ є не політичним, а правовим органом, покликаним вирішувати передані йому справи на основі законодавства [67].

Головна функція ЄСПЛ полягає у забезпеченні верховенства права, надаючи правосуддя у випадках, коли національні суди не втрутилися або не змогли захистити права людини від порушень, скоєних персоналом сфери безпеки, після вичерпання всіх внутрішніх засобів правового захисту.

Ще десять років тому, за даними Factsand Figures, значна частина порушень стосувалася статті 6 (право на справедливий суд) та статті 3 (заборона катувань і нелюдського поводження). Сучасна статистика підтверджує, що ці статті залишаються одними з найчастіше порушуваних: наприклад, Україна посідала одне з провідних місць за кількістю порушень статей 3 і 5 (право на свободу та особисту недоторканність) у рішеннях ЄСПЛ за останні роки [495].

Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод у 1995 році [370; 163], що зробило її частиною національного законодавства згідно з Конституцією України [168], що водночас означало визнання юрисдикції ЄСПЛ. Таке зобов'язання узгоджується зі статтею 55 Конституції України, яка гарантує кожному право звертатися до міжнародних судових установ після вичерпання національних засобів правового захисту [168; 418]. Положення цієї Конвенції є основою для національного законодавства, що регулює права та свободи людини в кримінальному судочинстві [163]. Вона була прийнята для створення єдиного правового простору та запобігання несправедливим судовим рішенням, які були поширені в минулому.

На етапі виконання вироку Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, поширює свою дію на такі права: право на життя та заборона смертної кари (ст. 2, Протоколи № 6, № 13); заборона катування (ст. 3); право на справедливий суд (ст. 6); право на справедливий суд. При цьому, поняття "справедливий суд" в світлі статті 6 Конвенції про захист

прав людини і основоположних свобод трактується досить широко[163]. За словами П.М. Маланчука, воно включає всебічний, повний та об'єктивний розгляд справи, що можливе лише за умови дотримання прав усіх учасників кримінального процесу [207]. О.Г. Шило додає, що це право є найширшою складовою судового захисту, що охоплює не лише розгляд справи неупередженим судом, а й право не давати свідчення проти себе та право на правову допомогу [479].

Денисова А.В. та Сірко В.С., досліджуючи роль ЄСПЛ у захисті та розвитку прав людини в Європі вказують, що рішення ЄСПЛ мають кілька важливих характеристик та елементів, серед яких науковці пропонують виокремити: 1) обов'язковість рішень для країн-членів РЄ, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [163]; 2) індивідуальність та колективність справ, що можуть розглядатись як за індивідуальними скаргами, поданими громадянами чи юридичними особами, так і за колективними, представленими групами осіб чи неурядовими організаціями; 3) забезпечення компенсації для постраждалих, що присуджується судом у випадках визнання порушень прав людини (зокрема, матеріальну компенсацію та компенсацію за моральні страждання); 4) визначення порушень статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163] та надання рекомендацій щодо змін у законодавстві чи процедурах країни, яка порушила права; 5) публікація рішень, які в подальшому стають частиною юридичної практики; 6) виконання рішень країнами-членами. У разі недотримання цієї вимоги можуть бути застосовані додаткові процедури, включно з винесенням вироку про порушення [99, с 725].

Варто погодитися з українським дослідником О.В. Бутовичем щодо того, що Україна, на жаль, не завжди дотримується своїх міжнародних зобов'язань, особливо нехтуючи міжнародно-правовими нормами на

практиці. При цьому, як зауважує дослідник, одним із таких аспектів є не виконання рішень ЄСПЛ на національному рівні [68, с.5-29].

Загальновизнано, що права людини потребують захисту як на національному, так і на міжнародному рівнях. Як зазначає О.М. Дроздов, правовий статус засудженого є міжгалузевим інститутом, і його деталізоване регулювання сприятиме підвищенню ефективності правотворчої та правозастосовної діяльності [117]. Судові процедури мають забезпечувати засудженому право на справедливий і публічний розгляд справи в розумний строк [80].

У практиці ЄСПЛ особливе місце посідає доктрина «неминучих обмежень» прав ув'язнених, що передбачала, що певні обмеження випливають із самого факту позбавлення волі і не повинні відповідати загальним стандартам обмежень прав людини, передбаченим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [163; 475].

Аналіз судових справ ЄСПЛ щодо України демонструє механізм реалізації цього права. З огляду на що, проаналізуємо окремі практичні кейси, що стосуються захисту прав засуджених та осіб, узятих під варту.

Так, у справі «Ковальчук проти України» (2010) Суд визнав порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163] через нелюдське та принижуюче гідність поведіння міліціонерів із заявником під час його тримання під вартою [155].

Натоість, у справі «Заїченко проти України» (2010), Суд встановив порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163] через незадовільні та жорстокі умови утримання заявника в СІЗО [134].

У справі «Лотарєв проти України» (2010), Заявник стверджував про жорстоке поведіння в'язничного персоналу та відсутність розслідування. Суд визнав скарги щодо поганого поведіння та відсутності належного розслідування прийнятними [202].

Окрім цього, у справі «Петухов проти України» (2010) встановлено порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163] через ненадання адекватної медичної допомоги під час ув'язнення [247].

В іншій справі «Діксон проти Великої Британії», Суд встановив порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163], оскільки влада заборонила засудженому та його дружині штучне запліднення. Хоча уряд стверджував, що втрата такої можливості є неминучим наслідком ув'язнення, суд відхилив цей аргумент, зазначивши, що це не є неминучим наслідком [75].

У справі «Вінтман проти України», Суд визнав, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [163] не гарантує в'язням право вибору місця ув'язнення. Віддаленість від сім'ї вважається неминучим наслідком позбавлення волі, однак надмірна віддаленість може бути визнана порушенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [475; 163]. Загалом, у Міністерстві юстиції впроваджено практику моніторингу та аналізу рішень ЄСПЛ, які стосуються порушень прав засуджених та осіб, узятих під варту. По кожному з них проводяться усунення недоліків та вживаються превентивні заходи задля недопущення подібних у майбутньому з метою недопущення звернень в суд та стягнення коштів за завдані збитки.

У справі «Клеутін проти України» (2015) ЄСПЛ визнав неналежні умови тримання у слідчому ізоляторі, включаючи переповненість камер, незадовільний санітарний стан та нерегулярні прогулянки. Заявнику присудили компенсацію у розмірі 17 500 євро. Для усунення порушень в установі провели косметичний ремонт, встановили керамічну плитку та відремонтували сантехніку. Було підтверджено, що площа на одну особу відповідає вимогам Закону України «Про попереднє ув'язнення» [364], а

щоденні прогулянки проводяться регулярно згідно з наказом Міністерства юстиції № 460/5 [331].

В іншій справі, «Уржанов проти України» (2017), ЄСПЛ встановив порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини через неналежні умови тримання. Заявник скаржився на переповненість, погані санітарні умови, відсутність належної медичної допомоги та порушення температурного режиму. Суд постановив виплатити заявнику компенсацію за моральну шкоду, наголосивши на обов'язку держави забезпечувати гідні умови утримання, що не порушують людську гідність [163, 467]. Окрім цього, прикладом можуть слугувати ухвалені ЄСПЛ рішення у справах «Мештешуг проти України» [213] та «Распряхін проти України» від 28.05.2020 р. [401]. У цих справах Європейський суд встановив порушення, у тому числі, статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з неналежними умовами тримання у державних установах «Одеський СІЗО» та «Кропивницький СІЗО». Зокрема, справа «Мештешуг проти України» [213] стосується скарги заявника на неналежні умови тримання під вартою в ДУ «Одеський СІЗО» (а саме: відсутність свіжого повітря, пасивне паління, камера заражена паразитами/гризунами, цвіль або бруд у камері, відсутність приватності для туалету, відсутність або обмежений доступ до теплої води, відсутність туалетних засобів, відсутність або погана якість постільної білизни, низька якість продуктів харчування, відсутність або обмежений доступ до душу, відсутність або неналежна якість засобів гігієни) та відсутність ефективного засобу юридичного захисту у національному законодавстві України.

Суть скарги полягає у тому, що заявник скаржився на порушення статей 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) та 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163]. Він стверджував, що умови його тримання під вартою були неналежними, а

також, що він не мав ефективного засобу юридичного захисту для оскарження цих умов. Суд визнав, що умови тримання заявника під вартою були неналежними і порушували статтю 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163]. Також суд визнав, що заявник не мав ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з його скаргами, що є також порушенням статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163]. Як наслідок, ЄСПЛ постановив, що Україна має виплатити заявнику компенсацію за завдану моральну шкоду у розмірі 3 900 євро [401].

Інша справа «Распряхін проти України» стосується скарги заявника на порушення його прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема: заборони нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, неналежних умов тримання під вартою (в ДУ «Кропивницький слідчий ізолятор»), тривалість його тримання під вартою та відсутність ефективного судового контролю (статті 3, 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163]). Заявник стверджував, що умови його тримання під вартою були нелюдськими та такими, що принижують гідність, через переповненість камер, погані санітарні умови та відсутність належної медичної допомоги. Окрім цього, він скаржився на надмірну тривалість його тримання під вартою до суду та на те, що національні суди не надали достатніх підстав для продовження його тримання під вартою. ЄСПЛ розглянув ці скарги та виніс рішення, в якому оцінив відповідність дій українських органів влади вимогам Конвенції. Також було присуджено 10 000 євро та додатково суму будь-якого податку, що може нараховуватись, в якості відшкодування моральної шкоди; а також 150 євро та додатково суму будь-якого податку, що може нараховуватись заявнику, в якості компенсації судових та інших витрат [401]. Загалом, ця справа торкається важливих питань, пов'язаних із дотриманням прав людини в місцях позбавлення волі в Україні, та

підкреслює необхідність покращення умов тримання під вартою та забезпечення ефективного судового контролю за тривалістю тримання під вартою.

Вищезазначені справи є одними із багатьох, в яких ЄСПЛ визнав порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з неналежними умовами тримання під вартою в Україні. Вони підкреслюють необхідність системних реформ у пенітенціарній системі України для забезпечення дотримання прав людини. Загалом, зазначені рішення підкреслили необхідність забезпечення належних умов тримання під вартою в Україні та забезпечення надання ефективних засобів юридичного захисту для осіб, які утримуються під вартою та які скаржаться на порушення своїх прав.

На виконання рішень ЄСПЛ і загалом, навіть у мовах обмеженого фінансування, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах було вжито заходів задля покращення матеріально-побутових та умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту. Як правило, джерелами фінансування виступають кошти спеціального фонду, благодійна допомога, кошти державного бюджету, за рахунок депозиту, за рахунок профспілки, інші шляхи надходження.

Так, до прикладу за офіційними даними, отриманими від Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Мін'юсту на запит про публічну інформацію за 2018-2020 роки, загальна сума витрачених коштів у підпорядкованих установах Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань на здійснення покращень склала близько – 16 098 897, 00 грн., з яких рахунок спеціального фонду – 7716 598,00 грн; за рахунок благодійної допомоги – 6328 077,00 грн; за рахунок державного бюджету 1318 336, 00 грн, за рахунок місцевого бюджету 203 600, 00 грн; за рахунок депозиту 83 946, 00 грн; за рахунок профспілки 80 594, 00 грн, ін. шляхи надходження – 251762, 00 грн.[178].

Аналіз наданої статистики щодо витрачених коштів у підпорядкованих установах Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань за 2018-2020 роки дозволяє зробити наступні висновки. Загальна сума витрачених коштів на покращення умов утримання за два роки склала понад 16 мільйонів гривень. Це свідчить про те, що певні зусилля для покращення пенітенціарної системи все ж таки робляться. Але потрібно розуміти, що в масштабах країни, та з урахуванням проблем, які є в пенітенціарній системі, ця сума є мізерною. Водночас, найбільша частина коштів надійшла з двох основних джерел, серед яких: спеціального фонду (7,7 млн грн) та благодійної допомоги (6,3 млн грн), що вказує на значну роль позабюджетних коштів у фінансуванні пенітенціарної системи. Також це може свідчити про те, що державне фінансування є недостатнім і не виділяється на нагальні потреби. З Державного бюджету було за два роки виділено лише 1,3 млн грн, що є відносно невеликою сумою в межах 24 установ та слідчих ізоляторів (які функціонували в той час) в південному регіоні, з яких 4 – слідчі ізолятори.

Внески місцевого бюджету, депозитів та профспілок хоч і не є суттєвими, але важливі. Таким чином, можна зробити висновки, що фінансування пенітенціарної системи є недостатнім, і суттєво залежить від позабюджетних джерел. З огляду на це, існує потреба у збільшенні державного фінансування для забезпечення належних умов утримання засуджених. Також важливим є забезпечення прозорості та ефективності використання коштів, незалежно від джерела їх надходження. Необхідно враховувати передовий досвід і залучати міжнародні організації, фонди та/або інвесторів для фінансування проєктів з покращення пенітенціарної системи (в тому числі, будівництва слідчих ізоляторів за межами міста). Водночас, потрібно зазначити, що трирічний період, який відображає дана статистика, є періодом до початку повномасштабної війни в Україні, та, відповідно, фінансування в умовах війни, зазнало значного скорочення.

Загалом, наведена статистика відображає складну ситуацію з фінансуванням пенітенціарної системи в Україні та підтверджує необхідність впровадження системних реформ для покращення умов утримання засуджених та забезпечення дотримання їх прав.

Аналіз ремонтних робіт на прикладі слідчих ізоляторів в містах Одеса та Кропивницький показує, що адміністрації установ активно працюють над покращенням умов утримання, реагуючи на виявлені ЄСПЛ порушення та намагаючись відповідати міжнародним стандартам. Втім, такі заходи мають переважно локальний і точковий характер.

Комплексний аналіз ремонтних робіт дозволяє відмітити, що в ДУ «Одеський слідчий ізолятор» основні зусилля були спрямовані на оновлення критично важливих інфраструктурних систем. Проведено часткові ремонтно-реставраційні роботи, які включали заміну каналізаційної та електричної мереж, встановлення нової системи опалення і водопостачання, а також ремонт лазне-прального комплексу з новою припливно-витяжною вентиляцією. Крім того, завдяки допомозі Міжнародного Комітету Червоного Хреста, капітально відремонтовано лабораторію медико-санітарної частини. Загальна вартість цих робіт склала близько 500 тис. грн.

Натомість, у ДУ «Кропивницький слідчий ізолятор» ремонтні роботи мали більш системний і різноплановий характер. Вони охопили оновлення лазне-прального комплексу (заміна дверей, облицювання стін і підлоги, заміна труб), а також харчоблоку (ремонт кімнат, заміна плитки). Особливу увагу було приділено енергозбереженню, що включало заміну 8 вікон на металопластикові та придбання 80 LED-ламп. Крім того, проведено поточні ремонти в 11 камерах та 5 камерних приміщеннях, оновлено сантехнічне обладнання та електропроводку.

Таким чином, приклад двох слідчих ізоляторів демонструє, що адміністрації на місцях не чекають централізованих рішень, а

використовують наявні ресурси, в тому числі – благодійну допомогу, для вирішення нагальних проблем. Однак, ці зусилля, незважаючи на їхню важливість, є недостатніми для повного системного оновлення. Ремонти мають характер точкового покращення, тоді як для забезпечення повної відповідності міжнародним стандартам потрібне централізоване фінансування та комплексна державна програма реформування пенітенціарної інфраструктури.

Для проведення ремонтних робіт у частині покращення умов тримання ув'язнених в розрізі використаних грошових коштів використано: протягом 2019 року: загальний фонд 21,0 тис. грн.; спеціальний фонд – 7,6 тис. грн.; гуманітарна допомога 64,0 тис. грн.; протягом 2020 року: загальний фонд 9,6 тис. грн.; спеціальний фонд 3,03 тис. грн.; гуманітарна допомога 6,0 тис. грн. [178]. Таким чином, потрібно зазначити, що у 2019 році обсяг фінансування був значно вищим, ніж у 2020 році. Основне джерело фінансування – гуманітарна допомога, особливо у 2019 році, що свідчить про значну залежність від зовнішніх джерел фінансування. В той час, як виділені з загального фонду кошти є відносно невеликими, що знову ж таки свідчить про недостатнє державне фінансування. Як висновок можна відмітити, що фінансування ремонтних робіт у СІЗО є недостатнім, і значною мірою залежить від гуманітарної допомоги. З огляду на це, потрібно збільшити державне фінансування для забезпечення належних умов тримання ув'язнених. При цьому, важливим є забезпечення стабільного та прогнозованого фінансування ремонтних робіт.

Якщо розглядати практику ЄСПЛ за заявами інших держав, привертає увагу справа «Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*), що стосується скарг заявника на порушення статті 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) та статті 5 (право на свободу та особисту недоторканність) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163].

Заявник скаржився на неналежні умови тримання під вартою (зокрема, на переповненість камер та відсутність належної медичної допомоги), на надмірну тривалість його тримання під вартою до суду, стверджуючи, що тривалість його тримання під вартою завдала йому моральних страждань. Також, він стверджував, що національні суди не надали достатніх підстав для продовження його тримання під вартою.

Як наслідок, ЄСПЛ визнав порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163] через неналежні умови утримання заявника. При цьому, ЄСПЛ встановив, що для визнання поведження таким, що порушує вищезазначену статтю, воно має досягати «мінімального рівня жорстокості», який оцінюється з урахуванням усіх обставин справи, включаючи тривалість поведження, його фізичні та психічні наслідки, а також стать, вік та стан здоров'я потерпілого. У контексті умов тримання під вартою, ЄСПЛ наголосив на необхідності забезпечення належних санітарних умов, достатнього особистого простору та доступу до медичної допомоги. Суд визнав, що переповненість камер, погані санітарні умови та відсутність належної медичної допомоги можуть становити порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також те, що тримання під вартою неминуче пов'язане з певними обмеженнями та стражданнями.

Однак, ці «невід'ємні страждання» не можуть виправдовувати порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163]. Суд наголосив, що держави зобов'язані забезпечити, щоб умови тримання під вартою не перевищували допустимий рівень жорстокості [183]. Зазначена правова позиція у справі «Кудла проти Польщі» стала класичною та систематично цитується у справах щодо в'язнів. Своєю чергою, В.О. Човган вважає цю правову позицію спірною в тому сенсі, що вона може інтерпретуватися як така, що допускає обмеження

права на підставі невід'ємних в умовах ув'язнення обмежень або, як їх називає суд, невід'ємних страждань [475].

Таким чином, ЄСПЛ, виносячи рішення, фіксує порушення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163], які сталися внаслідок дій або бездіяльності працівників пенітенціарних установ, що призводить до необхідності вжиття або утримання від певних дій. Важливо зазначити, що у рішеннях ЄСПЛ немає вказівок на те, що тлумачення прав повинно обмежуватися лише тим, що зазначено в цих рішеннях. Навпаки, Суд вважає, що держави повинні не лише уникати нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, але й забезпечувати, щоб особи під їхньою юрисдикцією не опинялися в ситуаціях, які створюють загрозу такого поводження.

Європейський суд з прав людини у 2015 році розглянув 5 792 звернення проти України, 5 711 з яких були оголошені неприйнятними або відхилені. Він виніс 51 рішення (по 81 зверненню), 50 з яких встановили принаймні одне порушення Європейської конвенції про права людини. Ці звернення, здебільшого, стосувались порушень, скоєних українською судовою системою, пенітенціарною системою та силовими відомствами. Загалом, згідно даними ЄСПЛ за 2015, майже половина з 64 850 звернень у 2015 р. були подані проти однієї з трьох країн: України, РФ та Туреччини [494].

На цій підставі можемо стверджувати, що міжнародне співтовариство цікавить не тільки і не стільки нормативне закріплення гарантій захисту від жорстокого поводження, скільки практичне становище у сфері поводження із засудженими.

Водночас потрібно зазначити, що в умовах збройного конфлікту з РФ, починаючи з 2014 року, і особливо після повномасштабного вторгнення в 2022 році, з'явилися нові категорії порушень, пов'язані з воєнними діями.

Безперечно, в умовах воєнного стану кількість справ, пов'язаних із порушенням прав людини, значно зросла.

Окрім цього, Україна відступила від деяких зобов'язань, узятих відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [163]. В Мін'юсті це пояснили дією воєнного стану в Україні [74].

Більше того, ЄСПЛ розглядає справи відповідно до норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163], яка не закріплює безпосередньо право на гуманне ставлення та повагу людської гідності. Конвенція гарантує лише окремі права людини, а оскільки назване право є фундаментальним, таким, що зумовлює всі інші права, – додатково його закріплювати немає сенсу.

Тому в ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163] йдеться виключно про заборону певного виду поведження – катувань: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню». Тобто, всі справи, розглянуті ЄСПЛ та визнані прикладами щодо порушення права на гуманне ставлення та повагу людської гідності, вивчаються через призму заборони катувань чи певного типу поведження, передбаченого в ст. 3, і тому не можуть виступати ілюстрацією порушення саме названого права як такого. ЄСПЛ констатує лише певні види порушень цього права, однак не вказує на механізми забезпечення його реалізації в цілому [70].

У цьому разі також потрібно вказати, що, відповідно до підпункту 4-3 пункту 3 постанови КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 02.07.2014 № 228 [306], одним із основних завдань, віднесених до компетенції Міністерства юстиції України, є забезпечення захисту інтересів України в ЄСПЛ (під час розгляду справ про порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [163], координації виконання його рішень, а також

інформування Комітету міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ) про стан виконання рішень Європейського суду.

Таким чином, саме Міністерство юстиції України здійснює представництво держави у Європейському суді. Відповідно до постанови КМУ «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» від 31.05.2006 р. № 784 [339], якою затверджено Положення про Уповноваженого у справах ЄСПЛ, на Міністерство юстиції України покладено функції органу, відповідального за забезпечення представництва України в Європейському суді, координації виконання його рішень, а також інформування КМ РЄ про хід виконання рішень Європейського суду, які здійснюються Міністерством юстиції в установленому порядку через Уповноваженого.

Уповноважений у своїй діяльності керується Конституцією України [168], законами України, актами Президента України, КМУ, міжнародними договорами України, Регламентом Суду та цим Положенням. Відповідно до п. 7 Положення, діяльність Уповноваженого забезпечує Секретаріат Уповноваженого у справах ЄСПЛ, який утворюється у складі центрального апарату Міністерства юстиції України з правами департаменту [339].

Уповноважений не володіє інформацією щодо надходження, реєстрації та розгляду заяв ЄСПЛ до моменту повідомлення про заяву Уряду України для надання письмових зауважень. Окрім цього, з огляду на те, що заявники безпосередньо подають заяви до ЄСПЛ, Міністерство юстиції України не володіє достатньою інформацією для проведення аналізу впливу зовнішніх факторів, таких як воєнний стан, на подання заяв до ЄСПЛ проти України.

Згідно з інформацією, розміщеною на офіційному сайті ЄСПЛ, у 2021 році в Європейському суді на розгляді перебувало 11 350 справ проти України, у 2022 році – 10 400 справ проти України, у 2023 році – 8 750 справ

проти України [496]. Із іншими статистичними даними ЄСПЛ можна ознайомлюватись за посиланням: https://www.echr.coe.int/d/stats_understanding_eng?p_1_back_url=%2Fsearch%3Fq%3Dunderstanding [499].

Варто зазначити, що ЄСПЛ не веде статистичної інформації щодо кількості рішень, що стосуються порушень прав засуджених та осіб, узятих під варту, та щодо сум присуджених коштів в якості матеріального відшкодування за такими рішеннями. Статистична та аналітична інформація щодо рішень Європейського суду представлена на офіційному сайті Європейського суду [498].

Відповідно до інформації, розміщеної на офіційному сайті ЄСПЛ, станом на липень 2024 року в провадженні ЄСПЛ перебувало 4 міждержавні справи подані Україною проти РФ та понад 7 400 індивідуальних заяв, які стосуються подій російської військової агресії проти України, яка розпочалася у 2014 році. Перелік та повний текст рішень ЄСПЛ наведено на офіційному сайті інформаційної бази даних ЄСПЛ HUDOC [497]. Із перекладами українською мовою рішень ЄСПЛ у справах проти України можна ознайомитись на офіційному сайті Міністерства юстиції України [227].

На офіційному сайті інформаційної бази даних Європейського суду HUDOC за посиланням <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%20> також відсутні критерії пошуку рішень, що стосуються порушень прав засуджених та осіб узятих під варту [497]. Європейський суд класифікує рішення за порушеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а не за категоріями осіб, на користь яких ухвалюються такі рішення. Окрім цього, констатує порушення статей Конвенції [163], ЄСПЛ, як правило, констатує їх у поєднанні з порушеннями інших статей цієї Конвенції. Таким чином, сума відшкодування, зазначена у рішенні ЄСПЛ, присуджується заявнику за сукупністю встановлених порушень Конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод [163]. Крім того, присуджуючи справедливу сатисфакцію, ЄСПЛ в більшості справ присуджує її, як компенсацію моральної, матеріальної шкоди, а також судових та інших витрат, таким чином, виокремити суми, присуджені саме в якості компенсації матеріальної шкоди неможливо.

Згідно з інформацією, розміщеною на офіційному сайті ЄСПЛ, за 2021-2023 роки було ухвалено проти України:

у 2021 році – 210 рішень, в яких присуджено відшкодування на загальну суму 2 620 489,13 євро;

у 2022 році – 144 рішення, в яких присуджено відшкодування на загальну суму 1 675 573,00 євро;

у 2023 році – 130 рішень, в яких присуджено відшкодування на загальну суму 2 152 937,03 євро.

Наведені дані відображають тенденцію щодо кількості рішень ЄСПЛ проти України та сум присуджених відшкодувань за період 2021-2023 років. Загалом, спостерігається тенденція до зменшення кількості рішень, хоча суми відшкодувань залишаються значними. У 2021 році було винесено 210 рішень, що є найбільшим показником за три роки, із загальною сумою відшкодувань 2 620 489,13 євро. У 2022 році кількість рішень зменшилася до 144, а сума відшкодувань склала 1 675 573,00 євро. У 2023 році кількість рішень продовжила зменшуватися до 130, але сума відшкодувань дещо зросла до 2 152 937,03 євро. Зазначене може свідчити про те, що хоча кількість порушень, які доходять до ЄСПЛ, зменшується, тяжкість порушень, за які присуджуються відшкодування, може зростати. Окрім цього, статистика підтверджує те, що Україна продовжує стикатися з проблемами у сфері захисту прав людини, які вимагають системних реформ. Незважаючи на певне зменшення кількості рішень, суми відшкодувань залишаються значними, що вказує на серйозність порушень.

Важливо зазначити, що дані відображають лише ті випадки, які дійшли до ЄСПЛ, і реальна кількість порушень може бути значно вищою.

Згідно зі щорічними звітами Уповноваженого у справах ЄСПЛ [227], що розміщені на сайті Міністерства юстиції України, у 2021 році Україна зіткнулася з низкою системних порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163], які підтвердив ЄСПЛ. Виявлені порушення свідчать про критичні проблеми в роботі як судової, так і правоохоронної систем.

Основними проблемами, які призвели до порушень, були: надмірна тривалість судових проваджень у різних категоріях справ, що суперечить принципу розумних строків. Також значна кількість скарг стосувалася неналежних умов тримання осіб, які перебувають під контролем держави, зокрема, у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань. Йшлося про незадовільні матеріально-побутові умови, ненадання якісної медичної допомоги та жорстоке поводження, а також про неефективність розслідувань правоохоронними органами скарг на таке поводження.

Крім того, ЄСПЛ виявив системні недоліки в законодавстві та судовій практиці. Зокрема, йдеться про проблеми, пов'язані з довічним позбавленням волі, незаконним тривалим триманням під вартою та труднощами з відшкодуванням шкоди за таке тримання. Суд також звертав увагу на порушення права на справедливий судовий розгляд, втручання у право на мирне володіння майном, а також у право на свободу вираження поглядів та повагу до приватного і сімейного життя. Відсутність ефективних правових механізмів для вирішення цих проблем на національному рівні стала однією з ключових причин, чому заявники змушені звертатися до ЄСПЛ.

Основними проблемами, які призвели до констатації ЄСПЛ порушень Україною положень Конвенції [163] у 2022 році, були, серед іншого: надмірна тривалість цивільних та кримінальних проваджень, неналежні

умови тримання під вартою, незаконне втручання у право на мирне володіння майном, нескоротність покарання у виді довічного позбавлення волі та небезсторонність суду з огляду на відсутність сторони обвинувачення під час провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Натомість, у 2023 році основними проблемами, які призвели визнання ЄСПЛ порушень Україною положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [163], були, серед іншого: надмірна тривалість цивільних та кримінальних проваджень, неналежні умови тримання під вартою, незаконне втручання у право на мирне володіння майном, надмірна тривалість тримання під вартою в процесі досудового розслідування, незаконне затримання, відсутність або надання неналежного відшкодування у зв'язку з незаконним затриманням або надмірно тривалим триманням під вартою, жорстоке поводження працівників правоохоронних органів із заявниками та непроведення ефективного розслідування у зв'язку зі скаргами на таке поводження.

Виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в Україні регулюється Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [265], Законом України «Про виконавче провадження» [264] та іншими нормативно-правовими актами, які враховують особливості, передбачені законодавством.

Під виконанням рішення ЄСПЛ розуміється не лише виплата відшкодування, але й вжиття державою додаткових заходів. Ці заходи можуть бути індивідуального характеру, спрямованими на усунення конкретного порушення у справі, та загального характеру, що мають на меті запобігти надходженню до ЄСПЛ аналогічних заяв у майбутньому.

Згідно із частиною другою статті 11 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [265],

Міністерство юстиції України, в особі Уповноваженого, здійснює контроль за виконанням додаткових заходів індивідуального характеру під наглядом Комітету Міністрів Ради Європи. В рамках цього контролю Уповноважений має право отримувати від відповідальних органів інформацію про хід виконання таких заходів, а також вносити подання до Прем'єр-міністра України щодо забезпечення їх реалізації.

Остаточні рішення ЄСПЛ передаються КМ РЄ, який наділений виключними повноваженнями контролювати виконання державами таких рішень. Своєю чергою, КМ РЄ здійснює оцінку виконання державою рішень ЄСПЛ, виходячи з інформації, наданої державними органами щодо заходів, вжитих на виконання вказаних рішень. Відповідно до Правил КМ РЄ щодо нагляду за виконанням рішень і умовами дружнього врегулювання, держава подає до КМ РЄ плани дій (actionplans) або ж звіти про виконання («actionreports») рішень ЄСПЛ.

Висновок щодо виконання державою рішень ЄСПЛ приймається на засіданнях КМ РЄ і має форму остаточної резолюції, в якій КМ РЄ визнає виконання державою її обов'язків щодо конкретного рішення ЄСПЛ.

Інформація про заходи, що вжиті державними органами на виконання кожного конкретного рішення, а також з рішеннями КМ РЄ, прийнятими за результатами розглядів вжитих заходів висвітлюється на офіційному сайті Департаменту з питань виконання рішень ЄСПЛ Генерального Директорату з прав людини і верховенства права КМ РЄ [497].

В цілому, можна зазначити, що виконання рішень ЄСПЛ в Україні стикається з низкою проблем, які ускладнюють процес реалізації цих рішень. Однією з головних проблем є недостатнє виконання системних заходів, спрямованих на усунення причин, що призводять до порушень прав людини. Часто Україна обмежується лише виплатою компенсацій, не вживаючи заходів для зміни законодавства або практики, що призводить до

повторення аналогічних порушень в майбутньому. Іншою проблемою є відсутність ефективного механізму контролю за виконанням рішень ЄСПЛ. Незважаючи на наявність відповідних органів, процес моніторингу та забезпечення виконання рішень залишається недостатньо ефективним, що призводить до затягування строків виконання рішень та невиконання окремих їхніх положень. Також, в умовах воєнного стану, значно ускладнюється виконання рішень ЄСПЛ та їх моніторинг.

Окрім цього, у зв'язку з повномасштабною військовою агресією РФ проти України, 02.03.2022 ЄСПЛ застосував ряд заходів стосовно призупинення розгляду більшості заяв, поданих проти України. При цьому, нові заяви, подані до ЄСПЛ проти України, продовжували реєструвати, але їхній розгляд був відкладений. 01.09.2022 ЄСПЛ повернувся до звичайної процедури розгляду справ проти України.

Отже, з негативного можна зазначити, що чинним законодавством не передбачено обов'язку Міністерства юстиції України щодо збирання, класифікації, аналізу та ведення обліку інформації щодо справ ЄСПЛ, що ведуться Мін'юстом, скільки осіб подали позови до ЄСПЛ, даних щодо розміру матеріальної шкоди за результатами розгляду справ до ЄСПЛ. Статистична інформація по справах ЄСПЛ в Мін'юсті не ведеться.

Також можна говорити про існування конфлікту інтересів, оскільки Мін'юст одночасно і представляє інтереси в ЄСПЛ, і відповідальне за дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Передбачається необхідність виділення державою коштів на покращення умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту як альтернативи сплати матеріальних компенсацій за результатами винесених ЄСПЛ рішень, що спрямовано на забезпечення належних стандартів утримання та мінімізацію фінансових витрат держави.

Національні компетентні органи, у межах своїх повноважень, повинні вживати заходи щодо виділення коштів у достатній та необхідній мірі на

утримання кримінально-виконавчої системи, створення належних умов утримання осіб. Примітно, що кошти, які щорічно виплачуються за порушення Україною прав ув'язнених, доцільніше скеровувати на покращення умов утримання

Окрім цього, важливо наголосити на практиці, що існувала певний час, коли правоохоронні органи порушували кримінальні провадження відносно керівників установ та СІЗО начебто за те, що вони завдали збитків державі. За основу приймали суми відшкодувань за рішеннями ЄСПЛ. Така практика не є законною, оскільки керівники установ та слідчих ізоляторів не є головними розпорядниками бюджетних коштів. Вони тільки подають запити на Мін'юст, а вже останній виділяє кошти на потреби установ та слідчих ізоляторів.

Як підсумок можна сказати, що рішення ЄСПЛ є інструментом впливу на КВС України, виявляючи її системні недоліки та визначаючи напрями необхідних змін для приведення умов утримання та поводження з ув'язненими у відповідність до міжнародних стандартів. В свою чергу, аналіз прецедентної практики ЄСПЛ щодо України та інших держав допомагає ідентифікації типових порушень прав людини та розробки рекомендацій для їх усунення. Важливо інтегрувати найкращі рішення в ІТ-сфері для швидкого пошуку необхідної судової практики ЄСПЛ, в тому числі, з доступністю для засуджених та осіб, узятих під варту.

Теоретично обґрунтованою є думка про те, що імплементація рішень ЄСПЛ є не лише міжнародним зобов'язанням, але й ключовим чинником у становленні України як правової та демократичної держави, здатної гарантувати права і свободи всім своїм громадянам, включно з особами, позбавленими волі.

У цій частині дисертації досліджено роль Європейського суду з прав людини в забезпеченні дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту.

Висновки до розділу 5

1. Констатовано, що чинне адміністративно-правове регулювання є недосконалим і потребує оновлення, узгодження та систематизації з метою оптимізації організаційно-управлінської структури та підвищення ефективності усієї кримінально-виконавчої системи України. Надано пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності кримінально-виконавчої системи України.

2. Сформульовано авторське визначення терміну «міжнародні стандарти поводження з ув'язненими» як сукупності норм, що регулюють діяльність пенітенціарної системи, її завдання, структуру, повноваження та права й обов'язки персоналу, а також взаємодію із зовнішніми суб'єктами.

3. Зазначено, що рішення Європейського Суду з прав людини є інструментом впливу на кримінально-виконавчу систему України, виявляючи її системні недоліки та визначаючи напрями необхідних змін для приведення умов утримання та поводження з ув'язненими у відповідність до міжнародних стандартів.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо доктринальних підходів розвитку адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України. За результатами дисертаційного дослідження сформульовано такі основні висновки та рекомендації:

1. Проаналізовано стан дослідження діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах її трансформації у пенітенціарну систему, за результатами дослідження окреслено основні напрями наукових розвідок, що стосуються цієї проблематики. Сформульовано методологічні засади дослідження, що охоплюють сукупність загальнонаукових та спеціальних методів, наукових підходів, прийомів і процедур, у результаті чого вдалося отримати достовірні та науково обґрунтовані результати, висновки і пропозиції щодо адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему європейського зразка.

2. Представлено історіографію дослідження діяльності кримінально-виконавчої системи України у вигляді чотирьохетапної періодизації підпорядкування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів: перший період (1991–1998 рр.) – підпорядкування Міністерству внутрішніх справ України; другий період (1998–2010 рр.) – Державному департаменту України з питань виконання покарань; третій період (2010–2016 рр.) – Державній пенітенціарній службі України; четвертий період (з 2016 року – дотепер) – Міністерству юстиції України.

3. Розкрито понятійно-категоріальний апарат кримінально-виконавчої системи України в контексті публічного та адміністративно-правового регулювання. Обґрунтовано, що специфіка кримінально-виконавчої системи України як об'єкта державно-управлінського та

адміністративно-правового регулювання полягає в подвійному акценті на реалізації державної каральної політики та забезпеченні прав людини, що вимагає постійного балансування між примусом і гуманізацією, а її діяльність, як окрема сфера суспільних відносин, потребує нормативно визначеного впливу уповноважених суб'єктів із залученням інститутів громадянського суспільства для забезпечення належної моделі відбування покарань, виправлення засуджених та їх ресоціалізації.

4. Виокремлено структурні елементи нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України: 1) нормативно-правова база (Конституція України, міжнародні договори, закони України, підзаконні нормативно-правові акти); 2) принципи адміністративно-правового регулювання; 3) норми, що регулюють організаційно-управлінську структуру (визначають місце кримінально-виконавчої системи України у системі органів виконавчої влади; регламентують структуру Міністерства юстиції України, міжрегіональних територіальних управлінь, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів; закріплюють повноваження, функції та відповідальність керівників усіх рівнів); 4) норми, що регулюють процедурні аспекти діяльності (порядок прийняття, утримання та звільнення ув'язнених; режими утримання, правила внутрішнього розпорядку; процедури застосування заходів заохочення та стягнення; порядок надання медичної допомоги, освіти, психологічної підтримки; процедури розгляду звернень та скарг ув'язнених); 5) норми, що регламентують кадрове забезпечення (порядок добору, прийняття на службу, проходження служби, звільнення персоналу кримінально-виконавчої системи України; система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації; соціально-правовий захист та матеріальне стимулювання персоналу); 6) норми, що регламентують взаємодію із зовнішніми суб'єктами (співпраця з правоохоронними органами (поліцією,

прокуратурою); взаємодія з судами, органами місцевого самоврядування; співробітництво з інститутами громадянського суспільства, міжнародними організаціями; порядок громадського контролю).

5. Запропоновано градацію інституційної складової за організаційно-управлінськими зв'язками між суб'єктами в кримінально-виконавчій системі України на суб'єктів центрального, регіонального та локального рівнів. Обгрунтовано, що така класифікація є доктринальною та застосовується залежно від спрямування наукового пошуку, особливо для елементів без прямих організаційно-управлінських зв'язків. Виокремлено спільні ознаки, що дають можливість віднесення суб'єкта до інституційної складової механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України.

6. Визначено ціннісно-орієнтовану складову механізму адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України як систему фундаментальних ідей, принципів, цілей, пріоритетів, які лежать в основі формування, застосування та інтерпретації адміністративно-правових норм, що регулюють діяльність кримінально-виконавчої системи України, відображаючи суспільні очікування, моральні і етичні засади, а також міжнародні зобов'язання держави щодо поведінки з особами, які перебувають у місцях позбавлення волі.

7. Обгрунтовано, що типовими процедурами у механізмі адміністративно-правового регулювання кримінально-виконавчої системи України є: 1) прийняття управлінських рішень (порядок видачі наказів, розпоряджень, прийняття рішень адміністрацією установ); 2) застосування примусових заходів (порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зброї, накладення дисциплінарних стягнень); 3) реалізація прав засуджених (порядок надання побачень, отримання посилок/передач, користування телефоном, медичне забезпечення, подання скарг, участь у освітніх/виховних заходах); 4) взаємодія (порядок взаємодії органів ДКВС

України з іншими державними органами (передача інформації правоохоронним органам, взаємодія з судами), органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями; 5) контроль та нагляд (порядок здійснення відомчого, прокурорського та громадського контролю).

8. Здійснено видову характеристику та порівняльний аналіз персоналу ДКВС України. Обґрунтовано, що правовий статус посадової і службової особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів набуватиме особа, яку профільним законодавством віднесено до «персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України». Визначено, що відмінність між різними категоріями працівників ДКВС України проявляється через: правовий статус, обсяг та характер повноважень, займану посаду, порядок прийняття на роботу, соціальні гарантії, процедуру проведення перевірок, виду дисциплінарної відповідальності, до якої може бути притягнуто особу. Встановлено, що особи рядового і начальницького складу наділені обсягом повноважень, пов'язаних з охороною та наглядом, у той час як державні службовці виконують адміністративні функції, а працівники за трудовим договором – допоміжні функції.

9. Обґрунтовано, що незалежно від вторинної детермінації, особи рядового і начальницького складу та державні службовці проходитимуть спеціальний вид служби (кримінально-виконавчий), якому притаманні наступні вимоги, серед яких як приклад наведено: 1) дотримання норм антикорупційного законодавства; 2) вступ на службу осіб, які мають відповідні особисті, ділові, моральні якості, освітній та професійний рівень; 3) встановлення кваліфікаційних вимог професійної придатності; 4) застосування заходів державного захисту, передбачених для осіб, що проходять службу в правоохоронних органах; 5) придатність за станом

здоров'я та віком; 6) проходження спеціальної перевірки кандидата на посаду; 7) інші.

10. Констатовано, що відносини влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України є вертикальними (вони виникають між субпідрядними у правовому розумінні сторонами і виражають юридичну залежність однієї сторони від іншої). При цьому їм можуть бути притаманні субординаційні зв'язки, які впливають з характеру загального юридичного становища суб'єктів (тобто правосуб'єктності, правового статусу) – внаслідок чого формується визначення становища суб'єктів у стані влади і підпорядкування, окреслюються взаємозв'язки між суб'єктами права. Визначено, що для відносин влади-підпорядкування в кримінально-виконавчій системі України притаманним є імперативний метод впливу.

11. Окреслено проблематику, пов'язану із проходженням служби в органах ДКВС України: відсутність спеціального законодавства, яким би врегульовувався в повній мірі статус працівника ДКВС України; неналежне матеріальне, житлове та соціально-правове забезпечення; незабезпечення форменим одягом необхідної кількості та якості; непрозорі підходи у питаннях призначення керівництва міжрегіональних управлінь, державних установ, керівників підпорядкованих установ та слідчих ізоляторів; неналежна мотивація щодо просування по службі; недотримання порядку призначення, проведення перевірок; безпідставне втручання в роботу інших служб тощо. Аргументовано, що: організація та розвиток кадрового потенціалу повинні включати в себе підбір та навчання персоналу, створення належних умов для їх професійного росту, мотивації та кар'єрного розвитку; формування та оновлення кадрової політики в кримінально-виконавчій системі України, що потрібно здійснювати з урахуванням міжнародних стандартів. Запропоновано запровадити на законодавчому рівні святкування професійного державного свята та

відомчих нагород, що сприятиме підвищенню іміджу служби, визначенню її самобутності, а також об'єднанню спільних інтересів працівників органів ДКВС України.

12. Констатовано, що в Україні, як і в багатьох інших країнах, існують проблеми із забезпеченням прав засуджених та осіб, взятих під варту, поширеними серед яких є: переповнення місць позбавлення волі; недостатнє фінансування кримінально-виконавчої системи України; неналежні умови утримання осіб, узятих під варту; випадки жорстокого поводження з боку персоналу; недостатня урегульованість процедури примусового харчування засуджених та осіб, узятих під варту, що відмовляються від прийому їжі; проблеми з медичним забезпеченням; стигматизація осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі; потреба будівництва нових установ; відсутність належного обліку рецидиву; потреба у застосуванні альтернативних видів покарань; відсутність матеріального забезпечення на виготовлення паспортів засудженим та їх поховання; відсутня типова форма трудового договору і цивільної угоди із засудженими.

Обгрунтовано необхідність імплементації позитивного досвіду Республік Молдова та Сербії (на підставі висновків Комітету по запобіганню тортурам від Банку розвитку Ради Європи передбачено отримання кредиту для будівництва в'язниць Європейського зразка).

13. Констатовано, що взаємодія органів та установ виконання покарань з інститутами громадянського суспільства у сучасних умовах розвитку демократичного суспільства передбачає у першу чергу участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики у сфері виконання покарань, і стає невід'ємною складовою ефективного управління кримінально-виконавчої системи України. Наголошено на необхідності посилення інституційної спроможності громадськості в кримінально-виконавчій сфері, що стане важливим кроком на шляху до підвищення

прозорості, відкритості та ефективності роботи органів та установ виконання покарань. Зазначено, що залучення громадських організацій, правозахисників, волонтерів та інших представників громадянського суспільства до моніторингу, громадського контролю та участі у прийнятті рішень сприяє покращенню умов утримання засуджених, запобіганню порушенням прав людини та підвищенню рівня довіри до кримінально-виконавчої системи України в цілому. Звернено увагу на проблематику інституту спеціально уповноваженого представника, яка полягає у тому, що фактично його функціонування має формальний характер, а де-факто такого інституту не створено. Також відсутній чіткий порядок функціонування, наділення правами, обов'язками, відповідальністю взаємодією з органами, представництво яких здійснюється.

14. Окреслено особливості діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану. Зазначено, що механізми повернення незаконно вивезених засуджених та осіб, узятих під варту з тимчасово окупованих територій України можуть реалізовуватись у різних формах, залежно від контексту та доступних ресурсів, включаючи: а) укладення двосторонніх або багатосторонніх міжнародних угод між Україною та іншими країнами щодо повернення незаконно вивезених осіб; б) застосування положень існуючих міжнародних договорів з прав людини та гуманітарного права для захисту прав засуджених та їх повернення; в) проведення дипломатичних перемовин між урядами за участю міжнародних авторитетних посередників для досягнення домовленостей щодо повернення засуджених та осіб, узятих під варту. Надано пропозиції щодо залучення до переговорного процесу міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Міжнародного комітету Червоного Хреста).

15. Обґрунтовано, що пенітенціарна система в Україні де-факто давно сформована та перебуває на етапі свого розвитку і активної трансформації, що підтверджується змістом Стратегії реформування

пенітенціарної системи на період до 2026 року, де термін «пенітенціарна система» офіційно визнаний та використовується на державному рівні. Розкрито основні напрями трансформації кримінально-виконавчої системи України в оновлену пенітенціарну модель. Проаналізовано можливість та обґрунтовано необхідність створення окремого профільного центрального відомства (міністерства), що пояснюється, насамперед, масштабністю існуючої КВС України (що фактично охоплює не тільки персонал, а й засуджених та осіб, узятих під варту), унікальністю її завдань, специфікою правового регулювання, потребою належного фінансування та забезпечення, існуванням відомчого навчального закладу, особливостями проходження служби, багатoproфільністю завдань та функцій (утримання, ресоціалізація, медичне забезпечення, освітній процес, підготовка до звільнення тощо), необхідністю забезпечення висококваліфікованими кадрами зі спеціальними знаннями.

16. Констатовано, що міжнародні стандарти поводження із засудженими стають частиною національного законодавства в установленому законом порядку. Їх ратифікація та рівень дотримання свідчать про ступінь розвитку країни загалом та кримінально-виконавчої системи України, зокрема. Міжнародні стандарти мають особливе значення у становленні теорії правових обмежень засуджених, а також практики їх застосування, адже саме їх положення закріплюють перші захисні бар'єри від необґрунтованих обмежень прав засуджених. Визначаючи той мінімум, до якого треба прагнути, вони встановлюють межу, за якою обмеження починає мати характер необґрунтованого та такого, що має бути переглянутим та зміненим.

17. Обґрунтовано, що ЄСПЛ є дієвим механізмом захисту прав засуджених та осіб, узятих під варту. Недоліками механізму прав засуджених та осіб, узятих під варту, є довготривалий розгляд справ ЄСПЛ. Водночас, із позитивного вказано на можливість присудження за

результатами розгляду справ, які стосуються порушень умов утримання, жорстокого поводження, незаконного утримання значних компенсаційних виплат у якості моральної шкоди. Встановлено наявність конфлікту інтересів у Міністерства юстиції України при представництві інтересів держави в ЄСПЛ та одночасному статусі головного розпорядника бюджетних коштів, відповідальним за належні умови утримання в установах виконання покарань. Вказано на відсутність систематичного обліку справ ЄСПЛ з боку Міністерства юстиції України. Звернено увагу на існування практики щодо необґрунтованого порушення кримінальних проваджень відносно керівників установ та слідчих ізоляторів за присуджені ЄСПЛ компенсації засудженим та особам, узятим під варту, внаслідок встановлення фактів неналежних умов утримання.

18. Запропоновано внесення змін до законодавчих та нормативно-правових актів, які регламентують діяльність у кримінально-виконавчій сфері, зокрема:

а) внести зміни до пункту 2 наказу Міністерства юстиції України від 27.02.2020 № 701/5 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до ДКВС України на зайняття вакантних посад», виклавши частину другу цього пункту у наступній редакції:

«Конкурс проводиться після прийняття рішення про проведення конкурсу на заміщення вакантних посад. Необхідність проведення конкурсу визначається керівником відповідного органу або установи, якому надано право приймати громадян на службу до ДКВС України та/або призначати на відповідні вакантні посади (далі – суб'єкт призначення)»;

б) доповнити абзацом один пункт 3 розділу III наказу Міністерства юстиції України від 12.03.2015 № 356/5 «Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у ДКВС України» новим підпунктом:

«3. Керівники міжрегіонального управління мають право ініціювати проведення службових розслідувань стосовно керівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що перебувають у сфері їх управління»;

в) розробити та прийняти Закон України «Про пенітенціарну систему України»;

г) прийняти Указ Президента України про встановлення професійного дня – Дня працівника пенітенціарної системи України;

г) затвердити проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення працівників пенітенціарної служби житлом на умовах фінансового лізингу» (додається);

д) внести зміни до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5, з метою усунення юридичної невизначеності щодо суб'єкта, який готує (оформляє) спеціальний дозвіл на відвідування установ виконання покарань представниками медіа або лист про відмову в його наданні, видаливши по тексту слово «департамент». Крім того словосполучення «керівництво міжрегіонального управління або установи виконання покарань» замінити на юридичну конструкцію «міжрегіональне управління», «установа виконання покарань»;

е) скасувати пункт 1 статті 8 постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» у частині «... *неформування нового складу громадських рад при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських, районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністраціях у період воєнного стану на території України та протягом шести місяців з дня його припинення чи скасування*»;

є) прийняти Типове положення про правовий статус Спеціально уповноваженого представника, затвердивши його постановою Кабінету

Міністрів України та виокремивши в його структурі такі розділи: 1) загальні положення: «Визначення термінів», «Правова основа діяльності спеціально уповноважених представників», «Принципи діяльності»; 2) статус спеціально уповноважених представників: «Вимоги до кандидатів», «Порядок призначення та звільнення», «Права та обов'язки», «Відповідальність»; 3) порядок здійснення повноважень: «Планування та організація візитів», «Порядок відвідування установ виконання покарань», «Збір та аналіз інформації», «Взаємодія з адміністрацією установ та слідчих ізоляторів», «Підготовка звітів та рекомендацій»; 4) гарантії діяльності: «Забезпечення безпеки», «Доступ до інформації», «Організаційно-технічне забезпечення»; 5) взаємодія з іншими органами та організаціями: «Взаємодія з органами державної влади», «Взаємодія з громадськими організаціями», «Міжнародне співробітництво»; 6) прикінцеві положення: «Порядок внесення змін до положення», «Набрання чинності положенням»;

ж) прийняти Порядок взаємодії суб'єктів у разі оголошення голодування засудженими та особами, взятими під варту, затвердивши його наказом Міністерства юстиції України;

з) затвердити проєкт Концепції розвитку пенітенціарної служби в Україні;

і) інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України: підручник у 2 т.. Т.1. Загальна частина. Київ: Видавництво «Юридична думка». 2004. 584 с.
2. Адміністративістика в умовах цифровізації: теорія, правове регулювання, практика : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2022. 800 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.21108>
3. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. Київ: Факт. 2003. С.24.
4. Адміністративне право України : підручник. Одеса: Юрид. л-ра, 2003. 896 с.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник. Видання друге. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС. 2019. 520 с.
6. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
7. Албул С.В., Демедюк Т.С., Користін О.Є., Паскал В.Ф.. Протидія кримінальним правопорушенням підрозділами карного розшуку МВС України: навчальний посібник. Одеса: ОДУВС. 2015. 354 с.
8. Бабалик Є.П. Адміністративно-правові основи інформаційного забезпечення митних органів в Україні: автореф. дис....канд.юрид.наук. Одеса. 2010. 20 с.
9. Бабенко А.М. Батиргарєєва В.С. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. Право України. 2020. № 2. С.164-183. URL: <file:///C:/Users/USER/Downloads/Telegram%20Desktop/%D0%91%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

10. Бабенко Л. В., Крилова А. П. Процес вилучення майна у разі порушення митних правил: проблеми та напрями вдосконалення. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 6 (17). С. 622-629.
11. Бараш Є. Концептуальні засади реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та пробації. *Право України*. 2019. № 14. URL: 10.33498/loiu-2019-07-014.
12. Бараш Є. Ю. Адміністративно-правові засади управління Державною кримінально-виконавчою службою України: дис.... д-ра юрид. наук. Харків. 2012. 469 с.
13. Бараш Є. Ю., Музика А. А., Конопельський В. Я., Сокальська О. В., Стеблинська О. С., Кіслов О. І. та ін. Кримінально-виконавче право України: підручник. Київ: НАВСУ, ФОП Кандиба ТП, 2018. 369 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Pidruchnyk_Kryminalno-vykon-pravo.pdf.
14. Бараш Є.Ю. Персонал Державної кримінально-виконавчої служби: поняття та структура. *Право і безпека*. 2010. № 4 (36). С. 75–80.
15. Бараш Є. Ю. Управління Державною кримінально-виконавчою службою України : адміністративно-правове дослідження: монографія. Харків: НікаНова, 2012. 458 с.
16. Берлач А. І. Інститут відповідальності публічних службовців у системі службового права України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2021. № 3 (118). С. 5-9. URL: http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/118_2.pdf.
17. Берлач А.І., Тютюнник В.О. Особливості правового статусу військових адміністрацій в умовах воєнного часу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 343-346.
18. Бесчастний В.М. Правове регулювання проходження служби в органах внутрішніх справ: монографія. Донецьк. 2009. 132 с.

19. Битяк Ю.П. Адміністративне право України : підручник. Право. 2010. 624 с.

20. Білак Н.І. Відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі України. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С.625-629. URL: <http://pravoisuspilstvo.org.ua/index.php/archiv?id=181>.

21. Білак Н.І. Вплив інститутів громадянського суспільства на пенітенціарну систему. Актуальні проблеми національного законодавства: *збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 17 листопада 2022 року. Частина 1. Кропивницький, 2022. С.61-64.*

22. Білак Н.І. Гарантії як елемент правового статусу службовця пенітенціарної установи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 805-808. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/196>.

23. Білак Н.І. Державна політика забезпечення прав осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі. *Правові засади діяльності правоохоронних органів: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 грудня 2022 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Частина 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 42. Редкол.: А.П.Гетьман, В.М.Гаращук, В.Я.Настюк, Р.В.Шаповал, Ю.В.Мех та ін. Харків: Друкарня Мадрид, 2022. С.17-22.*

24. Білак Н.І. Досвід держав-членів ЄС щодо організації діяльності пенітенціарних органів. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4. С.464-469.

25. Білак Н.І. Міжнародні стандарти функціонування пенітенціарних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/138>.

26. Білак Н.І. Місце та роль Міністерства юстиції в системі органів ДКВС України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 1. С. 224-229. URL: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.36>.

27. Білак Н.І. Нормативно-правове регулювання діяльності ДКВС України: стан та перспективи удосконалення. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 371-377. URL: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.54>.

28. Білак Н.І. Особливості переміщення об'єктів інтелектуальної власності через митний кордон України: монографія. Дніпро. 2019. 202 с.

29. Білак Н.І. Особливості правового статусу службовця пенітенціарної установи. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/v3-40-2023>.

30. Білак Н.І. Особливості проходження служби в органах Державної кримінально-виконавчої служби України. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С.164-167. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/v4-41-2023>.

31. Білак Н.І. Пенітенціарна система в Україні: інституційна складова. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 709-714.

32. Білак Н.І. Правове забезпечення трансформації діяльності державної кримінально-виконавчої служби для відновлення України. Правове забезпечення трансформації діяльності органів публічної влади для відновлення України : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 28-ої річниці прийняття Конституції України (м. Київ, 25 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика». 2024. С. 17-22.

33. Білак Н.І. Правове регулювання процедури безоплатної передачі установам виконання покарань та слідчим ізоляторам майна, яким митні органи набули права розпорядження: монографія. 2022. Дніпро: Технодрук. 156 с.

34. Білак Н.І. Примусове годування в установах виконання покарань: міжнародні та національні стандарти. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 1. С.158-162. URL: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.1.64>

35. Білак Н.І. Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 502-509. URL: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.68>.

36. Білак Н.І. Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань. Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики: *збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2023 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)*. Частина 1. Серія «Сектор безпеки України». Харків: Друкарня Мадрид, 2023. С.12-18.

37. Білак Н.І. Проведення службових розслідувань в системі органів ДКВС України. *International scientific conference The latest law developments : Conference Proceedings* (April 3–4, 2024. Wloclawek, Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 334-338. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-79>.

38. Білак Н.І. Роль громадських рад в діяльності пенітенціарних органів на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 626-628. URL: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.10>.

39. Білак Н.І. Роль профспілкових органів в діяльності пенітенціарних органів на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 622-624. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/14721>.

40. Білак Н.І. Статусна характеристика територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2023. № 3. С. 69-72. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/3_2023.pdf.

41. Білак Н.І. Суб'єкти забезпечення функціонування пенітенціарної служби в Україні: компетенційний підхід. *Право і суспільство*. 2023. № 2. С.499-502.

42. Білак Н.І. Теоретико-правові засади формування національної моделі пенітенціарної служби. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 605-609. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.91>.

43. Білак Н.І. Характеристика організаційно-штатної структури пенітенціарної служби України. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: *матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.* Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 503-505. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-137>.

44. Білак Н.І. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань: нормативна конфліктологія. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С.118-123. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2023/17.pdf.

45. Білак Н.І. Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України». *Правові новели*. 2024. № 23. С. 489-496. URL: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.65>.

46. Білак Н.І. Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України : *матеріали II Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 27 жовт. 2022 р.)* / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. - Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С.14-17.

47. Білак Н.І. Щодо організаційно-правових питань проведення реорганізації в органах ДКВС України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 3. С. 282-289. URL: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.44>.

48. Білак Н.І. Щодо питання взаємодії спостережних комісій з органами ДКВС України. International scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”: *conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia)*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 324-328. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-409-2-78>

49. Білак Н.І. Щодо питань забезпечення безпечних умов особам, які утримуються під вартою, в умовах дії воєнного стану. *Вісник Одеської адвокатури*. № 4, 2021, № 1-4, 2022, № 1, 2023. С. 54-57.

50. Білак Н.І. Щодо питань примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту: *національне та міжнародне врегулювання. Anthology of Abstracts for the International Scientific Student Conference at the Ukrainian Free University (April 04-05, 2024, Munich)*. Р.114-119. URL: https://ufmuenchen.de/wp-content/uploads/2024/05/zbirka_tez_ii_konferencziyi_uvu-05-2024.pdf.

51. Білак Н.І., Пахомов В.А. Основні аспекти роботи неурядових організацій в місцях позбавлення волі. 2021. С.20.

52. Біла-Тіунова Л. Р. Державна служба України. Загальна частина: навч. посібник. Одеса, 2020. 511 с.

53. Біла-Тіунова Л.Р., Кубасенко А.В. Публічна служба : навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної, вечірньої та заочної форми навчання. 2021. 100 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e5d67c78-1cce-4197-a638-c85ef9abece6/content>.

54. Білоус Н.О. Київ наприкінці XV — у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування: монографія. Київ. 2008. 358 с.

55. Богатирьов І. Г., Тагієв С. Р. Виконання слідчими ізоляторами запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідно нового

Кримінально-процесуального кодексу України. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2. С. 158-162.

56. Богатирьов І.Г., Пузирьов М.С., Шкута О.О. Доктрина пенітенціарного права України: монографія. Київ: ВД «Дакор». 2017 р. 236 с.

57. Богатирьов І.Г. В'язниця в Україні у XXI столітті (інноваційна модель) Київ : ВД «Дакор». 2023. С. 85-91. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2023/2/15.pdf>.

58. Богатирьов І.Г. Пенітенціарна система України у XXI столітті: теоретико-правові та кримінально-виконавчі проблеми. Київ ВД «Дакор» 2025. 248 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/penitentsiarna-sistema-ukraini-ukhkh-stolitti-teoretiko-pravovi-ta-kriminalno-vikonavchi-problemi.pdf?srsId=AfmBOop-8pcdi9kczILuaBP5vdhJvlMdRhGMj6vAVYM8MqPm4HWhEU6f>.

59. Богатирьов І.Г. Теорія і практика виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: Монографія. Київ: Атіка, 2005. 312 с.

60. Богатирьов О.І. Участь громадськості у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених, підоблікових кримінально-виконавчій інспекції. Правничий часопис Донецького університету. 2013. С. 129-135.

61. Богатирьов І.Г. Царюк С.В. Кримінально-виконавчі засади виконання та відбування покарань у виправних колоніях максимального рівня безпеки. Монографія. Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги». 2010. 210 с.

62. Богатирьова О.І. Кримінально-виконавча інспекція як суб'єкт виконання покарань: автореф. дис. ... к.юр.н. Київ. 2009. 24 с.

63. Богатирьова О.І., Колодчина А.Л. Деякі засоби впливу на засудженого з метою запобігання вчиненню ним нового злочину у виправній колонії України. *Право і суспільство*. 2020. № 3. с. 195-200. URL:

<https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/42b17e89-4fae-46df-91d6-46fa050a1ecf/content>.

64. Боднарчук О.Г. Адміністративно-правові засади протидії корупції у Державній кримінально-виконавчій службі України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Ірпінь. 2016. 41 с. URL: <file:///C:/Users/USER/Downloads/aref.doc.pdf>.

65. Бодюл Є. М. Проблеми доктринального визначення поняття "пенітенціарна система. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013 р. № 1. С. 29-35. URL: <https://surl.li/tkjnnz>.

66. Брошко І.М. Елементи матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 336-340.

67. Буроменський М.В. Звернення до Європейського суду з прав людини: практика Суду та особливості українського законодавства. Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо, 2000. 32 с.

68. Бутович О.В. Рішення Європейського суду з прав людини в українській правозастосовній практиці. Європейський суд з прав людини. Судова практика. *Право України*. 2021. № 3. С.5-29.

69. В Україні за ініціативою Міністерства юстиції розпочнуть перевірку доброчесності керівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2446213-kerivnikiv-ustanov-vikonanna-pokaran-perevirat-na-dobrocesnist.html>.

70. Василюк І. Н. Позиція міжнародних стандартів щодо права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 95-99. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v5_2016/24.pdf.

71. Вебер М. Соціологія релігії. Київ: Основи. 1993. С. 49.

72. Виправно-трудоий кодекс України: Закон України від 23.12.1970 р. № 3325-VII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-07#Text>.

73. Відновне правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення. URL: <https://law.chnu.edu.ua/vidnovne-pravosuddia-za-uchastiu-nepovnolitnikh-u-vchynenni-kryminalnoho-pravoporushehnia/>.

74. Відступ України від Конвенції із прав людини. Що це означає і чи є «зрада» у діях влади. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vidstup-ukrainian-vid-conventions-z-prav/32927548.html>.

75. Вінтман проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 23.10.2014 №974_a45. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a45#Text.

76. Віхляєв М.Ю. Адміністративно-правове регулювання порядку створення і діяльності професійних правничих громадських організацій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро. 2010. 20 с.

77. Вказівка про усунення порушень вимог Закону України «Про попереднє ув'язнення» та нормативних актів ДКВС України в діяльності ДУ «Кропивницький слідчий ізолятор», причин та умов, що їм сприяють від 05.06.2019.

78. Воронов О.І. Прийняття управлінських рішень в індетермінованих умовах у сфері державної служби: соціально-психологічний аспект: дис.... докт. наук держ. упр. Київ. 2018. 485 с.

79. Вплив пандемії коронавірусу COVID-19 на права, свободи і безпеку людини в інформаційній сфері: *Матеріали науково-практичної студентської конференції*. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-

во «Політехніка». 2020. 196 с. URL:
https://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_vid_12.05.pdf.

80. В'юник М.С. Міжнародні стандарти захисту прав засуджених у світлі конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Правове життя сучасної України : *матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-виклад. складу, присвяч. 15-річчя Нац. ун-ту "Одес. юрид. акад."* та 165-річчю Одес. школи права, 20-21 квіт. 2012 р. Одеса. 2012. Т. 2. 396–398 с. URL:
http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3959/1/Vynuk_396_398.pdf.

81. Гавкалова Н. Л., Джаїн Прадіп Кумар. Визначення ролі комунікацій у публічному управлінні. Public Administration: Балтійський видавничий дім. URL:
<http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/90/2276/4908-1?inline=1>.

82. Гавриленко Н.А. Проблеми забезпечення безпечного середовища в установах виконання покарань під час війни в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 378-382.

83. Галай А.О. Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарання: дис... канд. юрид. наук. Київ. 2003. 229 с.

84. Галунько В.В., Курило В.І., Короед С.О. та ін. Адміністративне право України : навчальний посібник. Т.1. Херсон : Грінь Д.С., 2015. 272 с.

85. Гальцова О.В. Безпека засуджених та персоналу установ виконання покарань під час пандемії. Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 369-374.

86. Гнот Х. Я Контроль та нагляд за виконанням судових рішень установами виконання покарань в Україні. 2016. С. 418-426. URL:
http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_850_71.pdf.

87. Говард Д. Юридична енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 1998. 672 с.

88. Голосніченко І.П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття) : навчальний посібник. Ірпінь : Укр. фін.-екон. ін-т ДПА України, 1998. С.16.

89. Гошовська В. А., Пашко Л. А., Ларіна Н. Б. Комунікації в публічному управлінні: аспекти організаційної культури та ділового спілкування: навчальний посібник. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/458/2.pdf>.

90. Гречанюк С. К. Теорія та практика взаємодії органів та установ державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями : дис. ... д-ра юрид. наук. Ірпінь, 2011. 520 с. URL: <https://surl.li/sgzglx>.

91. Гречанюк С., Пузирний В. Принципи відкритості в діяльності державно кримінально-виконавчої служби України: колективна монографія. Київ: Національна академія прокуратури України. 2016. 634 с.

92. Гурбик Ю.Ю., Біляєв С.С., Багунц О.С. Сутність та зміст поняття «управління персоналом» у системі менеджменту організації. Економіка і суспільство. 2018. №7. С.216-224.

93. Декларація про державний суверенітет України: декларація від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.

94. Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: міжнародний документ від 10.12.1984 р. № 995_085. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

95. Демченко Г.В. Покарання за Литовським статутом: монографія. Київ : Ун-т Св. Володимира.1894. 284 с.

96. Денисенко К.В., Борко І.С. Формування відкритості та прозорості діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України.

Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи : *матеріали II міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Чернігів, 04 листоп. 2022 р.). Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС України, 2022. С.215-217.

97. Денисенко К.В., Шамрук Н.Б., Борко І.С. Роль Міністерства цифрової трансформації України у цифровізації діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2023. № 1. С.85-90.

98. Денисов С., Заїка Д. Міжнародно-правові стандарти щодо виправлення та ресоціалізації засуджених. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 1. С. 49-66.

99. Денисова А.В., Сірко В.С. Роль Європейського суду з прав людини у захисті та розвитку прав людини в Європі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. URL:http://www.lsej.org.ua/1_2024/176.pdf.

100. День працівника Державної кримінально – виконавчої служби України Іллінецький районний відділ філії Державної установи «Центр пробації» у Вінницькій області URL: <https://dashiv-rada.gov.ua/news/1587623711/>.

101. Держава відновила програму доступного лізингу житла для співробітників Національної поліції, ДСНС України та ДБР України. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. URL: <https://surl.li/afllbt>.

102. Дерзька В. Цивільний контроль за діяльністю органів національної поліції України: поняття, суб'єкти, види та значення в забезпеченні законності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С.106-110.

103. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова КМУ від 18.05.2016 № 343.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/343-2016-%D0%BF#Text>.

104. Деякі питання територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2020 р. №1252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1252-2020-%D0%BF#Text>.

105. ДКВС України: офіційний веб-сайт. URL: <https://kvs.gov.ua/>.

106. ДКВС України: офіційний веб-сайт. Навчальні заклади. URL: <https://kvs.gov.ua/about-service/structure/schools/>.

107. ДКВС України: офіційний веб-сайт. Основні стратегічні цілі на 2022-2026 роки. URL: <https://kvs.gov.ua/about-service/reform/>.

108. ДКВС України: офіційний веб-сайт. Розвиток проекту «Індивідуальний простір для засуджених». URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/9674/>.

109. Дніпров О. Спеціальні принципи функціонування виконавчої влади. 2017. С.108-112. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/133_27/18.pdf.

110. Добош З.А. Адміністративно –правові засади судового контролю у сфері публічного управління в Україні. монографія. Львів. Растр-7. 2024. С 39.

111. Добрянська О.Д., Пунда О.О. Новицька Н.Б.. Правове положення військовополонених у міжнародному гуманітарному праві: досвід російсько-української війни. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. № 2 (11). С.157-169. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/eff4cea8-9e05-4ffb-a843-d9d3e000452c/content>.

112. Довідник безбар'єрності. Ув'язнений / в'язень.. URL: <https://bf.in.ua/>.

113. Додаток до розпорядження голови обласної державної адміністрації від 10.03.2021 р. № 231/од-2021 (у редакції розпорядження голови обласної державної адміністрації, начальника обласної військової

адміністрації 14.10.2024 р. № 965/A-2024). URL: <https://dssp.od.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/sklad.pdf>

114. Додін Є. В. Роль суду в забезпеченні законності правоохоронної діяльності митних органів Наукові праці Національного університету Одеська юридична академія. 2011. № 10. С. 91-100. URL: <file:///C:/Users/USER/Desktop/%D0%9D%D0%A3%20%D0%90%D0%AE%D0%9D.pdf>.

115. Дотримання прав людини в Україні у 1999 році: доповідь Держдепартаменту США №15-56. URL: <https://khp.org/1080721178>.

116. Дрозд О. Проходження державної служби в Україні як складова предмета адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 102-106.

117. Дроздов О.М. До проблеми правового регулювання статусу засудженого на стадії виконання вироку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 10 (36). 73 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/39fe0b6d-cd52-437f-906b-720eb6d05d12/content>.

118. Дудченко О.О. Сутність правоохоронної системи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 145-149.

119. Дука О. А. Вимоги до персоналу державної кримінально-виконавчої служби України: професійний та морально-етичний аспекти юридична психологія. 2015. № 1. С. 245-250.

120. Дука О.А. Розвиток професійної компетентності органу пробації у відомчих навчальних закладах державної кримінально-виконавчої служби України: дис...канд.політ.наук. Київ. 2019. 296 с.

121. Дячук В. Ю. Міжнародні стандарти підготовки кадрів для органів поліції Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків. 2018. С. 215-216. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/55.pdf.

122. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Київ: НАДУ, 2011. 524 с.

123. Енциклопедія Сучасної України. Номенклатура. URL: <https://esu.com.ua/article-72641>.

124. Європейська конвенція з прав людини: міжнародний документ від 04.11.1950 р. № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

125. Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками: міжнародний документ від 30.11.1964 р. № 994_007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_007.

126. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила-1: (Рекомендація № R (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць): міжнародний документ від 12.02.1987 р. № 994_032. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.

127. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць): Міжнародний документ від 11.01.2006 р. URL: <https://rm.coe.int/rec-2006-2-on-european-prison-rules-ukrainian/16808b60d6>.

128. Європейські пенітенціарні правила: рекомендації Ради Європи від 12.02.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.

129. Єрмак О.О. Правовий статус працівника органів державної кримінально-виконавчої служби: порівняльний аналіз. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 358-362.

130. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: міжнародний документ від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

131. Журавльов Д.В. Адміністративно-правове положення Міністерства юстиції України як суб'єкта державного фінансового

моніторингу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. № 12. 2010 р. с. 20-22

132. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

133. Загальне адміністративне право України : підручник. Одеса : Фенікс. 2023. 792 с.

134. Заїченко проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 22.11.2007 р. № 974_328. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_328.

135. Зливко С. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності керівників органів і установ виконання покарань в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Ірпінь. 2019. 39 с.

136. Зливко С.В. Основні завдання і функції Державної кримінально-виконавчої служби. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра. 2018. № 1. С.170-181.

137. Зливко С. В. Адміністративна діяльність керівника у пенітенціарній сфері: концептуальні засади, питання теорії та правового регулювання: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2018. 373 с.

138. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 233 с.

139. Історія пенітенціарної системи матеріали лекцій для підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за напрямом підготовки 6.030402 «Правоохоронна діяльність». URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/Materiali-lektsij_Istoriya-penitentsiarnoyi-sistemi-Ukrayini.pdf.

140. Історія становлення і розвитку органів та установ виконання покарань: організаційно-правові аспекти. URL: <https://kvs.gov.ua/about-service/history>.

141. Історія та практика державного управління і місцевого самоврядування в Україні : у 2-х т.: навч. посіб. Миколаїв, 2012. 143 с.

142. Казак Р.А., Рідкобород Ю.В., Мелаш А.С. Зародження пенітенціарної системи в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С.28-31. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/5.pdf.

143. Калаянов Д. П. До питання про співробітництво поліції та громадян у сфері захисту й охорони громадського порядку *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 18-22. URL: <file:///C:/Users/USER/Desktop/%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%8F%D0%BD.pdf>.

144. Калиновський Ю. Духовно-ціннісні детермінанти вітчизняного державотворення. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: *збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції*, 18-19 червня 2020 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль: Вектор. 2020. С. 4-7. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42152/1/%D0%A2%D0%9D%D0%9F%D0%A3.pdf>.

145. Калюта А.Б. Адміністративно-юрисдикційна діяльність митних органів України: дис..канд. юр. наук. Харків. 2007. 214 с.

146. Караман О.Л. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених як процес. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. № 22. С.62-65.

147. Картузова І.О., Осадчий А.Ю. Адміністративно-процедурне право: навч.-метод. посібник. Одеса: Юрид. л-ра. 2008. С. 32.

148. Кельман М., Кельман Р. Докринальні підходи до розкриття поняття «правове резулювання». *Вісник Національного університету*

«Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2023. № 3 (39). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32079/5.pdf>.

149. Керівництво ВООЗ з основних аспектів охорони здоров'я в місцях позбавлення волі. WHO Health in prisons: a European perspective. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789289000100>.

150. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Правовий статус персоналу органів та установ виконання покарань. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. № 2. С.47-51.

151. Кирилюк В.А. Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення та кримінального покарання у виді позбавлення волі: автореф. дис...канд.юр.наук. Київ. 2011. 20 с.

152. Крук В. У Мінюсті назвали кількість засуджених, які висловилися про готовність воювати за Україну: результати опитування ув'язнених щодо можливості звільнення шляхом укладання контракту на військову службу. URL: <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10128715-u-minjusti-nazvali-kilkist-zasudzhenih-jaki-vislovilisja-pro-gotovnist-vojuvati-za-ukrajinu.html>.

153. Кількість померлих у ГУЛАГу в період з 1918 по 1956 рік: статистика. Encyclopedia Britannica. URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/249117/Gulag>.

154. Кістяківський О.Ф. Щоденник (1874–1885) у 2 т. Київ: Наук. думка. 1994. 647 с. URL: <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2013/11/Кістяківський-О.-Ф.-Що-денник-Т.1-1994.pdf>.

155. Ковальчук проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 04.02.2011 № 974_865. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_865.

156. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

157. Кодекс етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: схвалено на засіданні Колегії Державної пенітенціарної служби України, протокол від 19.12.2012 № 11PK). URL: http://kvs.gov.ua/Kodeks_chesti/pdf.

158. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

159. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку: затверджено резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 р. № 34/169. URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05__4_2_001.pdf.

160. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

161. Колб О., Охман О. Суб'єкти протидії розслідуванню злочинів, учинених в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах України. Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 24-30.

162. Колб О., Ремєга В. Про деякі сутнісно-змістовні ознаки поняття «персонал органів та установ виконання покарань». Історико-правовий часопис. 2017. № 1(9). С. 115–119.

163. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 р. № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

164. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: міжнародний документ від 10.12.1984 р. № 995_085. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

165. Кондратишина В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація: дис. ... канд. юрид. наук. Львів. 2009. 275 с.

166. Конопельський В.Я. Переведення на поліпшені умови утримання засуджених до позбавлення волі: окремі теоретичні та правові аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 4. с. 54-57.

167. Константінова Н. Засуджені на тимчасово окупованих територіях перебувають у «зав'язаному мішку» – правозахисники. Радіо Свобода. 11.08.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zasudzheni-na-okupovanyh-terytoriyah/31405031.html>.

168. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

169. Корецький М.Х. Державне управління аграрної сфери у ринковій економіці. Київ: Вид-во УАДУ. 2002. 260 с.

170. Кормич Б. А, Федотов О. П., Аверочкіна Т. В. Правове регулювання інформаційної діяльності: навчально-методичний посібник. Одеса. 2018. 150 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1107b022-8f78-476d-9cb2-54dce4c1122a/content>.

171. Корнієнко М. В. Забезпечення прав людини органами правопорядку в екстраординарних умовах: доктринальний аспект : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика». 2023. 170 с. URL: https://oduvs.edu.ua/uploads/Korniyenko_Zabezpechennya_prav_lyudini_organami_pravoporyadku_v_ekstraordinarnih_5ed42475ec.pdf.

172. Котюк В.О. Основи держави і права: навч. посіб. для абітурієнтів, студентів, учнів середніх шкіл і ліцеїв. Київ: Вентурі, 1997. 224 с.

173. Кошиков Д.О. Сутність правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник пенітенціанної асоціації України*. 2020. № 11. С.164-175.

174. Кривицький Ю.В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 260 с.

175. Крикун В.В. Правовий статус Верховної Ради України та комітетів Верховної Ради України як державних суб'єктів захисту об'єктів критичної інфраструктури в Україні. *Юридична наука*. 2019 р. № 2 (92). С. 129-138.

176. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти. Київ—Харків: Юрінком Інтер. 2001. 416 с.

177. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20240907>.

178. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20240907>.

179. Кримінально-виконавче право України: навчальний посібник. Київ. 2016. 264 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29490/1/Krimin%20vicon%20pravo.pdf>.

180. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.

181. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Кондор. 2003. 192 с.

182. Кудінов С.С., Шехавцов Р.М., Дроздов О.М., Гриценко С.О. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-

розшукової діяльності у кримінальному провадженні. Навчально-практичний посібник. Харків: Оберіг. 2013 р. 344 с.

183. Кудла проти Польщі: Рішення Європейського суду з прав людини від 26.10.2000 р. URL: <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/02/ECtHR-2000-Kudla-v-Poland-Ukrainian.pdf>.

184. Кузнецов В.В., Шармар О.М., Акімов М.О. Еволюція законодавства України про кримінальну відповідальність (X-XXI ст.ст.). *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2021. № 5. С.265-269. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/51.pdf>.

185. Куньч З.Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга, 2007. 848 с. С. 143.

186. Кутєпов М.Ю. Соціальна адаптація засуджених жінок як складова їх ресоціалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2017. № 3. С. 95–98.

187. Лавренова О.І. Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 115-119.

188. Лагода О.С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2007. С. 10.

189. Легенький А.М. Реформування пенітенціарної системи України в умовах євроінтеграції як адміністративно-правова наукова проблема. *Наука і правоохорона*. 2019. № 1. С. 114–123. URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/Nip_2019_1_17.pdf.

190. Лист Державної установи «Центр пробації» № 12/7-ЗП/14/Ян-25 від 21.01.2024 р. «Щодо розгляду запиту».

191. Лист Західного Міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України від 29.03.2021 р. «Щодо розгляду запиту».

192. Лист Міністерства юстиції від 31.12.2021 р. №132136/ПІ-Б-6232/16 «Щодо розгляду запиту».

193. Лист Міністерства юстиції України від 09.04.2021 р. № 15473/ПІ16.3.2 «Щодо розгляду запиту».

194. Лист Одеської митниці ДФС України від 18.04.2019 р. № 76/11/15/70-03-03-29 «Щодо розгляду запиту».

195. Лист Одеської обласної державної адміністрації від 19.12.2019 р. № 8295/5/01-23/7766/2-19.

196. Лист Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції від 25.03.2021 р. вих № 4.2/1286/квш «Щодо надання відповіді».

197. Лист Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Мінюсту від 07.10.2020 р. №14/803-20/п-685 «Про надання інформації».

198. Лист Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції від 03.02.2022 №4/69 «Щодо розгляду запиту».

199. Лист Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції від 20.08.2020 №9/39-20/П-45/П «Про надання інформації».

200. Лист Південно-Східного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції від 30.03.2021 р. №5-2291/кр-21.

201. Лист Філії Державної установи «Центр охорони здоров'я Кримінально-виконавчої служби України» в Миколаївській області від 22.01.2020 р. № 65/01-МИ-20 «Щодо аналізу проблемних питань, які стосуються покращення медичного забезпечення ув'язнених та засуджених».

202. Лотарєв проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 08.04.2010 р. № 974_882. URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_882.

203. Львовчкін В. А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі: автореф. дис...к.ю.н. Київ. 2002. 23 с.

204. Любива Ю.В. Місце та роль фіскальної функції серед інших функцій митних органів. *Вісник Академії митної служби України*. Серія : Право. 2009. № 1. С. 94-97.

205. Макаренко М. М. Імперативний та рекомендаційний методи в діяльності Національної поліції України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 2. С.139-142. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2018/2-2/tom_1/27.pdf.

206. Макаренко Т. В. Державний контроль за діяльністю установ виконання покарань в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2011. 18 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe.

207. Маланчук П.М. Функція захисту в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2007. 265 с.

208. Малишева О.М. Деякі питання ресоціалізації засуджених. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №3. С.212-215.

209. Мальтійська декларація Всесвітньої медичної асоціації про голодування: міжнародний документ від 29.09.1992 № 995_333. URL: <https://www.wma.net/policies-post/wma-malta-declaration-on-hunger-strikes/>.

210. Малюська Д. Дедлайни щодо імплементації закону про деолігархізацію буде дотримано. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-malyuska-dedlajni-shchodo-implementaciyi-zakonu-pro-deoligarhizaciyu-bude-dotrimano>.

211. Матяш Т. Платні камери в СІЗО за два роки зібрали 21 млн гривень. URL:

https://lb.ua/society/2023/12/26/590776_platni_kameri_sizo_dva_roki.html.

212. Меркулова В.О. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають малолітніх дітей: окремі аспекти вдосконалення чинного кримінального законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 24-30. URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/Pupch_2015_2_9.pdf.

213. Мештешуг проти України: Рішення Рішення Європейського суду з прав людини від 06.02.2020 р. № 974_e90. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e90#Text.

214. Микола Ф.Т. Інструкція київського магістрата магістратському городничому 1757 р. С. 89-97. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FTyschenko_Mykola%2FInstruktsiia_kyivskoho_mahistrata_mahistratskomu_horodnychomu_1757_r.pdf.

215. Митна енциклопедія: у 2 т. Хмельницький: ПП Мельник А. А. 2013. Т. 2. 536 с.

216. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20240727>.

217. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб: міжнародний документ від 23.07.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text..

218. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ від 19.10.1973 р. № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

219. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнародний документ від 16.12.1966 р. № 995_042. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

220. Міжнародний пенітенціарний форум зібрав у Києві понад 30 представників міжнародних країн та інституції. Державна Кримінально-виконавча служба України. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/13082/>.

221. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила): міжнародний документ від 30.08.1955 р. № 995_212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907.

222. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила"): міжнародний документ від 29.11.1985 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU85321>.

223. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: міжнародний документ від 30.08.1955 р. № 995_212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.

224. Мінімальні стандартні правила поводження з засудженими: збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України. Харків: Харків юрид. 2008. С. 78–89.

225. Мінімальні стандартні правила поводження з засудженими: міжнародний документ від 30.08.1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.

226. Міністерство юстиції України: офіційний веб-сайт. URL: <https://minjust.gov.ua/en/dkvs/about/functional>.

227. Міністерство юстиції України: офіційний веб-сайт. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini>.

228. Міністр юстиції анонсував радикальні реформи в пенітенціарній системі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2772060-ministr-usticii-anonsuvav-radikalni-reformi-v-penitenciarnij-sistemi.html>.

229. Мін'юст оголошує конкурс на інвестування в будівництво двох нових СІЗО у Києві та Львові 2017 УНІАН. URL:<https://www.unian.ua/society/1757587-minyust-ogoloshue-konkurs-na-investuvannya-v-budivnitstvo-dvoh-novih-sizo-u-kievi-ta-lvovi.html>.

230. Могильний О. М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник. Київ: ІПК ДСЗУ. 2006. 490 с. URL: <https://surl.li/wsecph>.

231. Модель відновного правосуддя у формі медіації між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення: публікація (USAID) в рамках Програми «Справедливість для всіх».

232. Морська Н. Цінність прав людини в епоху сучасної цивілізаційної кризи. Ціннісні орієнтири у сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвіт: *збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції 18-08 червня 2020 р.* Тернопіль: Вектор. 2020. С. 26-29. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42152/1/%D0%A2%D0%9D%D0%9F%D0%A3.pdf>.

233. Невмержицький проти України (заява №54825/00): рішення Європейського суду з прав людини від 21.06.1999. URL: <https://khpg.org/1075312544>.

234. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організації державного управління. Київ: Вид-во УАДУ. 1998. 160 с.

235. Оленівка не забута. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/shchomisyachniy-byulleten-lipen-ukr.pdf>.

236. Олефір Л І. Міжнародні стандарти захисту прав засуджених і ув'язнених. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне

правознавство». 2021. № 2. С.550-554. URL <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/94.pdf>

237. Опитування, проведене серед працівників установ та органів ДКВС України, представників громадськості Південного регіону «щодо стану дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту». Одеса, 2021.

238. Офіс Ради Європи в Україні Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv>.

239. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навчальний посібник. Київ. 2003. 116 с.

240. Пальченкова В.М. Підвищення ефективності участі громадськості в умовно-достроковому звільненні: історичний досвід і сьогодення. Право та державне управління. 2013. № 1. С. 18-23.

241. Пенітенціарна академія України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://pau.edu.ua/>.

242. Пенсійне забезпечення: офіційний веб-сайт Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <https://kvs.gov.ua/important-info/for-employees/osobi-skladu/pensiyne-zabezp/>.

243. Перелік діючих регіональних цільових та комплексних програм Одеської області на 01.02.2024 р. URL: https://eko.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/perelik_regionalnyh_program_na_01.02.2024.pdf.

244. Петренко П. Пріоритетні дії уряду на 2016 рік в сфері верховенство права та протидія корупції. URL: https://www.president.gov.ua/storage/jfilesstorage/00/53/06/37f16c234c8c1397886aa79c2c313f0c_1512733384.pdf.

245. Петришин О. Види державної служби: загальнотеоретичний підхід. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право. 2000. № 4 (23). С. 116-128. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4835/1/Petryshyn_116.pdf.

246. Петрочко Ж. В. Національні цінності як сучасний державницько-суспільний пріоритет України. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. № 21(2). С. 146-157.

247. Петухов проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 12.03.2019 № 974_d98.URL: <http://precedent.in.ua/2016/04/08/petuhov-protyv-ukrayny/>.

248. Питання присвоєння рангів державних службовців та співвідношення між рангами державних службовців і рангами посадових осіб місцевого самоврядування, військовими званнями, дипломатичними рангами та іншими спеціальними званнями: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2016 р. № 306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2016-%D0%BF#n18>.

249. Позиція Підрозділу з питань кримінального права Генерального директорату з питань прав людини та верховенства права Рада Європи. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-has-analysed-the-draft-law-on-the-penitentiary-system-of-ukraine>.

250. Положення про Громадську раду при Міністерстві юстиції України: схвалено на засіданні Громадської ради при Міністерстві юстиції України 12.06.2014 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS23790>.

251. Порядок гарантій адвокатської діяльності під час відвідувань місць утримання під вартою в Україні. *Міжнародна наукова конференція «Наука в сучасному світі: перспективи та напрямки розвитку»*: Матеріали конференції, 17-18 травня 2024 року. Riga, Latvia : Baltija Publishing. С. 62-67.

252. Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: Наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2018 р. № 4091/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-18#Text>.

253. Пономарьов П. Г. Міжнародно-правові стандарти поводження з ув'язненими і національні варіанти їх реалізації : навчальний посібник. Київ. 1994. 112 с.

254. Поплавський В.Ю. До питання про визначення однак державно-службових відносин. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 1. Ст. 135–137.

255. Порядок та умови проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України (на допомогу молодому фахівцю): навчальний посібник. Київ : Держ. пенітенціар. служба України. 2013. С. 7–9.

256. Почанська О.С. Адміністративно-правове забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. Цивільне, підприємницьке, господарське та трудове право. 2020. С.167-172.

257. Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі: Міжнародний документ від 30.08.1955 995_212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_205.

258. Право на особисту безпеку засуджених до позбавлених волі в Україні: поняття, зміст та форми забезпечення: навчальний посібник. Львів : Галицька видавнича спілка. 2014. 254 с.

259. Приймаченко Д.В. Адміністративна діяльність митних органів у сфері реалізації митної політики держави: дис....докт. юрид. наук. Дніпро, 2007. 476 с.

260. Про амністію у 2014 році: Закон України від 08.04.2014 р. № 1185-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-18#Text>.

261. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

262. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.

263. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

264. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

265. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

266. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

267. Про відставку Міністра юстиції України Малюська Д.Л.: Постанова Верховної Ради України від 04.09.2024 № 3954-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3954-20#Text>.

268. Про внесення деяких змін до Виправно-трудоного кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 28.01.1991 р. № 662-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/662-12/ed19910128#Text>.

269. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період: Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2158-20#n38>.

270. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування: Закон України від 19.07.2022 р. № 2428-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2428-20#Text>.

271. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування установ виконання покарань та установ попереднього ув'язнення в період воєнного стану: Закон України від 29.03.2023 р. № 3185-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3185-20#Text>.

272. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.10.1999 р. № 1985. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1988-99-%D0%BF#Text>.

273. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів: Закон України від 08.04.2014 р. № 1186-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1186-18#Text>.

274. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі у обороні країни, захисті її незалежності та територіальній цілісності: проєкт Закону від 28.03.2024 р. № 11079-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43914>.

275. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 16.05.2016 р. № 1418/5: наказ Міністерства юстиції України від 20.10.2021 р. № 3742/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1364-21/ed20240624#Text>.

276. Про внесення змін до Порядку створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту, виключення таких споруд із фонду та ведення його обліку: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2023 р. № 883. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/883-2023-%D0%BF#Text>.

277. Про внесення змін до схеми спрямування і координації діяльності центральних органів виконавчої влади Кабінетом Міністрів

України через відповідних членів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2019 р. № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2019-%D0%BF#Text>.

278. Про впорядкування умов оплати праці працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, які не мають спеціальних звань: наказ Міністерства юстиції України від 17.06.2014 р. № 957/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0660-14>.

279. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

280. Про Громадську раду з питань дотримання прав людини в установах виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 05.06.2006 р. № 46/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0046323-06#Text>.

281. Про Декларацію про поліцію: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 1979 р. № 690. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/Criminal%20justice/rezol.pdf>.

282. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19.06.2003 р. № 975-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-15#Text>.

283. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.

284. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>.

285. Про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті. Офіційний веб-сайт Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dess.gov.ua/about/>.

286. Про державну службу України: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

287. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України від 22.02.2006 р. № 3460-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-15#Text>.

288. Про Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ від 19.09.2001 р. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.

289. Про забезпечення речовим майном персоналу Державної кримінально-виконавчої служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. № 578. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/578-2013-%D0%BF#Text>.

290. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>.

291. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.

292. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

293. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 р. № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>.

294. Про затвердження Змін до Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне

зберігання: наказ Міністерства юстиції України від 14.10.2022 № 4527/5.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1252-22#Text>.

295. Про затвердження Інструкції з організаційно-штатної роботи в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, воєнізованих формуваннях, навчальних закладах, інших підприємствах, установах і організаціях, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 05.02.2020 р. № 412/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0145-20#Text>.

296. Про затвердження Інструкції із забезпечення режиму, охорони і нагляду за особами, які тримаються у слідчих ізоляторах ДКВС: Наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 73/5-дск. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.

297. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку введення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.10.2016 р. № 1129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-17#Text>.

298. Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення, організації обліку та зберігання озброєння у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України: Наказ Адміністрації Держспецзв'язку від 07.12.2015 р. № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1633-15/ed20151207#n31>.

299. Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 06.01.2022 р. № 27/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-22#Text>.

300. Про затвердження Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР та союзних республік : Закон СРСР від 11.06.1969 р. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docview&page=1&print=1&nd=102011943&rdk=0&&empire=>.

301. Про затвердження переліків посад осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, які скорочені та прирівнюються до існуючих посад та переліку посад осіб рядового і начальницького складу органів, підрозділів, закладів та установ виконання покарань МВС, які прирівнюються до існуючих посад Державної кримінально-виконавчої служби України» (із змінами): наказ Міністерства юстиції України від 13.03.2018 р. № 686/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0388-18#Text>.

302. Про затвердження Плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік: Розпорядження КМУ від 27.05.2016 р. № 418-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/418-2016-%D1%80>.

303. Про затвердження Положення про організацію лазне-прального обслуговування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2012 р. № 849/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0947-12#Text>.

304. Про затвердження Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.06.2009 р. № 587 (втрата чинності на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 19.09.2012 р. № 868). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2009-%D0%BF#Text>.

305. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>.

306. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>.

307. Про затвердження Положення про навчальний центр при кримінально-виконавчій установі закритого типу: наказ (спільний) Міністерства освіти і науки України та Міністерства юстиції України від 19.12.2013 р. № 1794/2691/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2192-13#Text>.

308. Про затвердження Положення про організацію продовольчого забезпечення у Державній кримінально-виконавчій службі України на мирний час: наказ Міністерства юстиції України від 15.06.2021 р. № 2160/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0800-21#Text>.

309. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 17.03.2023 р. № 1000/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0466-23#Text>.

310. Про затвердження Положення про Південне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції: наказ Міністерства юстиції України від 26.02.2020 р. № 689/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1252-2020-%D0%BF#Text>.

311. Про затвердження Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: Наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2018 р. № 4091/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-18/ed20181226#n25>.

312. Про затвердження Положення про територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від

06.02.2017 р. № 292/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0177-17#Text>.

313. Про затвердження Положення про Управління забезпечення діяльності у південному регіоні Департаменту з питань виконання кримінальних покарань: наказ Міністерства юстиції України від 29.03.2024 р. № 894/5. URL: <https://kvs.gov.ua/about-service/structure/dvkrp/>.

314. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах: постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF#Text>.

315. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального патронажу звільнених осіб: наказ (спільний) Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України від 07.11.2011 р. № 429/831/769/3279/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1441-11#Text>.

316. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення та компенсаційних виплат особам рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» (у редакції станом на 31.05.2019 р.): наказ Міністерства юстиції України від 28.03.2018 р. № 925/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-18#Text>.

317. Про затвердження Порядку забезпечення Державною іпотечною установою поліцейських та осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту житлом на умовах фінансового лізингу: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 р. № 1201. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2018-%D0%BF/ed20220208#Text>.

318. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 р.

№ 272/5.

URL:

https://ips.ligazakon.net/document/view/re33091?an=1&ed=2023_09_01.

319. Про затвердження Порядку надання державним службовцям матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2016 р. № 500. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/500-2016-%D0%BF#Text>.

320. Про затвердження Порядку носіння і зберігання зброї та спеціальних засобів індивідуального захисту особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби: Постанова КМУ від 28.04.2023 р. № 406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/406-2023-%D0%BF#Text/>.

321. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ (спільний) Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 р. № 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#Text>.

322. Про затвердження Порядку підвищення посадових окладів (тарифних ставок) працівникам установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, підприємств установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, які не мають спеціальних звань рядового і начальницького складу, за особливі умови праці, пов'язані із роботою із засудженими та особами, що тримаються у слідчих ізоляторах.): наказ Міністерства юстиції України від 03.10.2004 р. № 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1312-04#Text>.

323. Про затвердження Порядку примусового годування та умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2023 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2023-%D0%BF#Text>.

324. Про затвердження Порядку присвоєння спеціальних звань особам рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України та позбавлення спеціальних звань: наказ Міністерства юстиції України від 22.11.2016 р. № 3301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1511-16#Text>.

325. Про затвердження Порядку проведення атестування осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 24.01.2017 р. № 172/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0107-17#n14>.

326. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад: наказ Міністерства юстиції України від 27.02.2020 р. № 701/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0222-20#Text>.

327. Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у Державній кримінально-виконавчій службі України: наказ Міністерства юстиції України від 12.03.2015 р. № 356/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0295-15#Text>.

328. Про затвердження Порядку розроблення в Одеській обласній державній адміністрації регіональних цільових та комплексних програм, моніторингу та звітності про їх виконання: розпорядження Одеської обласної державної адміністрації від 04.07.2017 р. № 544 /А2017.

329. Про затвердження Порядку складення Присяги особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України 14.05.2024 р. № 1423/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0702-24#Text>.

330. Про затвердження Порядку тримання військовополонених Постанова КМУ від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF/ed20240328#Text>.

331. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.

332. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.

333. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів: наказ Міністерства юстиції України від 21.09.2017 р. № 2952/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1164-17#Text>.

334. Про затвердження складу Громадської ради при Міністерстві юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 08.11.2019 р. № 3942/7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3942323-19#Text>.

335. Про затвердження схем тарифних розрядів за посадами осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» (у редакції станом на 13.08.2019 р.): наказ Міністерства юстиції України від 13.03.2018 р. № 685/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0289-18#Text>.

336. Про затвердження Типового положення про соціальний центр матері та дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2005 р. № 879 (втратила чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 741 від 04.10.2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2005-%D0%BF>.

337. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

338. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98>.

339. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF#Text>.

340. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>.

341. Про звернення депутатів Одеської обласної ради до Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України щодо необхідності підвищення конкурентоспроможності Державної кримінально-виконавчої служби України, платоспроможності державних установ та ресоціалізації засуджених: проєкт Рішення Одеської обласної ради. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/1206-VII.pdf>.

342. Про зміни порядку відрахувань із заробітної плати засуджених, що утримуються в установах Державної пенітенціарної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.1992 р. № 78. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-92-%D0%BF#Text>.

343. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

344. Про колективні угоди та договори: Закон України від 23.02.2023 р. № 2937-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text>.

345. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: Указ Президента України від 08.11.2012 р. № 613/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631/2012#Text>.

346. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова КМУ від 18.05.2016 р. № 348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348-2016-%D0%BF#Text>.

347. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20/ed20240211>.

348. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

349. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

350. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

351. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.

352. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/ed20220507#Text>.

353. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

354. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 р. № 2460-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12#Text>.

355. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

356. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010/ed20101209#Text>.

357. Про організацію роботи з персоналом ДКВС України: наказ Міністерства юстиції України від 10.04.2020 р. № 939/7.

358. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13/ed20240409>.

359. Про основні напрямки реформи кримінально-виконавчої системи України: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.1991 р. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88%D0%B0-91-%D0%BF/conv#Text>.

360. Про особливості застосування Закону України "Про підприємства в Україні" до підприємств установ виконання покарань і лікувально-трудовах профілакторіїв Державного департаменту з питань виконання покарань: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.1994 р. № 352. (втрата чинності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/352-94-%D0%BF#Text>.

361. Про пенітенціарну систему: проєкт Закону від 22.03.2021 р. № 5293. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc41?pf3511=71498>.

362. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12/ed20240809#Text>.

363. Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 103. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103-2018-%D0%BF#Text>.

364. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06. 1993 р. № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>.

365. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

366. Про призначення Стефанішиної О.В. на посаду Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України - Міністра юстиції України: Постанова Верховною Радою України від 05.09 2024 р. № 3960-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3960-20#Text>.

367. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19/ed20240328>.

368. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 р. № 1427-XII 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.

369. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

370. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

371. Про реалізацію експериментального проєкту щодо оформлення на території України посвідчення особи на повернення в Україну: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2022 р. № 1201. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2022-%D0%BF#Text>.

372. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

373. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 березня 2005 року «Про засади реформування системи центральних органів виконавчої влади»: Указ Президента України від 15.04.2005 р. № 658/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658/2005#Text>.

374. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента від 08.04.2008 р. № 311/2008 URL: <https://surl.li/vriaуу>.

375. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

376. Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15.12.1999 р. № 1572/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1572/99#Text>.

377. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/ed20240825>.

378. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17.03.2011 р. № 3160-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text>.

379. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 р. № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18/>.

380. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24.03.1998 р. № 203/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80/ed20230331>.

381. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.03.1993 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-93?find=1&text#Text>.

382. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у

2022-2024 роках: Розпорядження КМУ від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>.

383. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

384. Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань: Указ Президента України від 22.04.1998 р. № 344/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/98#Text>.

385. Про утворення державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 684-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D1%80#Text>.

386. Про утворення державної установи «Центр пробації»: Розпорядження КМУ 13.09.2017 р. № 655-р. від URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2017-%D1%80#Text>.

387. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. № n0009525-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009525-08#Text>.

388. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

389. Пробація України: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.probation.gov.ua/>.

390. Програма забезпечення житлом поліцейських та рятувальників стала можливою завдяки високому рівню довіри суспільства до них. Офіційний веб сайт МВС. URL: https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/Programa_zabezpechennya_zhitlom_policeyskih_ta_ryatuvalnikov_

stala_mozhливoyu_zavdyaki_visokomu_rivnyu_doviri_suspilstva_do_nih___Ar
sen_Avakov___16669.

391. Прус Л.Р., Коновалов Ю.О. Проведення товарознавчої експертизи із визначенням вартості товарів у минулому часі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 12. С. 127-130.

392. Публічне управління та адміністрування операцій з товарами, що переходять у власність держави за порушення митного законодавств: колективна монографія. Хмельницький. 2020. 408 с.

393. Пузирний В. Ф. Адміністративна діяльність установ та органів виконання покарань : монографія. Київ: АртЕк, 2015. 378 с.

394. Пузирний В.Ф., Єрмак О.В. Контроль за станом матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 369-371.

395. Пузирний В. Ф. Концептуальні засади адміністративної діяльності органів та установ Державної пенітенціарної служби України : дис. ... д-ра юрид. наук : Київ. 2015. 452 с.

396. Пунда О.О. Поняття та проблеми здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини: монографія. Хмельницький-Київ. 2005. 436 с.

397. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 6-те вид. Харків: Консум, 2002. 160 с.

398. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: навчальний посібник. Київ: Атака, 2004. 464 с. С. 307.

399. Рада ухвалила в цілому законопроект про мобілізацію засуджених. Факти. URL:<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240508-rada-uhvalyla-v-czilomu-zakonoprojekt-pro-mobilizacziyu-zasudzhenyh/>.

400. Радов Г.О. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України». *Проблеми пенітенціарної теорії та практики*. 1997. № 1.

С. 11-16. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc30/part_2/16.pdf.

401. Распряхін проти України: Рішення Рішення Європейського суду з прав людини від 28 05 2020 № 974_f01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f01#Text.

402. Резніченко Г. С. Ресоціалізація осіб, звільнених із місць позбавлення волі. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С.118-123. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/20.pdf.

403. Резолюція (62) 2 Комітету міністрів державам-членам відносно виборчих, громадянських та соціальних прав ув'язнених: міжнародний документ від 01.02.1962 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU62006>.

404. Резолюція (75) 25 про працю ув'язнених: міжнародний документ від 18.09.1975 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169568___169568.

405. Резолюція 1984/50 Економічної і Соціальної Ради ООН: Міжнародний документ від 25.05.1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_226.

406. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН "Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: міжнародний документ від 17.12.1979. р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282.

407. Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН: міжнародний документ від 09.12.1988 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_206.

408. Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року. "Основні принципи поводження з в'язнями": міжнародний документ від 14.12.1990 р. № 995_230. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text.

409. Резолюція № (76) 10 про деякі заходи покарання, альтернативні позбавленню волі: міжнародний документ від 09.03.1976 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169531___169531.

410. Рекомендація R (92) 16 Комітету міністрів державам-членам про Європейські правила щодо загальних санкцій та заходів: міжнародний документ від 19.10.1992 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU92373>.

411. Рекомендація R (82) 16 державам-учасникам щодо надання короткотермінових відпусток ув'язненим: Міжнародний документ від 24.09.1982 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/159296___159296

412. Рекомендація R(82) 17 Комітету міністрів Ради Європи країнам-учасникам стосовно системи ув'язнення та поводження з небезпечними злочинцями: Міжнародний документ від 24.09.1982 р. URL: [\[https://ips.ligazakon.net/document/MU82310\]](https://ips.ligazakon.net/document/MU82310).

413. Рекомендація R (2004) 4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці: міжнародний документ від 12.05.2004 р. № 994_573. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_573.

414. Реформування пенітенціарної системи України. Урядовий портал. Єдиний веб портал органів виконавчої влади. URL: <https://surl.li/wlyubq>.

415. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну "законодавство"). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text>.

416. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 84, пункту 34 частини першої статті 85, частини першої статті 86, статті 91 Конституції України, частин другої, третьої, четвертої статті 15 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про направлення запиту до Президента України): справа № 1-21/2003 від 14.10.2003 №16-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-03#Text>.

417. Рішення Львівського окружного адміністративного суду у справі № 1.380.2019.001930. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82943272>.

418. Розгляд справ: судова практика європейського суду з прав людини: URL: <https://blog.liga.net/user/tlezhuh/article/27286>.

419. Розпутенко І.В. Державна політика України в контексті геоекономічних змін. *Науково-інформаційний вісник з державного управління*. Київ : НАДУ. 2009. № 2. С. 25-29.

420. Романов М.В. Забезпечення прав і безпеки засуджених під час пандемії COVID 19. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1(15). С.256-272.

421. Романцова С.В. Органи державної кримінально-виконавчої служби України в системі суб'єктів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян ДКВС. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2020. № 1. С.533-539. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/95.pdf>.

422. Рохманійко Г. Ю. Забезпечення житлом поліцейських на умовах пільгового фінансового лізингу. Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України. Харків. 2019. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/14.pdf.

423. Рудой К. М. Кадрове забезпечення органів внутрішніх справ України як суб'єктів міжнародної безпеки. *Правова держава*. 2015. № 20. С. 62–68.

424. Свірець В.В. Кадрове забезпечення реформування пенітенціарної системи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 2. С. 150–159.

425. Северин О.О. Праця осіб, засуджених до позбавлення волі: право чи обов'язок, що має допомогти виправленню та ресоціалізації засуджених. *Актуальні проблеми кримінально виконавчого права*. 2014. С.147-152.

426. Севостьянов В. П. Кримінально-виконавча система України: від кризи до стагнації. *Форум права*. 2010. № 4. С. 804–809. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59c74f75-2c13-4030-9f2f-a219ea62bd89/content>.

427. Семенишин М. О. Механізм захисту прав і свобод людини у діяльності Національної поліції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 276—282. URL: <https://surl.li/vjeysf>.

428. Сикал М. М. Контроль за діяльністю Державної кримінально-виконавчої служби України: правові та організаційні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2012. 19 с.

429. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

430. Скільки ув'язнених в Україні у 2024 році: точна кількість людей у тюрмах і СІЗО. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240522-skilky-uvyaznenyh-v-ukrayini-u-2024-roczy-tochna-kilkist-lyudej-v-tyurmah-i-sizo/>.

431. Скрипка Г. Захист прав депортованих ув'язнених з окупованих територій України: виклики та шляхи вирішення. 2024. Захист в'язнів України. URL: <https://ngoauu.org/zaxist-prav-deportovanix-uvyaznenix-z-okupovanix-teritorij-ukra%dl%97ni-vikliki-ta-shlyaxi-virishennya/>.

432. Слаблюк М. С. Адміністративно-правовий статус та особливості трансформації діяльності Державної податкової служби України: дис. ... канд.юрид.наук. Одеса. 2023. 254 с.

433. Словник української мови у 11 томах. Слово «мета». URL: <https://slovnyk.ua/>.

434. Словник української мови у 11 томах. Слово «місія». URL: <https://slovnyk.ua/>.

435. Словник української мови у 11 томах. Слово «обмеження». URL: <https://slovnyk.ua/>.

436. Словник української мови. Слово «в'язень».URL: <https://surl.li/ibkkhs>.

437. Словник української мови: в 11 томах. Том 8. 1977. С. 480.

438. Смірнова І. Правове становище дітей, народжених за ґратами. Вища школа адвокатури НААУ. 24.03.2021. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/pravove-stanovyshhe-ditej-narodzhenyh-za-gratamy>.

439. Сова А.В. Науковий метод і його роль у пізнанні: стаття. URL: <https://znannya.org.ua/index.php/novini-znannya/nauka-i-suspilstvo/60-sotsialna-robota/288-naukovij-metod-i-jogo-rol-u-piznanni>.

440. Сокурєнко В.В. Права людини як фундаментальна цінність. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини. Харків, 2016. С.7-9. URL: 29

441. Спільник С.І. Кримінологічна діяльність державної кримінально-виконавчої служби України як окремий напрямок державної політики у сфері боротьби із злочинністю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 51. С.176-179.

442. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40-44.

443. Статут Ольшанського навчального центру № 53, зареєстрованого Миколаївською районною державною адміністрацією від 16.04.2004 р.

444. Статут Первинної профспілкової організації працівників територіальних органів Міністерства юстиції України : Протокол Установчих зборів № 1 від 01.11.2021 р.

445. Стець О.М. Сутність та особливості державно-службових правовідносин. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Юридичні науки». 2020. № 4. С. 162–167.

446. Стрельбіцька Л.Я. Щодо поняття «засуджений» у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. № 1.Т. 2. 2018. С.168-170.

447. Структура адміністрації ЦОЗ ДКВС України. URL: https://coz.kvs.gov.ua/?page_id=1474.

448. Сук проти України (Заява № 10972/05): Рішення ЄСПЛ від 10.03.2011 р. № 10/06/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_715#Text.

449. Сучасний тлумачний словник української мови. Слово «основа». URL: <http://sum.in.ua/s/osnova>.

450. Тарасенко В. Є. До питання додержання законності під час проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 165-167. URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/Pupch_2013_3_59.pdf

451. Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його застосування: монографія. Харків: Право. 2021. 488 с.

452. Теорія держави і права: підруч. для студ. 3–4 юридичних спеціальностей вищ. навч. закл. Харків: Право. 2002. 432 с.

453. Тиндик Н.П. Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид.наук: Ірпінь, 2009. 40 с.

454. Тищенко Д.Г. Впровадження міжнародних стандартів щодо дотримання прав людини в установах державної кримінально-виконавчої служби України : кваліфікаційна робота магістра. Запоріжжя : ЗНУ. 2024. 76 с.

455. Ткаченко О.Г. Концепція кадрового забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби України. Кримінально-виконавча система. Вчора. Сьогодні. Завтра. 2018. № 1. С.198-208. URL: <http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/08/Razumejko-N.-S..pdf>

456. Ткачова О. К. Теоретичні основи інституційних механізмів державного управління митною справою. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=587>.

457. Тлумачний словник української мови. Слово «заборона». URL: <https://surli.cc/bmnbgv>.

458. Тлумачний словник української мови. Слово «метод». URL: <https://surl.li/guiwbc>.

459. Тлумачний словник української мови. Слово «модуляція». URL: <https://surl.li/zobtft>.

460. Тлумачний словник української мови. Слово «номенклатура». URL: <https://surli.cc/gsdpkp>.

461. Тлумачний словник української мови. Слово «персонал». URL: <https://surl.li/abmmjh>.

462. Токійська декларація Всесвітньої медичної асоціації: міжнародний документ від 1975. URL: <https://surl.li/kyawho>.

463. Тубелець О. Практика примусового годування в контексті реалізації статті 3 Конституції України. URL: <https://surl.li/rxddgf>.

464. Угода між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні: міжнародний документ від 31.07.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-14#Text.

465. Угода про державні закупівлі: документ від 15.04.1994 р. № 981_050. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_050#Text.

466. Умови праці: офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://kvs.gov.ua/important-info/for-employees/osobi-skladu/umovy-praci/>.

467. Уржанов проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 14.12.2017 р. № 974. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c57#Text.

468. Утворено гуманітарний штаб з координації збору та розподілу гуманітарної допомоги: стаття. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/12025/>.

469. Фармацевтична енциклопедія. . Припис. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/6589/pripis>

470. Філії ЦОЗ ДКВС України. URL: https://coz.kvs.gov.ua/?page_id=173.

471. Філософський енциклопедичний словник. Інститут філософії ім.Г.С.Сковороди НАНУ, 2002. 746 с.

472. Харитонova О.І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Одеса. 2004. 36 с.

473. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 262-267. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/45.pdf>.

474. Черниш Р. Ф. Оперативно-розшукові заходи: поняття, види та сутність. Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних

умовах : матеріали наук.-практ. конф. на базі Харків. нац. ун-ту внутрішніх справ, 28 листоп. 2009 р. Харків: ХНУВС. 2009. С. 221–224.

475. Човган В. О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування: монографія. Харків: *Права людини*. 2017. 608 с. URL: <https://surli.cc/uiocmy>.

476. Чувпило О.О.. Технічне регулювання в Україні: навчальний посібник. Київ: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка. 2004. 135 с. URL: <https://just-dnipro.gov.ua/files/upload/files/32.pdf>.

477. Шапоренко О. І. Роль профспілок у регулюванні соціально трудових відносин на підприємстві. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/9.pdf.

478. Шевчишен А.В. Проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності: автореф.... докт. юр. наук. Київ. 2019 р.

479. Шило О.Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі. Харків: Право. 2011. С. 62. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19837/1/Shylo_mon_2011.pdf.

480. Школик А.М. Адміністративно-процедурне законодавство в Україні: становлення та систематизація: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя. 2021. 417 с.

481. Шкута О.О. Визначення пенітенціарної системи як елемента кримінально-виконавчої доктрини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016 р. № 37. С. 79-83 с. URL: <https://surli.cc/lffrhj>.

482. Шкута О.О. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Правове забезпечення адміністративної реформи*. 2023. № 1. С.213-216. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/37.pdf>.

483. Шумило М.Є., Тетерятник Г.К. Охорона прав і законних інтересів особи, щодо якої здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру, на стадії досудового розслідування: монографія. Донецьк: ДЮІ МВС, 2012. 215 с.

484. Юровська В. Метод адміністративного права: теоретико-правовий аналіз. *Господарство, підприємство і право*. 2017. № 2. С. 188-192.

485. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. Київ : Наукова думка, 1990. Т. 1. 592 с.

486. Ягунов Д.В. Українська пенітенціарна політика (1991 – 2020): узагальнення модуляцій та оцінка основних показників. 2020. URL: <https://surli.cc/soxzvz>.

487. Як боротись з поширенням COVID-19 у в'язницях: рекомендації Данського інституту проти катувань. Правозахисна група "СІЧ". URL: <https://sich-pravo.org/kompleks-rekomendatsij-shhodo-zapobigannya-poshyrennyu-covid-19-u-v-yaznytsyah/>.

488. Яковець І., Новосад Ю. Про зміст поняття «персонал органів та установ виконання покарання» та його системоутворюючі ознаки. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1(9). С. 120–125.

489. Ярмакі Х.П., Бабчук А.Д. Щодо питання прийняття на державну службу в судові органи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021 р. № 1. с. 121-126. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/23.pdf>.

490. Яцишин М.М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України : монографія. Луцьк : Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. 2010. С. 52.

491. Anton Borysenko, Halyna Tatarenko, Oksana Brusakova, Alla Pyshna, & Nataliia Bilak. Prevention of Corruption in Local Self-Government Bodies: Legal Regulation And Foreign Experience. *Jurnal IUS Kajian Hukum Dan Keadilan*. 2023. № 11(1). 213–225. URL: <https://doi.org/10.29303/ius.v11i1.1079>.

492. Bentham J., *The Rationale of Punishment*, ed. E. Dumont and transl. Richard Smith, London, 1830. See also Part II of ‘Principles of Penal Law’ in *The Works of Jeremy Bentham*, ed. J. Bowring, 11 vols., Edinburgh, 1843. Pp. 388–524.

493. Bilak N. Observance of guarantees of practice of law during visits to detention centres in Ukraine. *International Scientific Conference Science in the Modern World: Prospects and Directions of Development : Conference Proceedings*, May 17-18, 2024. Riga, Latvia : Baltija Publishing. P.62-67.

494. Completion of works on the state-of-the-art prison in Kragujevac, Serbia News . WeBalkans. WeBalkans. EU Projects in the Western Balkans. URL: <https://webalkans.eu/en/news/completion-of-works-on-the-state-of-the-art-prison-in-kragujevac-serbia/>.

495. Europe and Central Asia. URL: <https://ukrainesecuritysector.com/actors>.

496. European Court of human rights. Annual reports. URL: <https://www.echr.coe.int/annual-reports>.

497. European Court of human rights. In Ukrainian. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng>.

498. European Court of human rights. Statistical reports. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=>.

499. European Court of human rights. Understanding the Court’s statistics. https://www.echr.coe.int/d/stats_understanding_eng?p_l_back_url=%2Fsearch%3Fq%3Dunderstanding.

500. Honouring of obligations and commitments by Ukraine Resolution 1466 (2005). Parliamentary Assembly. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17377&lang=en#>

501. International Committee of the Red Cross. Official website. URL: <https://www.icrc.org/en>.

502. Organization for Security and Co-operation in Europe. Official website. URL: <https://www.osce.org/>.

503. Reznik O., Muzychuk O., Yunin O., Kaliuzhna S., Dubenko O. Migration risk management as a factor of national security. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2020. № 9 (4). P.1469-1480. DOI: [https://doi.org/10.9770/jssi.2020.9.4\(29\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2020.9.4(29)). URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/83141/1/Reznik_et.al._Migration_risk_2020.pdf.

504. Slavytska A., Bilak N., Kozii I. Civil society institutions: differentiation of profile characteristics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8/3. P. 197-204.

505. Slavytska A., Bilak N., Mekh Y., Maslova Y., Georgiievskyi I. Features of the Segmental Formation of Ukrainian Politics Under Martial Law. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21, is. 1. P. 286–294. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19638>.

506. Slavytska A., Maslova Y., Bilak N. Administration of Electronic Registers by Central Executive Authorities: *Proctological Aspect*. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 2, is. 8. P. 137-145.

507. United Nations. Official website. URL: <https://www.un.org/en>.

508. World Prison Brief. URL: <http://prisonstudies.org/map/europe>.

509. World Prison Population List: Office of Justice Programs: World Prison Population List (Fifth Edition). URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/world-prison-population-list-fifth-edition>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Дані щодо кількості засуджених та осіб, узятих під варту в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції станом на 01.10.2020 року

Одеська область:

Назва установи	Загальна кількість осіб	тримається в дільниці слідчого ізолятора	ВІЛ позитивних	Особи з інвалідністю
1	2	3	4	5
ДУ «Одеська виправна колонія (№14)»	514 засуджених	10	76	12

Назва установи	ув'язнених	Засуджених	неповнолітніх ув'язнених	Жінки	ВІЛ позитивних	Особи з інвалідністю
1	2	3	4	5	6	7

ДУ «Ізмаїльський слідчий ізолятор»	277	4	6	15	36 осіб	3

Назва установи	ув'язнених	Засуджених	неповнолітніх ув'язнених	Жінки	ВІЛ позит ивних	Особ и з інвал ідніс ю
1	2	3	4	5	6	7
ДУ «Одеський слідчий ізолятор»	1163 особи	10	8	224	71	18

Назва установи	ув'язнених	Засуджених	неповнолітніх ув'язнених	Жінки	ВІЛ позит ивних	Особ и з інвал ідніс ю
1	2	3	4	5	6	7
ДУ «Чорноморська виправна колонія (№74)»						

«Ширяївський виправний центр (№111)	Відповідно до наказу Міністерства юстиції №2398/5 від 13.07.2020 оптимізуються шляхом консервації. Засуджені у вказаних установах відсутні

Миколаївська область:

Назва установи	ув'язнених	Засуджених	неповнолітніх ув'язнених	Жінки	ВІЛ позитивних	Особи з інвалідністю
1	2	3	4	5	6	7
ДУ «Миколаївський слідчий ізолятор»	652	13	20	38	52	10

Назва установи	ув'язнених	тримається в дільниці слідчого ізолятора	неповнолітніх ув'язнених	Жінки	ВІЛ позитивних	Особи з інвалідністю
1	2	3	4	5	6	7
ДУ «Снігурівська виправна колонія (№5)	139	14	0	0	38	31
Назва установи	засуджених		ВІЛ позитивних		Особи з інвалідністю	
1	2		3		4	

ДУ «Арбузинська виправна колонія (№83)»	477	21	7

Назва установи	засуджених	ВІЛ позитивних	Осіб з інвалідністю
1	2	3	4
ДУ «Вознесенська виправна колонія (№72)»	470	25	5

Назва установи	засуджених	ВІЛ позитивних	Осіб з інвалідністю
1	2	3	4
ДУ «Казанківська виправна колонія (№93)»	427	49	9

Назва установи	засуджених	ВІЛ позитивних	Особи з інвалідністю
1	2	3	4
ДУ	71	3	-

«Новобузький виправний центр (№103)»			

Херсонська область:

Назва установи	засуджених	ВІЛ позитивних	Особи з інвалідністю
1	2	3	4
ДУ «Голопристанська виправна колонія (№7)»	98	24	36

Назва установи	ув'язнених	засуджених	Неповнолітніх ув'язнених	ВІЛ позитивних	Жінки	Особи з інвалідністю
1	2	3	4	5	6	7
ДУ «Херсонський слідчий ізолятор»	529	9	67	-	30	15

Назва установи	засуджених	ВІЛ позитивних	Особи з інвалідністю
1	2	3	4

ДУ «Дар'ївська виправна колонія (№10)»	555	33	35

Назва установи	засуджених	ВІЛ позитивних	Особи з інвалідністю
1	2	3	4
ДУ «Північна виправна колонія (№90)»	806	94	8

Кіровоградська область:

Назва установи	засуджених	ВІЛ позитивних	Особи з інвалідністю
1	2	3	4
ДУ «Кропивницька виправна колонія (№6)»	454	53	9

Назва установи	засуджених	ВІЛ позитивних	Осіб з інвалідністю
1	2	3	4

ДУ «Олександрівський виправний центр (№104)»	110	5	-

Назва установи	засуджених	ВІЛ позитивних	Особи з інвалідністю
1	2	3	4
ДУ «Петрівська виправна колонія (№49)»	423	45	14

Назва установи	ув'язнених	Засуджених	Неповнолітніх ув'язнених	ВІЛ позитивних	Жінки	Особи з інвалідністю
1	2	3	4	5	6	7
ДУ «Кропивницький слідчий ізолятор»	447	11	4	36	27	10

Додаток Б

Опитувальник

«Опитування серед працівників пенітенціарних органів та громадськості на тему «Оцінка стану дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань"»

Питання	Кількість осіб
1.Ви представник:	
1.громадськості	1
2.спостережної комісії	-
3.державного органу	9
4.інше	-
2.Ваш досвід роботи у сфері захисту прав засуджених та осіб узятих під варту становить:	
1.до 3 років	8
2.більше 3 років	-
3.більше 5 років	2
3.Як часто Вам особисто доводилось зіштовхуватись із фактами порушень прав засуджених та осіб, узятих під варту в установах виконання покарань:	
1.постійно і системно	1
2.інколи	6

3.при кожному відвідуванні установи	3
4.Ваш варіант:	1 (Філософське питання, звичайно, порушення є)
4.Як Ви вважаєте, які основні причини (чинники), що обумовлюють допущення випадків порушень прав засуджених та осіб, узятих під варту в установах виконання покарань:	
1.низький рівень заробітної плати у працівників	4
2.низький рівень обізнаності вимог чинного законодавства серед в'язничного персоналу	5
3.необізнаність своїх прав серед засуджених та осіб, узятих під варту	2
4.закритість системи органів виконання покарань	3
5.недосконалість законодавчої бази	4
6.неналежне фінансування пенітенціарної системи	6
7.Ваш варіант	
5.Які права засуджених та осіб, узятих під варту частіше всього порушуються?	
1.право на життя	-
2.право на освіту	1

3.право на працю	2
4.право на побачення	-
5.право на віросповідання	-
6.право на інформацію	2
7.право на належне комунально-побутове забезпечення	9
8.право на отримання правової допомог	2
9.право на медицину	3
10.Ваш варіант	1 (Недостатньо розроблена схема надання мед.допомоги, наприклад, проведення оперативного лікування, МРТ обстеження, лаб. обстеження)
6.3 якими перешкодами у роботі з установами виконання поконання покарань Вам доводилось зіштовхуватися:	
1.безпідставна відмова у пропуску на територію установи виконання покарань	2
2. необхідність довготривалого очікування для того, щоб потрапити в установу виконання покарань	5

3.перешкоджання у наданні інформації на звернення	3
4.не проведення особистого прийому керівництва адміністрації установ виконання покарань	1
5.не виконання попередньо встановлених домовленостей, прийнятих рішень	4
6.надання посадовими особами недостовірної інформації	4
7.Ваш варіант	-
7.Що Ви можете запропонувати для покращення взаємодії громадськості, спостережної комісії з органами виконання покарань?	
1.пропозицій не маю	6
2.Ваш варіант:	3 (1.Обговорення питань разом, знаходження вирішення сумісних питань. 2.Підвищуваний рівень обізнаності чинного законодавства. 3.Проводити тренінги з персоналом як мотиваційні, так і психологічні,

	розповідати про цю проблему не тільки в рамках цивільних організацій, а на рівні країни.)

Додаток В

ПРОЄКТ КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПОСТАНОВА
від ____ квітня 2025 р. № ____ Київ

**Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України
від 3 листопада 2010 р. № 996**

Кабінет Міністрів України **постановляє:**

Внести до [постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996](#) “Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” (Офіційний вісник України, 2010 р., № 84, ст. 2945; 2015 р., № 35, ст. 1036, № 40, ст. 1218) зміни, що додаються.

Прем'єр-міністр України	Д.ШМИГАЛЬ

ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від _____ 2025 р. № ____

ЗМІНИ,
що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України від 3
листопада 2010 р. [№ 996](#)

1. [Пункт 1](#) постанови викласти в такій редакції:

“1. Затвердити такі, що додаються:

[Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики;](#)

Типове положення про громадську раду при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування.

По всьому тексту постанови, Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, Типового положення про громадську раду при органах державної влади та органах місцевого самоврядування словосполучення “громадських рад, утворених при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських держадміністраціях” замінити на “громадських рад, утворених при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування», поширивши їх дію на функціонування громадських рад при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування на усіх рівнях державної влади.

2. Типове положення про громадську раду при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, затверджене зазначеною постановою, викласти в такій редакції:

	“ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від _____ 2025р. № _____)

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ

про громадську раду при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування

1. Громадська рада при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування (далі - громадська рада) є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної та місцевої політики.

2. У своїй діяльності громадська рада керується Конституцією та законами України, указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також Положенням про громадську раду, розробленим на основі цього Типового положення.

Положення про громадську раду та зміни до нього розробляються органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування при якому її утворено, разом з громадською радою і затверджуються органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування.

У Положенні про громадську раду додатково можуть визначатися особливості організації роботи громадської ради, зокрема організаційні форми її роботи, участі членів громадської ради та залучених осіб у виконанні завдань громадської ради, організації її засідань тощо, якщо вони не суперечать нормам Типового положення.

Положення про громадську раду оприлюднюється на офіційному веб-сайті органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування протягом трьох робочих днів з дати його затвердження.

3. Основними завданнями громадської ради є:

сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами;

сприяння врахуванню органом виконавчої влади громадської думки під час формування та реалізації державної, регіональної та місцевої політики;

сприяння залученню представників заінтересованих сторін до проведення консультацій з громадськістю та моніторингу результатів формування та реалізації державної, регіональної та місцевої політики;

проведення відповідно до законодавства громадського моніторингу за діяльністю органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування;

здійснення підготовки експертних пропозицій, висновків, аналітичних матеріалів з питань формування та реалізації державної, регіональної та місцевої політики.

4. Громадська рада відповідно до покладених на неї завдань:

1) готує та подає органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування пропозиції до орієнтовного плану проведення консультацій з громадськістю;

2) готує та подає органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування пропозиції щодо організації консультацій з громадськістю, у тому числі щодо залучення представників заінтересованих сторін;

3) готує та подає органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування обов'язкові для розгляду пропозиції, висновки, аналітичні матеріали щодо вирішення питань у відповідній сфері, підготовки проектів нормативно-правових актів, удосконалення роботи органу;

4) проводить громадський моніторинг за врахуванням органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування пропозицій та зауважень громадськості, забезпеченням ним прозорості та відкритості своєї діяльності, а також дотриманням нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції;

5) інформує громадськість про свою діяльність, прийняті рішення та стан їх виконання, подає в обов'язковому порядку відповідні відомості органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування для оприлюднення на його офіційному веб-сайті та будь-яким іншим способом;

6) збирає, узагальнює та подає органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування пропозиції громадськості щодо вирішення питань, які мають важливе суспільне значення;

7) готує та оприлюднює щорічний звіт про свою діяльність.

Пропозиції громадської ради розглядаються органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування в установленому порядку. Розгляд пропозицій щодо проектів нормативно-правових актів відображається у звіті за результатами проведення консультацій з громадськістю.

5. Громадська рада має право:

1) утворювати постійні та тимчасові робочі органи (правління, секретаріат, комітети, комісії, експертні групи тощо);

2) залучати до своєї роботи працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, представників підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності (за згодою їх керівників), а також окремих фахівців (за згодою);

3) організовувати і проводити семінари, конференції, засідання за круглим столом та інші публічні заходи;

4) отримувати в установленому порядку від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для забезпечення діяльності ради;

5) отримувати від органу виконавчої влади та органу місцевого самоврядування проекти нормативно-правових актів з питань, що потребують проведення консультацій з громадськістю;

6) проводити відповідно до законодавства громадську експертизу діяльності органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування та громадську антикорупційну експертизу нормативно-правових актів, проектів нормативно-правових актів, розроблених органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування.

Члени громадської ради мають право доступу в установленому порядку до приміщень, в яких розміщений орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування

6. До складу громадської ради можуть бути обрані представники громадських об'єднань, релігійних, благодійних організацій, творчих спілок, професійних спілок та їх об'єднань, асоціацій, організацій роботодавців та їх об'єднань, засобів масової інформації (далі - інститут громадянського суспільства), які зареєстровані в установленому порядку.

До складу громадської ради при органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування можуть бути обрані представники інститутів громадянського суспільства, які не менше шести місяців до дати оприлюднення повідомлення про формування складу громадської ради провадять свою діяльність, реалізують свої проекти у сфері, пов'язаній з діяльністю відповідного органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, що підтверджується інформацією про результати діяльності інституту громадянського суспільства, та в статуті (положенні) яких визначені відповідні цілі і завдання діяльності.

Під провадженням інститутом громадянського суспільства діяльності у сфері, що пов'язана з діяльністю відповідного органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування розуміється проведення інститутом громадянського суспільства заходів, досліджень, надання послуг, реалізація проектів тощо з питань, пов'язаних з визначеною законодавством сферою діяльності органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування.

До складу громадської ради при органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування можуть бути обрані представники інститутів громадянського суспільства, які не менше шести місяців до дати оприлюднення повідомлення про формування складу громадської ради проводять заходи, дослідження, надають послуги, реалізують проекти тощо на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

До складу громадської ради можуть бути обрані представники інститутів громадянського суспільства, які є фахівцями у відповідних сферах, що підтверджується наявністю відповідної освіти, наукового ступеня, публікацій, досліджень, а також інформацією про участь у реалізації проектів не менш як за 12 місяців до дати оприлюднення повідомлення про формування складу громадської ради.

Інститут громадянського суспільства незалежно від своєї організаційної структури та наявності місцевих осередків (відокремлених підрозділів,

філій, представництв, місцевих організацій тощо) для участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні делегує одного представника, який одночасно є кандидатом на обрання до складу громадської ради. Пов'язані інститут громадянського суспільства (два і більше інститут громадянського суспільства мають одного і того ж керівника чи спільних членів керівних органів тощо) не можуть делегувати своїх представників до складу однієї громадської ради.

До складу громадської ради не можуть бути обрані представники інститутів громадянського суспільства, які є народними депутатами України, депутатами Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад, посадовими особами органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

7. Склад громадської ради може формуватися шляхом рейтингового голосування на установчих зборах або рейтингового електронного голосування. Рішення про спосіб формування складу громадської ради приймається органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування

Кількісний склад громадської ради визначається утвореною органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування відповідно до пункту 8 цього Типового положення ініціативною групою та не може становити більше ніж 35 осіб.

Якщо кількість кандидатів до складу громадської ради дорівнює або менше її кількісного складу, визначеного ініціативною групою, рейтингове голосування на установчих зборах або рейтингове електронне голосування не проводиться. У такому разі всі кандидати, документи яких відповідають установленим вимогам, вважаються обраними до складу громадської ради.

Строк повноважень складу громадської ради становить два роки з дня затвердження органом виконавчої влади її складу.

Членство в громадській раді є індивідуальним.

8. Для формування складу громадської ради орган виконавчої влади, органом місцевого самоврядування не пізніше ніж за 60 календарних днів до визначеної дати проведення установчих зборів або рейтингового електронного голосування утворює ініціативну групу.

Якщо при органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування вже утворена громадська рада і її повноваження не були припинені достроково, орган виконавчої влади, органом місцевого самоврядування зобов'язаний утворити ініціативну групу в строк не пізніше ніж за 60 календарних днів до закінчення її повноважень.

Персональний склад ініціативної групи визначається органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування з урахуванням пропозицій представників інститутів громадянського суспільства.

Кількісний склад ініціативної групи не може становити більше ніж вісім осіб і формується на паритетних засадах з представників органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування та представників інститутів громадянського суспільства.

Інформацію про персональний склад ініціативної групи орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті протягом п'яти робочих днів з дня її утворення.

Ініціативна група розпочинає свою роботу не пізніше ніж через три робочих дні з дня затвердження органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування її персонального складу.

Формою роботи ініціативної групи є засідання. Засідання ініціативної групи є правоможним за умови присутності на ньому більше ніж половини членів ініціативної групи.

Голова та секретар ініціативної групи обираються на першому засіданні з числа її членів відкритим голосуванням.

Засідання ініціативної групи веде голова, а у разі його відсутності - секретар ініціативної групи.

Рішення ініціативної групи приймаються шляхом відкритого голосування більшістю голосів від числа присутніх на засіданні членів ініціативної групи. У разі рівного розподілу голосів під час голосування вирішальним для прийняття рішення є голос голови ініціативної групи.

Засідання ініціативної групи проводяться відкрито.

Повноваження ініціативної групи припиняються з дня затвердження органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування складу громадської ради.

9. Орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування не пізніше ніж за 45 календарних днів до проведення установчих зборів або рейтингового електронного голосування в обов'язковому порядку оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті та будь-яким іншим способом повідомлення про спосіб формування складу громадської ради та її кількісний склад.

У повідомленні зазначаються:

орієнтовна дата, час, місце, порядок проведення установчих зборів або орієнтовні строки проведення рейтингового електронного голосування;

вимоги до інститутів громадянського суспільства та кандидатів, яких вони делегують до складу громадської ради;

перелік документів, які необхідно подати кандидатам разом із заявою для участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні;

строк подання документів;

відомості про склад ініціативної групи;

прізвище, ім'я, електронна адреса, номер телефону відповідальної особи.

10. Для участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні до ініціативної групи подається заява, складена у довільній формі, підписана уповноваженою особою керівного органу інституту громадянського суспільства.

До заяви додаються:

прийняте у порядку, встановленому установчими документами інституту громадянського суспільства, рішення про делегування для участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні представника, який одночасно є кандидатом на обрання до складу громадської ради;

заява делегованого представника інституту громадянського суспільства з наданням згоди на обробку персональних даних відповідно до [Закону України](#) “Про захист персональних даних”, підписана ним особисто;

біографічна довідка делегованого представника інституту громадянського суспільства із зазначенням його прізвища, імені, по батькові, числа, місяця, року і місця народження, громадянства, посади, місця роботи, посади в інституті громадянського суспільства, відомостей про освіту, наявність наукового ступеня, трудову та/або громадську діяльність, контактної інформації (поштової адреси, номера телефону, адреси електронної пошти (за наявності));

відомості про результати діяльності інституту громадянського суспільства (проведені заходи, дослідження, надані послуги, реалізовані проекти, виконані програми, друковані видання, подання відповідному органу виконавчої влади письмових обґрунтованих пропозицій і зауважень з питань формування та реалізації державної, регіональної політики у відповідній сфері та інформування про них громадськості, річний фінансовий звіт (за наявності) тощо) протягом шести місяців до дати

оприлюднення органом виконавчої влади повідомлення про формування складу громадської ради;

відомості про місцезнаходження та адресу електронної пошти інституту громадянського суспільства, номер контактного телефону;

мотиваційний лист делегованого представника інституту громадянського суспільства, в якому наводяться мотиви бути обраним до складу громадської ради та бачення щодо роботи у такій раді;

фото делегованого представника інституту громадянського суспільства, а також посилання на офіційний веб-сайт інституту громадянського суспільства, сторінки у соціальних мережах (за наявності).

Заяви інституту громадянського суспільства та делегованого ним представника подаються у паперовому або електронному вигляді. Інші документи надсилаються в електронному вигляді.

Делегований представник інституту громадянського суспільства може подати до ініціативної групи копії документів, що підтверджують освітній та професійний рівень, досвід роботи (за наявності).

Приймання заяв для участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні завершується за 30 календарних днів до дати їх проведення.

Якщо останній день приймання заяв припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, останнім днем подання документів вважається перший за ним робочий день.

Відповідальність за достовірність поданих документів (відомостей) несуть інститут громадянського суспільства, який делегує свого представника для участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні, а також делегований представник інституту громадянського суспільства.

У разі виявлення невідповідності документів (відомостей), поданих інститутом громадянського суспільства, встановленим цим Типовим положенням вимогам, ініціативна група не пізніше ніж за 15 календарних днів до проведення установчих зборів або рейтингового електронного голосування інформує в електронній формі про таку невідповідність інститут громадянського суспільства з пропозицією щодо усунення виявлених недоліків протягом п'яти календарних днів.

Інформація про інститут громадянського суспільства перевіряється ініціативною групою:

в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

в інших відкритих джерелах.

За результатами перевірки документів, поданих інститутами громадянського суспільства, на відповідність установленим цим Типовим положенням вимогам ініціативна група складає список кандидатів до складу громадської ради, які можуть брати участь в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні, та список представників інститутів громадянського суспільства, яким відмовлено в участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні, із зазначенням підстави для відмови.

Рішення ініціативної групи може бути оскаржене до відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування (в залежності від того куди подавався кандидат), а також у судовому порядку.

Заяви та документи, що до них додаються, зберігаються в органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування протягом двох років з дати затвердження складу громадської ради.

11. Не пізніше ніж за п'ять робочих днів до дати проведення установчих зборів або рейтингового електронного голосування орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування на своєму офіційному веб-сайті оприлюднює:

список кандидатів до складу громадської ради;

біографічні довідки, фото та мотиваційні листи кандидатів до складу громадської ради;

відомості за останні шість місяців до дати оприлюднення органом виконавчої влади повідомлення про формування складу громадської ради щодо результатів діяльності інститутів громадянського суспільства, представники яких є кандидатами до складу громадської ради, а також посилання на офіційні веб-сайти інститутів громадянського суспільства, сторінки у соціальних мережах (у разі наявності);

список представників інститутів громадянського суспільства, яким відмовлено в участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні із зазначенням підстав для відмови;

уточнену інформацію про дату, час, місце проведення установчих зборів, строки проведення рейтингового електронного голосування.

12. Підставами для відмови представнику інституту громадянського суспільства в участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні є:

невідповідність документів (відомостей), поданих інститутом громадянського суспільства, вимогам пункту 10 цього Типового положення;

неусунення інститутом громадянського суспільства невідповідності поданих документів (відомостей) встановленим цим Типовим положенням вимогам у визначений ініціативною групою строк відповідно до абзацу п'ятнадцятого пункту 10 цього Типового положення;

невідповідність інституту громадянського суспільства або делегованого ним представника вимогам, установленим пунктом 6 цього Типового положення;

недостовірність інформації, що міститься в документах (відомостях), поданих для участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні;

відмова інституту громадянського суспільства або делегованого ним представника від участі в установчих зборах або рейтинговому електронному голосуванні шляхом надсилання органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування офіційного листа;

перебування інституту громадянського суспільства, який делегував свого представника, у процесі припинення.

13. Формування громадської ради на установчих зборах здійснюється шляхом рейтингового голосування за внесених інститутами громадянського суспільства кандидатів до складу громадської ради, які особисто присутні на установчих зборах.

Учасниками установчих зборів є кандидати до складу громадської ради, які допускаються до зборів після пред'явлення ними документа, що посвідчує особу.

Під час проведення установчих зборів, які відкриває уповноважений представник ініціативної групи, відкритим голосуванням з числа кандидатів до складу громадської ради обираються члени лічильної комісії, голова зборів, секретар, заслуховується інформація уповноваженого представника ініціативної групи щодо підготовки установчих зборів, а також обирається склад громадської ради.

Рейтингове голосування здійснюється шляхом письмового заповнення учасником установчих зборів бюлетенів для голосування, виготовлення

яких забезпечується органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування.

У бюлетені зазначаються в алфавітному порядку прізвища, імена, по батькові всіх кандидатів до складу громадської ради, допущених до участі в установчих зборах, а також найменування інституту громадянського суспільства, який вони представляють. Бюлетень заповнюється шляхом обов'язкового проставлення учасником установчих зборів позначок біля прізвищ, імен, по батькові обраних кандидатів до складу громадської ради у кількості, що відповідає визначеному кількісному складу громадської ради. Бюлетень, заповнений з порушенням зазначених вимог, вважається недійсним.

Участь у голосуванні за довіреністю не допускається.

Підрахунок голосів здійснюється лічильною комісією відкрито у присутності учасників установчих зборів.

Рішення установчих зборів оформляється протоколом, який складається протягом трьох робочих днів з дати їх проведення, підписується головою та секретарем установчих зборів і подається органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування.

Орган виконавчої влади, органом місцевого самоврядування оприлюднює протокол установчих зборів на своєму офіційному веб-сайті протягом трьох робочих днів з дати його надходження.

14. Рейтингове електронне голосування відбувається у визначений органом виконавчої влади строк з використанням інформаційно-комунікативних технологій, у тому числі через офіційний веб-сайт органу виконавчої влади, у порядку, визначеному органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування.

Під час проведення рейтингового електронного голосування повинні бути забезпечені:

відкритий код системи голосування;

безоплатність доступу та використання обраної органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування інформаційно-комунікативної технології для голосування;

електронна реєстрація осіб для участі в голосуванні;

неможливість автоматичного введення інформації, в тому числі щодо голосування, без участі особи;

фіксація дати і часу голосування, можливість ознайомлення з ходом голосування та зарахуванням голосів (без розголошення персональних даних осіб, які проголосували);

відкритий протокол у форматі, що дає змогу автоматизовано його обробляти електронними засобами (машинозчитування) з метою повторного використання (електронний документ, який може бути завантажений, або інтерфейс прикладного програмування) для надання можливості перевірки та альтернативного підрахунку голосів.

Рейтингове електронне голосування щодо формування складу громадської ради при органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування здійснюється громадянами незалежно від місця проживання.

Рейтингове електронне голосування щодо формування складу громадської ради при органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування здійснюється громадянами, що проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Кожен громадянин, який бере участь в рейтинговому електронному голосуванні, може проголосувати лише один раз та за ту кількість кандидатів до складу громадської ради, що визначена ініціативною групою як кількісний склад громадської ради.

Рейтингове електронне голосування за кандидатів до складу громадської ради здійснюється протягом строку, визначеного органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування але не менше трьох діб без перерви.

Підрахунок голосів під час рейтингового електронного голосування та формування рейтингу представників інститутів громадянського суспільства здійснюється в автоматичному режимі.

Обраними до складу громадської ради за результатами рейтингового електронного голосування вважаються ті кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів.

Інформація про кількість голосів, поданих за кожного кандидата під час рейтингового електронного голосування, оприлюднюється органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування на своєму офіційному веб-сайті.

15. Якщо за підсумками рейтингового голосування на установчих зборах або рейтингового електронного голосування кількість кандидатів до складу громадської ради перевищує визначений ініціативною групою

кількісний склад громадської ради, серед кандидатів, які набрали однакову найменшу кількість голосів, у той самий спосіб проводиться повторне рейтингове голосування.

16. Орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування на підставі протоколу установчих зборів або результатів рейтингового електронного голосування затверджує склад громадської ради у строк, що не перевищує 30 календарних днів з дати проведення установчих зборів, рейтингового електронного голосування (за умови відсутності спорів щодо формування складу громадської ради). Орган виконавчої влади, органі орган місцевого самоврядування оприлюднює склад громадської ради на своєму офіційному веб-сайті протягом трьох робочих днів з дати затвердження.

17. Членство в громадській раді припиняється на підставі рішення громадської ради у разі:

- систематичної відсутності члена громадської ради на її засіданнях без поважних причин (більше ніж два рази підряд);

- неможливості члена громадської ради брати участь у роботі громадської ради за станом здоров'я.

Пропозицію щодо припинення членства у громадській раді вносить голова громадської ради.

Членство в громадській раді припиняється без прийняття рішення громадської ради у разі:

- подання членом громадської ради відповідної заяви - з дня надходження відповідної заяви;

- надходження від інституту громадянського суспільства за підписом керівника, якщо інше не передбачено його установчими документами, повідомлення про відкликання свого представника та припинення його членства в громадській раді - з дня надходження відповідного повідомлення;

- обрання члена громадської ради народним депутатом України, депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради або призначення на посаду в органі державної влади, органі влади Автономної Республіки Крим, органі місцевого самоврядування - з дня набуття ним повноважень на виборній посаді або з дня призначення на відповідну посаду;

- державної реєстрації рішення про припинення інституту громадянського суспільства, представника якого обрано до складу

громадської ради, - з дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань відповідного запису;

набрання законної сили обвинувальним вироком щодо члена громадської ради, а також у разі визнання його у судовому порядку недієздатним або обмежено дієздатним - з дня набрання законної сили рішенням суду;

смерті члена громадської ради - з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

За підстав, визначених абзацами восьмим - одинадцятим цього пункту, членство в громадській раді припиняється у разі отримання органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування відповідної інформації.

У разі припинення будь-якою особою членства у громадській раді її місце займає наступний за черговістю кандидат до складу громадської ради, який набрав найбільшу кількість голосів за результатами проведення рейтингового голосування на установчих зборах або рейтингового електронного голосування. Відповідне рішення приймається на найближчому засіданні громадської ради.

У разі коли наступними за рейтингом є двоє або більше кандидатів з однаковою кількістю балів, введення до складу громадської ради здійснюється шляхом голосування членів громадської ради за кожного із кандидатів. У такому разі до складу громадської ради вважається обраним той кандидат, який набрав більшу кількість голосів порівняно з іншим кандидатом.

Зміни у складі громадської ради затверджуються у строк, що не перевищує семи робочих днів з дня отримання протоколу засідання громадської ради, рішенням органу виконавчої влади на підставі протоколу засідання громадської ради, а також у разі настання обставин, визначених абзацами шостим - одинадцятим цього пункту. Орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування оприлюднює відомості про такі зміни на своєму офіційному веб-сайті протягом трьох робочих днів з дати їх затвердження.

Якщо не менш як за один рік до закінчення повноважень громадської ради черговість для набуття в ній членства вичерпана та чисельність членів громадської ради становить менше половини від її загального складу, орган виконавчої влади вживає заходів для приведення кількісного складу

громадської ради у відповідність із кількісним складом, визначеним ініціативною групою, в порядку, встановленому цим Типовим положенням.

18. Дострокове припинення діяльності громадської ради здійснюється у разі:

- коли засідання громадської ради не проводилися протягом шести місяців;

- відсутності затвердженого річного плану роботи громадської ради;

- відсутності звіту громадської ради щодо виконання річного плану роботи, передбаченого пунктом 24 цього Типового положення;

- прийняття відповідного рішення на її засіданні;

- реорганізації або ліквідації органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування.

Рішення про припинення діяльності громадської ради оформляється відповідним актом органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування

У разі припинення діяльності громадської ради з підстав, передбачених абзацами другим - п'ятим цього пункту, орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування утворює протягом 15 календарних днів відповідно до вимог пункту 8 цього Типового положення ініціативну групу з підготовки установчих зборів або рейтингового електронного голосування з метою формування нового складу громадської ради.

19. Громадську раду очолює голова, який обирається з числа членів ради на її першому засіданні шляхом рейтингового голосування.

Голова громадської ради має заступника, який обирається з числа членів ради шляхом рейтингового голосування на засіданні громадської ради.

Повноваження голови громадської ради припиняються за рішенням громадської ради у разі подання ним відповідної заяви, припинення його членства у раді, висловлення йому недовіри громадською радою, а також у випадках, передбачених положенням про громадську раду.

У разі припинення повноважень голови громадської ради його обов'язки до обрання нового голови виконує заступник голови громадської ради.

20. Голова громадської ради:

- організовує діяльність громадської ради;

- організовує підготовку і проведення її засідань, головує під час їх проведення;

- підписує документи від імені громадської ради;

представляє громадську раду у відносинах з Кабінетом Міністрів України, центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування об'єднаннями громадян, органами місцевого самоврядування, засобами масової інформації;

може брати участь у засіданнях колегії органу виконавчої влади з правом дорадчого голосу.

21. За заявою громадської ради керівник органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування може покласти функції секретаря громадської ради на представника такого органу.

22. Основною формою роботи громадської ради є засідання, що проводяться у разі потреби, але не рідше ніж один раз на квартал. Позачергові засідання громадської ради можуть скликатися за ініціативою голови громадської ради, керівника органу виконавчої влади, керівника органу місцевого самоврядування або однієї третини загального складу її членів.

Повідомлення про скликання засідань громадської ради, у тому числі позачергових, доводяться до відома кожного її члена не пізніше двох робочих днів до їх початку, а також оприлюднюються на офіційному веб-сайті органу виконавчої влади.

Засідання громадської ради є правоможним, якщо на ньому присутні (у тому числі дистанційно) не менш як половина її членів від загального складу.

Засідання громадської ради проводяться відкрито.

У засіданнях громадської ради може брати участь з правом дорадчого голосу керівник органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, їх заступник або інший уповноважений представник органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування

За запрошенням голови громадської ради у її засіданнях можуть брати участь інші особи.

Громадська рада може схвалювати пропозиції та рекомендації з окремих питань шляхом опитування її членів у письмовому або електронному вигляді.

Інформація про дистанційну участь у засіданні громадської ради фіксується у протоколі засідання громадської ради.

23. Рішення громадської ради приймається відкритим голосуванням простою більшістю голосів її членів, що беруть участь у засіданні (у тому

числі дистанційно). У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос головуєчого на засіданні.

Рішення громадської ради мають рекомендаційний характер і є обов'язковими для розгляду органом виконавчої влади, органу місцевого самоврядування

Рішення органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування прийняте за результатами розгляду пропозицій громадської ради, не пізніше ніж у десятиденний строк після його прийняття в обов'язковому порядку доводиться до відома членів громадської ради та громадськості шляхом його оприлюднення на офіційному веб-сайті органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування та/або будь-яким іншим способом. Інформація про прийняте рішення повинна містити відомості про врахування пропозицій громадської ради або причини їх відхилення.

24. Громадська рада провадить свою діяльність відповідно до річного плану. Річний план новоствореної громадської ради затверджується протягом трьох місяців з дати затвердження складу громадської ради.

На засіданні громадської ради, яке проводиться за участю представників органу виконавчої влади в I кварталі кожного року, обговорюється звіт про виконання плану роботи громадської ради за минулий рік та схвалюється підготовлений нею план на поточний рік.

Річний план роботи громадської ради та звіт про його виконання оприлюднюються на офіційному веб-сайті органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування протягом п'яти робочих днів з дня їх надходження від громадської ради.

25. Положення про громадську раду, склад громадської ради, протоколи засідань, прийняті рішення та інформація про хід їх виконання, а також інші відомості про діяльність громадської ради в обов'язковому порядку розміщуються органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування на офіційному веб-сайті в рубриці "Громадська рада".

Відповідальність за достовірність відомостей несуть орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування та громадська рада.

26. Забезпечення секретаріату громадської ради приміщенням для роботи ради та проведення її засідань, а також у разі можливості засобами зв'язку здійснюється органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування.

Відповідальність за збереження наданих органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування в тимчасове користування секретаріату громадської ради приміщень, майна тощо несе голова громадської ради.

27. Громадська рада має бланк із своїм найменуванням.”.

Додаток Г

Концепція розвитку пенітенціарної системи в Україні (проект)

Вступ

Пенітенціарна система України є ключовим елементом державної політики, що потребує комплексної трансформації. З урахуванням процесів відбудови країни та її інтеграції в європейський правовий простір, існує нагальна потреба у зміні застарілої, каральної моделі на сучасну, гуманну та ефективну, орієнтовану на виправлення, ресоціалізацію та реабілітацію. Ця Концепція визначає стратегічні засади та напрями для створення інституційно спроможної, безпечної та прозорої пенітенціарної системи.

I. Аналіз поточного стану

1. Проблема термінології та правові колізії:

На сьогодні в українському законодавстві та практиці немає єдиного термінологічного підходу. Використання термінів «ДКВС України», «КВС України», «пенітенціарна система» та інших створює юридичну невизначеність.

Існує невідповідність між Законами України «Про ДКВС України» та «Про центральні органи виконавчої влади» щодо порядку утворення, ліквідації та призначення керівництва. Законодавство, зокрема Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», не відповідає фактичній структурі та підпорядкуванню Міністерству юстиції. Зазначене створює юридичні колізії та підриває принципи автономії, закладені в початковій концепції ДКВС.

Наявна структура, де-юре представлена ДКВС України, а де-факто підпорядкована Міністерству юстиції, є неефективною. Підпорядкування КВС України Міністерству юстиції України породжує конфлікт інтересів, оскільки Мін'юст одночасно відповідає за дотримання прав ув'язнених та представляє інтереси держави в ЄСПЛ, куди надходять скарги на порушення прав в'язнів. Так зване «двоєдине становище», за якого Мін'юст з одного боку, відповідає за представництво України в ЄСПЛ, захищаючи її інтереси та аргументуючи позицію, а з іншого боку, саме воно є головним органом управління в КВС України, яка безпосередньо відповідає за умови тримання ув'язнених. Такий статус створює ситуацію, коли відомство, відповідальне за порушення, одночасно зобов'язане його заперечувати чи мінімізувати перед міжнародною інстанцією та може призвести до

упередженості під час розслідування скарг ув'язнених на неналежні умови, адже внутрішні перевірки можуть бути менш об'єктивними, ніж у разі, коли б їх проводив незалежний орган.

2. Організаційна структура та управління:

Існуюча структура є неефективною, а підпорядкування Міністерству юстиції України не дало бажаних результатів та додатково створює конфлікт інтересів.

Відсутність уніфікованого управління та розгалужена вертикаль, що включає Департамент, міжрегіональні територіальні управління та установи, знижує ефективність комунікації.

Існує невідповідність між законами щодо порядку утворення, ліквідації та призначення керівництва.

3. Фінансові та правові аспекти:

Дефіцит коштів на забезпечення системи. Відповідні асигнуваннями або не виділяються, або їх навіть не просять в необхідному обсязі, що має значно більші наслідки (остаточне руйнування будівель замість їх вчасної поточної реконструкції, виплати за рішеннями ЄСПЛ – замість виплат цих коштів на покращення умов засуджених та осіб узятих під варту. Як наслідок неефективне використання коштів, оскільки значні суми щорічно виплачуються як компенсації за рішеннями ЄСПЛ, замість того, щоб бути спрямованими на превентивне покращення умов утримання.

4. Кадрове забезпечення:

Персонал ДКВС України стикається з проблемами соціального захисту, низькою мотивацією, високим рівнем стресу та відсутністю системної підготовки.

Правовий статус працівників чітко не визначений, що спричиняє колізії та перешкоджає кар'єрному зростанню.

5. Умови утримання та матеріально-технічне забезпечення:

Умови утримання, переповненість та незадовільний стан інфраструктури в більшості установ не відповідають міжнародним стандартам, що є основною причиною значної кількості звернень до ЄСПЛ та присуджених компенсацій, що є прямими втратами для держави.

Критична зношеність будівель, неналежне господарське обслуговування та відсутність достатнього фінансування.

Діяльність державних підприємств пенітенціарної служби неефективна через застаріле обладнання та відсутність інвестицій.

6. Взаємодія з громадськістю та зовнішніми суб'єктами:

Обмежений доступ громадськості до системи, що формує негативне ставлення.

Формальний характер діяльності спостережних комісій, піклувальних рад та громадських рад, особливо під час дії воєнного стану.

Призупинення порядку утворення громадських рад.

Дія обмежень в умовах воєнного стану (зокрема, щодо відвідування).

Декларативний характер інституту спеціально уповноважених представників, діяльність якого регламентовано ст. 24 Кримінально-виконавчого кодексу України

7. Виклики воєнного стану:

Збройна агресія РФ створила нові виклики, включаючи проблеми з евакуацією засуджених, руйнування установ та тимчасову окупацію територій, обмеження прав та свобод, відсутність громадського контролю, забезпечення безпеки та інфраструктура, мобілізація.

Водночас виникла можливість залучення засуджених до робіт з відбудови країни

II. Ціннісно-орієнтована та процедурна складова

1. Концептуальні основи:

Ціннісно-орієнтована складова визначає філософську та ідеологічну основу реформи, яка передбачає відхід від карально-репресивної моделі до пенітенціарної моделі, що ґрунтується на:

□ Ресоціалізації та реінтеграції - надання допомоги звільненим особам у поверненні до повноцінного життя в суспільстві.

□ Гуманізмі - повага до людської гідності та заборона жорстокого поводження.

□ Відновлювальному правосудді - залучення засудженого до усвідомлення наслідків злочину та відшкодування завданої шкоди.

В свою чергу, реформування пенітенціарної системи України має ґрунтуватися на комплексі загальних і спеціальних принципів, які забезпечать її відповідність європейським та міжнародним стандартам, а також потребам сучасного суспільства.

2. Система загальних принципів:

Верховенство права - система має функціонувати виключно на основі закону, гарантуючи, що всі дії та рішення будуть відповідати чинному законодавству, а права та свободи осіб, позбавлених волі, будуть захищені.

Законність - всі заходи, спрямовані на виконання покарань, мають бути чітко регламентовані законодавством, щоб уникнути свавілля та зловживань.

Гуманізм - ставлення до засуджених та ув'язнених повинно ґрунтуватися на повазі до їхньої людської гідності, виключаючи будь-які форми тортур, жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження.

Справедливість - покарання має бути пропорційним скоєному злочину, а процес його відбування не повинен призводити до додаткових, не передбачених законом страждань.

Рівність - всі особи, незалежно від їхнього соціального статусу, походження, національності чи інших ознак, мають право на рівне ставлення та захист своїх прав.

3. Система спеціальних принципів:

Ресоціалізація - цей принцип є центральним у новій пенітенціарній моделі. Він передбачає підготовку засуджених до повернення в суспільство шляхом надання їм професійної освіти, психологічної підтримки, розвитку соціальних навичок та трудової адаптації.

Прозорість і підзвітність - діяльність пенітенціарної системи має бути відкритою для суспільства. Громадський контроль, моніторингові візити та співпраця з неурядовими організаціями є ключовими для запобігання порушенням і підвищення довіри.

Індивідуалізація - покарання та заходи впливу повинні враховувати індивідуальні особливості кожної особистості, її потреби та ризики для суспільства. Індивідуальні плани ресоціалізації є основою цього принципу.

Ефективність та раціональність - ресурси системи (фінансові, матеріальні, кадрові) мають використовуватися максимально ефективно для досягнення цілей ресоціалізації та безпеки, зокрема шляхом мінімізації державних витрат на компенсації за рішеннями ЄСПЛ.

Професіоналізм та етичність - персонал служби має володіти високим рівнем професіоналізму, мати соціальне та педагогічне орієнтування, а також дотримуватися етичних норм у поведженні із засудженими.

Безперервність ресоціалізації - процес підготовки до звільнення починається з перших днів ув'язнення та продовжується після звільнення в рамках інституту пробації, що забезпечує плавний перехід до життя в суспільстві.

2. Ключові процедурні аспекти:

Процедурна складова є системоутворювальним елементом, що забезпечує прозорість та підзвітність управління. З огляду на що, є необхідність у систематизації та кодифікації адміністративно-процедурних норм у межах одного документа.

Реформування кадрових процедур - ведення обов'язкових та прозорих конкурсів на всі посади, чітко регламентовані процедури кар'єрного зростання та звільнення, що сприятиме залученню висококваліфікованих кадрів.

Процедури взаємодії з громадськістю - чіткі процедури для моніторингових візитів, доступу до інформації та співпраці з громадськими організаціями, спостережними комісіями та журналістами, що включає створення електронних платформ для швидкого доступу до судової практики (зокрема ЄСПЛ) та комунікації.

Фінансові та господарські процедури - провадження прозорих процедур закупівель, управління майном та розподілу бюджетних коштів, що дозволить ефективно спрямовувати фінанси на покращення умов утримання, а не на сплату компенсацій.

Процедури реагування на надзвичайні ситуації - розробка детальних планів дій на випадок воєнного стану, евакуації та інших надзвичайних обставин, що мінімізують ризики для життя та здоров'я персоналу та ув'язнених.

III. Інституційна та нормативна складова

1. Реформування організаційної структури:

Створення окремого профільного міністерства, підпорядкованого безпосередньо Кабінету Міністрів України - забезпечення інституційної спроможності, автономності для ефективного управління, усунення конфлікту інтересів.

Інтеграція до структури нового відомства органів пробації, медичної служби, освіти та державних підприємств, що дозволить забезпечити безперервність ресоціалізації, автономію медичної допомоги та трудову адаптацію.

Запровадження інституту внутрішнього омбудсмена (посада заступника начальника з питань дотримання прав засуджених).

Реформування системи господарського обслуговування шляхом найму спеціалізованого персоналу та залучення зовнішніх підприємств.

1. Уніфікація термінології та правове забезпечення:

Розроблення та прийняття нового Закону України «Про пенітенціарну систему України», який комплексно врегулює всі аспекти її діяльності.

Усунення суперечностей у Законі України «Про ДКВС України» та інших актах.

Розробка та законодавче закріплення єдиного понятійно-категоріального апарату.

Врегулювання у Правилах внутрішнього розпорядку питання надання дозволів на відвідування установи.

Розроблення Типового положення про правовий статус Спеціально уповноваженого представника.

Розробка та прийняття єдиного нормативного акта, адаптованого до умов воєнного стану, що чітко розмежовуватиме короткострокові та довгострокові обмеження.

IV. Основні напрями розвитку

1. Реформування організаційної структури та управління:

Створення окремого мністерства.

Оптимізація вертикалі управління, розмежування функцій та посилення міжвідомчої взаємодії.

Внесення змін до Порядку проведення службових розслідувань для надання міжрегіональним управлінням права їх ініціювати та проводити.

2. Фінансове та ресурсне забезпечення:

Забезпечення належного фінансування системи.

Залучення інвестицій, зокрема від Банку розвитку Ради Європи, для будівництва нових установ та модернізації старих.

3. Взаємодія з громадськістю та зовнішніми суб'єктами:

Поступове відновлення побачень в безпечних регіонах та впровадження відеозв'язку для комунікації з родичами.

Відновлення та посилення діяльності громадських рад, спостережних комісій та піклувальних рад. Скасування необґрунтованої заборони на їх формування під час воєнного стану.

Інтеграція рішень ЄСПЛ в ІТ-системи для швидкого доступу до судової практики.

4. Покращення умов утримання, матеріально-технічне забезпечення та ресоціалізація:

Перехід до блокової системи проживання.

Запровадження обов'язкового трудового договору для засуджених.

Забезпечення готовності захисних споруд цивільного захисту.

Проведення аудиту та модернізації установ відповідно до міжнародних стандартів.

Забезпечення умов утримання, які відповідають міжнародним стандартам, поваги до прав і гідності засуджених.

Забезпечення правопорядку в установах.

Залучення засуджених до праці, зокрема в проєктах з відбудови країни.

Модернізація державних підприємств та розширення можливостей для працевлаштування.

5. Реформування кадрового потенціалу:

Підвищення заробітної плати та встановлення її розміру на рівні спеціального закону.

Прийняття Указу Президента України про встановлення професійного дня – Дня працівника пенітенціарної системи України.

6. Адаптація до умов воєнного стану та постконфліктного періоду:

Розробка плану дій та нормативного акта для персоналу у разі захоплення установ.

Створення механізму для повернення та реінтеграції незаконно вивезених засуджених.

Надання необхідної гуманітарної та психологічної допомоги повернутим особам без дискримінації.

Унормування питань мобілізації засуджених.

7. Постпенітенціарна підтримка:

Створення державних центрів постпенітенціарної реінтеграції для надання соціальної, психологічної, юридичної та фінансової допомоги звільненим особам.

8. Діджиталізація та інновації: "Е-в'язниця"

Діджиталізація пенітенціарної системи є стратегічним інструментом для підвищення ефективності управління, забезпечення прозорості та дотримання прав людини. Впровадження ініціативи "Е-в'язниця" дозволить перейти від паперового документообігу до інтегрованої електронної системи.

Основні інструменти та технології

Створення централізованої бази даних для повної інформації про засуджених, що забезпечить миттєвий доступ до даних і усуне бюрократію.

Переведення всіх документів в електронний формат для прискорення обміну інформацією між установами.

Запровадження відеодзвінків для спілкування засуджених з рідними та адвокатами, що особливо важливо в умовах воєнного стану.

Забезпечення доступу до навчальних програм через спеціалізовані термінали для підвищення кваліфікації та ресоціалізації.

Використання технологій (камери, боді-камери) для моніторингу умов утримання, виявлення нестандартної поведінки та заборонених предметів.

Налагодження взаємодії з Єдиним державним реєстром судових рішень та іншими базами для автоматизації процесів і швидкого доступу до інформації, включаючи судову практику ЄСПЛ.

Застосування штучного інтелекту для аналізу даних, прогнозування ризиків рецидиву, оптимізації програм ресоціалізації та автоматизації рутинних адміністративних завдань.

V. Індикатори, моніторинг та очікувані результати

Індикатори ефективності: динаміка рецидивної злочинності, кількість скарг до ЄСПЛ, відсоток засуджених, залучених до програм ресоціалізації.

Моніторинг: здійснюватиметься щоквартально та щорічно відповідальними підрозділами із залученням громадськості та міжнародних експертів.

• Очікувані результати:

- Створення ефективного та незалежного пенітенціарного відомства.
- Зниження рівня рецидивної злочинності та кількості звернень до ЄСПЛ.
- Підвищення довіри суспільства до системи.
- Підвищення ефективності, прискорення ухвалення рішень та оптимізація використання ресурсів.
- Зниження корупційних ризиків.
- Гуманізація системи.
- Забезпечення у підтримці соціально-корисних зв'язків, покращення доступу до освіти та медичних послуг, що позитивно вплине на психологічний стан засуджених.
- Наближення української пенітенціарної системи до європейських стандартів.

- Реалізація цієї Концепції стане стратегічним кроком, що забезпечить утвердження верховенства права та дозволить Україні посісти гідне місце серед розвинених європейських держав.

Додаток Г

Постанова
Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку
забезпечення працівників пенітенціарної служби житлом на умовах
фінансового лізингу»

Проект

Кабінет Міністрів України **ПОСТАНОВЛЯЄ:**

1. Затвердити Порядок забезпечення працівників пенітенціарної служби житлом на умовах фінансового лізингу, що додається.
2. Пенітенціарній службі України, Міністерству фінансів України, Міністерству розвитку громад та територій України в межах компетенції забезпечити виконання цієї постанови.
3. Ця постанова набирає чинності з дня її офіційного опублікування.

Прем'єр-міністр України

ЗАТВЕРДЖЕНО

постановою Кабінету Міністрів України від «_» _____ **20** р. № _____

ПОРЯДОК

забезпечення працівників пенітенціарної служби житлом на умовах
фінансового лізингу

I. Загальні положення

1. Цей Порядок визначає механізм забезпечення працівників Пенітенціарної служби України (далі – працівники) житлом на умовах фінансового лізингу.
2. Дія цього Порядку поширюється на працівників, які перебувають на службі в Пенітенціарній службі України не менше ніж 3 роки, потребують поліпшення житлових умов відповідно до законодавства

та мають достатню платоспроможність для виконання зобов'язань за договором фінансового лізингу.

3. Забезпечення працівників житлом на умовах фінансового лізингу здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, передбачених Пенітенціарній службі України на зазначені цілі, а також інших джерел, не заборонених законодавством.
4. Фінансовий лізинг житла для працівників здійснюється на строк до 15 років з правом дострокового погашення.
5. Предметом фінансового лізингу може бути житло (квартира або індивідуальний житловий будинок) на первинному або вторинному ринку нерухомості, розташоване на території України.

II. Порядок подання та розгляду заяв про надання житла на умовах фінансового лізингу

6. Працівники, які бажають отримати житло на умовах фінансового лізингу, подають до кадрової служби за місцем служби рапорт на ім'я керівника відповідного територіального органу (установи) Пенітенціарної служби України.
7. До рапорту додаються такі документи:
 - копія паспорта громадянина України;
 - копія реєстраційного номера облікової картки платника податків;
 - копії документів, що підтверджують стаж служби в Пенітенціарній службі України;
 - довідка про склад сім'ї;
 - копії документів, що підтверджують право на пільги (за наявності);
 - документи, що підтверджують потребу в поліпшенні житлових умов (довідка про реєстрацію місця проживання, копії документів, що підтверджують право власності на житло та його площу, тощо);
 - документи, що підтверджують платоспроможність працівника та членів його сім'ї (довідки про доходи, виписки з банківських рахунків, тощо);
 - згода на обробку персональних даних.

8. Кадрова служба протягом 30 днів з дня надходження рапорту перевіряє повноту поданих документів та відповідність працівника вимогам цього Порядку.
9. Узагальнені списки працівників, які відповідають вимогам цього Порядку, подаються до центрального апарату Пенітенціарної служби України для формування загальної черги.
10. Рішення про включення працівника до загальної черги приймається комісією, утвореною Пенітенціарною службою України.

III. Порядок укладення договору фінансового лізингу

11. Пенітенціарна служба України укладає договір фінансового лізингу з фінансовою установою, яка визначається за результатами відкритого конкурсного відбору відповідно до законодавства про публічні закупівлі.
12. На підставі рішення про надання житла на умовах фінансового лізингу, Пенітенціарна служба України укладає тристоронній договір фінансового лізингу між Пенітенціарною службою України (лізингодавець), фінансовою установою (лізингодавець) та працівником (лізингоодержувач).
13. Договір фінансового лізингу визначає:
 - предмет лізингу (конкретне житло);
 - строк лізингу;
 - розмір лізингових платежів та порядок їх внесення;
 - права та обов'язки сторін;
 - умови дострокового розірвання договору;
 - порядок передачі житла у власність працівника після закінчення строку дії договору та сплати всіх лізингових платежів;
 - інші умови, передбачені законодавством.
14. Перший внесок за договором фінансового лізингу здійснюється за рахунок коштів державного бюджету в розмірі 20 відсотків вартості житла. Решта лізингових платежів сплачується працівником відповідно до умов договору.

IV. Контроль та відповідальність

15. Контроль за дотриманням вимог цього Порядку здійснює Пенітенціарна служба України.
16. Працівники несуть відповідальність за достовірність поданих документів та своєчасне виконання зобов'язань за договором фінансового лізингу відповідно до законодавства та умов договору.

V. Прикінцеві положення

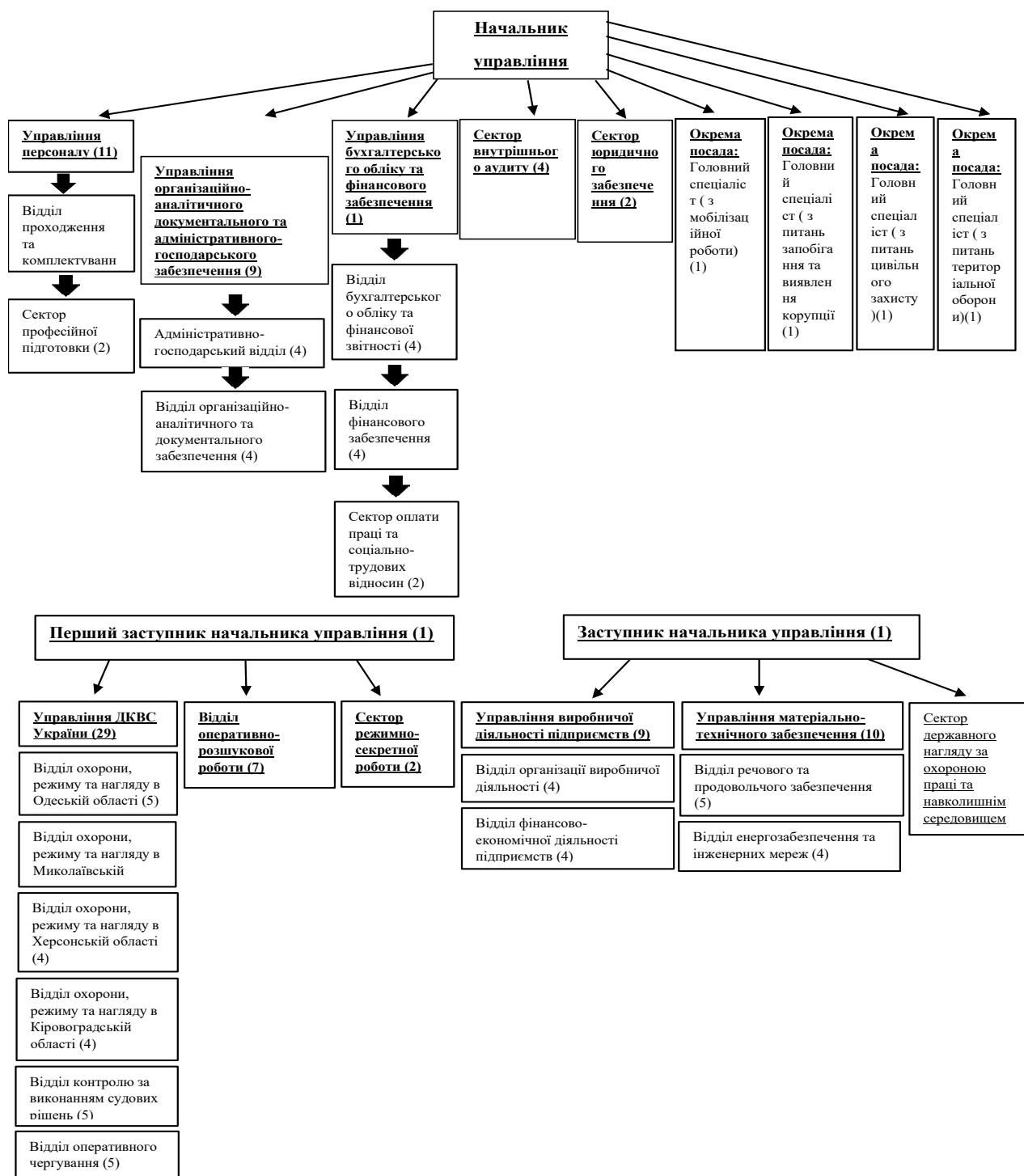
17. Умови цього Порядку можуть бути змінені або доповнені відповідно до законодавства.
18. Спори, що виникають у зв'язку із застосуванням цього Порядку, вирішуються у встановленому законодавством порядку.

Голова Пенітенціарної служби України

Додаток Д

Схема організаційної структури

Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції (м. Одеса)
чисельність 111 одиниці від 13.12.2018 року

Додаток Е

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. першого проректора Одеського
державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Максим КОРНІЄНКО

«20» березня 2025 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження на тему:
«Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої
системи України: доктринальні підходи розвитку» Білак Наталії
Ігорівни у наукову діяльність Одеського державного університету
внутрішніх справ

Комісія у складі:

- 1) начальника відділу організації наукової діяльності ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Домброван Наталії, підполковника поліції;
- 2) ученого секретаря секретаріату Вченої ради ОДУВС, кандидата педагогічних наук Ісаєнка Максима;
- 3) начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури ОДУВС, кандидата юридичних наук Теслюк Ірини

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження за темою «Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України: доктринальні підходи розвитку» Білак Н.І., впроваджені в наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ і використовуються науково-педагогічним складом для проведення наукових досліджень з вивчення адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему європейського зразка.

Для вивчення адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему

європейського зразка використовують положення наступних публікацій, які виконані у рамках дисертаційного дослідження :

1. Білак Н.І. Державна політика забезпечення прав осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі. Правові засади діяльності правоохоронних органів: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 грудня 2022 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Частина 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 42. Редкол.: А.П.Гетьман, В.М.Гарашук, В.Я.Настюк, Р.В.Шаповал, Ю.В.Мех та ін. Харків: Друкарня Мадрид, 2022. С.17-22.

2. Білак Н.І. Вплив інститутів громадянського суспільства на пенітенціарну систему. Актуальні проблеми національного законодавства: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 17 листопада 2022 року. Частина 1. Кропивницький, 2022. С.61-64.

3. Білак Н.І. Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України : матеріали II Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 27 жовт. 2022 р.) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. - Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С.14-17.

4. Білак Н.І. Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань. Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2023 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Частина 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 43. Редкол.: А.П.Гетьман, В.М.Гарашук, Т.О.Коломоєць, Ю.В.Мех, В.Я.Настюк, Р.В.Шаповал та ін. Харків: Друкарня Мадрид, 2023. С.12-18.

5. Білак Н.І. Щодо питання взаємодії спостережних комісій з органами ДКВС України. International scientific conference “Scientific innovations in law

amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”: conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 324-328.

6. Білак Н.І. Проведення службових розслідувань в системі органів ДКВС України. International scientific conference The latest law developments : Conference Proceedings (April 3–4, 2024. Wloclawek, Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 334-338.

7. Білак Н.І. Щодо питань примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту: національне та міжнародне врегулювання. Anthology of Abstracts for the International Scientific Student Conference at the Ukrainian Free University (April 04-05, 2024, Munich). P.114-119

8. Білак Н.І. Правове забезпечення трансформації діяльності державної кримінально-виконавчої служби для відновлення України. Правове забезпечення трансформації діяльності органів публічної влади для відновлення України : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 28-ої річниці прийняття Конституції України (м. Київ, 25 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика». 2024. С. 17-22.

9. Білак Н.І. Характеристика організаційно-штатної структури пенітенціарної служби України. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 503-505.

10. Bilak N. Observance of guarantees of practice of law during visits to detention centres in Ukraine. International Scientific Conference Science in the Modern World: Prospects and Directions of Development : Conference Proceedings, May 17-18, 2024. Riga, Latvia : Baltija Publishing. P.62-67.

11. Slavytska A., Maslova Y., Bilak N. Administration of Electronic Registers by Central Executive Authorities: Proctological Aspect. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 2, is. 8. P. 137-145.

12. Slavytska A., Bilak N., Kozii I. Civil society institutions: differentiation of profile characteristics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8/3. P. 197-204.

13. Slavytska A., Bilak N., Mekh Y., Maslova Y., Georgiievskiy I. Features of the Segmental Formation of Ukrainian Politics Under Martial Law. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21, is. 1. P. 286–294.

14. Anton Borysenko, Halyna Tatarenko, Oksana Brusakova, Alla Pyshna, & Nataliia Bilak. Prevention of Corruption in Local Self-Government Bodies: Legal Regulation And Foreign Experience. *Jurnal IUS Kajian Hukum Dan Keadilan*. 2023.11(1). 213–225.

15. Білак Н.І. Статусна характеристика територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С.69-72.

16. Білак Н.І. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань: нормативна конфліктологія. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С.118-123.

17. Білак Н.І. Теоретико-правові засади формування національної моделі пенітенціарної служби. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 605-609.

18. Білак Н.І. Гарантії як елемент правового статусу службовця пенітенціарної установи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 805-808.

19. Білак Н.І. Відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі України. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 625-629.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Білак Наталії Ігорівни на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право на тему: «Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України: доктринальні підходи розвитку» впроваджені у наукову діяльність Одеського державного університету

внутрішніх справ та використовуються при дослідженні адміністративно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему європейського зразка.

Члени комісії:

**Начальник відділу організації
наукової діяльності ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції**

Наталія ДОМБРОВАН

**Учений секретар секретаріату
Вченої ради ОДУВС
кандидат педагогічних наук**

Максим ІСАЄНКО

**Начальник відділу аспірантури
(ад'юнктури) і докторантури ОДУВС
кандидат юридичних наук**

Ірина ТЕСЛЮК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Г.в.о. першого проректора Одеського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Максим КОРНІЄНКО

«20» березня 2025 року

АКТ

про впровадження в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ дисертаційного дослідження на тему:
«Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України: доктринальні підходи розвитку»
Білак Наталії Ігорівни

м. Одеса

«20» березня 2025 р.

Комісія у складі:

- директора інституту права та безпеки ОДУВС, доктора юридичних наук, професора Шкути Олега;
- завідувача кафедри адміністративно-правових дисциплін інституту права та безпеки ОДУВС, доктора юридичних наук, професора, Денисової Аліни,
- начальника відділу організації освітнього процесу ОДУВС, кандидата технічних наук, доцента, полковника поліції Сіфорова Олександра,

склали цей акт з приводу того, що висновки, пропозиції, результати дослідження, рекомендації, розроблені Білак Н.І. у ході роботи над дисертаційним дослідженням за темою: «Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України: доктринальні підходи розвитку» використовується у освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ, у викладанні на лекціях, семінарських та практичних заняттях студентам, слухачам та курсантам з навчальних дисциплін: "Адміністративне право", "Адміністративний процес", "Кримінально-виконавче право" та "Організація діяльності органів пробації". Її висновки та рекомендації сприяли поглибленню знань здобувачів вищої освіти та курсантів щодо сучасних підходів до реформування пенітенціарної системи, особливостей її функціонування в умовах воєнного стану та важливості дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Окрім того, окремі положення дисертації присвячені адміністративно-правовим засадам діяльності кримінально-виконавчої системи України та її

трансформації в пенітенціарну систему європейського зразка, мають значну теоретичну та практичну цінність для освітнього процесу університету та враховані в науково-дослідній роботі університету, зокрема при формуванні тематики наукових гуртків, підготовці наукових публікацій та проведенні конференцій з питань публічного управління та адміністративного права. Проведений дисертанткою аналіз нормативної складової механізму адміністративно-правового регулювання КВС та ролі міжнародних стандартів і практики ЄСПЛ став цінним джерелом для подальших наукових розвідок.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Білак Наталії Ігорівни на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право на тему: «Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої системи України: доктринальні підходи розвитку» є вагомим внеском у розвиток юридичної науки та знайшли своє практичне застосування в освітній діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ.

Члени комісії:

**Директор інституту права та безпеки
доктор юридичних наук, професор**

Олег ШКУТА

**Завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
інституту права та безпеки
доктор юридичних наук, професор**

Аліна ДЕНИСОВА

**Начальник відділу
організації освітнього процесу
кандидат технічних наук, доцент
полковник поліції**

Олександр СІФОРОВ

**ПЕРВИННА ПРОФСПІЛКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ**

Юридична адреса: вул. Воронцовська, буд.11/16, м.Херсон, 73005
Адреса для листування: вул. Львівська, буд.48-Д, оф.302/2, м.Одеса, 65016
код ЄДРПОУ 44422811
e-mail: profspilka_kvs@ukr.net, тел. (095) 193 25 92

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**Профспілкою працівників територіальних органів Міністерства
юстиції України результатів дисертаційного дослідження Білак
Наталії Ігорівни на тему: «АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ РОЗВИТКУ»**

Профспілка працівників територіальних органів Міністерства юстиції України (далі – Профспілка), засвідчуємо факт впровадження та практичного використання у своїй діяльності наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертаційному дослідженні Білак Наталії Ігорівни на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, присвяченого темі «АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ РОЗВИТКУ».

Актуальність обраної дисертанткою теми є беззаперечною, особливо в умовах триваючої реформи пенітенціарної системи України та її інтеграції до європейського правового простору. Глибокий аналіз адміністративно-правових засад функціонування кримінально-виконавчої системи, проведений Наталією Ігорівною, надав цінні орієнтири для розуміння сучасних викликів та перспектив розвитку галузі. Її науковий доробок став міцним підґрунтям для формування позиції Профспілки з низки ключових питань, що стосуються прав та інтересів як працівників системи. Зокрема, положення дисертації, що стосуються удосконалення кадрового потенціалу, підвищення інституційної спроможності та конкурентоспроможності Державної кримінально-виконавчої служби України, були використані Профспілкою при розробці пропозицій щодо

покращення умов праці, соціального захисту та професійного розвитку персоналу, а також розробки програм забезпечення житлом працівників ДКВС України. Аргументовані висновки дисертантки про необхідність належної уваги до кадрового забезпечення знайшли своє відображення у наших зверненнях до відповідних державних органів.

Аналіз актуальних питань забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту, проведений у дисертації, став орієнтиром для Профспілки у її правозахисній діяльності. Запропонована дисертанткою класифікація прав, а також виявлені проблемні зони у їх реалізації, дозволили нам більш системно підходити до моніторингу умов утримання та формулювати обґрунтовані рекомендації щодо усунення виявлених порушень. Зазначені матеріали були використані при підготовці внутрішніх аналітичних довідок та рекомендацій для членів Профспілки, які працюють безпосередньо з ув'язненими.

Особливо цінними для нашої Профспілки є пропозиції щодо формування громадських рад на регіональному рівні, що були враховані Профспілкою при виробленні стратегії захисту у судах.

Наукові положення, що стосуються особливостей діяльності кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану, викладені у дисертації, надали критично важливу інформацію для Профспілки. Аналіз проблематики консервації установ, пошкоджень інфраструктури, питань, пов'язаних з тимчасовою окупацією та динамічністю законодавства у воєнний час, дозволив нам краще розуміти виклики, з якими стикаються наші члени, та ефективніше представляти їхні інтереси в умовах безпрецедентної кризи.

Ключові висновки дисертації щодо перспектив розвитку адміністративно-правового забезпечення діяльності кримінально-виконавчої системи та її трансформації в оновлену пенітенціарну модель стали методологічною основою для формування стратегічного бачення Профспілки. Аргументація щодо необхідності прийняття Закону України «Про пенітенціарну систему України» та «Пенітенціарного кодексу України», а також рекомендації щодо оптимізації організаційно-управлінської структури були включені до наших пропозицій, спрямованих на реформування системи.

Таким чином, наукові здобутки Білак Наталії Ігорівни, викладені у її докторській дисертації, мають не лише теоретичну, а й значну практичну цінність. Вони були використані в діяльності Профспілки працівників

територіальних органів Міністерства юстиції України для розробки внутрішніх стратегій, формування законодавчих пропозицій, обґрунтування звернень до органів державної влади. Даний акт впровадження засвідчує високий науковий рівень дисертаційного дослідження та його вагомий внесок у розвиток адміністративного права та практики функціонування кримінально-виконавчої системи України.

**Голова
Профспілки працівників
територіальних органів
Міністерства юстиції України**

Анастасія Компанієць

27 липня 2024 року

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«МОЛОДІЖНИЙ ЦЕНТР РОЗВИТКУ»

PUBLIC ORGANIZATION
YOUTH DEVELOPMENT CENTER

Вих. №1509/24 від 15 вересня 2024 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**Громадської організації "Молодіжний центр розвитку"
результатів дисертаційного дослідження Білак Наталії Ігорівни на тему
«Адміністративно-правові засади діяльності кримінально-виконавчої
системи України: доктринальні підходи розвитку»**

Громадська організація «Молодіжний центр розвитку» підтверджує факт впровадження наукових положень, висновків та рекомендацій, викладених у дисертаційному дослідженні Білак Наталії Ігорівни. Наша організація, маючи досвід роботи у складі громадської ради при Південному міжрегіональному управлінні з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції та продовжуючи активно опікуватися захистом прав засуджених та осіб, узятих під варту (зокрема, через участь Голови Правління ГО у складі спостережної комісії при Одеській обласній державній адміністрації), високо оцінює практичну цінність цієї роботи.

Особливо цінними для нашої громадської організації виявилися дослідження, присвячені взаємодії кримінально-виконавчої системи з інститутами громадянського суспільства. Дисертантка переконливо довела, що така взаємодія є невід'ємною складовою ефективного управління системою. Її пропозиції щодо формування громадських рад на регіональному рівні та критика формального характеру інституту спеціально уповноваженого представника (відповідно до ст.24 Кримінально-виконавчого кодексу України) були враховані при розробці власних ініціатив, спрямованих на посилення громадського контролю та налагодження конструктивного діалогу між адміністрацією установ та представниками громадськості.

Положення дисертації, що стосуються забезпечення дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту, а також взаємодії кримінально-виконавчої системи з інститутами громадянського суспільства, стали для нас важливим орієнтиром. Висновки дисертантки щодо проблематики громадського контролю та необхідності посилення ролі інститутів громадянського суспільства в пенітенціарній сфері були враховані в поточній діяльності громадської організації та покладені в основу формулювання законодавчих пропозицій (в тому числі, щодо посилення правового поля

функціонування громадських рад на регіональному та місцевому рівнях, а також відновлення процедури створення та переобрання в умовах воєнного стану). Аналіз міжнародних стандартів та практики Європейського Суду з прав людини, представлений у дисертації, допомагає нам більш ефективно адвокатувати зміни та захищати права ув'язнених.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Білак Наталії Ігорівни були безпосередньо використані ГО "Молодіжний центр розвитку" для посилення аналітичної роботи, обґрунтування наших ініціатив та ефективнішого представництва інтересів осіб, позбавлених волі, на різних рівнях взаємодії з органами державної влади.

Голова Правління

ГО «Молодіжний центр розвитку»

Олена ТАЛАЛАЄВА

Додаток Є

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографія

1. Правове регулювання процедури безоплатної передачі установам виконання покарань та слідчим ізоляторам майна, яким митні органи набули права розпорядження : монографія / Н. І. Білак. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 108 с.

Публікації у виданнях, які включено до наукометричних баз**Scopus i Web of Science**

1. Slavytska A., Maslova Y., Bilak N. Administration of Electronic Registers by Central Executive Authorities: Praxeological Aspect. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8, is. 2. P. 137-145. DOI <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-137-145>

2. Slavytska A., Bilak N., Kozii I. Civil society institutions: differentiation of profile characteristics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8/3. P. 197-204. DOI <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-197-204>

3. Slavytska A., Bilak N., Mekh Y., Maslova Y., Georgiievskyi I. Features of the Segmental Formation of Ukrainian Politics Under Martial Law. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21, is. 1. P. 286–294.

4. Anton Borysenko, Halyna Tatarenko, Oksana Brusakova, Alla Pyshna, Nataliia Bilak. Prevention of Corruption in Local Self-Government Bodies: Legal Regulation And Foreign Experience. *Jurnal IUS Kajian Hukum Dan Keadilan*. 2023.11(1). 213–225. DOI <https://doi.org/10.29303/ius.v11i1.1079>

Публікації у фахових періодичних виданнях України (категорія «Б»)

1. Білак Н.І. Статусна характеристика територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 69-72.

2. Білак Н.І. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань: нормативна конфліктологія. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 118-123.

3. Білак Н.І. Теоретико-правові засади формування національної моделі пенітенціарної служби. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 605-609. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.91>

4. Білак Н.І. Примусове годування в установах виконання покарань: міжнародні та національні стандарти. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 1 (79). С. 386-390. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.1.64>

5. Білак Н.І. Особливості правового статусу службовця пенітенціарної установи. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 202–205. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.40>

6. Білак Н.І. Суб'єкти забезпечення функціонування пенітенціарної служби в Україні: компетенційний підхід. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т.2. С. 499-503. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.75>

7. Білак Н.І. Міжнародні стандарти функціонування пенітенціарних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 547-550. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/138>

8. Білак Н.І. Гарантії як елемент правового статусу службовця пенітенціарної установи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 805-808. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/196>

9. Білак Н.І. Відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі України. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 625-629. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.93>

10. Білак Н.І. Досвід держав-членів ЄС щодо організації діяльності пенітенціарних органів. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 4 (82). С. 464-469. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.7414>

11. Білак Н.І. Особливості проходження служби в органах Державної кримінально-виконавчої служби України. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 164-167. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.33>

12. Білак Н.І. Місце та роль Міністерства юстиції в системі органів ДКВС України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 1. С. 224-229. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.36>

13. Білак Н.І. Роль громадських рад в діяльності пенітенціарних органів на сучасному етап. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 626-628. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.10>

14. Білак Н.І. Нормативно-правове регулювання діяльності ДКВС України: стан та перспективи удосконалення. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 371-377. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.54>

15. Білак Н.І. Щодо організаційно-правових питань проведення реорганізації в органах ДКВС України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 3 (85). С. 282-289. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.44>

16. Білак Н.І. Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України». *Правові новели*. 2024. № 23. С. 489-496. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.65>

17. Білак Н.І. Роль профспілкових органів в діяльності пенітенціарних органів на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 622-624. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/14721>

18. Білак Н.І. Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 502-509. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.68>

19. Білак Н.І. Пенітенціарна система в Україні: інституційна складова. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 709-714. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.100>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Білак Н.І. Державна політика забезпечення прав осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі. *Правові засади діяльності правоохоронних органів*: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 грудня 2022 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Частина 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 42. Редкол.: А.П.Гетьман, В.М.Гаращук, В.Я.Настюк, Р.В.Шаповал, Ю.В.Мех та ін. Харків: Друкарня Мадрид, 2022. С.17-22.

2. Білак Н.І. Вплив інститутів громадянського суспільства на пенітенціарну систему. *Актуальні проблеми національного законодавства*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 17 листопада 2022 року. Частина 1. Кропивницький, 2022. С.61-64.

3. Білак Н.І. Щодо актуальних проблем відбування кримінальних покарань в місцях несвободи України. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 27 жовтня 2022 р.) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С.14-17.

4. Білак Н.І. Проблеми функціонування територіальних органів виконання покарань. *Сектор безпеки України: актуальні питання науки та*

практики: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2023 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Частина 1. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 43. Харків: Друкарня Мадрид, 2023. С.12-18.

5. Білак Н.І. Щодо питання взаємодії спостережних комісій з органами ДКВС України. *Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system*: International scientific conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 324-328. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-409-2-78>

6. Білак Н.І. Проведення службових розслідувань в системі органів ДКВС України. *The latest law developments* : Conference Proceedings (April 3–4, 2024. Wloclawek, Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 334-338. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-79>

7. Білак Н.І. Щодо питань примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту: національне та міжнародне врегулювання. *Anthology of Abstracts for the International Scientific Student Conference at the Ukrainian Free University (April 04-05, 2024, Munich)*. Р.114-119.

8. Білак Н.І. Правове забезпечення трансформації діяльності державної кримінально-виконавчої служби для відновлення України. *Правове забезпечення трансформації діяльності органів публічної влади для відновлення України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 28-ої річниці прийняття Конституції України (м. Київ, 25 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика». 2024. С. 17-22.

9. Білак Н.І. Характеристика організаційно-штатної структури пенітенціарної служби України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали X Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 503-505. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-137>

10. Bilak N. Observance of guarantees of practice of law during visits to detention centres in Ukraine. *International Scientific Conference Science in the Modern World: Prospects and Directions of Development* : Conference Proceedings, May 17-18, 2024. Riga, Latvia : Baltija Publishing. P.62-67.

**Інші наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів
дисертації:**

1. Білак Н.І. Щодо питань забезпечення безпечних умов особам, які утримуються під вартою, в умовах дії воєнного стану. *Вісник Одеської адвокатури*. № 4, 2021, № 1-4, 2022, № 1, 2023. С. 54-57.